

dr Milica Kolaković - Bojović
Tanja Drobnjak
dr Milena Banić

FORMATIVNA ANALIZA

Izveštaj o postojećem zakonodavnom i
normativnom okviru u oblasti pravosuđa po
meri deteta u Srbiji i njihova primena u
praksi

IMPRESUM

FORMATIVNA ANALIZA - Izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravosuđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi

IZDAVAČ:

International Rescue Committee, Serbia
Bulevar Despota Stefana 11/2,
11000 – Beograd, Srbija
rescue.org

ZA IZDAVAČA:

Jovana Arsenijević

AUTORI:

I DEO – docent dr Milica Kolaković-Bojović
II i III DEO – advokat Tanja Drobnjak
IV DEO – dr Milena Banić

UREĐENJE I KOMPILACIJA:

Božidar Dimić i Katarina Mitić

LEKTURA I KOREKTURA:

Aleksandra Maoduš

TIRAŽ:

200

ŠTAMPA:

Simbol, Petrovaradin

GODINA:

2021.

ISBN-978-86-903162-0-5

Ovaj Projekat finansira
Evropska Unija kroz
Program Prava,
Jednakost i
Državljanstvo

anti
trafficking
action

Izjava odricanja od odgovornosti: Sadržaj ove publikacije predstavlja stanovište autorki i u potpunosti je njihova odgovornost. Evropska komisija ne prihvata odgovornost za upotrebu niti verodostojnost informacija koje publikacija sadrži.

SADRŽAJ

REZIME	9
I DEO: FORMATIVNA ANALIZA POSTOJEĆEG NORMATIVNOG I STRATEŠKOG OKVIRA PRAVOSUĐA PO MERI DETETA	13
1. UVOD	15
1.1. Projektni okvir i zadaci	15
1.2. Normativni i strateški okvir koji uređuje položaj dece u Srbiji	16
1.1.1. <i>Međunarodni pravni okvir</i>	16
1.1.2. <i>Strateški i zakonodavni okvir</i>	18
1.3. Metodologija i analitički proces	22
2. RELEVANTNI EU STANDARDI	25
2.1. Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2009. godine	25
2.2. Direktiva 2012/29 Evropskog parlamenta i Saveta o uspostavljanju minimalnih standarda u oblasti prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela i jačanju položaja žrtava krivičnih dela	29
2.3. Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava kojom se zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2002/629/PUP	34
2.4. Srbija na putu ka članstvu u EU i reformski procesi	38
2.5. Položaj dece i zahtevi pregovaračkih poglavlja 23. i 24.	39
2.5.1. <i>Unapređenje položaja dece i Poglavlje 23.</i>	40
2.5.2. <i>Unapređenje položaja dece i Poglavlje 24.</i>	41
3. PRAVOSUĐE PO MERI DETETA I POZITIVNO KAZNENO ZAKONODAVSTVO RS	44
3.1. Pojam žrtve u kaznenom zakonodavstvu Republike Srbije	44
3.1.1. <i>Pojam oštećenog u Zakoniku o krivičnom postupku</i>	44
3.1.2. <i>Pojmovi žrtve i oštećenog u Krivičnom zakoniku</i>	45
3.2. Deca u materijalnom kaznenom zakonodavstvu RS	47
3.2.1. <i>Pojam deteta u kaznenom zakonodavstvu RS</i>	47
3.2.2. <i>Krivična dela učinjena na štetu deteta prema Krivičnom zakoniku</i>	51
3.2.3. <i>Deca-žrtve trgovine ljudima prema Krivičnom zakoniku Republike Srbije ...</i>	53
3.2.4. <i>Trgovina maloletnim licima radi usvojenja i zasnivanja ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu</i>	55
3.2.5. <i>Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu</i>	55
3.2.6. <i>Inkriminacija trgovine ljudima u odnosu na posredovanje u prostituciji (član 184. KZ) i Podvođene i omogućavanje vršenja polnog odnosa (član 183. KZ)</i>	56
3.2.7. <i>Druga krivična dela koja se mogu izvršiti na štetu dece</i>	57
3.2.8. <i>Krivičnopravna zaštita dece u Zakonu o presađivanju ljudskih organa i Zakonu o ljudskim ćelijama i tkivima</i>	62
3.3. Deca učinioci – prikrivene žrtve krivičnog dela (eksploatacija kriminalnih aktivnosti)	65

3.4. Procesni položaj dece kao žrtava i svedoka u krivičnom postupku Republike Srbije	71
4. DECA MIGRANTI I TRAŽIOCI AZILA	75
5. PLANIRANE MERE USAGLAŠAVANJA SA ZAHTEVIMA U OKVIRU POGLAVLJA 23 I 24 ...	82
5.1. Akcioni plan za Poglavlje 23	82
5.1.1. Akcioni plan za Poglavlje 23 iz 2016. godine	82
5.1.2. Revidirani Akcioni plan iz 2020. godine	84
5.2. Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 24	86
5.2.1. Potpoglavlje trgovina ljudima	86
5.3. Ključni nacionalni strateški dokumenti	86
5.3.1. Novi nacionalni strateški okvir za unapređenje položaja žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji	86
5.3.1.1. Izmene kaznenog zakonodavstva koje su predviđene Strategijom i Akcionim planom	87
5.3.1.2. Pravo žrtve na kompenzaciju	89
5.3.2. Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023.	91
5.3.3. Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2022. godine	94
6. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	96
PRILOG – IZVORI I LITERATURA	98
II DEO: POLOŽAJ ŽRTAVA U KRIVIČNOM POSTUPKU	103
1. UVOD	105
2. PRAĆENJE I ANALIZA PRAVOSUDNE PRAKSE	108
2.1. Ciljevi i metodologija	108
2.2. Podaci dobijeni od nadležnih tužilaštva i sudova	110
3. ANALIZA SUDSKIH PRESUDA	115
3.1. Opšti podaci i zapažanja	115
3.1.1. Podaci iz prvostepenih presuda	117
3.1.2. Podaci iz drugostepenih presuda	123
3.2. Položaj i prava žrtve	124
3.2.1. Zaštita privatnosti žrtve	125
3.2.2. Pomoć žrtvama – savetovanje i informisanje	126
3.2.3. Sigurnost i zaštita žrtve	127
3.2.4. Saslušanje	129
3.2.5. Naknada štete – odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku	133
3.2.6. Položaj maloletnih žrtava	134
3.3. Kaznena politika	139
3.3.1. Sankcije i odmeravanje kazni	139
3.3.2. Tabelarni pregled sankcija	142
3.4. Sporazum o priznanju krivičnog dela – položaj i prava oštećenih	143

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	146
III DEO: POLOŽAJ I PRAVA POSEBNO OSETLJIVE DECE U KRIVIČNOM POSTUPKU	153
1. UVOD	155
2. CILJEVI I METODOLOGIJA ANALIZE	158
3. DECA U SITUACIJI RANJIVOSTI: KONTEKST, PODACI I IZVEŠTAJI (<i>DESK RESEARCH ANALYSIS</i>)	162
4. PODACI DOBIJENI OD JAVNIH TUŽILAŠTVA I SUDOVA	169
5. STATISTIČKI PODACI IZ ANALIZIRANIH PRESUDA	176
5.1. Podaci iz prvostepenih presuda	178
5.2. Podaci iz drugostepenih presuda	183
6. POLOŽAJ DECE ŽRTAVA U KRIVIČNOM POSTUPKU	184
6.1. Privatnost	184
6.2. Informisanje, podrška i zastupanje	186
6.3. Bezbednost i zaštita	187
6.4. Saslušanje	190
6.5. Najbolji interes deteta	194
6.6. Sankcije	197
7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	202
IV DEO: PRAVOSUĐE PO MERI DETETA IZ UGLA DECE I MLADIH	207
1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	209
2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	211
2.1. Informisanost o pravima i postupku	211
2.2. Saslušanje deteta	218
2.3. Hitnost postupka	219
2.4. Bezbednost i sigurnost	219
2.5. Poštovanje i dostojanstvo	220
2.6. Pravo na pravni lek	221
2.7. Ostvarivanje prava dece lišene slobode	221
2.8. Reintegracija i rehabilitacija – psihosocijalna podrška	222
2.9. Preporuke dece i mladih za poboljšanje pravosudnog sistema po meri deteta	223
3. ZAKLJUČAK	224
PRILOG 1: UPITNIK O MIŠLJENJU DECE I MLADIH KOJI SU BILI U KONTAKTU SA ZAKONOM O PRAVOSUĐU PO MERI DETETA	227
PRILOG 2: UPITNIK O INFORMISANOSTI DECE I MLADIH IZ OPŠTE POPULACIJE O PRAVOSUĐU PO MERI DETETA	235
OBJEDINJENE PREPORUKE (DEO I - IV)	237

REZIME

Institucije Republike Srbije su poslednjih decenija, a naročito od usvajanja Zakona o maloletnicima i Krivičnog zakonika, kao i kroz brojne izmene potonjeg u smeru pružanja dodatne krivičnopravne zaštite deci, postigle značajan stepen **usaglašenosti materijalnog i procesnog kaznenog zakonodavstva sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti zaštite prava deteta**. Usvojen je koncept najboljeg interesa deteta, koji se odražava kroz brojna zakonska rešenja koja obezbeđuju: modifikaciju standardnih procesnih mehanizama koji se primenjuju kada je reč o punoletnim učinocima i žrtvama krivičnih dela i diverzione modele postupanja koji obezbeđuju efikasnost sprovođenja postupka; brojne i prilagođene sankcije i mere; raznovrsne mehanizme procesne zaštite; obaveznu specijalizaciju svih subjekata krivičnog postupka u oblasti prava deteta; obaveznu stručnu odbranu, odnosno pravno savetovanje i zastupanje maloletnih žrtava, kao i osnivanje i rad Saveta za prava deteta i Saveta za maloletnike kao ekspertskih tela zaduženih za praćenje i koordinaciju javnih politika i prakse od značaja za prava deteta a naročito krivičnopravne mehanizme. I dalje je neophodno **usaglašavanje pojma deteta u Krivičnom zakoniku i Zakoniku o krivičnom postupku, na način na koji je ovaj pojam određen u ključnim međunarodnim standardima, Ustavu Republike Srbije i porodičnom zakonodavstvu**. Time bi se postiglo da se detetom označava svako lice koje nije navršilo 18 godina, dok bi se kao maloletnici označavala deca starosti od 14 do 18 godina. U skladu sa trenutnim zakonskim rešenjima, deci mlađoj od 14 godina bila bi pružena dodatna krivičnopravna zaštita, a istovremeno bi se granica krivične odgovornosti dece u kontaktu sa zakonom zadržala na 14 godina. Na ovaj način bi se izbeglo i trenutno nejasno razgraničenje pojmova *žrtva* i *oštećeni*.

Iako su brojne izmene Krivičnog zakonika poslednjih godina bile usmerene na rigoroznije sankcionisanje za krivična dela izvršena na štetu deteta, i dalje je neophodno izvršiti temeljno unutrašnje usklađivanje odredaba ovog zakona, kao i Zakona o transplantaciji ljudskih organa i Zakona o ljudskim ćelijama i tkivima u pogledu **propisanih kaznenih raspona i pristanka deteta na različite vidove eksploatacije**. Dodatne napore neophodno je uložiti i u cilju **praćenja statističkih podataka o predmetima u kojima se lica starosti do 18 godina javljaju kao izvršioци, žrtve ili svedoci krivičnih dela, kao i u vezi sa ujednačavanjem sudske prakse u pogledu kažnjavanja za krivična dela izvršena na štetu maloletnih lica**.

Zahtevi relevantnih međunarodnih standarda u pogledu obezbeđivanja systemske zaštite, podrške i pomoći deci žrtvama i svedocima krivičnih dela i dalje nisu u potpunosti implementirani u Zakonik o krivičnom postupku i Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu: Zakon o maloletnicima), pa je neophodno usklađivanje pravnih akata čime bi se omogućilo obavezno dodeljivanje statusa posebno osetljivog svedoka svakom detetu-žrtvi, kao i šira upotreba video-linka i drugih infrastrukturnih mehanizama zaštite deteta žrtve od sekundarne viktimizacije. Istovremeno, ovim bi se osigurao i **viši nivo zaštite privatnosti i dostojanstva deteta-žrtve**. Sa istim ciljem, neophodno je i dosledno sprovođenje Nacionalne strategije za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period 2020-2025, čime bi se omogućilo **uspostavljanje sveobuhvatne i održive mreže službi podrške i pomoći žrtvama i svedocima**

na teritoriji Republike, unapređivanje **prava dece-žrtava na informisanje** u krivičnom postupku, **pristup besplatnoj pravnoj pomoći i specijalizovanim stručnim uslugama podrške i zaštite** kroz bolje informisanje o njihovoj dostupnosti.

Sve navedeno bi trebalo da utiče i na **adekvatniju zaštitu maloletnih učinilaca krivičnih dela koji su zapravo skrivene žrtve eksploatacije u kriminalnim aktivnostima**. Posebno osetljivim populacijama dece, koja neretko imaju iskustvo života na ulici, trebalo bi da se bavi centar za socijalni rad, pre svega kroz preventivne programe. Nažalost, kapaciteti centara nisu dovoljni da spreče zloupotebu dece u kriminalnim aktivnostima.

Za postupanje u predmetima krivičnih dela izvršenih od strane ili na štetu maloletnog lica, neophodno je **proširiti obavezu specijalizacije** i na sudske veštake.

Posebnu pažnju je potrebno i nadalje posvetiti **međuinstitucionalnoj saradnji, kao i saradnji institucija i organizacija civilnog društva koje su aktivne u oblasti zaštite prava deteta**.

Pozitivno **zakonodavstvo u oblasti azila i migracija** je nedavno usklađeno sa odgovarajućim standardima, a predstojeći period će pokazati da li u praksi postoje adekvatni kapaciteti za njegovo dosledno sprovođenje.

Kada je reč o **ključnim dokumentima javnih politika koji uređuju položaj dece učinilaca, žrtava i svedoka krivičnih dela**, važno je napomenuti da, i pored izvesnih pomaka u pogledu njihove međusobne usaglašenosti, i dalje postoje odstupanja, koja pokazuju nedostatak saradnje među resornim ministarstvima/ovlašćenim predlagačima. Osim toga, primetno je da su svi analizirani strateški dokumenti gotovo u potpunosti fokusirani na zahteve pregovaračkog procesa, dok su pitanja prepoznata kroz naučnoistraživački rad i praksu uglavnom zapostavljena. Iako nije sporno da se prilikom izmena kaznenog zakonodavstva treba rukovoditi zahtevima pregovaračkog procesa, brojne kontradiktornosti ukazuju da je vreme za sistematičniji pristup izmenama, nasuprot postojećem *ad hoc* principu. Osim unutrašnjom nekoherentnošću kaznenog zakonodavstva, sprovođenjem nepotrebnih, a neretko i populistički orijentisanih izmena i dopuna ključnih zakona, ovakav pristup je rezultirao i potpunom marginalizacijom gorućih potreba, kao što su temeljne izmene Zakona o maloletnim učinilcima krivičnih dela. Čini se da bi adekvatnija zakonska ovlašćenja i **ojačani kapaciteti Saveta za prava deteta i Saveta za maloletnike** mogli doprineti konzistentnijem i sveobuhvatnijem pristupu reformi kaznenog zakonodavstva u segmentu koji uređuje položaj maloletnih lica.

Rezultati istraživanja *Pravosuđe po meri deteta iz ugla dece i mladih*, realizovanog u periodu od marta do septembra 2020. godine, pokazuju da postoji **niz izazova u primeni standarda pravosuđa po meri deteta koji se odnose na informisanost o pravima i postupku, saslušanje, bezbednost i sigurnost, poštovanje i dostojanstvo, rehabilitaciju i reintegraciju**. Deca i mladi, generalno nisu informisani o pravima koja imaju u slučaju da dođu u kontakt sa pravosudnim sistemom, naročito ako nemaju prethodnog iskustva. Kada je u pitanju informisanost o postupku i pravima onih koji su bili u kontaktu sa pravosudnim sistemom, rezultati istraživanja pokazuju da se pravo na informisanost ne poštuje u dovoljnoj meri i da nije svoj deci i mladima prilikom dolaska u institucije u dovoljnoj meri objašnjeno zbog čega su ih pozvali, kako će postupak izgledati, niti koja prava imaju u postupku. Takođe, način na koji

se profesionalci obraćaju deci i mladima, kako bi ih informisali o pravima i postupku, nije u potpunosti prilagođen jeziku koji razumeju. Način saslušanja deteta, koji nije u skladu sa propisanim standardima i činjenica da su prostorije u kojima se saslušanje obavlja veoma retko prilagođene okruženju po meri deteta, predstavljaju ozbiljan izazov. Slična je situacija i sa ostvarivanjem prava na bezbednost i sigurnost tokom postupka, kao i poštovanje dostojanstva. Skoro polovina ispitanika koji su bili u kontaktu sa pravosudnim sistemom izjavili su da se tokom postupka nisu osećali sigurno ili da im je osećaj sigurnosti bio minimalan. Više od polovine ispitanika ukazalo je da se tokom postupka nisu svi učesnici prema njima odnosili sa poštovanjem ili da su ih minimalno poštovali. Istraživanje pokazuje da najveći broj ispitanika, koji su bili u kontaktu sa pravosudnim sistemom nakon završenog postupka, nije dobio psihosocijalnu podršku.

I DEO: FORMATIVNA ANALIZA POSTOJEĆEG NORMATIVNOG I STRATEŠKOG OKVIRA PRAVOSUĐA PO MERI DETETA

Doc. dr Milica Kolaković-Bojović

1. UVOD

1.1. Projektni okvir i zadaci

International Rescue Committee (u daljem tekstu: IRC) od osnivanja 1933. godine reaguje na najteže humanitarne krize u svetu i pomaže ljudima da prežive i obнове život. IRC u Republici Srbiji (u daljem tekstu: RS) deluje od oktobra 2015. godine i sarađuje sa grupom nacionalnih nevladinih organizacija kao i nadležnim institucijama koje pružaju sveobuhvatan program zaštite i nastavlja da osmišljava nove strategije za dalje adresiranje potreba izbeglica i žrtava trgovine ljudima, posebno kada su u pitanju deca. Iako je RS je tokom proteklih godina postigla značajan napredak u reformi zakonodavstva koje se odnosi na prava deteta, kao i unapređenje mehanizama za borbu protiv trgovine ljudima, uključujući i institucionalnu reformu kroz osnivanje Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, sistem je i dalje suočen sa brojnim izazovima:

- S jedne strane, migrantski talas, počev od 2014. godine, doneo je nove izazove u praksi za institucije RS u pogledu zaštite i podrške deci pred institucijama RS.
- Pored toga, otvaranjem pristupnih pregovora sa EU 2013. godine, intenzivirani su zahtevi za usaglašavanje zakonodavstva sa relevantnim EU standardima.
- Najzad, sinergija ova dva procesa, kako kroz sistemski skrining zakonodavstva, institucionalnih kapaciteta i prakse postupanja, pokazala je potrebu za boljom sinhronizacijom reformskih procesa i sveobuhvatnijim sagledavanjem i unapređenjem položaja dece, bilo da su u svojstvu učinioca, žrtve ili svedoka u pravosudnom sistemu, a naročito ako u kontakt sa institucijama RS dolaze kao izbeglice, migranti, tražioci azila ili deca bez pratnje (UAC), što ih čini naročito ranjivim, kako u pogledu direktne izloženosti viktimizaciji, tako i u smislu uključivanja u različite štetne aktivnosti poput zloupotrebe opojnih droga, prosjačenja, radnog angažovanja koje se graniči i/ili prelazi u eksploataciju, kao i kriminalne aktivnosti.

Prepoznajući ove izazove, **opšti cilj projekta CRIS** (u daljem tekstu: Projekat) je da se unapredi položaj dece koja su uključena u pravosudni sistem RS sistematskom primenom postupaka i regulative koji štite prava deteta i dokazanom podrškom u postupcima. Ovo može uključivati unapređenje prava na saslušanje, pravo na informacije, pravo na zaštitu privatnosti, pravo na nediskriminaciju i princip najboljeg interesa deteta, u skladu sa preporukama Agencije EU za osnovna prava (FRA) „CFJ - perspektive i iskustva dece i profesionalaca”.

Jedan od prvih koraka u sprovođenju Projekta jeste i izrada Formativne analize (u daljem tekstu: Analiza), kao istraživanja usmerenog na pružanje informacija neophodnih za sprovođenje daljih faza Projekta. Pored ovog dokumenta koji predstavlja prvi segment Formativne analize, istraživanje uključuje i analizu primene zakonskog okvira u praksi (analiza sudskih presuda). Formativna analiza trebalo bi da pokaže prednosti i mane postojećeg postupanja praktičara, kao što su sudije, tužioci, advokati, voditelji slučaja/socijalni radnici,

staratelji i drugi profesionalci koji su u kontaktu sa decom, i koji oblikuju njihovo iskustvo sa sistemom ali i da pojasni u kojoj meri je takvo postupanje uslovljeno nedostacima normativnog okvira.

1.2. Normativni i strateški okvir koji uređuje položaj dece u Srbiji

Član 194. Ustava Republike Srbije predviđa da je Ustav najviši pravni akt Republike Srbije. Svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji moraju biti saglasni sa Ustavom. Pored toga, istom odredbom Ustava predviđeno je da su potvrđeni međunarodni ugovori i opšte-prihvaćena pravila međunarodnog prava deo pravnog poretka Republike Srbije. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom, dok zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Imajući ovo u vidu, jasno je da je za sagledavanje položaja dece kao učinilaca, žrtava i svedoka u okviru krivičnog pravnog sistema RS, neophodno imati u vidu kako standarde propisane potvrđenim međunarodnim ugovorima, tako i odredbe Ustava, zakona i drugih opštih akata. Pored navedenog, trenutno stanje i reformski procesi oblikovani su i procesom pristupanja Republike Srbije Evropskoj Uniji (u daljem tekstu: EU), budući da su reformski prioriteti mahom podređeni ispunjenju merila postavljenih u okviru pregovaračkog procesa.

1.1.1. Međunarodni pravni okvir

Ratifikacijom Konvencije o pravima deteta¹, koja je stupila na snagu 2. novembra 1990. godine, preuzete su obaveze usaglašavanja normativnog i institucionalnog sistema RS sa odredbama Konvencije. Pored Konvencije o pravima deteta, Republika Srbija je ratifikovala i dva dodatna protokola koja su doneta uz Konvenciju o pravima deteta: Opcioni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji² i Opcioni protokol o učešću dece u oružanim sukobima 2002. godine.³

Pored Konvencije o pravima deteta, položaj ove naročito ranjive grupacije uređen je i odredbama ključnih instrumenata u oblasti ljudskih prava, poput Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima⁴, koji u čl. 8. zabranjuje svaki oblik ropstva, robovskog položaja i prinudnog rada; i Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima⁵ koji u čl. 10. preporučuje državama da sankcionišu svaku ekonomsku eksploataciju mladih ljudi, kao i rad u uslovima koji mogu biti opasni po njihov život.

¹ Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima deteta, "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97)

² Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/2002.

³ Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/2002.

⁴ Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, „Službeni list SFRJ”, br. 7/71.

⁵ Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, „Službeni list SFRJ”, br. 7/71.

Konvencija o zaštiti dece i saradnji u oblasti međudržavnog usvojenja⁶ doneta je sa ciljem uspostavljanja garancija međunarodnih usvojenja u najboljem interesu deteta i poštovanja osnovnih prava koja su mu priznata međunarodnim pravom, kao i uspostavljanja sistema saradnje između država/ugovornih strana radi obezbeđenja poštovanja tih garancija i sprečavanje otmice, prodaje ili trgovine decom.

Konvencija o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja⁷ („Lanzarot konvencija”) Saveta Evrope (2007/2010) najobuhvatniji je pravni instrument o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, kojim su obuhvaćene sve vrste seksualnih krivičnih dela na štetu maloletnih lica (uključujući seksualno zlostavljanje dece, iskorišćavanje dece u prostituciji i pornografiji, izlaganje dece seksualnim sadržajima i aktivnostima) i kaznene mere za ta dela.

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici⁸ („Istanbulska konvencija”) propisuje obaveze države u zaštiti i podršci za decu-svedoke nasilja prema ženama i nasilja u porodici, zaštitu žrtava od daljeg nasilja, obezbeđivanje delotvorne saradnje između svih nadležnih državnih organa u pružanju zaštite i podrške žrtvama i svedocima svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom, uključujući i upućivanje na opšte i specijalizovane službe podrške. Bitna novina koju uvodi ova konvencija jeste da decu-svedoke nasilja smatra takođe žrtvama nasilja.

Konvencija o visokotehnoškom kriminalu („Budimpeštanska konvencija”) Saveta Evrope (2001) sadrži definiciju šta se može smatrati iskorišćavanjem dece u pornografiji i definiše aktivnosti koje su povezane sa proizvodnjom ili distribucijom pornografskog materijala.⁹

Pored navedenog, od značaja su i opšte procesne garancije sadržane u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda¹⁰ sa protokolima, Konvenciji UN o eliminaciji

⁶ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti dece i saradnji u oblasti međunarodnog usvojenja, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, broj 12/2013.

⁷ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, broj 1/2010.

⁸ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, broj 12/2013.

⁹ Pored navedenog, od značaja su i ključni međunarodni instrumenti Međunarodne organizacije rada, poput Konvencije Međunarodne organizacije rada (MOR) broj 138 (1973) gde je propisan najviši standard u oblasti minimalnog uzrasta za zapošljavanje. Konvencija MOR broj 182 o najgorim oblicima dečjeg rada (1999) odnosi se na svu decu mlađu od 18 godina i po prvi put definiše najgore oblike dečjeg rada na sledeći način: „a) svi oblici ropstva ili običaja sličnih ropstvu, kao što su prodaja i krijumčarenje dece, dužničko ropstvo i kmetstvo i prinudni ili obavezni rad, uključujući prinudno ili obavezno regrutovanje dece za učešće u oružanim sukobima; b) korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta radi prostitucije, proizvodnje pornografije ili za pornografske predstave; c) korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta za nedozvoljene aktivnosti, naročito za proizvodnju i krijumčarenje droge onako kako su definisane relevantnim međunarodnim sporazumima; d) rad koji je, po svojoj prirodi ili okolnostima u kojima se obavlja, verovatno štetan po zdravlje, bezbednost ili moral dece.” Najzad, treba imati u vidu i odredbe Evropske socijalne povelje (1961), Evropske revidirane socijalne povelje i Evropske konvencije o ostvarivanju dečjih prava, a potom i Strategiju Saveta Evrope o pravima deteta 2016-2021. i Agendu održivog razvoja UN 2030.

¹⁰ Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju

svih oblika diskriminacije žena, Konvenciji UN o pravima osoba sa invaliditetom i Konvenciji o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece, kao i relevantni opšti komentari Komiteta za prava deteta, Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena, Komiteta za prava osoba sa invaliditetom i preporukama tih komiteta datih u zaključnim zapažanjima o izveštajima Republike Srbije.

Pored navedenih izvora standarda koji predstavljaju opšti regulatorni okvir položaja, odnosno prava deteta, ali i pružaju dodatnu zaštitu deci u pojedinim oblastima, imajući u vidu tematski obuhvat ove Analize, a u kontekstu položaja i moguće viktimizacije dece – migranata i tražilaca azila, od naročitog značaja su tri izvora međunarodnih standarda: Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, kao opšti okvir standarda u oblasti trgovine ljudima; Direktiva 2012/29 Evropskog parlamenta i Saveta o uspostavljanju minimalnih standarda u oblasti prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela i jačanju položaja žrtava krivičnih dela, kao i Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava kojom se zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2002/629/PUP, a sa fokusom na njihovim odredbama koje regulišu položaj dece.

1.1.2. Strateški i zakonodavni okvir

Položaj dece u Srbiji regulisan je brojnim strateškim dokumentima, kako sektorskim, tako i onim koji trasiraju proces pristupnih pregovora sa Evropskom Unijom:

- Akcioni plan za Poglavlje 23 predstavlja sveobuhvatni reformski dokument koji tretira položaj dece kako kroz segment osnovnih prava, tako i kroz funkcionisanje pravosuđa, a na bazi preporuka i prelaznih merila definisanih od strane Evropske komisije;
- Akcioni plan za Poglavlje 24 predstavlja sveobuhvatni reformski dokument koji se položajem dece bavi kroz više aspekata, uključujući azil, migracije i trgovinu ljudima, a na bazi preporuka i prelaznih merila definisanih od strane Evropske komisije;
- Nacionalna strategija za unapređenje položaja žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period od 2020. do 2025. godine sa pratećim Akcionim planom za period od 2020 do 2022. godine, kao strateški dokument koji predviđa usklađivanje zakonodavstva sa Direktivom Evropske unije o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava kriminaliteta (Direktiva 2012/29/EU) i uspostavljanje Nacionalne mreže za pomoć i podršku žrtvama i svedocima krivičnih dela;
- Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine ("Službeni glasnik RS", broj 80/2020) na sveobuhvatan, multisektorski način tretira pitanje nasilja nad decom;

i Prvi Protokol uz nju, Protokola broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokola broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokola broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima: 2Službeni list SCG - Međunarodni ugovori2, broj 9/2003-16.

- Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine („Službeni glasnik RS”, broj 22/15) utvrđuje osnovne principe za unapređenje društvenog položaja mladih i stvaranje uslova za ostvarivanje prava i interesa mladih u svim oblastima;
- Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga od 2014. do 2021. godine („Službeni glasnik RS”, broj 1/15) ima za cilj da obezbedi i unapredi javno zdravlje, opštu dobrobit za pojedinca i društvo, da osigura i unapredi visok nivo bezbednosti stanovništva, kao i da ponudi balansiran, integrativan pristup problemu droga, zasnovan na dokazima;
- Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine („Službeni glasnik RS”, broj 26/16); Strategija se odnosi na sledeće oblasti: obrazovanje, stanovanje, zapošljavanje, zdravstvena i socijalna zaštita;
- Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine („Službeni glasnik RS”, broj 4/16) sadrži meru koja se odnosi na sprečavanje ranih i prinudnih brakova, posebno romskih devojčica i mladih žena i pružanje podrške mladim ženama i mladim majkama za nastavak školovanja;
- Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2022. godine („Službeni glasnik RS”, broj 77/17) drugi je strateški dokument Vlade koji je donet u cilju rešavanja problema trgovine ljudima; Strategijom su koncipirani sveobuhvatni odgovori društva na trgovinu ljudima, u skladu sa novim izazovima, rizicima i pretnjama. Strategija je usmerena ka unapređenju sistema prevencije, pomoći i zaštite žrtava i suzbijanju trgovine ljudima, posebno žena i dece;
- Strategija razvoja informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2017. do 2020. godine („Službeni glasnik RS”, broj 53/17) utvrđuje da je za adekvatnu zaštitu dece na internetu neophodno podizanje svesti i roditelja i dece, kao i jačanje uloge škole kroz odgovarajuće školske programe o bezbednim načinima korišćenja interneta i drugih informacionih tehnologija;
- Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji do 2020. godine („Službeni glasnik RS”, broj 114/13) predviđa poboljšanje uslova za smeštaj maloletnika, kao i unapređenje specijalizovanih i individualizovanih programa postupanja za posebno osetljive grupe u cilju uspešne resocijalizacije i reintegracije;
- Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja Vlada je donela 5. avgusta 2005. godine; opšti ciljevi Protokola su: unaprediti dobrobit dece kroz sprečavanje zlostavljanja i zanemarivanja; osigurati brz i koordinisan postupak koji štiti dete od daljeg zlostavljanja i zanemarivanja i obezbediti terapijsku pomoć detetu i porodici; osigurati da su sve preduzete radnje i odluke, tokom celog postupka, u najboljem interesu deteta; ciljna grupa ovog protokola su sva deca čija je dobrobit ugrožena, odnosno: deca u svim situacijama (u porodici i van porodice); sva deca u zemlji, bez obzira na pravni status, etničko poreklo, rodnu pripadnost i bilo koje

druge socijalne ili individualne karakteristike. Protokol je obavezan za sve pružaoce usluga, uključujući nevladine organizacije, kao i one koji određuju politike zaštite dece; pored Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, doneti su i posebni protokoli koji se odnose na obrazovno-vaspiti sistem, oblast zdravstvene zaštite, socijalne zaštite, pravosuđa, unutrašnjih poslova i inspekcije rada.

U momentu izrade Analize u proceduri usvajanja od strane Vlade RS nalaze se tri ključna strateška dokumenta za oblast kojom se bavi ova Analiza a to su revidirani Akcioni plan za Poglavlje 24 i Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period od 2020. do 2025. godine, sa pratećim Akcionim planom za period od 2020. do 2023. godine, pa su za potrebe izrade Analize korišćeni poslednji dostupni nacrti ovih dokumenata. U finalnoj fazi izrade Analize, usvojen je revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23.

Pored navedenih strateških dokumenata, položaj dece u Republici Srbiji uređen je Ustavom¹¹ i složenim zakonskim okvirom, pri čemu je od ključne važnosti za predmet ove Analize kazнено zakonodavstvo, i to kako glavno, tako i sporedno:

- Krivični zakonik („Službeni glasnik RS”, br. 85/05, 88/05 – ispr, 72/09, 111/09, 121/09, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19), uređuje pitanja starosne granice i drugih uslova krivične odgovornosti maloletnih lica, kao i kažnjivost i propisuje čitav niz krivičnih dela koja mogu biti izvršena na štetu deteta ili isključivo na štetu deteta;
- Zakonik o krivičnom postupku („Službeni glasnik RS”, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 i 35/19), sadrži odredbe o posebno osetljivom svedoku i uređuje položaj žrtve, odnosno oštećenog u krivičnom postupku;
- Zakon o policiji („Službeni glasnik RS”, br. 6/16, 24/18 i 87/18), kojim se uređuje rad i postupanje policije i u odnosu na decu;
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela („Službeni glasnik RS”, broj 85/05) sadrži odredbe koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, odredbe koje se, između ostalog, odnose se materijalno krivično pravo, organe koji ga primenjuju, krivični postupak i izvršenje krivičnih sankcija prema ovim učiniocima krivičnih dela, kao i posebne odredbe o zaštiti dece i maloletnika kao oštećenih u krivičnom postupku;
- Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima („Službeni glasnik RS”, broj 32/13) predviđa posebne mere koje se sprovode prema učiniocima krivičnih dela protiv polne slobode

¹¹ Na osnovu Ustava Republike Srbije deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti; deca su zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja (član 64. st. 1. i 3). Ustav garantuje posebnu zaštitu porodice, majke, samohranog roditelja i deteta (član 66) i mogućnost odstupanja od načela javnosti postupka radi zaštite interesa maloletnika (član 32).

izvršenih prema maloletnim licima određenih istim zakonom i uređuje vođenje posebne evidencije lica osuđenih za ta krivična dela;

- Zakon o javnom redu i miru („Sl. glasnik RS”, br. 6/2016 i 24/2018) u delu koji sankcioniše prostituciju;
- Zakon o presađivanju ljudskih organa („Službeni glasnik RS”, broj 57/2018, kaznene odredbe);
- Zakon o ljudskim ćelijama i tkivima („Službeni glasnik RS”, broj 57/2018, kaznene odredbe).

Pored navedenog, zaštita dece u različitim aspektima ostvaruje se i primenom odredaba sledećih zakona:

- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici („Službeni glasnik RS”, broj 94/16) propisuje mere za sprečavanje nasilja u porodici i postupanje državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici;
- Porodični zakon („Službeni glasnik RS”, br. 18/05, 72/11 – dr. zakon i 6/15) definiše i zabranjuje nasilje u porodici i ustanovljava obavezu države da preduzme sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja i od svake vrste eksploatacije;
- Zakon o socijalnoj zaštiti („Službeni glasnik RS”, broj 24/11) određuje ciljeve socijalne zaštite, a koji se ostvaruju obezbeđenjem materijalne podrške pojedincu, odnosno porodici koja ima potrebe za njom, ali i pružanjem usluga socijalne zaštite; korisnici usluga socijalne zaštite su i deca – žrtve zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja i eksploatacije;
- Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik RS”, broj 22/09) sadrži odredbe o zabrani diskriminacije dece, pa je propisano da je zabranjeno diskriminisati dete, odnosno maloletnika prema određenim statusima, tj. ličnim svojstvima samog deteta, roditelja, staratelja i članova porodice;
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Službeni glasnik RS”, br. 88/17, 27/18 – dr. zakoni, 10/19 i 6/20) sadrži odredbe o zabrani diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i zabrani ponašanja kojima se vređa ugled, čast ili dostojanstvo deteta i učenika; zabranjeno je fizičko, psihičko, socijalno, seksualno, digitalno i svako drugo nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje deteta;
- Zakon o sportu („Službeni glasnik RS”, broj 10/16) propisuje da je u oblasti sporta zabranjena svaka vrsta zloupotreba, zlostavljanja, diskriminacije i nasilja prema deci, kao i da organizacije u oblasti sporta i lica koja obavljaju stručno-vaspitni rad sa decom u tim organizacijama, kao i svi članovi i zaposleni u organizacijama u oblasti sporta, naročito promovišu ravnopravnost među decom i aktivno se suprotstavljaju svim vrstama zloupotreba, zlostavljanja, diskriminacije i nasilja;

- Zakon o radu („Službeni glasnik RS”, br. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 – odluka US, 113/17 i 95/18 – autentično tumačenje) sadrži odredbe kojima se posebno štiti zaposleni koji nije navršio 18 godina života, tj. dete;
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službeni glasnik RS”, broj 25/19) po kome načelo poštovanja prava deteta podrazumeva rukovođenje najboljim interesom deteta u svim aktivnostima pružaoca zdravstvene zaštite, obezbeđivanje zdravstvenih usluga i procedura prilagođenih deci, kao i pravo deteta na pravilan razvoj i zaštitu od svih oblika nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja; taj zakon, kao i Zakon o pravima pacijenata („Službeni glasnik RS”, br. 45/13 i 25/19 – dr. zakon) propisuje poverljivost podataka o pacijentu, i obavezu, zdravstvene ustanove i zdravstvenog radnika (pod pretnjom kažnjavanja) da te podatke čuva i ne odaje, čime nije obezbeđena puna zaštita deteta, posebno kada je nasilje nad detetom ili rizik od nasilja prema detetu povezan sa zdravstvenim stanjem izvršioca ili mogućeg izvršioca nasilja;
- Zakon o javnom informisanju i medijima („Službeni glasnik RS”, br. 83/14, 58/15 i 12/16 – autentično tumačenje), koji sadrži odredbe o zaštiti žrtve nasilja od viktimizacije u medijima.¹²

1.3. Metodologija i analitički proces

Imajući u vidu ranije pomenute izazove sa kojima se Srbija suočava u kontekstu reformskih procesa u procesu pristupanja EU i suočavanja sa migrantskim talasom, polazna tačka u analitičkom procesu bili su zahtevi koji proističu iz procesa pristupnih pregovora, uglavnom u okviru pregovaračkih poglavlja 23 i 24, a u kontekstu usaglašavanja sa EU zakonodavstvom i drugim relevantnim međunarodnim standardima. Fokus analize bio je na standardima postavljenim u Konvenciji Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Direktivi 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava kojom se zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2002/629/PUP, kao i Direktivi 2012/29 Evropskog parlamenta i Saveta o uspostavljanju minimalnih standarda u oblasti prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela i jačanju položaja žrtava krivičnih dela. Sa ciljem boljeg kontekstualnog razumevanja Direktive 2011/36, analizirana je i Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima. Osnovni cilj je bio identifikacija standarda podrške i zaštite koje ovi dokumenti zahtevaju od institucija sa kojima deca dolaze u kontakt u okviru sudskih i sa njima povezanih postupaka.

Budući da je Evropska komisija (u daljem tekstu: EK) još 2013. godine u sklopu analitičkog pregleda (skrininga) stanja u Srbiji, u okviru izveštaja o skriningu za poglavlja 23 i 24¹³

¹² O pregledu relevantnog normativnog okvira za zaštitu dece vidi više u: Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine "Službeni glasnik RS", broj 80/2020.

¹³ Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/7073/izvestaj-o-skriningu.php>, pristupljeno 25. juna 2020. godine, Izveštaj o skriningu za Poglavlje 24, dostupno na: <http://mup.rs/wps/wcm/connect/Od2cad85-2456-48f1-af04-b750b99e01e0/%D0%98%D0%97%D0%92%D0%95%D0%A8%D0%A2%D0%90%D0%88+%D0%9E+%D0%A1%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%98%D0%9D%D0%93%D0%A3+%D0%97%D0%90+%D0%9F%D0%9E>

iznela svoja zapažanja o postojećoj situaciji, kao i preporuke za unapređenje, ali i da je u Zajedničkoj pregovaračkoj poziciji za oba poglavlja¹⁴ definisala prelazna merila za oba poglavlja, svi navedeni dokumenti poslužili su kao osnov procene stanja, zajedno sa godišnjim izveštajima o napretku.¹⁵ Imajući u vidu da su reformski procesi u oblasti koja je predmet analize trasirani akcionim planovima za poglavlja 23¹⁶ i 24¹⁷, ovi sveobuhvatni strateški dokumenti, zajedno sa relevantnim nacionalnim strategijama i akcionim planovima poslužili su kao predmet analize. U tom smislu, vodilo se računa i činjenici da je u toku proces izrade, revizije i usvajanja brojnih strateških dokumenata, pa su analizom obuhvaćeni najnovije verzije dokumenata koje su trenutno u proceduri.

Prilikom analize usklađenosti kaznenog zakonodavstva, kao i zakonodavstva u oblasti azila i migracija, naročito se vodilo računa o zahtevima za usklađivanje definisanim u procesu pregovora sa EU, kao i onim koji su postavljeni od strane UNCRC 2017. godine.¹⁸

Imajući sve navedeno u vidu, u daljem tekstu analize:

- Najpre je data analiza relevantnih standarda sadržanih u Konvenciji Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Direktivi 2012/29 Evropskog parlamenta i Saveta o uspostavljanju minimalnih standarda u oblasti prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela i jačanju položaja žrtava krivičnih dela i Direktivi 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava kojom se zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2002/629/PUP;

%D0%93%D0%9B%D0%90%D0%92%D0%89%D0%95+24+%28%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0+%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0%29.pdf?MOD=AJPERES&CVID=IO-7CS.U, pristupljeno 25. juna 2020. godine.

¹⁴ Zajednička pozicija pregovora za Poglavlje 23, dostupno na: http://mpravde.gov.rs/files/Ch23_EU_Common_Position.pdf, poslednji pristup: 20. jun 2020. godine; Zajednička pozicija pregovora za Poglavlje 24, dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/pregovaracke_pozicije/PG24_Zajednicka_pozicija_EU.pdf, pristupljeno 25. juna 2020. godine.

¹⁵ Republika Srbija, Izveštaj za 2019. godinu koji prati Saopštenje Komisije upućeno Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona, Saopštenje o politici proširenja EU za 2019. godinu {COM(2019) 260 konačni}

¹⁶ Akcioni plan za Poglavlje 23, dostupno na: <http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>, pristupljeno 1. juna 2020. godine, Akcioni plan za Poglavlje 24, dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/akcioni_planovi/akcioni_plan_pg_24.pdf, pristupljeno 25. juna 2020. godine.

¹⁷ Akcioni plan za Poglavlje 24, dostupno na: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/akcioni_planovi/akcioni_plan_pg_24.pdf, stranici pristupljeno 25. juna 2020. godine.

¹⁸ Uvažavajući napredak koji je RS postigla u različitim oblastima vezanim za prava deteta, Komitet Ujedinjenih nacija (UN) za prava deteta je u Završnim zapažanjima u drugom i trećem periodičnom izveštaju za 2017. godinu izdao nekoliko preporuka za dalje uskladjivanje zakonodavstva i prakse sa principima i odredbama Konvencije UN o pravima deteta (UNCRC). Ove preporuke uključuju: da se donese sveobuhvatan dečji akt i uvede procena uticaja na dečija prava za sve nove zakone; da se poboljšaju kompetencije profesionalaca koji rade sa decom; da se promovise najbolji interes deteta i pravo deteta da bude saslušano; da se uspostave fer i efikasni postupci za azil koji se sprovode na način prilagodjen deci; da se uspostave adekvatni i koordinisani mehanizmi za identifikaciju i zaštitu dece žrtava trgovine ljudima; da se pravosudni sistem u potpunosti uskladi sa UNCRC, itd. UN Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije, dostupno na: <https://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/143>, pristupljeno 9. juna 2020. godine

- Zatim su analizirani zahtevi definisani u okviru pregovaračkog procesa u poglavljima 23 i 34;
- Potom je analizirana sadržina pozitivnog kaznenog (krivičnog i prekršajnog), materijalnog i procesnog zakonodavstva, kao i zakonodavstva koje se odnosi na azil i migracije, pri čemu je kao kriterijum korišćena veza sa decom kao žrtvama i svedocima, kao i decom učiniocima koji su zapravo skrivene žrtve. Posebna pažnja posvećena je položaju dece – migranata i tražilaca azila, naročito kada su u pitanju maloletna lica bez pratnje;
- Dok je u završnom delu analiziran strateški okvir, kako onaj koji je u neposrednoj vezi sa pregovorima, tako i nacionalni, a u odnosu na uočene manjkavosti kaznenog, kao i zakonodavstva koje se odnosi na azil i migracije.

U svim navedenim segmentima definisani su zaključci i preporuke za dalje usklađivanje sa relevantnim standardima.

2. RELEVANTNI EU STANDARDI

2.1. Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2009. godine

Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima danas predstavlja bazični, opšti instrument i izvor međunarodnih standarda u oblasti borbe protiv trgovine ljudima.

Članom 1. Konvencije kao osnovni ciljevi ovog dokumenta određeni su:

- a) da spreči i suzbije trgovinu ljudima, uz garantovanje ravnopravnosti polova;
- b) da zaštiti ljudska prava žrtava trgovine ljudima, da osmisli sveobuhvatni okvir za pružanje zaštite i pomoći žrtvama i svedocima, uz garantovanje ravnopravnosti polova, kao i obezbeđivanje efikasne istrage i krivičnog gonjenja;
- c) da unapredi međunarodnu saradnju u suzbijanju trgovine ljudima.

Konvencija se primenjuje na sve oblike trgovine ljudima (nacionalne i međunarodne, član 2) i proklamuje načelo nediskriminacije, uz prepoznavanje potrebe za posebnom zaštitom žena.

U skladu sa članom 4. Konvencije:

- a) "trgovina ljudima" znači vrbovanje, prevoz, premeštanje, skrivanje ili prihvatanje lica, uz primenu pretnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili stanja ugroženosti, ili davanje ili primanje novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju iskorišćavanja. Iskorišćavanje, u najmanju ruku, treba da uključuje iskorišćavanje prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualnog iskorišćavanja, prisilan rad ili pružanje usluga, služenje, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu ili vađenje ljudskih organa;
- b) pristanak žrtve „trgovine ljudima” na planirano iskorišćavanje, kako se navodi u tački a) ovog člana, nema značaja ni u jednom slučaju kada se koriste sredstva pomenuta u tački a);
- c) vrbovanje, prevoz, premeštanje, skrivanje ili prihvatanje deteta radi iskorišćavanja smatra se „trgovinom ljudima” čak i ako ne uključuje sredstva navedena u tački a) ovog člana;
- d) „dete” je svako lice mlađe od 18 godina;
- e) „žrtva” je svako fizičko lice koje je postalo predmet trgovine ljudima u smislu definicije iz ovog člana.

Konvencija propisuje brojne preventivne mere koje imaju za cilj podizanje svesti i obeliskavanje potražnje (čl. 5-6), kao i posebne mere kontrole na granici i kontrole isprava (čl. 7-9).

Članom 10. Konvencije propisane su mere za prepoznavanje žrtava trgovine ljudima, a kada je reč o deci žrtvama, od posebnog značaja je stav 3, koji predviđa da, kada starosna dob žrtve nije izvesna, a postoji opravdana sumnja da je žrtva dete, to lice treba da se smatra detetom i treba da mu se pruže posebne zaštitne mere sve do potvrđivanja njegove starosne dobi. Takođe, stavom 4. je predviđeno da čim se utvrdi da je dete bez pratnje žrtva, svaka ugovorna strana treba da:

- a) obezbedi predstavljanje tog deteta od strane zakonitog staratelja, organizacije ili organa koji postupaju u najboljem interesu deteta;
- b) preduzme potrebne mere za utvrđivanje identiteta i državljanstva deteta;
- c) preduzme sve što je neophodno kako bi se pronašla porodica deteta, ako je to u najboljem interesu deteta.

Konvencija sadrži i čitav niz odredaba usmerenih na **zaštitu žrtava trgovine ljudima i pomoć žrtvama**. Tako je članom 11. uređena zaštita privatnosti i identiteta žrtava, predviđajući da lični podaci o njima treba da se čuvaju i koriste u skladu sa uslovima predviđenim Konvencijom o zaštiti pojedinaca u pogledu automatske obrade ličnih podataka (ETS br. 108), a da svaka ugovorna strana treba da usvoji mere kojima će posebno da osigura da identitet ili podaci koji omogućavaju identifikaciju deteta koje je žrtva trgovine ljudima, ne budu javno objavljeni putem medija, ili na bilo koji drugi način, osim u izuzetnim slučajevima, u cilju lakšeg pronalaženja članova porodice ili da se na drugi način obezbedi dobrobit i zaštita deteta. Pored toga, svaka strana ugovornica treba da razmotri donošenje mera u skladu sa članom 10. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda prema tumačenju Evropskog suda za ljudska prava, čiji je cilj podsticanje medija na zaštitu privatnog života i identiteta žrtava putem medijske samoregulacije ili regulatornih ili koregulatornih mera.

U okviru člana 12. Konvencije, posvećenog pomoći žrtvama trgovine ljudima, određeni su minimalni standardi koje treba da ispuni svaka strana ugovornica za **pružanje pomoći žrtvama u njihovom fizičkom, psihološkom i socijalnom oporavku**. Takva pomoć treba da obuhvati bar:

- a) životni standard koji može da im obezbedi egzistenciju putem takvih mera kao što su: prikladan i siguran smeštaj, psihološka i materijalna pomoć;
- b) pristup hitnoj medicinskoj zaštiti;
- c) usluge prevođenja i tumačenja, u slučaju potrebe;
- d) savetovanje i informisanje, posebno o njihovim zakonskim pravima i uslugama koje su im dostupne, na jeziku koji razumeju;
- e) pomoć koja će da im omogući da se njihova prava i interesi iznesu i razmotre u odgovarajućim fazama krivičnog postupka koji se vodi protiv izvršilaca;
- f) pristup obrazovanju za decu.

Pored pomoći, svaka strana ugovornica treba da pokloni odgovarajuću pažnju potrebi da se obezbedi **bezbednost i zaštita žrtve**. Uz to, svaka strana ugovornica treba da obezbedi potrebnu medicinsku i drugu pomoć žrtvama koje zakonito borave na njenoj teritoriji, a koje nemaju odgovarajuća sredstva i kojima je takva pomoć potrebna i da usvoji pravila prema kojima će žrtve koje zakonito borave na njenoj teritoriji imati pravo na pristup tržištu rada, stručnom usavršavanju i obrazovanju.

Konvencija u domenu pomoći žrtvama prepoznaje i ulogu nevladinih organizacija i obavezuje strane ugovornice da preduzmu mere saradnje sa njima ali i drugim nadležnim organizacijama ili drugim delovima civilnog društva koji se bave pružanjem pomoći žrtvama.

Od velikog značaja je odredba stava 6. istog člana, koja obavezuje strane ugovornice da **pomoć pruže bez uslovljavanja žrtve pristankom na svedočenje**, kao i da obezbedi da se usluge pružaju na osnovu dogovora i dobijenih informacija, vodeći računa o posebnim potrebama ugroženih lica i pravima dece na smeštaj, obrazovanje i adekvatnu zdravstvenu zaštitu. Pored navedenog, Konvencija prepoznaje specifičnosti psihofizičkog položaja žrtve trgovine ljudima, štiteći je od proterivanja u periodu od 30 dana, čak i pre nego što se utvrdi (ali postoje opravdani razlozi da se veruje) da se radi o žrtvi – tzv. vreme za oporavak i razmišljanje (član 13. Konvencije). U ovom periodu, lice ima pravo na sve pomenute mere pomoći i zaštite.

Članom 14. Konvencije regulisano je pitanje izdavanja boravišne dozvole žrtvama trgovine ljudima, uz mogućnost produženja ako nadležne vlasti smatraju da je njihov boravak nužan zbog njihove lične situacije ili ako nadležne vlasti smatraju da je njihov boravak nužan zbog njihove saradnje sa nadležnim organima u istrazi ili krivičnim postupcima. Konvencija posebno naglašava da se **boravišna dozvola za decu koja su žrtve trgovine ljudima, ako to zakon predviđa, izdaje u skladu sa najboljim interesima deteta** i, kad je to potrebno, produžava se pod istim uslovima. Konvencija ostavlja ugovornim stranama slobodu da unutrašnjim pravom uredi neprodužavanje ili povlačenje boravišne dozvole, ali i da prilikom izdavanja neke druge vrste boravišne dozvole uzmu u obzir da žrtva ima, ili je imala, boravišnu dozvolu izdatu u skladu sa odredbama Konvencije. U kontekstu **položaja dece – migranata i tražilaca azila**, od posebnog značaja je činjenica da Konvencija ne dozvoljava da se izdavanjem potvrde o statusu žrtve trgovine ljudima, ugrožava pravo na traženje i dobijanje azila. Konvencija uređuje i pitanja repatrijacije žrtava, obavezujući države da uspostave mehanizme koji uključuju nadležne državne i međunarodne institucije i nevladine organizacije. Cilj ovih programa je izbegavanje ponovne viktimizacije. Svaka strana ugovornica treba da se maksimalno založi za reintegraciju žrtava u društvo države povratka, uključujući reintegraciju u obrazovni sistem i tržište rada, posebno putem sticanja i unapređivanja njihovih stručnih kvalifikacija. Kada se radi o deci, ovi programi bi trebalo da obuhvate ostvarivanje prava na obrazovanje i mere kojima će se obezbediti odgovarajuća zaštita ili njihov prihvata od strane porodice ili odgovarajućih institucija za brigu.¹⁹ **Deca koja su žrtve trgovine ljudima**

¹⁹ Pored toga, svaka strana ugovornica treba da usvoji zakonodavne ili druge mere potrebne da se žrtvama učine dostupnim podaci, a po potrebi u saradnji sa bilo kojom drugom zainteresovanom stranom ugovornicom, potrebni za stupanje u kontakt sa organizacijama koje im mogu pomoći u zemlji u koju su vraćene ili repatriirane, kao što su organi

ne treba da budu vraćena ni u jednu državu ako, nakon procene rizika i bezbednosti, postoji indicija da takav povratak ne bi bio u najboljem interesu deteta.

Konvencija u čl. 18-22. predviđa **obavezu kriminalizacije trgovine ljudima**, kriminalizaciju korišćenja usluga žrtve, potom radnji koje se odnose na putne isprave, pokušaj, podstrekanje i pomaganje, kao i odgovornost pravnog lica. Konvencija ne propisuje kaznene raspone ali insistira na srazmernosti (član 23) uzimajući u obzir sledeće otežavajuće okolnosti:

- a) krivično delo kojim se svesno ili zbog teškog nemara ugrožava život žrtve;
- b) krivično delo učinjeno protiv deteta;
- c) krivično delo koje je izvršio državni funkcioner u vršenju svojih dužnosti;
- d) krivično delo izvršeno u okviru zločinačke organizacije, kao i prethodna osuđivanost (čl-25 24).

Od velikog značaja je odredba člana 26. Konvencije koja obavezuje države članice da (u skladu sa osnovnim principima svog pravnog sistema) predvide mogućnost da se **kazne ne izriču žrtvama za njihovo učešće u nezakonitim aktivnostima, u onoj meri u kojoj su one bile prisiljene na to.**

Konvencija žrtvama garantuje, i to od prvog kontakta sa nadležnim organima, **pristup informacijama o odgovarajućim sudskim i upravnim postupcima na jeziku koji razumeju, kao i na pravni savet i besplatnu pravnu pomoć** žrtvama pod uslovima koje propisuje unutrašnje pravo države članice/potpisnice. Ista odredba garantuje i **pravo žrtava na odštetu** od izvršilaca ali i osnivanjem fonda za obeštećenje žrtava ili merama ili programima za socijalnu pomoć i socijalnu integraciju žrtava, koji bi mogli da se finansiraju iz sredstava prikupljenih primenom mera koje podrazumevaju zaplenu i/ili oduzimanje imovinske koristi pribavljene izvršenjem krivičnog dela.

U pogledu **procesnih aspekata** gonjenja za ove vrste krivičnih dela, od država se očekuje da svojim zakonodavstvom predvide da se za trgovinu ljudima goni po službenoj dužnosti barem onda kada je krivično delo u celini ili delimično izvršeno na njenoj teritoriji,²⁰ ali i da žrtve mogu prijaviti delo nadležnim organima u državi u kojoj imaju boravak. Nadležni organ kom se podnese prijava, ukoliko nema nadležnost za takve slučajeve, dostaviće je, bez odlaganja, nadležnom organu strane ugovornice na čijoj teritoriji je izvršeno krivično delo. Po prijavi će se rešavati u skladu s unutrašnjim pravom strane ugovornice u kojoj je krivično delo izvršeno.

za sprovođenje zakona, nevladine organizacije, pravni stručnjaci koji mogu da im daju savet i ustanove za socijalno staranje.

²⁰ U skladu sa članom 31. Konvencije, svaka strana ugovornica treba da usvoji zakonodavne i druge mere koje su potrebne da se utvrdi nadležnost za bilo koje krivično delo predviđeno ovom konvencijom, ako je to krivično delo počinjeno: a) na njenoj teritoriji; ili b) na brodu koji plovi pod zastavom te strane ugovornice; ili v) u vazduhoplovu koji je registrovan po zakonima te strane ugovornice; ili g) od strane jednog njenog državljanina ili lica bez državljanstva koje ima uobičajeno boravište na njenoj teritoriji, ako je to krivično delo kažnjivo prema krivičnom pravu u državi u kojoj je počinjeno ili ako je krivično delo počinjeno izvan teritorijalne nadležnosti bilo koje države; d) protiv njenog državljanina.

Konvencija, takođe obavezuje ugovorne strane da nevladinim organizacijama koje pružaju pomoć žrtvama obezbede pristup žrtvi uz njenu saglasnost (član 27), ali i detaljno uređuje mere procesne zaštite žrtava, predviđajući da svaka strana ugovornica treba da usvoji zakonodavne ili druge mere koje su potrebne da bi se obezbedila efikasna i odgovarajuća zaštita od moguće odmazde ili zastrašivanja, posebno u toku i posle istrage i krivičnog gonjenja izvršilaca, i to:

- a) za žrtve;
- b) po potrebi, za one koji prijave krivično delo ili koji na neki drugi način saraduju sa istražnim organima i tužilaštvom;
- c) za svedoke;
- d) po potrebi, za članove porodice svedoka;
- e) za članove grupa, fondacija, udruženja ili nevladinih organizacija koje pružaju podršku žrtvama.

Konvencija precizira da se može raditi o fizičkoj zaštiti, preseljenju, promeni identiteta i pomoći u pronalaženju poslova. I u ovom segmentu, Konvencija predviđa da će dete žrtva trgovine ljudima dobiti posebne mere zaštite koje će voditi računa o njegovim najboljim interesima (član 28) a obavezuje i na uspostavljanje specijalizovanih organa i koordinacionih tela za borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava.

Žrtvama je u sudskim postupcima garantovana zaštita privatnosti (po potrebi i identiteta), kao i bezbednost od zastrašivanja, pri čemu je naročito apostrofirano da se, u slučaju da su žrtve deca, poklanja posebna pažnje potrebama dece i obezbeđivanjem njihovog prava na posebne mere zaštite (član 30).

U okviru međunarodne saradnje, Konvencija ukazuje na značaj jačanja mehanizama razmene informacija i potrage za nestalim licima, posebno nestalom decom, ako na osnovu dostupnih informacija može da se zaključi da se radi o žrtvi trgovine ljudima. U tom cilju, strane mogu da zaključuju međusobne bilateralne ili multilateralne sporazume (čl. 32-34).

2.2. Direktiva 2012/29 Evropskog parlamenta i Saveta o uspostavljanju minimalnih standarda u oblasti prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela i jačanju položaja žrtava krivičnih dela

Donošenje Direktive o žrtvama predstavlja ujedno i krunu višegodišnjeg nastojanja da se unapredi položaj žrtava u evropskom pravnom prostoru ali i početnu poziciju da se, nakon što se minimalne garancije u oblasti podrške, pomoći i zaštite obezbede u svim nacionalnim pravnim sistemima, u narednim koracima ode dalje u unapređenju položaja pojedinih kategorija žrtava ili određenim segmentima podrške, pomoći i/ili zaštite.

Osnove za donošenje Direktive sadržane su u samom članu 82(2) Ugovora o funkcionisanju

Evropske unije²¹ koji predviđa uspostavljanje minimuma pravila primenjivih u državama članicama u cilju omogućavanja uzajamnog priznavanja presuda i sudskih odluka, i policijske i pravosudne saradnje u krivičnim stvarima koje imaju prekogranične posledice, posebno u vezi sa pravima žrtava krivičnih dela. Ova odredba poslužila je kao polazna osnova da se, na temeljima prethodno preduzetih koraka, usvoji dokument kojim bi standardi koji su garantovani pojedinim kategorijama žrtava, kroz niz ranije usvojenih izvora²², sada bili objedinjeni i garantovani svim žrtvama krivičnih dela.

Da je Evropska unija posvećena zaštiti i uspostavljanju minimalnih standarda u vezi sa žrtvama kriminaliteta, postalo je jasno već početkom 21. veka kada je Savet usvojio Okvirnu odluku 2001/220/JHA od 15. marta 2001. godine o položaju žrtava u krivičnom postupku. U okviru Stokholmskog programa - Otvorena i bezbedna Evropa koja *služi i štiti* svoje *građane*, usvojenom od strane Evropskog saveta na sastanku održanom 10. i 11. decembra 2009. godine, od Evropske komisije i država članica traženo je da ispituju načine kako da se poboljša zakonodavstvo i mere praktične podrške za zaštitu žrtava, sa posebnim osvrtom na podršku i priznavanje svih žrtava, uključujući i žrtve terorizma, kao prioritet. Imajući ovo u vidu, u rezoluciji od 10. juna 2011. o mapi puta za jačanje prava i zaštite žrtava, posebno tokom krivičnog postupka (Budimpeštanska mapa puta), Savet je utvrdio da je neophodno na nivou Evropske unije preduzeti aktivnosti u cilju unapređenja prava, podrške i zaštite žrtava kriminaliteta. Odnosno, kako je u samoj Direktivi navedeno, cilj Direktive je revidiranje i dopuna načela postavljenih u Okvirnoj odluci 2001/220/JHA i preduzimanje značajnih koraka u pravcu podizanja nivoa zaštite žrtava širom Unije, posebno u okviru krivičnog postupka.

Ipak, sveobuhvatnost i uniformnost pristupa koji donosi Direktiva, kao i njena obavezujuća priroda, stvorili su preduslove da se ovo, nesumnjivo važno pitanje, tretira sa posebnom pažnjom, kako u državama članicama EU, tako i u onim koje teže članstvu u evropskoj zajednici naroda. Direktiva, kao jedan od osnovnih principa prepoznaje individualni pristup žrtvama i zaštiti od sekundarne viktimizacije. Zahteva se da prava garantovana ovim dokumentom ne budu uslovljena državljanstvom, prebivalištem ili boravištem žrtve. Iako su Direktivom garantovana prava svim žrtvama, kao posebno osetljive kategorije ovaj dokument prepoznaje decu, žrtve partnerskog, odnosno porodičnog nasilja, žrtve terorizma, lica sa invaliditetom i žrtve rodno baziranog nasilja. Prava koja su priznata žrtvi važe i za bliska lica preminule žrtve koje Direktiva podvodi pod ovaj pojam, prepuštajući nacionalnim zakonodavstvima da bliže odrede taj krug. Zahtevi u pogledu zaštite i podrške žrtvama uređeni su počev od prvog kontakta s državnim organima prilikom prijavljivanja dela, a Direktiva se posebno bavi sledećim pravima, odnosno potrebama žrtve: pravom na informisanje o toku postupka i statusu predmeta; pravom na pravni lek i dostupnim mehanizmima zaštite i podrške; pravom na prevođenje; pravom na podršku; pravom na kompenzaciju; pravom na pravni lek protiv odluke policije i javnog tužioca o izostanku krivičnog gonjenja; merama procesne zaštite

²¹ Ugovor o funkcionisanju EU, dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/ugovor_eu.pdf, pristupljeno 20. marta 2020. godine

²² Okvirna odluka 2001/220/JHA od 15. marta 2001. godine o položaju žrtava u krivičnom postupku; Stokholmski program - Otvorena i bezbedna Evropa koja služi i štiti svoje građane, usvojen od strane Evropskog saveta na sastanku održanom 10. i 11. decembra 2009. godine;

koje imaju za cilj sprečavanje sekundarne viktimizacije; obavezom sprovođenja posebnih obuka za policijske službenike, sudije i javne tužioce koji dolaze u kontakt sa žrtvama; potrebom obezbeđivanja preduslova za statističku evaluaciju primene Direktive, kroz iskazivanje preciznih podataka o svim segmentima zaštite i podrške.²³

Iako je već u samom uvodnom delu Direktive istaknuto da se njene odredbe naslanjaju na standarde uspostavljene čitavim nizom srodnih dokumenata usvojenih u deceniji koja je prethodila, kao i da zapravo **podržava integralni pristup podrške, pomoći i zaštite svih žrtava krivičnih dela**, Direktiva u brojnim segmentima prepoznaje naročitu ranjivost dece-žrtava i, posledično **propisuje posebne odredbe za ovu kategoriju žrtava**, uz ogradu da ne utiče na dalekosežnije odredbe sadržane u drugim normativnim aktima Unije koje se ciljano odnose na specifične potrebe posebnih kategorija žrtava, poput žrtava trgovine ljudima i dece - žrtava seksualnog zlostavljanja, seksualnog iskorišćavanja i dečje pornografije (par. 69). Ovim je ujedno definisan i odnos Direktive o žrtvama i Direktive 2011/36, pri čemu **Direktiva 2011/36 predstavlja „lex specialis” u odnosu na Direktivu o žrtvama.**

Tako je u paragrafu 14 istaknuto da u primeni ove Direktive, primarna briga mora biti najbolji interes dece u skladu sa Poveljom Evropske unije o osnovnim pravima i Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima deteta usvojenom 20. novembra 1989. godine. **Decu-žrtve treba smatrati i tretirati kao pune nosioce prava propisanih ovom Direktivom** i mora im se omogućiti da ostvare ta prava uzimajući u obzir njihovu sposobnost da formiraju sopstveno mišljenje. Kada su deca u pitanju, detetu, ili, ukoliko to nije u najboljem interesu deteta, nosiocu roditeljskog prava, treba omogućiti ostvarivanje prava propisanih ovom Direktivom. Ova Direktiva ne utiče na nacionalne administrativne procedure potrebne za proglašavanje osobe žrtvom. U članu 1, stav 2. Direktive, predviđeno je da 2. U slučaju da je žrtva dete, države članice će garantovati da **primena ove Direktive bude u najboljem interesu deteta, koji će biti procenjivan u svakom pojedinačnom slučaju.** U tom smislu, od najveće važnosti biće senzibilan pristup deci, uz uvažavanje detetovih godina, zrelosti, stavova, potreba i briga. Dete i njegov pravni zastupnik, u slučaju da ga ima, biće informisani o svim merama ili pravima koja se posebno tiču dece. U slučajevima gde je, u skladu sa ovom Direktivom, potrebno odrediti detetu staratelja ili zastupnika, pomenutu ulogu može obavljati ta osoba, pravno lice, institucija ili nadležni organ (par. 60).

Direktiva garantuje da **pravo dece-žrtava da budu saslušana u krivičnom postupku** ne treba onemogućiti isključivo na osnovu toga što je žrtva dete, ili na osnovu starosti žrtve (par. 42). Proceduralna pravila pod kojim žrtve mogu da pruže dokaze i budu saslušane u toku krivičnog postupka biće određena u okviru nacionalnog zakonodavstva (član 10. Direktive).

Direktiva ističe da su žrtve trgovine ljudima, terorizma, organizovanog kriminala, nasilja u intimnim partnerskim odnosima, seksualnog nasilja ili eksploatacije, nasilja na rodnoj osnovi, žrtve krivičnih dela učinjenih iz mržnje, žrtve sa invaliditetom, kao i **deca-žrtve često podložne sekundarnoj i ponovnoj viktimizaciji, zastrašivanju i odmazdi.** Treba obratiti

²³ Vidi više u: M. Kolaković-Bojović, *Usklađivanje krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa EU standardima u okviru Poglavlja 23, Krivično zakonodavstvo između prakse i propisa i usklađivanje sa evropskim standardima* (ur. M. Simović), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Ministarstvo pravde Republike Srpske, Banja Luka, 2017, 267-276.

posebnu pažnju prilikom procene da li su žrtve u opasnosti od takve vrste viktimizacije, zastrašivanja i odmazde i mora postojati snažna pretpostavka da će žrtve imati koristi od specijalnih mera zaštite. **Direktiva insistira na prilagođavanju specifičnih mera zaštite posebno procenjenim individualnim potrebama žrtve.**²⁴ U tom smislu, posebna pažnja posvetiće se žrtvama terorizma, organizovanog kriminala, trgovine ljudima, rodnog nasilja, nasilja u intimnim partnerskim odnosima, seksualnog nasilja, eksploatacije ili zločina iz mržnje, kao i žrtvama sa invaliditetom. Istovremeno, za potrebe ove Direktive, podrazumevaće se da deca-žrtve imaju specifične potrebe zaštite zbog njihove izloženosti sekundarnoj i ponovnoj viktimizaciji, zastrašivanju i odmazdi (član 22. Direktive).

Prepoznajući značaj zaštite privatnosti žrtve u kontekstu prevencije sekundarne i ponovljene viktimizacije, zastrašivanja i odmazde, Direktiva predviđa čitav niz mera koje uključuju **neotkrivanje ili ograničeno otkrivanje informacija koje se tiču identiteta žrtve i mesta gde se žrtva nalazi.** Ova vrsta zaštite je posebno važna za decu-žrtve i uključuje neotkrivanje imena deteta. Ipak, Direktiva navodi i da, u izuzetnim slučajevima, dete može imati koristi od otkrivanja ili čak javnog objavljivanja informacije, kao što je na primer slučaj otmice deteta. Mere za zaštitu privatnosti i slika žrtava i članova njihovih porodica uvek moraju biti u skladu sa pravom na pravično suđenje i slobodu izražavanja, kao što je predviđeno članovima 6. i 10. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (par. 54). U cilju zaštite privatnosti, ličnog integriteta i ličnih podataka žrtava, države članice će, poštujući pravo na slobodu izražavanja i javnog informisanja, kao i pravo na slobodu i pluralizam medija, podsticati medije da preduzmu mere samoregulacije. (član 21. Direktive)

Pored neotkrivanja podataka o detetu-žrtvi, Direktiva predviđa čitav niz zaštitnih mera, u članu 24. koji je u celosti posvećen pravu na zaštitu dece-žrtava tokom krivičnog postupka, i to:

- a) da se u toku krivične istrage, svaki intervju sa detetom snimi audio- i video-zapisom, te da se tako snimljeni intervjui mogu koristiti kao dokaz u krivičnom postupku;
- b) da će u krivičnim istragama i postupcima, u skladu sa pravnim statusom žrtve u dotičnom krivičnopravnom sistemu, nadležni organi imenovati zastupnika deteta-žrtve u slučaju da se, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, onemoguću vršiocima roditeljskog prava zastupanje deteta-žrtve zbog postojanja sukoba interesa između njih i deteta-žrtve, ili u slučaju da se radi o detetu-žrtvi koje nije u pratnji ili je razdvojeno od porodice;
- c) tamo gde dete-žrtva ima pravo na advokata, on ili ona imaće pravo na savetovanje i zastupanje u svoje ime, u postupcima gde postoji, ili bi mogao da postoji sukob interesa između deteta-žrtve i vršioca roditeljskog prava.

Proceduralna pravila u vezi sa snimanjem i korišćenjem audio- i video-zapisa iz tačke (a) prvog stava biće određena u okviru nacionalnog zakonodavstva.

²⁴ Individualna procena će posebno uzeti u obzir: (a) lične osobine žrtve (b) vrstu ili prirodu krivičnog dela; i (c) okolnosti pod kojima je izvršeno krivično delo.

Od velike važnosti je i odredba koja predviđa da ukoliko je starost žrtve neutvrđena i ukoliko postoje razlozi da se veruje da se radi o detetu, žrtva će za potrebe ove Direktive biti smatrana detetom.

Pored navedenog, Direktiva u sklopu preventivnog delovanja propisuje obavezu države da uspostavi sistem obuka u oblasti prava žrtava ali i da sprovedi kampanje podizanja svesti.

Preciznije, par. 61. Direktive predviđa da svi predstavnici institucija koji dolaze u kontakt sa žrtvama treba da imaju pristup i da dobiju odgovarajuću početnu i stalnu obuku na nivou koji odgovara njihovom kontaktu sa žrtvama, čime bi se omogućilo da prepoznaju žrtve i njihove potrebe i da postupaju sa njima sa poštovanjem, senzibilisano, profesionalno i bez diskriminacije. Lica koja mogu biti uključena u individualnu procenu potreba žrtava ili njihovu zaštitu ili definisanje zaštitnih mera, treba da dobijaju specijalizovanu obuku o tome kako da sprovedu procenu. Države članice treba da obezbede takav trening i za policijske službenike i sudsko osoblje. Podjednako, obuka treba da bude promovisana i među advokata, tužiocima i sudijama, kao i među pružiocima podrške žrtvama i službama u oblasti restorativne pravde. Ovaj zahtev treba da obuhvati i obuke za specijalizovane vrste podrške na koju se žrtve upućuju ili specijalizovanu obuku fokusiranu na žrtve sa posebnim potrebama ili posebnu psihološku podršku. Gde postoji takva potreba, obuke treba da uvažavaju i rodno zasnovan pristup. Aktivnosti država članica treba da budu praćene adekvatnim smernicama, preporukama i razmenom dobre prakse u skladu sa Budimpeštanskom mapom puta²⁵.

Pored navedenog, Direktiva u članu 25, stav 1, predviđa da su **Države članice u obavezi da svi predstavnici institucija koji mogu doći u kontakt sa žrtvama, poput policijskih službenika i sudskog osoblja, dobiju osnovnu i specijalizovanu obuku koja odgovara nivou njihovog kontakta sa žrtvama, čime bi se unapredila njihova svest o potrebama žrtava i omogućilo da postupaju sa žrtvama nepristrasno, sa poštovanjem i profesionalno.**

Stavom 2. istog člana Direktive predviđeno je da, bez predrasuda u odnosu na sudsku nezavisnost i razlike u organizaciji pravosudnih sistema u okviru Evropske unije, države članice treba da zahtevaju od onih koji su nadležni za obuku sudija i tužilaca koji učestvuju u krivičnim postupcima da im obezbede osnovnu i specijalizovanu obuku čime bi bila unapređena njihova svest o potrebama žrtava.

Stavom 3. istog člana Direktive predviđeno je da, uz dužno poštovanje nezavisnosti ove pravne profesije, države članice treba da preporučuju sprovođenje treninga advokata i da im obezbede osnovnu i specijalizovanu obuku čime bi bila unapređena njihova svest o potrebama žrtava.

Stavom 4. Direktive predviđeno je da države članice putem javnih servisa ili kroz finansiranje organizacija koje pružaju podršku žrtvama, ohrabre one inicijative koje su usmerene na omogućavanje onima koji pružaju podršku žrtvama i službama restorativne pravde da dobiju adekvatan trening na nivou koji odgovara njihovom kontaktu sa žrtvama i koji

²⁵ Rezolucija Saveta od 10. juna 2011. godine, *Roadmap for strengthening the rights and protection of victims, in particular in criminal proceedings* 2011/C 187/01, dostupna na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011G0628\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011G0628(01)), poslednji pregled 18. marta 2020. godine.

uvažava profesionalne standarde čime se obezbeđuje da su te usluge pružene nepristrasno, sa poštovanjem i profesionalno.

Stavom 5. Direktive predviđeno je da, u skladu sa njihovim dužnostima, prirodom kontakta sa žrtvama, obuka treba da omogući pružaocima da prepoznaju žrtve i da postupaju sa njima s poštovanjem, profesionalno i bez diskriminacije.

Pored navedenog, Direktiva predviđa da će države članice preduzeti potrebne mere, uključujući i putem Interneta, koje imaju za cilj **podizanje svesti u vezi sa pravima koja su propisana ovom Direktivom, smanjenje rizika od viktimizacije i minimizovanje negativnih posledica krivičnog dela i rizika od sekundarne i ponovne viktimizacije, zastrašivanja i odmazde, naročito kroz identifikovanje rizičnih grupa, kao što su deca, žrtve rodnog nasilja i nasilja u intimnim partnerskim odnosima**. To delovanje uključuje kampanje za informisanje i podizanje svesti, kao i obrazovne i istraživačke programe, koje se mogu sprovoditi, tamo gde je to pogodno, u saradnji sa relevantnim organizacijama civilnog društva i drugim zainteresovanim.

2.3. Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava kojom se zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2002/629/PUP

Ovom Direktivom prihvaćen je integrisani, holistički pristup ljudskim pravima u borbi protiv trgovine ljudima. Snažnije sprečavanje, krivično gonjenje i zaštita prava žrtava glavni su ciljevi ove Direktive. Ova Direktiva takođe prihvata kontekstualno razumevanje različitih oblika trgovine ljudima i ima za cilj da obezbedi da se svaki oblik reši najefikasnijim merama (par. 7).

I pored integrisanog pristupa, Direktiva već u uvodnom delu prepoznaje da su **deca ranjivija od odraslih i zato su pod većim rizikom da postanu žrtve trgovine ljudima**. Imajući to u vidu, Direktiva predviđa da u njenoj primeni, interesima deteta mora biti posvećena primarna pažnja, u skladu sa Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije i Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima deteta iz 1989. godine. (par. 8) Ovakav pristup dalje se reflektuje kroz činjenicu da Direktiva pored opštih garancija koje se odnose na sve žrtve trgovine ljudima, sadrži i čitav niz dodatnih garancija koje se odnose na decu-žrtve.

Najpre, u Direktivi se eksplicitno navodi da se za potrebe njene primene **detetom smatra svako lice mlađe od 18 godina**, što bi u praksi značilo da njena implementacija zahteva da zakonodavci obezbede isti nivo prava za sve uzrasne kategorije maloletnih lica, uključujući i one starosti 14-18 godina. (član 2, stav 6. Direktive)

Članom 2. Direktive države članice se obavezuju na preduzimanje potrebnih mera kako bi osigurale da su **sledeća umišljajna dela kažnjiva**: regrutovanje, prevoz, premeštanje, skrivanje ili prijem osoba, uključujući razmenu ili prenos kontrole nad tim licima, pretnjom ili upotrebom sile ili drugim oblicima prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili položaja ranjivosti ili davanja ili primanja isplata ili pogodnosti radi postizanja pristanka

osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Ipak, kada navedene radnje uključuju dete, postojaće krivično delo trgovine ljudima, čak i ako se nije koristilo nijedno od navedenih sredstava. **Položaj bespomoćnosti** znači stanje u kojem osoba nema drugu stvarnu ili prihvatljivu mogućnost, osim da se podvrgne zloupotrebi kojoj je izložena. **Iskorišćavanje** uključuje najmanje iskorišćavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorišćavanja, prisilni rad ili usluge, uključujući prosjačenje, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, eksploataciju kaznenih dela ili odstranjivanje organa. **Pristanak žrtve** trgovine ljudima na eksploataciju ne uzima se u obzir kada su korišćene bilo koje od gore navedenih radnji (član 2).

Starosna dob žrtve, u skladu sa Direktivom, od ključnog je značaja i u pogledu postojanja konstitutivnih elemenata bića krivičnog dela trgovine ljudima. Naime, u paragrafu 11, Direktiva ističe da kada je dete u pitanju, nikakva saglasnost deteta nikada se ne može smatrati važećom. Ovo je od ključnog značaja za situacije kada se deca žrtve eksploatacije javljaju kao izvršioци krivičnih dela. U skladu sa Direktivom, **izraz „eksploatacija kriminalnih aktivnosti”** treba shvatiti kao iskorišćavanje osobe koja između ostalog počinu džeparenje, krađu, trgovinu opojnim drogama i druge slične aktivnosti koje su podložne kaznama i podrazumevaju finansijsku korist. Definicija trgovine ljudima takođe pokriva trgovinu ljudima radi uklanjanja organa, što predstavlja ozbiljno kršenje ljudskog dostojanstva i fizičkog integriteta, kao i, na primer, drugačije ponašanje poput ilegalnog usvajanja ili prinudnog braka u meri u kojoj ispunjavaju konstitutivne elemente trgovine ljudima.

Pored navedenog, **Direktiva maloletstvo žrtve prepoznaje kao bitan element u pogledu propisivanja kazne za krivično delo trgovine ljudima**, pa je tako članom 4. predviđeno da će države članice preduzeti neophodne mere da obezbede da se za krivično delo iz člana 2. kažnjava kaznom zatvora čije trajanje nije kraće od pet godina, osim ako je to delo: izvršeno nad žrtvom koja je posebno ranjiva, a što, u kontekstu ove Direktive, uključuje decu-žrtve, kada se delo kažnjava kaznom zatvora čije **trajanje ne može biti manje od 10 godina.**

Kada je reč o **procesnom položaju dece-žrtava**, u paragrafu 19. Direktiva predviđa da bi deca žrtve trgovine ljudima trebalo da imaju pravo na **besplatno pravno zastupanje i save-tovanje**. Dok u paragrafu 22. Direktiva predviđa da bi, pored mera dostupnih svim žrtvama trgovine ljudima, države članice trebalo da osiguraju da su deci-žrtvama dostupne **posebne mere pomoći, podrške i zaštite**. Te mere treba obezbediti u najboljem interesu deteta i u skladu sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima deteta iz 1989. godine. **Tamo gde se starost osobe koja je izložena trgovini ne može sa sigurnošću utvrditi, i postoje razlozi da se veruje da je ona manja od 18 godina, treba pretpostaviti da se radi o detetu koje treba da dobije trenutnu pomoć, podršku i zaštitu.** Mere pomoći i podrške deci-žrtvama treba da se usredsrede na njihov fizički i psihosocijalni oporavak i na iznalaženje trajnog rešenje za tu osobu. Pristup obrazovanju bi pomogao deci da se reintegrišu u društvo. S obzirom na to da su deca-žrtve trgovine ljudima posebno ranjiva, trebalo bi da budu na raspolaganju dodatne zaštitne mere da bi se ova deca zaštitila tokom razgovora koji su deo krivične istrage i postupaka.

Direktiva prepoznaje i da **posebnu pažnju treba posvetiti deci žrtvama trgovine ljudima bez pratnje**, jer im je potrebna posebna pomoć i podrška zbog njihove naročite ugroženosti. Od trenutka kada je dete bez pratnje koje je žrtva trgovine ljudima identifikovano i dok se ne nađe trajno rešenje, države članice trebalo bi da primene mere prihvatanja primerene potrebama deteta i da obezbede da se primene odgovarajuće procesne mere zaštite. Treba preduzeti neophodne mere kako bi se obezbedilo da se po potrebi postavi staratelj i/ili punomoćnik u cilju zaštite najboljih interesa maloletnika. Odluke o budućnosti svakog deteta bez pratnje treba doneti u najkraćem mogućem roku s ciljem pronalaženja trajnih rešenja zasnovanih na individualnoj proceni najboljeg interesa deteta, što bi trebalo biti prvenstveno razmotreno. Trajno rešenje može biti povratak i reintegracija u zemlju porekla ili zemlju povratka, integracija u društvo domaćina, davanje statusa međunarodne zaštite ili dodeljivanje drugog statusa u skladu sa nacionalnim pravom država članica (Paragraf 23). Kada se u skladu s ovom Direktivom za dete imenuju staratelj i/ili punomoćnik, te uloge može obavljati ista osoba ili pravno lice, institucija ili organ (Paragraf 24).

Navedeni principi preciznije su definisani u članovima 13. i 14. Direktive koji tretiraju opšte odredbe o merama pomoći, podrške i zaštite dece-žrtava trgovine ljudima, navodeći da će deci žrtvama trgovine ljudima biti pružene pomoć, podrška i zaštita. U primeni Direktive prvenstveno će se uzeti u obzir najbolji interesi deteta, pri čemu su u članu 14. precizirani vidovi opšte podrške i pomoći i navedeno da će države članice preduzeti neophodne mere kako bi osigurale da se konkretne akcije za pomoć i podršku deci žrtvama trgovine ljudima, kratkoročno i dugoročno, u njihovom fizičkom i psiho-socijalnom oporavku preduzmu nakon pojedinačne procene okolnosti svake žrtve-deteta, uzimajući u obzir detetove stavove, potrebe i brige s ciljem pronalaženja trajnog rešenja za dete. U razumnom roku, države članice će obezbediti pristup obrazovanju za decu žrtve i decu žrtava kojima je pružena pomoć i podrška u skladu sa članom 11, u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom. Države članice će imenovati staratelja ili punomoćnika za decu žrtve trgovine ljudima od trenutka kada su vlasti utvrdile da postoji sukob interesa između nosioca roditeljskog prava i deteta žrtve, zbog čega je nosilac roditeljskog prava isključen iz predstavljanja najboljeg interesa deteta, odnosno obezbeđenja njegovog najboljeg interesa. (stav 2)

Države članice će preduzeti mere da, gde je to prikladno i moguće, pruže pomoć i podršku porodici deteta žrtve trgovine ljudima, kada je porodica na teritoriji država članica. Posebno, države članice će, gde je to prikladno i moguće, primeniti na porodicu član 4. Okvirne odluke 2001/220 / PUP (stav 3).

Direktiva takođe precizira da se ove opšte odredbe primenjuju bez uticaja na odredbe o **merama procesne zaštite, podrške i pomoći u krivičnim istragama i postupcima**, odnosno samo učešće žrtve u postupku.

Kada je reč o procesnim merama, Direktiva obavezuje države članice da preduzimaju potrebne mere kako bi osigurale da u krivičnim istragama i postupcima, u skladu sa ulogom žrtava u relevantnom pravosudnom sistemu, **nadležni organi imenuju punomoćnika za decu žrtve trgovine ljudima kada je, prema nacionalnom zakonu, nosiocima roditeljskog prava zabranjeno da predstavljaju dete kao rezultat sukoba interesa između njih i deteta-žrtve.**

Pored toga, države članice će, u skladu sa ulogom žrtava u relevantnom pravosudnom sistemu, osigurati da deca-žrtve **bez odlaganja imaju pristup besplatnom pravnom savetovanju i besplatnom pravnom zastupanju**, uključujući i traženje naknade, osim ako imaju dovoljno finansijskih sredstava (stav 2).

U stavu 3. istog člana, Direktiva daje spisak mera procesne zaštite koje države članice treba da obezbede, ne dovodeći u pitanje prava odbrane, u krivičnim istragama i postupcima u vezi sa bilo kojim od dela navedenih u članovima 2. i 3. Direktive:

- (a) razgovori sa detetom žrtvom odvijaju se bez neopravdanog odlaganja nakon što se dokazi podnesu nadležnim organima;
- (b) razgovori sa detetom žrtvom se odvijaju, gde je to potrebno, u prostorijama koje su projektovane ili prilagođene za tu svrhu;
- (c) intervju sa detetom žrtvom, gde je to neophodno, vrše stručnjaci obučeni u tu svrhu;
- (d) iste osobe, ako je moguće i gde je to moguće, sprovode sve razgovore sa detetom žrtvom;
- (e) broj intervju je što je moguće manji i razgovori se sprovode samo tamo gde je to strogo potrebno u svrhu krivične istrage i postupaka;
- (f) dete žrtvu može pratiti predstavnik ili, gde je to potrebno, odrasla osoba po sopstvenom izboru, osim ako se u vezi s tom osobom ne donese obrazložena suprotna odluka.

Pored navedenog, Direktiva predviđa da se svi razgovori sa detetom žrtvom ili, ako je to potrebno, sa detetom svedokom mogu snimiti i video-intervjui koji se mogu koristiti kao dokaz u krivičnim sudskim postupcima, u skladu s pravilima nacionalnog zakonodavstva (stav 4).

Pored navedenog, Direktiva u stavu 5. istog člana predviđa da će države članice preduzeti neophodne mere kako bi osigurale da se u krivičnim sudskim postupcima koji se odnose na sva dela iz člana 2. i 3. Direktive može naložiti:

- (a) da se saslušanje održava bez prisustva javnosti i
- (b) da se dete-žrtva sasluša bez fizičkog prisustva u sudnici, naročito korišćenjem odgovarajućih komunikacionih tehnologija.

Takođe, Direktiva precizira da ove mere ne isključuju mere procesne zaštite koje su već predviđene za sve žrtve trgovine ljudima članom 12. Direktive.

Pored mera procesne zaštite iz člana 15, članom 16. Direktive regulisane su **mere pomoći, podrške i zaštite za decu bez pratnje – žrtve trgovine ljudima, pri čemu se insistira na proceni individualnih potreba deteta-žrtve procenom ličnih okolnosti, kao i na iznalaženju trajnog rešenja** zasnovanog na pojedinačnoj proceni najboljih interesa deteta. Istovremeno,

države članice preduzimaju potrebne mere kako bi osigurale da je, gde je to potrebno, **imenovan staratelj za decu bez pratnje – žrtve trgovine ljudima**, kao i da preduzimaju neophodne mere kako bi osigurale da u okviru krivične istrage i postupka u relevantnom pravosudnom sistemu, nadležni organi **imenuju punomoćnika detetu koje je bez pratnje ili odvojeno od porodice**. Direktiva takođe precizira da posebne mere koje su predviđene za decu-žrtve bez pratnje ne isključuju mere zaštite, podrške i pomoći koje su garantovane svoj deci žrtvama trgovine ljudima.

Naročitu pažnju Direktiva posvećuje i preventivnim merama, naglašavajući da ovakve mere treba da uzmu u obzir i specifičnosti prava deteta. **Predstavnici institucija koji bi mogli doći u kontakt sa žrtvama ili potencijalnim žrtvama trgovine ljudima trebalo bi da budu adekvatno obučeni za prepoznavanje i suočavanje sa takvim žrtvama**. Ovu obavezu obuke treba uvesti za sledeće kategorije kada je verovatno da će doći u kontakt sa žrtvama: policajci, graničari, imigracioni službenici, javni tužioci, advokati, sudije i sudsko osoblje, inspektori rada, zaposleni u sektoru socijalne, dečje i zdravstvene zaštite, konzularno osoblje, ali je moguće, u zavisnosti od lokalnih okolnosti, uključiti i druge grupe javnih službenika za koje je verovatno da će doći u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima (paragraf 25. Direktive).

2.4. Srbija na putu ka članstvu u EU i reformski procesi

Pregovori o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između Republike Srbije i EU su zvanično otvoreni 10. oktobra 2005, i uspešno su okončani parafiranjem Sporazuma 7. novembra 2007. godine. SSP i Prelazni sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima (PTS) potpisani su 29. aprila 2008. godine na sastanku Saveta za opšte poslove i spoljne odnose EU u Luksemburgu. Narodna skupština Republike Srbije je 9. septembra 2008. godine ratifikovala oba Sporazuma. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je stupio na snagu 1. septembra 2013, čime je Srbija dobila status države pridružene Evropskoj uniji. Prvi sastanak Saveta za stabilizaciju i pridruživanje je održan 21. oktobra 2013. u Luksemburgu, čime je učinjen novi korak u odnosima Republike Srbije sa EU. Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Srbija se obavezala na usklađivanje zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU, kao i njihovu doslednu primenu. Poštujući ovu odredbu, Srbija je već u oktobru 2008. usvojila Nacionalni program za integraciju Republike Srbije u Evropsku uniju (NPI), kojim su planirane zakonodavne aktivnosti kako bi Srbija do kraja 2012. godine što je moguće više uskladila svoje zakonodavstvo sa pravnim tekovinama EU. U nastavku ovog procesa Vlada Republike Srbije je u februaru 2013. godine usvojila Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU (NPAA) za period 2013-2016.²⁶

²⁶ Uvodna izjava Republike Srbije, dostupno na: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/pregovori_uvodnaizjava.pdf, stranici pristupljeno 4. aprila 2020. godine.

NPAA predstavlja detaljan, višegodišnji plan usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa standardima EU, prvobitno usvojen za period 2013-2016. Namenjen je povezivanju evropskog zakonodavstva i domaćeg pravnog okvira u cilju praćenja obima i kvaliteta te harmonizacije. NPAA je najznačajniji i najsveobuhvatniji dokument u procesu evropske integracije Srbije s obzirom na to da pored usklađivanja kompletnog domaćeg zakonodavstva sa pravom EU predviđa i obavezu jačanja administrativnih kapaciteta tokom pristupnih pregovora sa EU kao i dugoročno finansijsko

Drugi, revidirani NPAA je usvojen 17. novembra 2016. godine i održava sadržaj pregovaračkih pozicija i akcionih planova za poglavlja u kojima je proces pregovaranja započeo tokom 2015. i 2016. godine, uključujući i Poglavlja 23. i 24, kao najvažnijih za reformu krivičnog zakonodavstva. Na predlog Ministarstva za evropske integracije, Vlada Republike Srbije je na sednici 1. marta 2018. godine usvojila treću revidiranu verziju Nacionalnog programa za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije (NPAA). Prema NPAA planirano je potpuno usklađivanje zakonodavstva sa pravom EU do kraja 2021. godine nakon čega sledi period praćenja sprovođenja propisa do stupanja u članstvo. Cilj Vlade je da Srbija do kraja 2021. godine u tehničkom smislu u potpunosti bude spremna za članstvo u EU bez obzira na datum formalnog zatvaranja pristupnih pregovora i sticanja punopravnog članstva.

Da u Republici Srbiji postoji široki društveni i politički konsenzus svih relevantnih političkih aktera o njenom budućem članstvu u Evropskoj uniji, dokazano je i usvajanjem Rezolucije Narodne skupštine Republike Srbije o pridruživanju Republike Srbije Evropskoj uniji iz 2004. godine, kao i Rezolucije Narodne skupštine o ulozi Narodne skupštine i načelima u pregovorima o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji iz decembra 2013. godine.²⁷

2.5. Položaj dece i zahtevi pregovaračkih poglavlja 23. i 24.

Kada je reč u položaju dece u kontaktu sa pravosuđem, bez sumnje najveći uticaj imaju reformski procesi u okviru pregovaračkih poglavlja 23. i 24. Skrining usklađenosti normativnog i institucionalnog okvira Srbije sa *acquis*-jem relevantnim za poglavlja 23. i 24. otpočeo je u septembru 2013. eksplanatornim skriningom za Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava (predstavljajući relevantnog *acquis*-a i standarda Evropske unije srpskim institucijama). Ova faza je poslužila kao polazna tačka za procenu nivoa usklađenosti srpskog zakonodavnog i institucionalnog okvira sa *acquis*-jem i standardima Evropske unije, tokom bilateralnog skrininga u decembru 2013. Proces skrininga imao je za rezultat objavljivanje Izveštaja o skriningu²⁸.

U skladu sa preporukama iz Izveštaja o skriningu dostavljenog Srbiji sredinom 2014, Srbija je razvila sveobuhvatan Akcioni plan za Poglavlje 23 (u daljem tekstu: AP23), usvojen 27. aprila 2016. Vlada Republike Srbije je usvojila Akcioni plan za Poglavlje 23. kao ključni opšti strateški dokument u oblasti pravosuđa i osnovnih prava, sa kojim svi drugi strateški dokumenti moraju biti usaglašeni. Zbog otvaranja pristupnih pregovora sa Evropskom unijom za Poglavlje 23, 18. jula 2016. godine, Vlada Republike Srbije i EK su usvojile Zajedničku pregovaračku poziciju,²⁹

planiranje i odgovorno planiranje budžeta. NPAA je nastavak Nacionalnog programa za integraciju (NPI), koji je implementiran u periodu od 2008. do 2012. godine i osigurava kontinuitet procesa harmonizacije zakonodavstva.

²⁷ Turanjanin, V, Kolaković-Bojović, M. i Batričević, A. (2018) *Procena nivoa usklađenosti Krivičnog zakonika Republike Srbije sa relevantnim standardima u okviru pristupnih pregovora sa Evropskom unijom*, PERFORM.

²⁸ Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23, dostupan na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/7073/izvestaj-o-skriningu.php>, stranici pristupljeno: 1. juna 2020.

²⁹ Zajednička pozicija pregovora za Poglavlje 23, dostupno na: [http://mpravde.gov.rs/files/Ch23 EU Common Position.pdf](http://mpravde.gov.rs/files/Ch23%20EU%20Common%20Position.pdf), poslednji pristup: 17. juna 2020. godine.

koja uključuje i listu od 50 prelaznih merila za procenu reformskog procesa.

Identična procedura sprovedena je i u okviru Poglavlja 24 – Pravda, sloboda i bezbednost. Eksplanatorni skrining za Poglavlje 24. održan je 2-4. oktobra 2013. godine u Briselu. Nakon njega je usledio bilateralni skrining za Poglavlje 24. koji je održan 11-13. decembra 2013. godine, takođe u Briselu. Nakon dobijanja Izveštaja o skriningu, marta 2016. usvojen je Akcioni plan za Poglavlje 24³⁰, a jula 2016. godine Poglavlje je otvoreno usvajanjem Zajedničke pregovaračke pozicije za Poglavlje 24.³¹

Nakon dve godine primene ovih strateških dokumenata, sredinom 2018. godine započela je njihova revizija, sa ciljem usklađivanja sa realnim stanjem reformskih dostignuća, ali i sa prelaznim merilima sadržanim u pregovaračkim pozicijama. Taj proces je okončan u drugoj polovini jula 2020, odnosno u finalnoj fazi izrade analize.³²

2.5.1. Unapređenje položaja dece i Poglavlje 23.

Pitanje položaja dece pred pravosudnim organima u Srbiji u okviru Poglavlja 23. tretirano je u nekoliko segmenata. Najpre neposredno, kroz direktne zahteve za izmenu maloletničkog kaznenog zakonodavstva, a potom i posredno, kroz izradu i sprovođenje nacionalnih strateških dokumenata čije je usvajanje i sprovođenje predviđeno Akcionim planom za Poglavlje 23.

Jedan od ključnih zahteva vezanih za unapređenje položaja maloletnika pred pravosuđem Srbije, koji su sadržani u samom AP23, jeste usvajanje izmena i dopuna **Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica** kako bi se: preispitao tip i sistem krivičnih sankcija za maloletnike; uveo širi spektar posebnih obaveza, uveli novi vaspitni nalozi; ovaj Zakon uskladio sa odredbama novog Zakonika o krivičnom postupku, da usvoji podzakonske akte za implementaciju diverzionih modela u skladu sa pristupom koji stavlja implementaciju diverzionih modela u kontekst odgovornosti zajednice.

Pored toga, zahtevane su i izmene Zakonika o krivičnom postupku radi usklađivanja sa Direktivom o žrtvama.

30 Akcioni plan za Poglavlje 24, dostupno na: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/akcioni_planovi/akcioni_plan_pg_24.pdf, stranici pristupljeno 4. aprila 2020. godine.

31 Zajednička pregovaračka pozicija za Poglavlje 24, dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/pregovaračke_pozicije/PG24_Zajednička_pozicija_EU.pdf, pristupljeno 25. juna 2020. godine.

32 U toku izrade ove analize, oba revidirana akciona plana su upućena u proceduru usvajanja.

42	Prema prelaznom merilu broj 42 Srbija je obavezna da uspostavi pravosudni sistem koji odgovara potrebama deteta, između ostalog i kroz izmene i implementaciju Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.
44-45	U skladu sa prelaznim merilima br. 44 i 45 Srbija mora da izmeni svoje zakonodavstvo (uključujući i Zakonik o krivičnom postupku) radi usklađivanja sa <i>acquis-jem</i> o procesnim pravima i pravima žrtava. Srbija je obavezna da obezbedi potrebnu obuku i da nadzire implementaciju zakonodavstva koje sadrži procesne garantije, kompatibilnog sa standardima Evropske unije, kao i da preduzme korektivne aktivnosti kada je to potrebno.

Prilikom procene pozicije Srbije nakon šest godina od otpočinjanja pregovora, u svom poslednjem Godišnjem izveštaju o Srbiji (2019)³³, Evropska komisija je konstatovala da integrisani nacionalni okvir za obezbeđivanje pravilne primene prava deteta tek treba da bude uspostavljen. EK je primetila i da je Savet za prava deteta osnovao radnu grupu za izradu Akcionog plana za decu (Nacionalni plan akcije za decu), pošto je prethodni plan istekao 2015. godine. „Statistički podaci o ranjivim grupama još uvek nisu dostupni pojedinačno, posebno o romskoj deci i deci sa invaliditetom. Nasilje nad decom ostaje zabrinjavajuće.” EK je konstatovala da je Savet za maloletnike (Savet za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima) ponovo osnovan u aprilu 2018. godine, ali i da se ponovo kasni sa donošenjem ZMUKD-a. Komisija je podvukla da treba osigurati bolju zaštitu za decu-žrtve koje svedoče u krivičnom postupku i izrazila ozbiljnu zabrinutost zbog kršenja prava deteta u državnim institucijama za decu, a naročito dece sa invaliditetom u pogledu pristupa inkluzivnom obrazovanju.

2.5.2. Unapređenje položaja dece i Poglavlje 24.

I pored brojnih preklapanja između Poglavlja 23. i 24. u pogledu zahteva za izmene kaznog zakonodavstva, Poglavlje 24. donosi i dodatne zahteve, inkorporirane u prelazna merila u okviru potpoglavlja Azil, Migracije i Trgovina ljudima.

1	Republika Srbija treba da poveća svoje napore da se usaglasi sa zahtevima Evropske unije u oblasti azila. Posebno, Republika Srbija razvija snažan mehanizam za rano upozoravanje, pripremljenost i upravljanje kriznim situacijama i pravilno ga sprovodi u kriznim situacijama. Republika Srbija uspostavlja odgovarajući kapacitet za evidenciju raseljenih lica i utvrđuje da li im je neophodna međunarodna zaštita ili ne.
---	--

³³ Republika Srbija, Izveštaj za 2019. godinu koji prati Saopštenje Komisije upućeno Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona, Saopštenje o politici proširenja EU za 2019. godinu {COM(2019) 260 konačni}, 28.

2	<p>Republika Srbija usvaja i sprovodi novi Zakon o azilu, koji je u najvećoj meri usklađen sa relevantnim pravnim tekovinama Evropske unije i kojim se obezbeđuje osnova za uspostavljanje inicijalne evidencije o sprovođenju postupka azila koji je usklađen sa propisima Evropske unije i kojim se obezbeđuju: neometani pristup postupku, razumno vreme za rešavanje zahteva za azil poboljšani kvalitet donetih odluka; brzine priznavanja statusa koje se mogu uporediti sa prosekom Evropske unije dovoljan prihvatni kapacitet i pomoć za tražioce azila i njihova integracija (uključujući osetljive kategorije) u društvo, delotvorne mere za sprečavanje moguće zloupotrebe prava od strane migranata, uključujući brze žalbene postupke; delotvorno i brzo vraćanje odbijenih podnosilaca zahteva u zemlju porekla ili treću zemlju tranzita. odgovarajuće zakonske i imigracione odredbe za neuspešne tražioce azila ili iregularne migrante koji se ne mogu brzo izmestiti iz Republike Srbije.</p>
---	---

3	<p>Republika Srbija obezbeđuje adekvatan smeštaj za presretnute iregularne migrante u skladu sa potrebama, a posebno obraća pažnju na ranjive grupe. Republika Srbija obezbeđuje adekvatne kapacitete za zadržavanje iregularnih migranata i proceduralne vremenske okvire za vraćanje iregularnih migranata u skladu sa njihovim potrebama i u skladu sa standardima Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja. Republika Srbija konstantno nadzire adekvatnost smeštajnih kapaciteta i kapaciteta za zadržavanje migranata i spremna je da, po potrebi, u kratkom vremenskom roku, obezbedi dodatne kapacitete u slučaju iznenadnog priliva migranata.</p>
---	---

10	<p>U skladu sa prelaznim merilom br. 10, Srbija unosi izmene u Krivični zakonik, Zakon o zapošljavanju stranaca i Zakon o strancima, te donosi Zakon o graničnoj kontroli i usklađuje svoje zakone sa pravnim tekovinama EU (EU <i>acquis</i>) na polju legalnih i iregularnih migracija. Srbija efikasno prati sprovođenje ovih zakona i izveštava o tome, i po potrebi preduzima korektivne mere.</p>
----	---

Talas migracija koji je zahvatio Evropu neminovno je morao da dovede do promena na polju legalnih i iregularnih migracija. Stoga, a u skladu sa prelaznim merilom br. 10, Srbija je unela odgovarajuće izmene u Krivični zakonik, te Zakon o zapošljavanju stranaca i Zakon o strancima, a početkom 2018. godine je donela Zakon o graničnoj kontroli.

34	<p>U skladu sa prelaznim merilom 34, Srbija donosi i sprovodi strategiju i akcioni plan u skladu sa Strategijom EU za borbu protiv trgovine ljudima i poštovanje pristupa koji se bazira na ljudskim pravima. Srbija usklađuje svoje zakonodavstvo sa relevantnim pravnim tekovinama EU, kroz jačanje svojih operativnih kapaciteta, obezbeđivanje proaktivnijeg pristupa istražnim organima, usmeravanje preventivnih delovanja i na osetljive grupe kao što su deca i Romi, sprečavanje ponovne viktimizacije tokom istrage, krivično gonjenje ili suđenje, kao i kroz obezbeđivanje obuka o gorepomenutom za sve relevantne organizacije i službe, uključujući službe koje mogu da pomognu pri ranoj identifikaciji žrtava i/ili potencijalnih žrtava.</p>
----	---

Pregovaračka pozicija adresirala je i oblast trgovine ljudima, obavezujući na usvajanje novog strateškog okvira i dalje usklađivanje, kako zakonodavstva tako i prakse, sa relevantnim međunarodnim standardima, uz prepoznavanje potrebe naročite zaštite dece.

35	U skladu sa prelaznim merilom 35, Srbija priprema, donosi i sprovodi strategiju i akcioni plan za efektivno rešavanje visokotehnološkog kriminala u skladu sa strateškim i operativnim pristupom EU u pogledu visokotehnološkog kriminala. Srbija ojačava svoje operativne kapacitete (u pogledu osoblja i opreme u Jedinici za visokotehnološki kriminal) kako bi rešila problem visokotehnološkog kriminala i usklađuje svoje zakonodavstvo sa relevantnim pravnim tekovinama EU, uključujući i seksualno zlostavljanje dece na mreži, obezbeđuje specijalizovane obuke i podiže nivo svesti javnosti i među državnim službenicima po pitanju visokotehnološkog kriminala.
----	--

Delimično se na predmet ove analize odnosi i prelazno merilo broj 35, u segmentu koji se odnosi na seksualno zlostavljanje dece na mreži, a u kontekstu kontinuiranog praćenja i usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa tekovinama EU u oblasti visokotehnološkog kriminala, a posebno Direktivom EU 2017/541 o suzbijanju terorizma i zameni Okvirne odluke Saveta 2002/475/PUP i o izmeni Odluke Saveta 2005/671/PUP.

Nakon inicijalnog perioda sprovođenja, u Izveštaju o napretku za 2019. godinu³⁴ konstatovano je da je broj presuda za organizovani kriminal (posebno u borbi protiv trgovine ljudima) i dalje nizak (23 osobe su optužene, dok nijedno lice nije osuđeno za krivično delo koje je učinilo u kontekstu organizovanog kriminala). Ipak, EK primećuje da je tokom 2018. godine Srbija primenila odredbu o „posebno osetljivim žrtvama” na 18 žrtava (u poređenju sa 10 u 2017. godini), čime je obezbedila bolju zaštitu žrtava i bolji kvalitet istrage. Takođe, konstatovano je da je u toku revizija standardnih operativnih procedura, tj. dokumenta koji definiše uloge i odgovornosti svih ključnih aktera za borbu protiv trgovine ljudima u identifikaciji, podršci i procesuiranju slučajeva. Primećeno je i da Srbija postaje proaktivnija u pogledu otkrivanja, identifikacije i zaštite žrtava trgovine ljudima, što se ogleda i u činjenici da su u 27 jedinica kriminalističke policije širom Srbije uspostavljeni specijalizovani istražni timovi. Iako nije ostalo neprimećeno jačanje kapaciteta institucija za sprečavanje trgovine ljudima i identifikaciju žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, kao i otvaranje Skloništa za žrtve trgovine ljudima, zaključeno je da kapacitete Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima treba još ojačati, kao i napore na daljem unapređenju zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima (posebno kada se radi o deci), kako bi se izbegla ponovna viktimizacija tokom istrage i suđenja i olakšala reintegracija žrtava u društvo. Iako zakonski okvir predviđa osnove za to, kompenzacija se retko dodeljuje. Ne postoji fond ili šema za nadoknadu.

³⁴ Republika Srbija, Izveštaj za 2019. godinu koji prati Saopštenje Komisije upućeno Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona, Saopštenje o politici proširenja EU za 2019. godinu {COM(2019) 260 konačni}, 34-35.

3. PRAVOSUĐE PO MERI DETETA I POZITIVNO KAZNENO ZAKONODAVSTVO RS

3.1. Pojam žrtve u kaznenom zakonodavstvu Republike Srbije

3.1.1. Pojam oštećenog u Zakoniku o krivičnom postupku

Jedno od pitanja koje je, u pogledu usaglašavanja našeg kaznenog zakonodavstva sa odredbama Direktive o žrtvama, privuklo veliku pažnju, jeste odnos pojmova „žrtva” koji koristi Direktiva³⁵ i „oštećeni”, koji poznaje naš Zakonik o krivičnom postupku. Kako se u javnosti, poput mantre, počelo ponavljati pitanje „Zašto naše zakonodavstvo ne prepoznaje žrtvu?” neophodno je sagledati odnos pojmova „žrtva” i „oštećeni” u samoj Direktivi o žrtvama kao i važećem Zakoniku o krivičnom postupku.

Član 2. Direktive o žrtvama prepoznaje dve kategorije žrtava krivičnih dela a kriterijum njihovog razlikovanja je činjenica da li je izvršenjem krivičnog dela žrtva-pasivni subjekat krivičnog dela izgubila život ili ne. U slučajevima kada izvršenjem krivičnog dela nije došlo do gubitka života žrtve krivičnog dela pod tim pojmom se shvata „fizičko lice koje je pretrpelo povredu, uključujući fizičku, psihičku ili emotivnu povredu, ili materijalnu štetu koja je direktno prouzrokovana krivičnim delom”. U ovom slučaju reč je o žrtvi u užem smislu njenog značenja. Nasuprot ovom, u slučaju kada je izvršenjem krivičnog dela direktno prouzrokovana smrt žrtve (pasivnog subjekta krivičnog dela) pod žrtvom se smatraju članovi porodice lica čija je smrt direktna posledica krivičnog dela i koji su pretrpeli povredu ili štetu kao posledicu smrti tog lica (žrtva krivičnog dela u širem smislu). Uz to, preciziran je i krug lica kao članova porodice. To su: supružnik, lica koja žive sa žrtvom u intimnoj, stabilnoj i kontinuiranoj zajednici u okviru zajedničkog domaćinstva, srodnik po direktnoj liniji, braća i sestre i lica u kojima se žrtva stara.

Kada je reč o pojmu oštećenog u našem ZKP-u, jasno je da i naš zakonodavac poznaje dve kategorije oštećenih lica i da je kriterijum njihovog razlikovanja identičan kriterijumu razlikovanja dve kategorije žrtava krivičnih dela u smislu člana 2. Direktive. Tako se pod oštećenim u užem smislu, prema članu 2. tač. 11. ZKP smatra fizičko ili pravno lice čije je lično i imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo.

Pored toga, određujući krug pravnih sledbenika oštećenog, član 57. ZKP definiše da, ako oštećeni umre u toku roka za davanje izjave o preuzimanju krivičnog gonjenja ili za podnošenje predloga za krivično gonjenje odnosno u toku postupka, njegov bračni drug, lice sa kojim živi u vanbračnoj ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici života, deca, roditelji, usvojenici, usvojitelji, braća, sestre i zakonski zastupnik mogu u roku od tri meseca posle njegove smrti dati izjavu da preuzimaju gonjenje ili podneti predlog, odnosno dati izjavu da ostaju pri predlogu.

Imajući navedeno u vidu, jasno je da je pojam oštećenog po ZKP-u širi od pojma žrtve koji sadrži Direktiva, budući da obuhvata i pravna lica. U tom smislu, postavlja se pitanje kako

³⁵ I sporadično Krivični zakonik

postupiti u kontekstu usaglašavanja sa odredbama Direktive.

Predlog koji se učestalo čuje u javnosti jeste potpuno napuštanje termina „oštećeni” i prihvatanje termina „žrtva” krivičnog dela, što bi pored ostalog, imalo za posledicu i potpuni raskid sa našom pravnom tradicijom po ovom pitanju, ali i sveobuhvatna intervencija u ZKP-u koja bi podrazumevala paralelnu egzistenciju pojmova „žrtva” i „oštećeni”, ne bi li se osigurala distinkcija između položaja fizičkih i pravnih lica. Istini za volju, uvođenje ovog pojma doprinelo ostvarivanju prava žrtve da bude prepoznata kao takva, u kontekstu nematerijalnih reparacija, ali bi na legislativnom nivou, ali i praksi, dovelo do nekonzistentnosti i neujednačene prakse, budući da bi „privikavanje” u praksi na ovu promenu zahtevalo dug vremenski period.³⁶

3.1.2. *Pojmovi žrtve i oštećenog u Krivičnom zakoniku*

Veoma učestalo jeste i tretiranje pitanja vezanih za pojam žrtve samo iz ugla izmena Zakonika o krivičnom postupku, dok je KZ ostao izvan fokusa. Tako se Škulić³⁷ osim šture konstatacije da „krivično materijalno pravo ... u svega nekoliko odredbi koristi termin „žrtva”, a uopšte ne koristi krivičnoprocesni termin „oštećeni”, što je inače, sa stanovišta našeg sadašnjeg pozitivnog krivičnog sistema, u stvari, greška, jer se time nepotrebno sužava zaštita određenih interesa oštećenog,” ne upušta u ozbiljnost problema terminološke nekonzistentije u KZ-u i ZKP-u, i problem upotrebe pojma žrtva u KZ-u, čak i u situacijama kada je očigledno da se ne misli na pasivni subjekt krivičnog dela.

Tako član 54. KZ-a predviđa da će sud učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike, njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela a **naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela**, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca.

Slično, član 72. propisuje da, kad izrekne uslovnu osudu, sud može odrediti da se učinilac stavi pod zaštitni nadzor, ako se, s obzirom na njegovu ličnost, raniji život, držanje posle izvršenog krivičnog dela, a **naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela** i okolnosti izvršenja dela, može očekivati da će se zaštitnim nadzorom potpunije ostvariti svrha uslovne osude.

Pojam „žrtva” upotrebljen je i u članu 73. kojim se uređuje sadržina zaštitnog nadzora, pri čemu se određuje da zaštitni nadzor može obuhvatiti otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito **izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela**.

³⁶ Kolaković-Bojović, M (2020) Direktiva o žrtvama (2012/29/eu) i kazneno zakonodavstvo Republike Srbije, Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite), Bejatović, S (ur), Misija OEBS-a u Srbiji, 41-54.

³⁷ Škulić, M. (2015) *Normativna analiza položaja oštećenog krivičnim delom u krivičnopravnom sistemu Republike Srbije*, Misija OEBS-a u Republici Srbiji.

I u članu 77. kojim se uređuje izricanje sudske opomene, predviđeno je da će, pri odlučivanju da li će izreći sudsku opomenu, sud, vodeći računa o svrsi sudske opomene, posebno uzeti u obzir ličnost učinioca, njegov raniji život, njegovo ponašanje posle izvršenja krivičnog dela, a naročito njegov **odnos prema žrtvi krivičnog dela**, stepen krivice i druge okolnosti pod kojima je delo učinjeno.

Pojam „**žrtva**” upotrebljen je i u posebnom delu Krivičnog zakonika, i to u članu 388 - Trgovina ljudima, koji propisuje da će se, ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina, a **onaj ko zna ili je mogao znati da je lice žrtva trgovine ljudima**, pa iskoristi njen položaj ili drugome omogući iskorišćavanje njenog položaja radi eksploatacije predviđene stavom 1. ovog člana, zatvorom od šest meseci do pet godina.

Pored problematičnog stava o adekvatnosti pojma „oštećeni”, konstatacija Škulića da KZ uopšte ne koristi pojam oštećeni, naprosto ne odgovara istini, i upravo ta činjenica dodatno usložnjava situaciju jer ukazuje na to da je korišćenje pojma žrtva u navedenim primerima ne ukazuje na odluku zakonodavca da terminološki drugačije pristupi ovom pitanju u Krivičnom zakoniku. Naprotiv, pre bi se moglo reći da se o ovom pitanju nije preterano razmišljalo, i da se odabiru terminologije pristupalo stihijski. U prilog ovome govori i činjenica da je pojam žrtva prisutan mahom u onim segmentima KZ-a koji su pretrpeli izmene poslednjih godina i/ili su posledica usaglašavanja sa međunarodnim standardima.

Takav je slučaj sa članom 79. koji uređuje vrste mera bezbednosti, a među njima i zabranu približavanja i komunikacije sa oštećenim, dalje regulisanu u članu 89a. koji predviđa da sud može učiniocu krivičnog dela zabraniti **približavanje oštećenom** na određenoj udaljenosti, **zabraniti pristup u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada oštećenog** i **zabraniti dalje uznemiravanje oštećenog, odnosno dalju komunikaciju sa oštećenim, ako se opravdano može smatrati da bi dalje vršenje takvih radnji učinioca krivičnog dela bilo opasno po oštećenog.**

Dalje, članom 93. regulisana je **zaštita oštećenog** i predviđeno da će sud, ako je u krivičnom postupku usvojen **imovinskopravni zahtev oštećenog**, izreći oduzimanje imovinske koristi samo ukoliko ona prelazi dosuđeni **imovinskopravni zahtev oštećenog** u tom iznosu. **Oštećeni** koji je u krivičnom postupku u pogledu svog imovinskopravnog zahteva upućen na parnicu može tražiti da se namiri iz oduzete imovinske koristi, ako pokrene parnicu u roku od šest meseci od dana pravnosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu. **Oštećeni** koji u krivičnom postupku nije podneo imovinskopravni zahtev može zahtevati namirenje iz oduzete imovinske koristi, ako je radi utvrđivanja svog zahteva pokrenuo parnicu u roku od tri meseca od dana saznanja za presudu kojom je izrečeno oduzimanje imovinske koristi,

a najdalje u roku od tri godine od dana pravnosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi. U prethodno opisanim slučajevima, **oštećeni** mora u roku od tri meseca od dana pravnosnažnosti odluke kojom je usvojen njegov imovinskopravni zahtev zatražiti namirenje iz oduzete imovinske koristi.

Imajući sve navedeno u vidu, ne čini se prihvatljivim ni predlog da zakonodavac definiše oba pojma, uz jasnu distinkciju njihove upotrebe u pogledu predviđanja prava i obaveza.

Mišljenja smo da bi samo dva moguća rešenja zadovoljila i potrebe adekvatnog garantovanja prava žrtava u krivičnom postupku i obezbedila usaglašavanje sa relevantnim međunarodnim standardima, a time i pozitivnu ocenu međunarodnih institucija.

- Jedno bi podrazumevalo da se termin oštećeni zameni pojmom žrtva i time u potpunosti odbaci tradicija i temeljito promeni pristup;
- Drugo rešenje bilo bi neka vrsta kompromisa između tradicionalnog i međunarodno priznatog koncepta, a podrazumevalo bi unošenje odredbe koja bi jasno definisala da se pojam oštećenog, kada se radi o fizičkom licu, u smislu Krivičnog zakonika, ima tumačiti u skladu sa definicijom sadržanom u Direktivi o žrtvama, uz navođenje pomenute odredbe iz Direktive.

Bilo da se opredeli za opciju jedan ili dva, zakonodavac bi je morao ugraditi i u ZKP i u KZ iz kojih bi eliminisao terminološki dualizam i konfuziju koji trenutno vladaju.

3.2. Deca u materijalnom kaznenom zakonodavstvu RS

3.2.1. Pojam deteta u kaznenom zakonodavstvu RS³⁸

Ustav Republike Srbije pod pojmom deteta podrazumeva osobu do navršene 18 godine života, što je u skladu sa definicijom sadržanom u Konvenciji o pravima deteta, Direktivi o žrtvama i Direktivi 2011/36. Ovu definiciju usvajaju isledeći zakoni: Porodični zakon, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o radu, Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Prema odredbama člana 64. st. 1, 3. i 5. Ustava Republike Srbije proklamovano je da deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti. Deca su zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja. Deca mlađa od 15 godina ne mogu biti zaposlena niti, ako su mlađa od 18 godina mogu da rade na poslovima štetnim po njihovo zdravlje ili moral, prema članu 66. stav 4. Ustava.

Prema **krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije** dete koje je navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina naziva se maloletnikom (mlađi maloletnik - lice koje je u vreme

³⁸ Autor se zahvaljuje dr Ani Batrićević, višem naučnom saradniku Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja na nesebičnoj podršci u izradi ovog poglavlja. Poglavlje se u velikoj meri oslanja na: Turanjanin, V, Kolaković-Bojović, M. i Batrićević, A. (2018) *Procena nivoa usklađenosti Krivičnog zakonika Republike Srbije sa relevantnim standardima u okviru pristupnih pregovora sa Evropskom unijom*, PERFORM.

izvršenja krivičnog dela navršilo 14, a nije navršilo 16 godina života; stariji maloletnik - lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 16, a nije navršilo 18 godina života)³⁹. Naime, Odredbom člana 2. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁴⁰, utvrđeno je da se prema licu koje u vreme izvršenja protivpravnog dela, u zakonu predviđenog kao krivično delo, nije navršilo 14 godina ne mogu izreći krivične sankcije, niti primeniti druge mere koje predviđa taj zakon⁴¹. Kada su u pitanju deca koja u vreme izvršenja dela nisu navršila 14 godina, njihov krivičnopravni položaj ukazuje na objektivnu nemogućnost snošenja krivice, što je motivisano pretežno kriminalno-političkim i opšte humanim razlozima neizlaganja suviše mladih lica krivičnom progonu. U opštem smislu, ovakvo normativno rešenje je diktirano i međunarodnim obavezama naše zemlje, jer je u odredbi čl. 4. st. 1 Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe⁴² predviđeno da u pravnim sistemima koji poznaju pojam minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost maloletnika ta granica neće biti vezana za suviše rani uzrast, imajući u vidu emotivnu, mentalnu i intelektualnu zrelost.⁴³

U Nacionalnom programu za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije (druga revizija iz 2016. godine) istaknuto je da je potrebno krivičnopravno zakonodavstvo, propise u oblasti prekršajnog prava i propise koji uređuju rad policije i policijska ovlašćenja usaglasiti sa Konvencijom UN o pravima deteta koja detetom označava svaku osobu mlađu od 18 godina i obezbediti istu pravnu zaštitu svakom detetu žrtvi krivičnog ili drugog kažnjivog dela bez obzira na uzrast⁴⁴.

Naime, prema članu 1. Konvencije o pravima deteta: „Za svrhe ove konvencije, dete je ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života, ako se, na osnovu zakona koji se odnosi na dete, punoletstvo ne stiče ranije”. Pošto se prema članu 11. stav 1. Porodičnog zakona u Republici Srbiji punoletstvo stiče sa navršenom 18. godinom života, jasno je da pojam deteta u svim relevantnim propisima treba definisati tako da obuhvati svako ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života – upravo onako kako je to učinjeno pomenutim članom 1. Konvencije o pravima deteta.

Važeći Krivični zakonik Republike Srbije u članu 112. stav 8. navodi da se detetom smatra lice koje nije navršilo 14 godina. Pored toga, u članu 112. stav 9. istaknuto je da se maloletnikom smatra lice koje je navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina, dok je u članu 112. stav 10. navedeno da se maloletnim licem smatra lice koje nije navršilo 18 godina. Dakle, pojam maloletnog lica iz člana 112. stav 10. Krivičnog zakonika praktično odgovara pojmu

³⁹ Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 122/2008.

⁴⁰ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 85/2005., http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/3%20Pekinska%20pravila.pdf, pristupljeno 20. maja 2020. godine

⁴¹ Škuljić, M. (2010) Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu, Crimen (1)2, str. 207.

⁴² Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila), Rezolucija ^{40/33} Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 29.11.1985.

⁴³ Škuljić, M. (2010) Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu, Crimen (1)2, str. 216.

⁴⁴ Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije (druga revizija), str. 75. http://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/NPAA_2016_revizija_srp.pdf, pristupljeno 20. maja 2020. godine

deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta. Ali, položaj deteta i položaj maloletnog lica koje je navršilo 14 godina života u našem krivičnom pravu značajno se razlikuju, budući da dete nije krivičnopravno odgovorno, dok lice koje je navršilo 14 godina života krivičnopravno odgovara iako je mlađe od 18 godina.

Usaglašavanje sa Konvencijom o pravima deteta i obe direktive u smislu prihvatanja definicije deteta kao lica koje nije navršilo 18 godina života odrazilo bi se i na odredbe **Zakona o prekršajima**⁴⁵. Naime, u članu 71. pod nazivom Odgovornost maloletnika za prekršaj navedeno je da se prema maloletniku koji u vreme kada je učinio prekršaj nije navršio 14 godina (dete) ne može voditi prekršajni postupak. Pošto bi se detetom smatralo lice koje nije navršilo 18 godina, nije potrebno nakon reči „...nije navršio 14 godina...” stavljati u zagradu reč *dete*.

Određene izmene bile bi potrebne i u članu 72. pod nazivom Odgovornost roditelja, usvojitelja, staratelja ili hranitelja deteta ili maloletnika. Naime, definisanjem deteta kao lica koje nije navršilo 18 godina, pojam maloletnika i pojam deteta bili bi izjednačeni. U tom smislu, naziv ovog člana trebalo bi izmeniti tako da glasi Odgovornost roditelja, usvojitelja, staratelja ili hranitelja deteta. U skladu sa izmenjenom definicijom pojma deteta, trebalo bi ili ostaviti samo stav 1. člana 72.: „Kada je dete učinilo prekršaj zbog propuštanja dužnog nadzora roditelja, usvojitelja, staratelja, odnosno hranitelja, a ova lica su bila u mogućnosti da takav nadzor vrše, roditelji, usvojitelj, staratelj odnosno hranitelj deteta kazniće se za prekršaj kao da su ga sami učinili” (koji bi se onda primenjivao na sva lica uzrasta do 18 godina), a izbrisati stav 2. „zakonom se može propisati da će za prekršaj koji je učinio maloletnik odgovarati i roditelji, usvojitelj, staratelj, odnosno hranitelj maloletnika starog od navršenih 14 do navršenih 18 godina ako je učinjeni prekršaj posledica propuštanja dužnog nadzora nad maloletnikom, a bili su u mogućnosti da takav nadzor vrše” i 3. „osim roditelja, usvojitelja, staratelja ili hranitelja, zakonom se može propisati da će za prekršaj maloletnika odgovarati i druga lica za koja je propisana obaveza vršenja nadzora nad maloletnikom koji je učinio prekršaj”. Naime, onda bi svi slučajevi kada je prekršaj učinjen od strane lica koje nije navršilo 18 godina (dete) bili pokriveni stavom 1. člana 72.

Međutim, moguće je uvesti i drugačije rešenje pa stavom 1. člana 72. propisati: „Kada je dete uzrasta do 14 godine učinilo prekršaj zbog propuštanja dužnog nadzora roditelja, usvojitelja, staratelja, odnosno hranitelja, a ova lica su bila u mogućnosti da takav nadzor vrše, roditelji, usvojitelj, staratelj odnosno hranitelj deteta kazniće se za prekršaj kao da su ga sami učinili”. Onda bi se mogli zadržati stav 2. i 3. člana 72, s tim što bi stav 2. glasio: „zakonom se može propisati da će za prekršaj koji je učinilo dete odgovarati i roditelji, usvojitelj, staratelj, odnosno hranitelj deteta starog od navršenih 14 do navršenih 18 godina ako je učinjeni prekršaj posledica propuštanja dužnog nadzora nad detetom, a bili su u mogućnosti da takav nadzor vrše”, dok bi član 3. glasio: „osim roditelja, usvojitelja, staratelja ili hranitelja, zakonom se može propisati da će za prekršaj deteta koje je navršilo 14 godina odgovarati i druga lica za koja je propisana obaveza vršenja nadzora nad detetom koje je učinilo prekršaj”. Na taj način bi se ispoštovala definicija deteta iz člana 1. Konvencije o pravima

⁴⁵ Zakon o prekršajima, Službeni glasnik RS, br. 65/2013, 13/2016 i 98/2016.

deteta, ali bi se u isto vreme napravila razlika u pogledu odgovornosti za prekršaj između dece uzrasta do 14 godina i dece uzrasta od 14 do 18 godina, gde bi za prve uvek odgovarali roditelji, usvojitelji, staratelji ili hranitelji, dok bi za druge ta odgovornost postojala samo u slučajevima propisanim zakonom. Međutim, ako se ima u vidu da je pojam deteta nespojiv sa pojmom odgovornosti (bilo krivičnopravne, bilo prekršajopravne), ne bi bilo ispravno predvideti mogućnost da deca uzrasta od 14 do 18 godina odgovaraju za prekršaj, već bi to uvek bila odgovornost roditelja ili drugih lica koja odgovaraju za decu.

U zavisnosti od toga koje rešenje bi se izabralo zavisilo bi da li će donja granica za prekršajopravnu odgovornost biti pomerena sa 14 na 18 godinu života. U tom smislu, postavilo bi se i pitanje izmene člana 299. Zakona o prekršajima pod nazivom Postupanje prema detetu. Naime, pomenutim članom propisano je sledeće: „Kad sud utvrdi da maloletnik u vreme izvršenja prekršaja nije imao navršenih 14 godina obustaviće prekršajni postupak”. Međutim, ukoliko bi se pojmom deteta obuhvatila sva lica koja nisu navršila 18 godina života, ovaj član bi glasio: „Kad sud utvrdi da dete u vreme izvršenja prekršaja nije imalo navršenih 14 godina obustaviće prekršajni postupak”. To bi podrazumevalo da se pravi razlika u pogledu odgovornosti dece za prekršaj, odnosno da deca uzrasta do 14 godina ne odgovaraju za prekršaj a deca nakon navršene 14 godine života odgovaraju. Sa druge strane, ukoliko bi se išlo za tim da je pojam odgovornosti (bilo za prekršaj bilo za krivično delo) nespojiv sa pojmom deteta (koji prema članu 1. Konvencije o pravima deteta obuhvata sva lica koja nisu navršila 18 godina), onda bi trebalo stav 1. člana 299. Zakona o prekršajima preformulisati da glasi: „Kad sud utvrdi da dete u vreme izvršenja prekršaja nije imalo navršenih 18 godina obustaviće prekršajni postupak”. Stav 2. člana 299. koji glasi: „U slučaju iz stava 1. ovog člana sud će o prekršaju koji je učinjen obavestiti roditelja, usvojitelja i staratelja maloletnika, kao i organ starateljstva, a po potrebi može obavestiti i školu odnosno organizaciju u kojoj je maloletnik smešten”, trebalo bi izmeniti tako da glasi: „U slučaju iz stava 1. ovog člana sud će o prekršaju koji je učinjen obavestiti roditelja, usvojitelja i staratelja deteta, kao i organ starateljstva, a po potrebi može obavestiti i školu odnosno organizaciju u kojoj je dete smešteno”.

Prihvatanje definicije pojma deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta podrazumevalo bi i određene izmene **Zakona o policiji**, tačnije njegovog člana 70. pod nazivom Primena ovlašćenja prema maloletnim licima. Naime, stavom 1. ovog člana propisano je da: „Policijska ovlašćenja prema maloletnom licu primenjuju svi policijski službenici, osim prikupljanja obaveštenja u svojstvu građanina (oštećenog, svedoka) i saslušanja maloletnika u svojstvu osumnjičenog, koja primenjuje policajac za maloletnike”. Imajući u vidu da pojam „maloletna lica” obuhvata lica koja nisu navršila 18 godina, to znači da se on zapravo odnosi na decu u smislu člana 1. Konvencije o pravima deteta, te bi trebalo da nosi naziv Primena ovlašćenja prema deci. U skladu sa tim, trebalo bi da stav 1. ovog člana glasi: „Policijska ovlašćenja prema detetu primenjuju svi policijski službenici, osim prikupljanja obaveštenja u svojstvu građanina (oštećenog, svedoka) i saslušanja deteta u svojstvu osumnjičenog, koja primenjuje policajac za decu”.

3.2.2. Krivična dela učinjena na štetu deteta prema Krivičnom zakoniku

Kada je reč o krivičnopravnoj zaštiti, onda se u našem krivičnom pravu na onu kategoriju lica koja se u Konvenciji označava kao "dete" koristi termin "maloletno lice", dok se izraz "dete" u nekim inkriminacijama u Krivičnom zakoniku koristi za lica koje nije navršilo 14 godina⁴⁶. Da bi se Krivični zakonik Republike Srbije uskladio sa Konvencijom o pravima deteta potrebno je zakonsku odredbu kojom je definisan pojam deteta izmeniti tako da ona glasi: "Detetom se smatra lice koje nije navršilo 18 godina". Izmena ove zakonske odredbe, međutim, odrazila bi se na tumačenje i primenu niza drugih članova Krivičnog zakonika: krivičnog dela teškog ubistva iz člana 114. stav 1. tačka 9 (...ko liši života dete ili bremenitu ženu), krivičnog dela navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu iz člana 119. stav 4. (...ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema detetu ili prema neuračunljivom licu), krivičnog dela silovanja iz člana 178. stav 4. (...ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu), krivičnog dela obljudba nad nemoćnim licem iz člana 179. stav 3. (Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo učinjeno prema detetu), krivičnog dela obljudbe sa detetom iz člana 180., krivičnog dela obljudbe zloupotrebom položaja iz člana 181. stav 3 (... ako je delo iz stava 2. ovog člana učinjeno prema detetu) i stav 5. (... ako je usled dela iz stava 3. ovog člana nastupila smrt deteta), krivičnog dela prikazivanja, pribavljanja i posedovanja pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz člana 185. stav 3. (...ako je delo iz stava 1. i 2. izvršeno prema detetu), krivičnog dela navođenja deteta na prisustvovanje polnim radnjama iz člana 185a, krivičnog dela iskorišćavanja računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu iz člana 185b stav 2 (...ko delo iz stava 1. ovog člana izvrši prema detetu...).

Pri tome treba naglasiti da bi, pošto bi pojam deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta i pojam maloletnog lica iz stava 10. člana 112. Krivičnog zakonika bili izjednačeni (oba pojma obuhvataju lica koja nisu navršila 18 godina života), pojam maloletnog lica praktično postao suvišan. U tom kontekstu treba naglasiti da bi, ako bi se pojam maloletnog lica zamenio pojmom deteta, trebalo izmeniti sledeće inkriminacije iz važećeg Krivičnog zakonika: 1) krivično delo prikazivanja, pribavljanja i posedovanja pornografskog materijala i iskorišćavanja maloletnog lica za pornografiju iz člana 185. i 2) krivično delo iskorišćavanja računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu iz člana 185b. Umesto postojećeg naziva krivičnog dela „prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju“, član 185. trebalo bi preimenovati tako da glasi „prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje deteta za pornografiju“. Pošto bi se onda svi oblici ovog krivičnog dela odnosili na decu, njegov stav 3 (...ako je delo iz st. 1. i 2. učinjeno prema detetu...) bi postao suvišan, a strožu kaznu koja je za njega kao teži oblik propisana trebalo bi primeniti i na stavove 1. i 2. Slično se odnosi i na član 185b, koji bi umesto "iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim

⁴⁶ Škulić, M. (2011) Maloletničko krivično pravo, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 177.

sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu” trebalo nazvati ”iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema detetu”. Samim tim, teži oblik iz stava 2. ovog člana postao bi suvišan (...ko delo iz stava 1. učini prema detetu...), te bi strožu kaznu koja je njime propisana trebalo predvideti za osnovni oblik.

Međutim, usklađivanje pomenutih odredaba Krivičnog zakonika sa definicijom pojma deteta iz Konvencije o pravima deteta moglo bi se ostvariti i na drugačiji način, pri čemu se ne bi otvarala neka druga sporna pitanja. Naime, dovoljno bi bilo da se kao kvalifikovani oblici sledećih krivičnih dela predvide situacije kada su ta dela učinjena prema ”detetu koje nije navršilo 14 godina života”: krivičnog dela teškog ubistva iz člana 114. stav 1. tačka 9 (...ko liši života dete ili bremenitu ženu), krivičnog dela navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu iz člana 119. stav 4. (...ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema detetu ili prema neuračunljivom licu), krivičnog dela silovanja iz člana 178. stav 4. (...ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu), krivičnog dela obljudba nad nemoćnim licem iz člana 179. stav 3. (Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo učinjeno prema detetu), krivičnog dela obljudbe sa detetom iz člana 180., krivičnog dela obljudbe zloupotrebom položaja iz člana 181. stav 3 (... ako je delo iz stava 2. ovog člana učinjeno prema detetu) i stav 5. (...ako je usled dela iz stava 3. ovog člana nastupila smrt deteta), krivičnog dela prikazivanja, pribavljanja i posedovanja pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz člana 185. stav 3. (...ako je delo iz stava 1. i 2. izvršeno prema detetu), krivičnog dela navođenja deteta na prisustvovanje polnim radnjama iz člana 185a, krivičnog dela iskorišćavanja računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu iz člana 185b stav 2 (...ko delo iz stava 1. ovog člana izvrši prema detetu...). Dakle, kod svih nabrojanih krivičnih dela, odnosno njihovih kvalifikovanih oblika trebalo bi pojam „dete” zameniti pomom „dete koje nije navršilo 14 godina”.

Osim navedenih izmena Krivičnog zakonika, prihvatanje definicije deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta značilo bi i korenite izmene Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁴⁷, budući da ovaj zakon, kao i Krivični zakonik, prihvata da je donja granica krivičnopravne odgovornosti 14 godina.

Na kraju, prilikom procenjivanja usklađenosti definicije deteta koja je zastupljena u domaćem krivičnom pravu, odnosno domaćem maloletničkom krivičnom pravu sa definicijom pojma deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta, treba imati u vidu da između njih nema suštinske suprotnosti, bez obzira na to što je prema pravilima našeg krivičnog zakonodavstva dete lice koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo 14 godina, dok se lica koja su navršila 14 godina a još nemaju 18 smatraju maloletnicima, uz podelu na mlađe i starije maloletnike.⁴⁸ Argument za to proizlazi iz činjenice da sama Konvencija izričito

⁴⁷ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 85/2005.

⁴⁸ Škulić, M., *Op.cit.*, str. 176-177.

dopušta mogućnost da se ovo pitanje drugačije rešava u nacionalnim zakonodavstvima kako time što je omogućeno da se po zakonu koji se na dete primenjuje punoletstvo (a po logici stvari i maloletstvo) stiže ranije tako i stoga što se pojmovno određenje deteta uređuje samo za svrhu same Konvencije, a ne na način koji bi formalno-pravno obavezivao države koje su Konvenciju ratifikovale.⁴⁹

3.2.3. *Deca-žrtve trgovine ljudima prema Krivičnom zakoniku Republike Srbije*

U pogledu same definicije trgovine ljudima, Krivično zakonodavstvo Republike Srbije je kroz krivično delo trgovine ljudima iz člana 388. Krivičnog zakonika, Trgovina maloletnim licima radi usvojenja (član 389. KZ), Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu usvojenja (član 389. KZ), u potpunosti usklađeno sa Konvencijom Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, te sa Direktivom 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava. Usklađivanje je upotpunjeno propisivanjem četiri krivična dela u Zakonu o presađivanju ljudskih organa⁵⁰ i Zakonu o ljudskim ćelijama i tkivima.⁵¹

Kada govorimo o usaglašenosti rešenja sadržanog u Krivičnom zakoniku sa odredbama Konvencije o trgovini ljudima i Direktive 2011/36, od značaja je definicija radnje izvršenja krivičnog dela trgovine ljudima iz člana 388, stav 1, KZ-a, koji kao osnovni oblik izvršenja predviđa:

„Ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima”.

Kvalifikovani oblici ovog dela postojaće ukoliko je delo izvršeno prema maloletnom licu (stav 3), ukoliko je kao posledica nastupila teška telesna povreda (stav 4) ili smrt jednog ili više lica (stav 5), ukoliko je delo izvršeno od strane grupe (stav 6) ili organizovane kriminalne grupe (stav 7). Važno je naglasiti da stav 2. istog člana predviđa da će se učinilac za delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, kazniti kaznom propisanom za to delo i kad nije upotrebio silu, pretnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

Lakši oblik predviđen je u stavu 8 (ukoliko je neko znao ili mogao znati da je lice žrtva trgovine ljudima, pa iskoristi njen položaj ili drugome omogući iskorišćavanje njenog položaja radi eksploatacije predviđene stavom 1) i stavu 9, ukoliko se radilo o maloletnom licu. Stavom 10 isključen je pristanak lica na eksploataciju ili na uspostavljanje ropskog ili njemu sličnog odnosa iz stava 1.

⁴⁹ Škulić, M. *Op.cit.*, str. 176-177.

⁵⁰ Zakon o presađivanju ljudskih organa, „Službeni glasnik RS”, broj 57/2018.

⁵¹ Zakon o ljudskim ćelijama i tkivima, „Službeni glasnik RS”, broj 57/2018.

Iako naizgled u potpunosti usklađena sa Konvencijom SE, ova odredba je sporna na više nivoa:

- Najpre, na polju razgraničenja sa bićima srodnih krivičnih dela, a potom
- u pogledu kvalifikovanih oblika
- u pogledu propisane kazne za osnovni i kvalifikovane oblike dela.

Kada je reč o problemu razgraničenja, do izražaja dolazi ranije pomenuti stihijski manir u pristupanju izmenama i dopunama KZ-a, pa je tako usaglašavanje sa Konvencijom SE dovelo do preklapanja bića krivičnog dela iz člana 388. sa delom iz člana 390, o čemu će kasnije biti više reči.

U pogledu propisivanja kvalifikovanih oblika, važeći Krivični zakonik ne predviđa kao kvalifikatornu okolnost ako je delo trgovine ljudima izvršio državni službenik prilikom vršenja službene dužnosti.

U pogledu propisane kazne, odredba člana 388. predstavlja ozbiljan propust zakonodavca. Naime, propisana kazna za osnovni oblik je zatvor od tri do dvanaest godina, što je u skladu sa odredbama Direktive 2011/036. Očekivano bi bilo da gradacija u kažnjavanju postoji kako kroz dodatnu zaštitu naročito osetljive žrtve (maloletno lice), tako i u pogledu posledice koja je nastupila (teška telesna povreda ili smrt jednog ili više lica) ali i načina izvršenja (od strane grupe ili organizovane kriminalne grupe). Logično bi bilo takođe, da se gradacija uspostavi i kada postoji sticaj više kvalifikatornih okolnosti (maloletna žrtva, teža posledica, načn izvršenja). Ipak, zakonodavac nije ispratio ovu logiku, pa je tako minimalna propisana kazna u slučaju da je delo izvršeno na štetu maloletnog lica zatvor u trajanju od najmanje pet godina (član 338, stav 3). Ova odredba sama po sebi zvuči logično u odnosu na kaznu propisanu za osnovni oblik. Međutim, ako je usled dela nastupila teška telesna povreda maloletnog lica, Zakon ponovo predviđa istu kaznu, zatvor u najmanjem trajanju od pet godina (član 338, stav 4). Situaciju dodatno komplikuje formulacija stava 4 koji se najpre poziva na st. 1-2 i sankcioniše nastupanje teže posledice u vidu teške telesne povrede kaznom zatvora u trajanju od 5 do 15 godina, da bi potom predvideo težu sankciju za nastupanje teške telesne povrede kod maloletnog lica. Jasno je da je pri izostanku posebnog maksimuma kazneni raspon povećan u odnosu na pomenutih 5 do 15 na 5 do 20 godina, što je verovatno i bila intencija zakonodavca, budući da nema logike namera da se za nastupanje teže posledice po maloletnika učinilac blaže kazni nego kada takva posledica nije nastupila. Gradacija u smislu srazmernosti težine posledice i propisane kazne postoji tek u slučaju nastupanja smrtno posledice, kada je minimalna propisana kazna zatvora u trajanju od deset godina (član 338, stav 5) dok je, u slučaju da je delo izvršeno od strane grupe ili se neko bavi vršenjem ovog krivičnog dela, ponovo propisana kazna od najmanje pet godina, bez obzira na uzrast žrtve (član 338, stav 6). Ista situacija postoji kada je delo izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, kada je uvek propisana kazna zatvora od najmanje deset godina.

Stavovima 8. i 9. ovog člana, predviđeno da će se osoba koja je znala ili je mogla da zna da je lice žrtva trgovine ljudima, pa iskoristila njen položaj ili drugome omogućila iskorišćavanje

njenog položaja radi eksploatacije predviđene stavom 1. istog člana, kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina (član 388, stav 3), pri čemu je za isto delo učinjeno prema licu za koje je učinilac znao ili je mogao znati da je maloletno, propisana kazna zatvora od jedne do osam godina.

Osim nelogičnosti vezanih za gradaciju predviđenih kazni, problematičan je i izostanak propisivanja maksimalne kazne, odnosno gornje granice u kaznenom rasponu. Budući da Direktiva u članu 2. predviđa, u slučaju da se radi o deci žrtvama, fiksiranje kaznenog maksimuma na najmanje deset godina, postavlja se pitanje da li njegovo nepropisivanje u našem KZ-u, odnosno vezivanje za opšti maksimum, daje adekvatne rezultate u praksi, imajući u vidu tendenciju izricanja kazni oko posebnog minimuma.

3.2.4. Trgovina maloletnim licima radi usvojenja i zasnivanja ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu

Pored krivičnog dela trgovina ljudima iz člana 388. KZ, za predmet ove analize i usaglašavanje sa odredbama Direktive o žrtvama i Direktive 2011/036 relevantne su i odredbe članova 389. i 390. KZ-a, koje između ostalog, prepoznaju potrebu dodatne zaštite dece.

Tako je članom 389. KZ-a inkriminisana trgovina maloletnim licima radi usvojenja. Ovom odredbom definisana je krivičnopravna zaštita maloletnog lica starosti do šesnaest godina, od oduzimanja radi njegovog usvojenja protivno važećim propisima ili samo usvojenje ili posredovanje u takvom usvojenju, kao i kupovina, prodaja, predaja, prevoz, obezbeđenje smeštaja ili prikrivanje. (član 389, stav 1). Kvalifikovani oblici ovog dela postojaće ukoliko se neko bavi delom iz stava 1, ili je delo izvršeno od strane grupe (član 389, stav 2), kao i kada je delo izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe (član 389, stav 3). Za postojanje ovog dela neophodno je da umišljajem bude obuhvaćeno usvojenje suprotno pozitivnim propisima.

Kada je reč o kaznama koje su predviđene za ovo delo, interesantno je da su one značajno niže u odnosu na one koje su predviđene za krivično delo iz člana 388, pa je tako za osnovni oblik propisana kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godina. Za razliku od dela iz člana 388, zakonodavac je ovde napravio gradaciju, pa je tako bavljenje ili izvršenje dela od strane grupe kažnjivo zatvorom od najmanje tri godine, dok je u slučaju izvršenja dela od strane organizovane kriminalne grupe propisana kazna zatvora od najmanje pet godina.

3.2.5. Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu

Kao što je ranije napomenuto, dodatna zaštita maloletnim licima, odnosno deci je pružena i odredbom člana 390. KZ kojim je inkriminisano zasnivanje ropskog ili njemu sličnog odnosa, odnosno držanje u takvom odnosu, kršenjem pravila međunarodnog prava, pri čemu će biti kažnjen i onaj ko kupi, proda, preda drugom licu ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji ovakvog lica ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili o kojem se stara. Važno je napomenuti da kršenje pravila međunarodnog prava ne mora biti obuhvaćeno umišljajem. Za osnovni oblik, predviđena je kazna zatvora od jedne do deset godina.

Stavom 2. inkriminisan je prevoz lica koja se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu, uz propisanu kaznu zatvora od šest meseci do pet godina.

Stav 3. istog člana inkriminiše delo iz st. 1. i 2. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, propisujući kaznu zatvorom od pet do petnaest godina.

Ako se pažljivo analizira u kontekstu člana 388. KZ i odredaba Konvencije i Direktive 2011/36, postaje jasno da je preklapanje bića krivičnih dela (naročito u smislu stava 1) takvo, da je upitna potreba za daljom samostalnom egzistencijom dela iz člana 390. u postojećem obliku.

3.2.6. Inkriminacija trgovine ljudima u odnosu na posredovanje u prostituciji (član 184. KZ) i Podvođene i omogućavanje vršenja polnog odnosa (član 183. KZ)

Kada su u pitanju krivična dela Podvođenje i omogućavanje polnog odnosa (član 183 KZ) dela posredovanje u vršenju prostitucije (član 184. Krivičnog zakonika) i trgovine ljudima (član 388. Krivičnog zakonika), u sklopu ove analize bavili smo se ne samo analizom njihove usklađenosti sa relevantnim standardima, već i međusobnim odnosom bića ova dva krivična dela, ali i određenim problemima koje nameće njihova primena u praksi.

Članom 183. KZ – Podvođenje i omogućavanje polnog odnosa – inkriminirano je podvođenje maloletnog lica radi vršenja obljube, sa njom izjednačenog čina ili druge polne radnje (stav 1), kao i omogućavanje vršenja obljube, sa njom izjednačenog čina ili druge polne radnje sa maloletnim licem (stav 2). Dok je za delo iz stava 1. predviđena kazna zatvora od jedne do osam godina i novčana kazna, za delo iz stava 2. je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna. Kada je reč o samoj radnji izvršenja ovog dela, važno je napomenuti da njegovo razgraničenje sa bićima srodnih dela, a naročito delom iz člana 184. KZ u praksi neretko donosi poteškoće.

U tom smislu, važno je ispravno razumeti pojam podvođenja, kao preduzimanja onih radnji kojima se dovodi u vezu ono lice koje vrši obljubu ili sa njom izjednačen čin i maloletnog lica nad kojim se obljuba ili sa njom izjednačen čin vrše. Ovde se na lice može uticati preduzimanjem bilo koje radnje iz čl. 178-182.⁵²

Za razliku od podvođenja, kod omogućavanja vršenja polnog odnosa nema uticaja na volju pasivnog subjekta, već se radnja izvršenja sastoji u stvaranju uslova ili olakšavanju izvršenja neke od seksualnih radnji.⁵³

Članom 184. KZ inkriminirano je navođenje ili podsticanje drugog na prostituciju ili učestvovanje u predaji nekog lica drugome radi vršenja prostitucije ili propagiranje ili reklamiranje prostitucije putem sredstava javnog informisanja i drugih sličnih sredstava.

⁵² Stojanović, Z. (2007) Komentar Krivičnog zakonika, „Službeni glasnik RS“, 454-456.

⁵³ *Ibidem*

Naime, kada je reč o članu 184. KZ-a, nameće se niz spornih pitanja,⁵⁴ pri čemu je za krivičnopravnu zaštitu dece najvažnije ono koje se odnosi na postojeći stav 2. ove odredbe, koji bi trebalo brisati. Naime, smisao odredbe člana 184. jeste inkriminacija posredovanja u svojevolumnom bavljenju prostitucijom. Ovo bi značilo da se i u postojećem stavu 2. polazi od pretpostavke pristanka maloletnog lica na bavljenje prostitucijom, što je u koliziji sa odredbom člana 388. KZ, koji, u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima, pristanak deteta na eksploataciju (uključujući prostituciju) smatra irelevantnim. Ovo utoliko pre što za postojanje dela iz člana 388. KZ nije neophodno da je delo izvršeno silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi.

3.2.7. Druga krivična dela koja se mogu izvršiti na štetu dece

Na talasu javne podrške uzrokovane nizom nemilih događaja u kojima su deca bila žrtve surovih zločina, zakonodavac se odlučio na izmene Krivičnog zakonika koje su donele poštavanje kaznene politike za čitav niz krivičnih dela učinjenih na štetu deteta. Imajući u vidu naročitu ranjivost deteta, kao i dugotrajnost i ozbiljnost posledica, u nastavku ćemo, pored krivičnih dela koja smo već analizirali, ali i kao dodatak na neophodnost pojmovnog usklađivanja sa pojmom deteta iz Konvencije o pravima deteta, Konvencije SE i Direktive, posebnu pažnju posvetiti sledećim krivičnim delima: Silovanje (član 178. KZ), Odljuba nad nemoćnim licem (član 179. KZ), Odljuba sa detetom (član 180. KZ), Odljuba zloupotrebom položaja (član 181. KZ), Podvođenje i omogućavanje polnog odnosa (član 183. KZ), Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185. KZ), Navođenje deteta na prisustvovanje polnim radnjama (član 185a), Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (član 185b), Prinudno zaključenje braka (član 187a), Vanbračna zajednica sa maloletnikom (član 190. KZ) i Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (član 193).

Silovanje (član 178. KZ), odljuba sa detetom (član 180. KZ), odljuba nad nemoćnim licem (član 179. KZ) i odljuba zloupotrebom ovlašćenja (član 181. KZ)

Iako ne spada u krug krivičnih dela koja se mogu izvršiti isključivo na štetu deteta, KZ prepoznaje težinu koje ovo delo ima kada je izvršeno prema maloletnom licu. Naime, kao što je pojašnjeno u poglavljima 4.2.1 i 4.2.2 naše zakonodavstvo pravi razliku između deteta do 14

⁵⁴ Najpre, u praksi je u poslednje vreme zabeležen porast odlazaka državljanki Republike Srbije u inostranstvo, radi bavljenja prostitucijom, posebno na područje Nemačke, Austrije, Slovenije (u ovim zemljama je prostitucija legalizovana, ali samo za državljane EU). Ova pojava se neretko javlja kao vid organizovanog kriminala, pa su tako u policijski praćenim slučajevima u periodu od 2014. do 2017. godine zabeleženi slučajevi saradnje kriminalnih grupa sa područja Nemačke, BiH, Slovenije i Srbije u pogledu vrbovanja lica za bavljenje prostitucijom i zatim podele na taj način stečene materijalne dobiti. Imajući ovo u vidu, smatramo da je neophodno izmeniti stav 2. postojećeg člana 184, na način da se inkriminiše vrbovanje, predaja i drugi načini organizovanja ili vođenja pružanja seksualnih usluga u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin. Takođe, mišljenja smo da je potrebno dodati i novi stav 3 kojim bi se inkriminiralo izvršenje dela iz st. 1 i 2 od strane organizovane kriminalne grupe.

godina i maloletnog lica starosti 14-18 godina, što za posledicu ima i razlike u pristupu kada je reč o krivičnopravnoj zaštiti kroz čitav niz krivičnih dela.

Kada je reč o krivičnom delu silovanje iz člana 178. KZ, koje inkriminiše prinudu drugog drugog lica na obljudu ili sa njom izjednačen čin upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica. Stavom 2. istog člana, inkriminisano je izvršenje dela iz stava 1, učinjeno pretnjom da će se za to ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili pretnjom drugim teškim zlom.

Posebna zaštita deci žrtvama pružena je st. 3-4 istog člana, pri čemu je napravljena razlika između zaštite lica starosti 14-18 godina (stav 3) i lica starosti do 14 godina (stav 4). Kada je reč o stavu 3, alternativno je predviđeno da će delo iz tog stava postojati ako je usled dela iz st. 1. i 2. nastupila teška telesna povreda lica prema kojem je delo izvršeno ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili prema maloletniku ili je delo imalo za posledicu trudnoću. Stavom 4 inkriminisano je izvršenje dela iz st. 1. i 2. ovog člana, usled kog je nastupila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo učinjeno prema detetu.

Kada je reč o radnji izvršenja iz stava 3, a naročito 4, od ključnog značaja je njihov odnos sa radnjom izvršenja krivičnog dela obljudu sa detetom iz člana 180, obljudu nad nemoćnim licem iz člana 179 (st. 2 i 3) i obljudu zloupotrebom položaja iz člana 181 (st. 2 i 3). Naime, dok se članom 178. inkriminiše izvršenje obljudu ili sa njom izjednačenog čina upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica, članom 180. inkriminisana je sama obljudu ili sa njom izjednačen čin sa detetom, čak iako nije bilo primene sile ili pretnje. Iako je odredbom člana 180. inkriminisan sam seksualni čin sa licem mlađim od 14 godina, zakonodavac je smatrao da je neophodno zadržati i inkriminaciju iz člana 178. stav 4, imajući u vidu način izvršenja, odnosno da je za postojanje dela iz člana 178. stav 4, neophodno da je učinilac primenio silu ili pretnju.

U članu 179. st. 2. i 3, za razliku od st. 3. i 4. člana 178, obljudu ili sa njom izjednačen čin su izvršeni prema maloletnom licu, odnosno detetu, iskoristivši duševno oboljenje, zaostali duševni razvoj, drugu duševnu poremećenost, nemoć ili kakvo drugo stanje tog lica usled kojeg ono nije sposobno za otpor, dok je u članu 181. to izvršeno zloupotrebom položaja u odnosu na lice koje lice koje se prema učiniocu nalazi u odnosu kakve podređenosti ili zavisnosti.

Inkriminacija člana 180. polazi od pretpostavke da je dete starosti do 14 godina nedovoljno zrelo za donošenje odluke o stupanju u seksualne odnose, te da je sam njegov pristanak na obljudu ili sa njom izjednačen čin irelevantan. Kako smo već naveli, na ovom tragu su i relevantni standardi. Imajući ovo u vidu, upitan je pristup, odnosno pretpostavka iz člana 179. o primeni sile ili pretnje ili nemogućnosti pružanja otpora usled duševnog oboljenja, zaostalog duševnog razvoja, druge duševne poremećenosti, nemoći ili kakvog drugog stanja tog lica usled kojeg ono nije sposobno za otpor, kada je reč o detetu do 14 godina. Iako ispravno zaključuje da zakonodavac sankcioniše seksualne odnose sa detetom jer je u tom uzrastu nemoćno u pogledu psihičke nesposobnosti za pružanje otpora, čime je izjednačeno sa pasivnim subjektom iz člana 179. stav 3, koji potonju odredbu čini suvišnom,

Stojanović,⁵⁵ pomalo nategnuto, opravdava postojanje sporne odredbe time što bi njeno postojanje moglo biti opravdano u situacijama kada se radi o detetu koje je sasvim malo, te zbog toga nesposobno za pružanje fizičkog otpora.

Član 180. propisuje dva teža oblika dela i to ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila teška telesna povreda deteta prema kojem je delo izvršeno ili je delo izvršeno od strane više lica ili je delo imalo za posledicu trudnoću ili je nastupila smrt deteta. Član 179. u odnosu na žrtvu koja je maloletno lice ili dete, propisuje kao najteži oblik dela i nastupanje smrtne posledice (stav 4).

Kada je reč o propisanim kaznama, za razliku od problema na koje smo skretali pažnju kada je reč o krivičnom delu trgovina ljudima, ovde je primetna gradacija u pogledu propisanih kazni, pa je tako u odnosu na propisani kazneni raspon od pet do dvanaest (stav 1), odnosno dve do deset godina za stav 2, osnovni oblik krivičnog dela iz člana 178. za st. 3. i 4. su propisane kazne zatvora od pet do 15 godina (stav 3) odnosno najmanje deset godina ili doživotni zatvor (za stav 4). Član 180. za osnovni oblik predviđa kaznu zatvora od pet do dvanaest godina, u slučaju nastupanja teške telesne povrede ili trudnoće od pet do petnaest godina, dok je nastupanje smrtne posledice kažnjivo zatvorom najmanje deset godina ili doživotnim zatvorom. Isti kazneni rasponi po analogiji su predviđeni i za teže oblike obljube nad nemoćnim licem i obljube zloupotrebom položaja.

Zakonodavac svakako prepoznaje društvenu realnost koja se ogleda u ne tako retkom ranom stupanju tinejdžera u seksualne odnose, i predviđa da se neće kazniti za delo iz stava 1. člana 180. učinilac, ako između njega i deteta ne postoji značajnija razlika u njihovoj duševnoj i telesnoj zrelosti. Iako je zakonodavac ostavio mogućnost da se postojanje značajnije razlike u duševnoj i telesnoj zrelosti ceni u svakom konkretnom slučaju, treba napomenuti da u tom pogledu u praksi i dalje postoje kontroverze. Ovo naročito može predstavljati problem kada je reč o viktimizaciji u kontekstu migracija, budući da je samo objektivno utvrđivanje starosti učinioca neretko otežano, a s tim u vezi i procena njegove zrelosti. Slično je i sa pripadnicima određenih manjinskih grupa, naročito romske populacije, kod kojih problemi vezani za izdavanje ličnih dokumenata, inkluziju u obrazovni sistem i duboko uvreženi kulturološki obrasci čine izvršenje ovog dela učestalijim u odnosu na opštu populaciju. Neretko, zaštiti dece-žrtava u ovom kontekstu na put staju i predrasude samih nosilaca pravosudnih funkcija koji kulturološke obrasce tretiraju kao osnov za aboliciju učinilaca dela iz člana 180.⁵⁶

Naročitu pažnju zahteva i još par pitanja vezanih za krivično delo iz člana 181. Naime, za razliku od dela iz čl. 178, 179. i 180. gde se kao izvršilac može naći bilo koje lice, član 181. precizira da se mora raditi o licu u odnosu na koje je žrtva u odnosu podređenosti ili zavisnosti, pri čemu zakon u odnosu na maloletnu žrtvu posebno izdvaja nastavnika, vaspitača, staraoca, usvojioca, roditelja, očuha, maćehu ili drugo lice u odnosu na koje takav odnos postoji a kome je lice povereno radi učenja, vaspitavanja, staranja ili nege. Naime, iako je

⁵⁵ Stojanović, Z. (2007) Komentar Krivičnog zakonika, „Službeni glasnik“, 444.

⁵⁶ Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž1 392/2019.

intencija zakonodavca očigledno bila da krug potencijalnih učinilaca ostavi otvorenim, pitanje je da li one kategorije koje su izdvojene zaista predstavljaju i one koje su "najtipičnije" i "najrizičnije" ili bi tu trebalo da se nađu i hranitelji. Takođe, upitno je da li bi se u ovom krugu mogla naći i mnogobrojna druga lica koja koordiniraju slobodne aktivnosti maloletnih lica, imajući u vidu da nije uvek jednostavno razgraničiti šta se sve može svrstati u učenje, vaspitavanje, staranje i negu.

Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185. KZ), Navođenje deteta na prisustvovanje polnim radnjama (član 185a) i Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (član 185b)

Krivičnim delom **Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju** iz člana 185. KZ, inkriminisana je prodaja, prikazivanje, javno izlaganje ili činjenje dostupnim na drugi način tekstova, slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine maloletniku ili prikazivanje pornografske predstave maloletniku (stav 1). Stavom 2 istog člana predviđeno je kažnjavanje onoga ko iskoristi maloletnika za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu. Stavom 3 inkriminisano je izvršenje dela iz st. 1. i 2. prema detetu. U stavu 4 predviđeno je kažnjavanje onoga ko pribavlja za sebe ili drugog, poseduje, prodaje, prikazuje, javno izlaže ili elektronski ili na drugi način čini dostupnim slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine nastale iskorišćavanjem maloletnog lica, dok je stavom 5 predviđeno kažnjavanje onoga ko pomoću sredstava informacionih tehnologija svesno pristupi slikama, audio-vizuelnim ili drugim predmetima pornografske sadržine nastalim iskorišćavanjem maloletnog lica.⁵⁷

Za delo iz stava 1. propisana je novčana kazna ili zatvor do šest meseci, dok će se za delo iz stava 2. kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina. Za delo iz stava 3. predviđen je zatvor u trajanju od šest meseci do tri godine (ukoliko je prema detetu izvršeno delo iz stava 1) a od jedne do osam godina (ukoliko je prema detetu izvršeno delo iz stava 2). Za delo iz stava 4. može se izreći zatvor u trajanju od tri meseca do tri godine, a za delo iz stava pet, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci.

Ovde bi se moglo postaviti pitanje adekvatnosti zaprećene kazne, imajući u vidu međusobni odnos kaznenih raspona iz stava 2 i stava 3 (u vezi sa stavom 1).

Krivičnim delom **Navođenje deteta na prisustvovanje polnim radnjama iz člana 185a**, inkriminisano je navođenje deteta da prisustvuje silovanju, obljubi ili sa njom izjednačenom činu ili drugoj polnoj radnji (stav 1) ili to učini upotrebom sile ili pretnje (stav 2). Za delo iz stava 1 predviđena je kazna zatvora od jedne do osam godina, a za delo iz stava 2 zatvor od dve do deset godina.

⁵⁷ (6) Predmetima pornografske sadržine nastalim iskorišćavanjem maloletnog lica (dečja pornografija) smatra se svaki materijal koji vizuelno prikazuje maloletno lice koje se bavi stvarnim ili simuliranim seksualno eksplicitnim ponašanjem, kao i svako prikazivanje polnih organa deteta u seksualne svrhe. Stavom 7 predviđeno je oduzimanje predmeta izvršenja krivičnog dela.

Krivičnim delom **Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu iz člana 185b, predviđeno je kažnjavanje onoga** ko u nameri izvršenja krivičnog dela iz čl. 178. stav 4, 179. stav 3, 180. st. 1. i 2, 181. st. 2. i 3, 182. stav 1, 183. stav 2, 184. stav 3, 185. stav 2. i 185a KZ, koristeći računarsku mrežu ili komunikaciju drugim tehničkim sredstvima dogovori sa maloletnikom sastanak i pojavi se na dogovorenom mestu radi sastanka (stav 1). Ukoliko je delo izvršeno prema detetu, postojaće delo iz stava 2. Za delo iz stava 1 propisana je kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna, dok je delo iz stava 2. kažnjivo zatvorom od jedne do osam godina.

Prinudno zaključenje braka (član 187a. KZ) i Vanbračna zajednica sa maloletnikom (član 190. KZ)

U kontekstu globalne tendencije suzbijanja dečjih brakova, ova pojava u Srbiji, iako manje zastupljena, i dalje nije iskorenjena. Problem je i dalje široko zastupljen naročito u romskoj manjinskoj zajednici, gde se, prema skorašnjim nalazima sveobuhvatnog istraživanja koje je sproveo UNICEF,⁵⁸ polovina devojčica uda pre 18. godine. Veliki broj ovih zajednica nikada ne bude formalno registrovan u formi braka. Ovaj fenomen ujedno je povezan sa drugim problemom, odnosno sa učestalim izostankom elementa dobrovoljnosti pri stupanju u takvu (van)bračnu zajednicu, budući da se brakovi ugovaraju od strane roditelja budućih supružnika, nekada i u njihovom ranom detinjstvu, a potom samo formalizuju, nakon nastupanja punoletstva. Neretko, ova praksa je praćena i ugovaranjem „miraza”, koji zapravo predstavlja cenu po kojoj roditelji ustupaju sopstvenu decu radi zaključenja braka ili zasnivanja vanbračne zajednice.

Zbog svega navedenog, od velike važnosti za krivičnopravnu zaštitu dece su i krivična dela Prinudno zaključenje braka (član 187a) i Vanbračna zajednica sa maloletnikom (član 190. KZ).

Dok je kod prvog inkriminisana primena sile ili pretnje da bi se drugo lice prinudilo na zaključenje braka (stav 1), ili odvođenje drugog lica u inostranstvo ili navođenje da ode u inostranstvo (stav 2) radi prinudnog zaključenja braka⁵⁹ krivičnim delom Vanbračna zajednica sa maloletnikom iz člana 190. KZ inkriminisana je vanbračna zajednica punoletnog lica sa maloletnikom (stav 1), kao i omogućavanje maloletniku da živi u vanbračnoj zajednici sa punoletnim licem (stav 2) ili navođenje na to od strane i roditelja, usvojioca ili staraoca. Dok je da delo iz stava 1. i 2. propisana kazna zatvora do tri godine, ukoliko je delo iz stava 2. učinjeno iz koristoljublja, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina (stav 3).

Interesantno je da stav 4. istog člana predviđa da ako se brak zaključi, gonjenje se neće preduzeti, a ako je preduzeto, obustaviće se. Iako je jasna intencija zakonodavca da zakonski

⁵⁸ UNICEF (2017) Dečiji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji, etnografsko istraživanje, dostupno na: <https://www.unicef.org/serbia/media/2671/file/De%C4%8Diji%20brakovi%20u%20romskoj%20populaciji%20u%20Srbiji.pdf>, pristupljeno 10. jula 2020. godine

⁵⁹ U slučaju da se radi o stavu 1, predviđena je kazna zatvora od tri meseca do tri godine, a za delo iz stava 2 zatvor do dve godine.

tekst upodobi društvenoj realnosti u situacijama kada bi krivično gonjenje bilo kontraproduktivno, međutim, treba imati u vidu da se sklapanje braka neretko koristi upravo kao mehanizam izbegavanja krivične odgovornosti u slučaju ugovorenih brakova.

Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (član 193)

Krivičnim delom Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz člana 193. KZ predviđeno je kažnjavanje roditelja, usvojioca, staraoca ili drugog lica koje grubim zanemarivanjem svoje dužnosti zbrinjavanja i vaspitavanja zapusti maloletno lice o kojem je dužno da se stara (stav 1) ili ga prinudava na preteran rad ili rad koji ne odgovara uzrastu maloletnog lica ili na prosjačenje ili ga iz koristoljublja navodi na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj (stav 2). Za delo iz stava 1. predviđena je kazna zatvora do tri godine, a za delo iz stava 2 zatvor od tri meseca do pet godina.

Kada je reč o ovom krivičnom delu, važno je napomenuti da je u praksi nekada teško napraviti razgraničenje između stava 2, i krivičnog dela trgovine ljudima, pri čemu liniju razgraničenja predstavlja priroda „radnji štetnih po razvoj maloletnika”. Kao što smo ranije napomenuli, a u nastavku će biti više reči o tome, eksploatacija kriminalnih aktivnosti predstavlja vid trgovine ljudima. Izvršenje krivičnog dela zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica neretko predstavlja uvod u trgovinu ljudima, budući da maloletne žrtve, bežeći od roditelja, usvojioca, staraoca ili drugog lica koje ga zanemaruje ili zlostavlja, postaje lak plen za trgovce ljudima, i time jedan vid eksploatacije zamenjuje drugim, težim.

Kao što je ranije napomenuto kod drugih krivičnih dela, postavlja se pitanje da li je pored roditelja, usvojioca i staraoca, potrebno na spisak učinilaca iz kategorije „drugih lica” dodati i hranitelje, imajući u vidu sve učestalije slučajeve bavljenja hraniteljstvom iz koristoljublja. U ovakvim situacijama, motiv za hraniteljstvo predstavlja novčana nadoknada koju hranitelji dobijaju od države, kojoj se „pridružuje” intenzivna radna eksploatacija deteta, naročito u seoskim sredinama, pri čemu se taj rad prikazuje kao „uobičajeni način života dece na selu”.

3.2.8. Krivičnopravna zaštita dece u Zakonu o presađivanju ljudskih organa i Zakonu o ljudskim ćelijama i tkivima

Kao što je ranije pomenuto, osim kroz Krivični zakonik, usaglašavanje sa odredbama Konvencije SE i Direktive 2011/36 izvršeno je i kroz sporedno krivično zakonodavstvo, i to kroz pet krivičnih dela sadržanih u kaznenim odredbama Zakona o presađivanju ljudskih organa i Zakona o ljudskim ćelijama i tkivima.

Zakon o presađivanju ljudskih organa u članu 51. inkriminiše situaciju u kojoj neko uz bilo kakvu naknadu da svoj ljudski organ ili ljudski organ drugog lica radi presađivanja ili nudi svoj ili ljudski organ drugog lica uz naknadu radi presađivanja ili vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji ili posreduje na bilo koji drugi način u postupku presađivanja ljudskih organa ili učestvuje u postupku presađivanja ljudskih organa koji je predmet komercijalne trgovine. Propisana kazna za ovo delo je zatvor od dve do deset godina.

Za kaznenopravnu zaštitu dece, relevantna je odredba st. 2, istog člana, kada je za preduzimanje radnje iz stava 1. predviđena kazna zatvora od najmanje tri godine. St. 3-5. istog člana predviđeni su teži oblici dela u sučaju da je usled dela iz st. 1. i 3. ovog člana nastupila teška telesna povreda davaoca organa (kada je predviđena kazna zatvora od tri do 15 godina), odnosno smrt (propisana kazna zatvora od najmanje deset godina).⁶⁰

Već na prvi pogled, uočljivo je da je zakonodavac išao za tim da što vernije isprati odredbu člana 388. KZ, kako u smislu dosledne inkriminacije radnji predviđenih Konvencijom i Direktivom, tako i u pogledu propisane kazne.

Upravo ovaj drugi podatak i jeste problematičan, imajući u vidu primedbe koje smo ranije izneli u pogledu kazni propisanih za delo iz člana 388. KZ. I u odredbi člana 78. Zakona o presađivanju ljudskih organa nedostaje gradacija u pogledu kazne propisane za stav 2 (kada je delo izvršeno na štetu maloletnog lica ali nije nastupila teža posledica) i odredbe stava 3 (kada je nastupila teška telesna povreda maloletnog lica), pri čemu je kazneni raspon određen tako da su posebni minimumi isti, ali se u nedostatku posebnog maksimuma za delo iz stava 2 može izreći teža kazna nego za stav 3, budući da se primenjuje opšti maksimum iz člana 45, stav 1 KZ koji iznosi 20 godina.

Gradacija je izostala i u pogledu svojstva žrtve, pa Zakon tako ne pravi razliku prilikom propisivanja težeg oblika uslovljenog nastupanjem teže posledice, u odnosu na starost (maloletstvo) žrtve.

Isti propust načinjen je i u članu 52. kojim se inkriminiše presađivanje ljudskog organa ili učestvovanje u postupku presađivanja ljudskog organa licu koje se usmeno ili u pismenom obliku za života protivilo darivanju ljudskih organa, odnosno licu čiji se član porodice ili drugo blisko lice u skladu sa ovim zakonom izričito usprotivilo darivanju ljudskih organa, odnosno uzimanje ljudskog organa ili učestvovanje u uzimanju ljudskog organa od umrlog lica, koje se usmeno ili u pismenom obliku za života protivilo darivanju ljudskih organa, odnosno licu čiji se član porodice ili drugo blisko lice u skladu sa ovim zakonom izričito usprotivilo darivanju ljudskih organa, odnosno učestvovanje u uzimanju ljudskih organa od umrlog lica kod koga nije dijagnostikovana i utvrđena moždana smrt na način i u skladu sa ovim zakonom. Za osnovni oblik je propisana kazna zatvora od dve do deset godina, ali su kvalifikovani oblici postavljeni na isti način kao u članu 51, pa stoje i iste zamerke.⁶¹

⁶⁰ Ko se bavi vršenjem krivičnih dela iz st. 1-3. ovog člana ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

⁶¹ Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine. Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda davaoca organa, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do 15 godina. Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt davaoca organa, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina. Ko se bavi vršenjem krivičnih dela iz st. 1. i 2. ovog člana ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

Važno je napomenuti da je Zakon o transplantaciji organa iz 2009. godine⁶² previđao tri umesto sadašnja dva krivična dela, pri čemu je u čl. 78. inkriminisao primenu sile, pretnje, dovođenje u zabludu ili održavanje u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, čime se prisili jedno lice da mimo svoje slobodne volje da pismeni pristanak za davanje organa za života radi transplantacije tom ili drugom licu i kome se na osnovu tog pismenog pristanka uzme organ, ili ako mimo svoje volje potpiše pismeni pristanak za davanje organa posle svoje smrti za transplantaciju tom ili drugom licu. Budući da je oduzimanje organa kao radnja izvršenja krivičnog dela trgovina ljudima iz člana 388. KZ, Zakonom o presađivanju ljudskih organa zapravo je izvršeno usklađivanje sa KZ-om u odnosu na kaznene odredbe ranije sadržane u zakonu o transplantaciji organa. Ipak, i dalje se u vezi sa stavom 2, mogu postaviti ista pitanja kao kada je reč o članu 184.

I Zakon o ljudskim ćelijama i tkivima, u kaznenim odredbama predviđa dva krivična dela, ponavljajući ranije pojašnjene greške KZ-a i Zakona o presađivanju ljudskih organa.

Član 51. predviđa kažnjavanje onoga ko uz bilo kakvu naknadu da svoje ljudske ćelije, odnosno tkiva ili ljudske ćelije ili tkiva drugog lica radi primene ili nudi svoje ljudske ćelije, odnosno tkiva ili ćelije, odnosno tkiva drugog lica uz naknadu radi primene ili vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji ili posreduje na bilo koji drugi način u primeni ljudskih ćelija, odnosno tkiva ili učestvuje u postupku primene ljudskih ćelija ili tkiva koji su predmet komercijalne trgovine. Propisana kazna je zatvor od dve do deset godina.⁶³

Po analogiji, ista situacija postoji i u članu 52. koji sankcioniše učinioca koji primenjuje ljudske ćelije i tkiva ili učestvuje u postupku primene ljudskih ćelija i tkiva licu koje nije dalo pismeni pristanak za uzimanje ljudskih ćelija i tkiva, odnosno ako obavi uzimanje tkiva ili učestvuje u postupku uzimanja tkiva od lica koje se usmeno ili u pismenom obliku za života protivilo darivanju tkiva, odnosno od lica čiji se član porodice ili drugo blisko lice u skladu sa ovim zakonom izričito usprotivilo darivanju tkiva, odnosno uzima tkiva ili učestvuje u uzimanju tkiva od umrlog lica kod koga nije dijagnostikovana i utvrđena moždana smrt na način i u skladu sa postupkom propisanim zakonom, kazniće se zatvorom od dve do deset godina.⁶⁴

⁶² Zakon o transplantaciji organa, "Službeni glasnik RS", broj 72/2009.

⁶³ Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine. Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda davaoca ljudskih ćelija, odnosno tkiva, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do 15 godina. Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt davaoca ljudskih ćelija, odnosno tkiva, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina. Ko se bavi vršenjem krivičnih dela iz st. 1. i 2. ovog člana ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

⁶⁴ Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine. Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda davaoca ljudskih ćelija, odnosno tkiva, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do 15 godina. Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt davaoca ljudskih ćelija, odnosno tkiva, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina. Ko se bavi vršenjem krivičnih dela iz st. 1. i 2. ovog člana ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

3.3. Deca učinioci – prikrivene žrtve krivičnog dela (eksploatacija kriminalnih aktivnosti)

Kako je ranije navedeno, Direktiva 2011/36 prepoznaje „**eksploataciju kriminalnih aktivnosti**” odnosno iskorišćavanje osobe koja između ostalog izvrši džeparenje, krađu, trgovinu opojnim drogama i druge slične aktivnosti koje podležu kaznama i podrazumevaju finansijsku korist, kao modalitet trgovine ljudima.

Ovo je od ključnog značaja za situacije kada se deca žrtve eksploatacije javljaju kao izvršiocima krivičnih dela. Kako je predviđeno u članu 11. Direktive 2011/36 i članu 4. Konvencije, **pristanak žrtve na eksploataciju je irelevantan** ukoliko do eksploatacije dolazi primenom nekog od sredstava navedenih u stavu a) člana 4. Ista odredba sadržana je i u članu 388, stav 10 KZ. U tom smislu, važno je podsetiti da član 388. KZ predviđa da će se za krivično delo trgovine ljudima kada je delo iz stava 1.⁶⁵ učinjeno prema maloletnom licu, kazniti kaznom propisanom za to delo i kada učinilac nije upotrebio silu, pretnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja, pri čemu je minimalna propisana kazna u tom slučaju zatvor u trajanju od najmanje pet godina (član 338, stav 3).

Dakle, eksploatacija u vidu vršenja krivičnih dela je prepoznata kao vid trgovine ljudima, međutim treba obratiti pažnju na činjenicu da i sama Direktiva prepoznaje određene tipove krivičnih dela kao „najpogodnije” za eksploataciju, izdvajajući džeparenje, krađu i trgovinu opojnim drogama. Bez sumnje, najveći izazov u ovom kontekstu jeste dokazivanje da je krivično delo koje je izvršilo lice koje je žrtva trgovine ljudima, upravo izvršeno u kontekstu trgovine ljudima, i da, u skladu sa članom Konvencije koji predviđa da države članice, u skladu sa osnovnim principima svog pravnog sistema, treba da predvide mogućnost da se **kazne ne izriču žrtvama za njihovo učešće u nezakonitim aktivnostima, u onoj meri u kojoj su one bile prisiljene na to.**

Imajući u vidu sve navedeno, u posebnom fokusu treba imati dve stvari:

- a) listu krivičnih dela gde se kao učinioci učestalo mogu naći deca-žrtve trgovine ljudima;
- b) mehanizme nekažnjivosti u skladu sa KZ-om.

A) Kada je reč o najčešćim krivičnim delima gde se kao učinioci mogu sresti deca-žrtve trgovine ljudima, posebno bi trebalo obratiti pažnju na sledeća krivična dela:

Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. KZ), Neovlašćeno držanje opojnih droga (član 246a. KZ), Omogućavanje uživanja opojnih droga (član 247. KZ)

⁶⁵ Član 388, stav 1: Ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.

Kada je reč o krivičnom delu **Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246. KZ**, u kontekstu predmeta Analize, najviše pažnje treba posvetiti st. 1, 4 i 6.

Naime, stavom 1, predviđeno je kažnjavanje onoga ko neovlašćeno proizvodi, prerađuje, prodaje ili nudi na prodaju ili ko radi prodaje kupuje, drži ili prenosi ili ko posreduje u prodaji ili kupovini ili na drugi način neovlašćeno stavlja u promet supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge, pri čemu je zaprećeno kaznom zatvora od tri do dvanaest godina. U kontekstu ovog stava, maloletnici se često nalaze u ulozi „sitnih“ uličnih dilera, na dnu lanca preprodaje. Razloge tome treba tražiti na više nivoa: Najpre, oni lakše dolaze u kontakt sa tinejdžerima, budući da njihovo prisustvo na mestima gde se okupljaju maloletnici i mlađa punoletna lica ne izgleda sumnjivo. Potom, njihove „usluge“ trgovcima donose ogromnu zaradu, uz minimalne ili nepostojeće izdatke, ali i minimalan rizik od izloženosti krivičnoj odgovornosti, povredama, pa čak i smrtnom ishodu.

U tom smislu, od značaja je i stav 4. člana 246. koji predviđa kažnjavanje zatvorom od pet do petnaest godina onoga **ko prodaje, nudi na prodaju ili bez naknade radi daljeg stavljanja u promet daje opojne droge maloletnom licu**, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, ili ko stavlja u promet opojnu drogu pomešanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja, **ili ko izvrši delo iz stava 1. ovog člana u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini** ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi, ili ako delo iz st. 1. i 2. ovog člana učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja **ili ko za izvršenje tog dela koristi maloletno lice**.

Stavom 6. KZ predviđena je **mogućnost oslobođenja od kazne učinioca** dela iz st. 1. do 5. ovog člana koji otkrije od koga nabavlja opojnu drogu. Iako mehanizam predviđen ovim članom naizgled pruža efikasnu zaštitu žrtvama eksploatacije kriminalnih aktivnosti, u praksi postoje brojne prepreke, mahom uzrokovane činjenicom da se maloletnim žrtvama eksploatacije u dužem periodu pre nego što se suoče sa krivičnim pravosuđem, predočavaju moguće, izuzetno teške posledice ukoliko nadležnim organima otkriju identitet nadlogodavaca/eksploatatora. Usled straha da bi se, ukoliko iskoriste „zakonske pogodnosti“ mogli suočiti sa posledicama koje su mnogo teže od lišenja slobode, često se odlučuju na ćutanje. Osim straha, ne treba zanemariti ni to da ih eksploatatori neretko drže u uverenju da nisu eksploatisani, već da igraju važnu ulogu „u poslu“ i da će ta uloga postajati sve važnija ukoliko dokažu lojalnost i izdržljivost. Ovim se status žrtve zapravo maskira ne samo u odnosu na državne organe koji bi mogli pomoći maloletniku, već i u odnosu na samog eksploatisanog maloletnika koji ne prepoznaje da je žrtva.

Sve gore navedeno može se primeniti i na **član 246a. KZ**, u praksi poznat i pod kolokvijalnim nazivom „posedovanje“. Ovom odredbom inkriminisano je neovlašćeno držanje u manjoj količini za sopstvenu upotrebu (stav 1) ili u velikoj količini (stav 2) supstance ili preparata koji

su proglašeni za opojne droge. Za stav 1 predviđena je novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, a može se osloboditi od kazne, dok je za stav 2. predviđena kazna zatvora od tri do deset godina. Kao i u članu 246, stav 6, i u članu 246a, stav 3, predviđeno je da se učinilac dela iz st. 1. i 2. ovog člana koji otkrije od koga nabavlja opojnu drogu može se osloboditi od kazne.

Opisani mehanizmi zloupotrebe važe i za krivično delo **Omogućavanje uživanja opojnih droga iz člana 247. KZ**, st. 1-2. kojima je predviđeno sledeće:

- (1) Ko navodi drugog na uživanje opojne droge ili mu daje opojnu drogu da je uživa on ili drugo lice ili stavi na raspolaganje prostorije radi uživanja opojne droge ili na drugi način omogućuje drugom da uživa opojnu drogu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.⁶⁶
- (2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, ili prema više lica, ili ko to delo izvrši u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalu ili na javnoj priredbi, ili ako to delo učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.

Krađa (član 203. KZ)⁶⁷, Teška krađa (član 204. KZ)⁶⁸, Razbojnička krađa (član 205. KZ), Sitna krađa, utaja i prevara (član 210. KZ)

Kao i kod krivičnih dela povezanih sa neovlašćenim posedovanjem i stavljanjem u promet opojnih droga, maloletnici se neretko javljaju i kao žrtve eksploatacije imovinskih krivičnih

⁶⁶ (3) Ako je usled izvršenja dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina (4) Opojne droge oduzeće se.

⁶⁷ Član 203 KZ: (1) Ko tuđu pokretnu stvar oduzme drugom u nameri da njenim prisvajanjem sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine. (2) Za pokušaj dela iz stava 1. ovog člana kazniće se.

⁶⁸ Član 204 KZ: (1) Učinilac dela krađe (član 203) kazniće se zatvorom od jedne do osam godina, ako je krađa izvršena: 1) obijanjem ili provaljivanjem zatvorenih zgrada, stanova, soba, kasa, ormara ili drugih zatvorenih prostora ili savladivanjem mehaničkih, elektronskih ili drugih većih prepreka; 2) od strane grupe; 3) na naročito opasan ili naročito drzak način; 4) od strane lica koje je pri sebi imalo kakvo oružje ili opasno oruđe radi napada ili odbrane; 5) za vreme požara, poplave, zemljotresa ili drugog udesa; 6) iskorišćavanjem bespomoćnosti ili drugog teškog stanja nekog lica. (2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se i učinilac dela krađe ako vrednost ukradenih stvari prelazi iznos od četrstopepetdeset hiljada dinara. (3) Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se i učinilac dela krađe, bez obzira na vrednost ukradene stvari, ako ukradena stvar predstavlja kulturno dobro, odnosno dobro koje uživa prethodnu zaštitu ili prirodno dobro ili ukradena stvar predstavlja javni uređaj za vodu, kanalizaciju, toplotu, gas, električnu ili drugu energiju ili uređaje sistema javnog saobraćaja i veza, odnosno delove tih uređaja. (4) Ako je delo iz stava 1. ovog člana izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe ili ako vrednost ukradenih stvari prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.

dela, i to krađe, teške krađe, razbojničke krađe⁶⁹, razbojništava⁷⁰ i sitne krađe⁷¹.

Bez sumnje, najčešći modaliteti ove grupe krivičnih dela jesu džepna krađa i sitna krađa. Dok je ranije preovladavala džepna krađa, poslednjih godina zabeleženi su brojni slučajevi sitne krađe izvršene od strane maloletnika, gde se, imajući u vidu zakonski limit od 5.000 dinara, oduzimaju stvari čija je vrednost neznatno ispod tog limita (odeća, obuća, kozmetika, sitna tehnička roba, itd) računajući sa nespremnosću vlasnika, najčešće velikih kompanija koje su vlasnici lanca prodavnica da, u slučaju hvatanja učinioca, gone za sitnu krađu po privatnoj tužbi. Bilo bi preterano tvrditi da se u svim ovakvim slučajevima radi o eksploataciji kriminalnih aktivnosti ali nema sumnje da ona postoji, pri čemu se u ulozi eksploatora povremeno javljaju i sami roditelji maloletnog lica.

Pored navedenog, poslednjih godina primetna je pojava tzv. dečjih bandi, odnosno grupa čiji su neki od članova (a nekada i svi) mlađi od 14 godina, pri čemu uopšte ne podležu krivičnoj odgovornosti. Na ulicama Beograda zabeležen je niz napada na mahom starije sugrađane, koji su imali sva obeležja razbojništva ili razbojničke krađe. Iako je jasno da je u ovim slučajevima očigledno zatajio centar za socijalni rad, budući da eskalaciji nesumnjivo prethode manje ozbiljni problemi u ponašanju i poremećaji porodičnih odnosa, postavlja se pitanje u kojoj meri odgovornost nose i pravosudni organi koji ne tragaju uvek za mogućim eksploatorom, već se sve završava na pojačanom nadzoru centra za socijalni rad i „čekanjem” da se niz devijantnog ponašanja preseče reakcijom krivičnog pravosuđa nakon što dete sa navršenih 14 godina postane krivično odgovorno.

Prekršaji iz Zakona o javnom redu i miru

U kontekstu eksploatacije kriminalnih aktivnosti ali i ranije pomenutog zapuštanja i zlostavljanja maloletnog lica, važno je osvrnuti se i na dva prekršaja iz Zakona o javnom redu i miru (u daljem tekstu: ZJRM).

⁶⁹ (1) Ko je na delu krađe (član 203) zatečen, pa u nameri da ukradenu stvar zadrži, upotrebi silu protiv nekog lica ili pretnju da će neposredno napasti na život ili telo, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina. (2) Ako vrednost ukradenih stvari prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do dvanaest godina. (3) Ako je delo iz st. 1. do 3. ovog člana učinjeno od strane grupe ili je nekom licu sa umišljajem nanese teška telesna povreda, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina. (4) Ako je delo iz st. 1. do 3. ovog člana učinjeno od strane organizovane kriminalne grupe, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina.

⁷⁰ (1) Ko upotrebom sile protiv nekog lica ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo oduzme tuđu pokretnu stvar u nameri da njenim prisvajanjem sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist, kazniće se zatvorom od dve do deset godina. (2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno od strane grupe, ili je nekom licu sa umišljajem nanese teška telesna povreda ili ako vrednost oduzetih stvari prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina. (3) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno od strane organizovane kriminalne grupe, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina. (4) Ako vrednost oduzetih stvari iz stava 1. ovog člana ne prelazi iznos od pet hiljada dinara, a učinilac je išao za tim da pribavi malu imovinsku korist, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine. (5) Za pokušaj dela iz stava 4. ovog člana kazniće se.

⁷¹ (1) Ko učini sitnu krađu, utaju ili prevaru, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci. (2) Krađa, utaja i prevara smatraju se sitnom, ako vrednost ukradene ili utajene stvari, odnosno šteta prouzrokovana prevareom ne prelazi iznos od pet hiljada dinara, a učinilac je išao za tim da pribavi malu imovinsku korist, odnosno da prouzrokuje malu štetu. (3) Za delo iz stava 1. ovog člana, ako je izvršeno na štetu privatne imovine, gonjenje se preduzima po privatnoj tužbi.

Ovde pre svega mislimo na **Prosjačenje iz člana 12. ZJRM** kojim je predviđeno kažnjavanje onoga ko prosjačenjem ugrožava spokojstvo građana ili narušava javni red i mir i to novčanom kaznom od 5.000 do 10.000 dinara ili kaznom zatvora do 30 dana. (stav 1) Kvalifikovani oblik je predviđen u stavu 2. ukoliko se prekršaj iz stava 1. ovog člana, izvrši u grupi od tri i više lica, kada je predviđena novčana kazna od 10.000 do 30.000 dinara ili kazna zatvora do 30 dana.

Eksploatacija dece u vidu prosjačenja ukorenjena je praksa već decenijama. Neretko, eksploatatori istovremeno iskorišćavaju čitave grupe dece, neretko im nanoseći i povrede koje vode do trajne invalidnosti, ne bi li, koristeći sažaljenje koje takva pojava izaziva kod građana, na dnevnom nivou prikupljali velike novčane iznose. Nažalost, deca koja su žrtve ove vrste eksploatacije, često su već bila žrtve trgovine ljudima, pošto ih u ruke eksploatatorima predaju roditelji ili staratelji. Ovaj vid eksploatacije uglavnom je praćen drugim vidovima zlostavljanja (fizičkog, seksualnog, izgladnjivanja...) a odrastanjem deteta, mahom prerasta u teže vidove eksploatacije (radne, seksualne ili kroz teške vidove eksploatacije kriminalnih aktivnosti).

I pored svih pomenutih opasnosti koje ovaj vid eksploatacije nosi, deca prosjaci se i dalje mogu sresti na svakoj prometnijoj raskršnici ili u vozilima javnog gradskog prevoza, uz primetnu pasivnost kako službi socijalnog staranja, tako i policije i pravosuđa. Ne treba zanemariti ni uticaj predrasuda, usled kojih se ova pojava pripisuje „uobičajenom načinu života” romske nacionalne manjine.

Prostitucija iz člana 16. ZJRM bez sumnje predstavlja jedan od najčešćih prekršaja iza kojih se krije trgovina ljudima, uključujući i viktimizaciju dece. Žrtve iz straha od odmazde trgovca prikivaju njegov identitet tvrdeći da „rade same” i po izdržanoj/plaćenoj kazni⁷² se vraćaju u lanac eksploatacije.

Kako ZJRM inkriminiše ne samo odavanje prostituciji, već i korišćenje usluge prostitucije ili ustupanje prostorije radi prostitucije, (stav 1) stavom 2 istog člana, inkriminisano je ustupanje prostorija maloletnom licu radi prostitucije, gde je propisana kazna zatvora od 30 do 60 dana. Upravo ovaj stav predstavlja neku vrstu „zaklona” za eksploatatore maloletnika, u situacijama kada nema dovoljno dokaza za njihovo optuženje i osudu za trgovinu ljudima.

B) Mehanizmi nekažnjivosti žrtava trgovine ljudima

Pored mehanizama oslobađanja od kazne koji su uspostavljeni kroz pojedinačne inkriminacije, u skladu sa zahtevom postavljenim članom 26. Konvencije, od značaja je i procena da li su u konkretnoj situaciji ispunjeni uslovi za postojanje krivičnog dela prinude iz člana 135. KZ, odnosno primenu člana 21. KZ (Sila i pretnja) kojim je predviđeno:

- (1) Nije krivično delo ono delo koje je učinjeno pod dejstvom neodoljive sile.
- (2) Ako je krivično delo učinjeno pod dejstvom sile koja nije neodoljiva ili pretnje, učiniocu se kazna može ublažiti.

⁷² kazniće se novčanom kaznom od 50.000 do 150.000 dinara ili kaznom zatvora od 30 do 60 dana.

- (3) U slučaju iz stava 1. ovog člana kao izvršilac krivičnog dela smatraće se lice koje je primenilo neodoljivu silu.

Imajući u vidu stav 3, člana 21. KZ, od značaja je i odredba člana 135. koji inkriminiše prinudu:

- (1) Ko drugog silom ili pretnjom prinudi da nešto učini ili ne učini ili trpi, kazniće se zatvorom do tri godine.
- (2) Ko delo iz stava 1. ovog člana učini na svirep način ili pretnjom ubistvom ili teškom telesnom povredom ili otmicom, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.
- (3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda ili druge teške posledice, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina.
- (4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt prinuđenog lica ili je delo izvršeno od strane grupe, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina.
- (5) Ako je delo iz st. 1. i 2. ovog člana izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.

U praksi se javlja čitav niz problema u vezi sa primenom ove inkriminacije. Najpre, neophodno je da je radnja izvršenja krivičnog dela prinude, odnosno sile ili pretnje postojala u odnosu na konkretnu radnju kojom je žrtva izvršila krivično delo, što je u praksi teško dokazivo, naročito u situaciji kada je žrtva trgovine ljudima u tom statusu duži vremenski period, nakon čega postupanje u skladu sa zahtevima praćenim primenom sile ili pretnje prelazi u inertno postupanje sa očekivanjima, čak i ako sila i/ili pretnja nisu ponovljeni. Pored toga, neretko kod žrtava postoji strah od osвете ili povratka u ruke trgovca u slučaju neuspeha postupka koji bi bio vođen za ovakovo delo, pa radije prihvate krivičnu odgovornost. Najzad, nije retkost da poteškoće u dokazivanju nastaju usled nedostatka svedoka ili njihove nespremnosti da potvrde da je žrtva krivično delo izvršila usled prinude, upravo jer su i same u istoj poziciji.

Ređe nego što je to slučaj sa primenom sile i pretnje, kod odgovornosti i kažnjavanja žrtava trgovine ljudima za učinjeno krivično delo može se postaviti i pitanje postupanja u nužnoj odbrani iz člana 19. KZ, koji predviđa:

- (1) Nije krivično delo ono delo koje je učinjeno u nužnoj odbrani.
- (2) Nužna je ona odbrana koja je neophodno potrebna da učinilac od svog dobra ili dobra drugoga odbije istovremen protivpravan napad.
- (3) Učiniocu koji je prekoračio granice nužne odbrane može se kazna ublažiti. Ako je učinilac prekoračio granice nužne odbrane usled jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom može se i osloboditi od kazne.

Ovo će po pravilu biti situacije kada žrtve krivično delo protiv života i tela izvrše u odnosu na trgovca ljudima.

3.4. Procesni položaj dece kao žrtava i svedoka u krivičnom postupku Republike Srbije

Prema članu 32. stav 3 Ustava Srbije (norma koja je segment prava na pravično suđenje), javnost se može isključiti tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, samo radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala u demokratskom društvu, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku, u skladu sa zakonom.

Po analogiji sa pristupom koji koriste obe direktive, i nacionalno zakonodavstvo Srbije opšte odredbe, koje se odnose na procesni položaj oštećenog, daje kroz Zakonik o krivičnom postupku, dok su posebne odredbe koje se odnose na odgovarajuće modifikovanje opštih krivičnoprocesnih pravila, onda kada se u krivičnom postupku pojavljuje maloletni oštećeni sadržane u **Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika (čl. 150-157)**.

Ova posebna pravila postupka čija je osnovna svrha zaštita psihičkog integriteta maloletnih lica kao posebne kategorije oštećenih, primenjuju se onda kada se vodi krivični postupak protiv punoletnih lica za određeno krivično delo kojim je oštećeno maloletno lice, bilo da se radi o taksativno nabrojanim krivičnim delima za koja je po pravilu karakteristično da proizvode visok stepen sekundarne viktimizacije, bilo kada javni tužilac pokrene postupak protiv punoletnih okrivljenih za druga krivična dela, ali oceni da je to potrebno radi posebne zaštite takvih maloletnih lica.

Pomenuta posebna pravila bi se, prateći zahteve koje postavljaju obe direktive, mogla grupisati u nekoliko celina: 1) pravilo obavezne specijalizacije svih službenih aktera ovakvih krivičnih postupaka; 2) načelno pravilo minimiziranja sekundarne viktimizacije; 3) primena posebnih pravila saslušanja maloletnih oštećenih; 4) zabrana suočavanja u cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije; 5) obavezno pravno zastupanja maloletnog oštećenog; 6) posebna pravila prepoznavanja, te 7) načelna hitnost takvog krivičnog postupka.

Kada je reč o **obaveznoj specijalizaciji**, važno je napomenuti da ona važi za sve faze ovog postupka, što znači da se u postupku pojavljuju službeni akteri koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, što se odnosi na: sudiju koji sprovodi istragu u ovakvim slučajevima; specijalizovane službe organa unutrašnjih poslova koji učestvuju u istrazi; predsednika veća koje sudi punoletnim okrivljenim u ovakvim slučajevima; javnog tužioca koji krivično goni punoletne okrivljene za krivična dela učinjena na štetu maloletnih lica; advokate koji su u funkciji punomoćnika oštećenih maloletnih lica i policajce koji postupaju u istrazi krivičnih dela izvršenih na štetu maloletnih lica. U smislu obaveznosti specijalizacije u pravima deteta, ovi zahtevi zadovoljavaju standarde iz obe direktive, međutim, ovi programi obuke u nedovoljnoj meri uključuju aspekt zaštite, podrške i pomoći deci-žrtvama trgovine ljudima, a neophodno je i usaglašavanje kurikuluma sa zahtevima Direktive o žrtvama. Pored toga, krug lica čija se specijalizacija zahteva po zakonu, uži je od kruga lica koja treba da prolaze posebnu obuku o pravima dece-žrtava, naročito dece-žrtava trgovine ljudima u skladu sa direktivama, pa bi ovakvu obuku trebalo u kontinuitetu

obezbediti i za ostale kategorije poput zdravstvenih radnika, zaposlenih u sektoru socijalne zaštite, granične policije i sl.

Načelno, pravilo o minimiziranju sekundarne viktimizacije sprovodi se kroz prilagođeno postupanje svih aktera postupka. Ovo naročito dolazi do izražaja kod saslušanja maloletnog lica, gde naš zakon poznaje mehanizme poput **obavezne stručne asistencije saslušanju** (saslušanje maloletnog lica obavlja se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica); **ograničenje broja saslušanja u istom krivičnom postupku** na najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. Ukoliko se maloletno lice saslušava više od dva puta, sudija je dužan da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja maloletnog lica; omogućavanje **saslušanja putem audio-video linka**; mogućnost za saslušanje van sudnice ako se kao svedok saslušava maloletno lice oštećeno krivičnim delom koje spada u kategoriju dela koja zahtevaju primenu posebnih pravila, saslušanje se može sprovesti korišćenjem audio-video linka prilikom saslušanja oštećenog maloletnog lica. Maloletna lica, kao svedoci i oštećeni, mogu se saslušavati u svom stanu ili u drugoj prostoriji, odnosno ovlašćenoj ustanovi-organizaciji, koja je stručno osposobljena za ispitivanje maloletnih lica, a prilikom saslušanja ovakvog svedoka i oštećenog, može se narediti i korišćenje audio-video linka. Ukoliko je maloletno lice saslušavano van sudnice, na glavnom pretresu se uvek čita zapisnik koji sadrži njegov iskaz, odnosno pušta se snimak saslušanja.⁷³ **Isti smisao ima i načelna zabrana suočenja između oštećenog maloletnog lica**, koje spada u kategoriju posebno osetljivih lica, i okrivljenog.

U skladu sa zahtevima obe direktive, **maloletno lice kao oštećeni mora imati punomoćnika** od prvog saslušanja okrivljenog. U slučaju da maloletno lice nema punomoćnika, njega će rešenjem iz reda advokata koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, postaviti predsednik suda, a troškovi takvog zastupanja padaju na teret budžetskih sredstava suda.

Imajući u vidu da i pored činjenice da se na to Srbija obavezala još pre nekoliko godina brojnim strateškim dokumentima, ni ZKP ni Zakon o maloletnicima nisu izmenjeni ne bi li se otklonili svi nedostaci o kojima je bilo reči, određeni pomaci u oblaci policijskog postupanja sa maloletnicima, odnosno decom, učinjeni su kroz **Pravilnik o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima** (u daljem tekstu: Pravilnik),⁷⁴ koji, iako u potpunosti zasnovan na pozitivnom zakonodavstvu, mnogo jasnije i konkretnije tumači njegove odredbe i omogućava pripadnicima policije da adekvatnije primene policijska ovlašćenja i time bolje zaštite prava maloletnika.

U Pravilniku se već u uvodnim odredbama (član 1) navodi da je dete lice koje nije navršilo 14 godina, a maloletnik lice koje je navršilo 14, a nije navršilo 18 godina. Pravilnik daje i listu policijskih ovlašćenja koja se mogu primeniti prema detetu i prema maloletniku (član 2) pa se tako navodi da se prema detetu primenjuju sledeća policijska ovlašćenja: upozorenje

⁷³ Škuljić, M. (2015) *Normativna analiza položaja oštećenog krivičnim delom u krivičnopravnom sistemu Republike Srbije*, Misija OEBS-a u Republici Srbiji, 26-27.

⁷⁴ Pravilnik o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima, "Službeni glasnik RS", broj 83/2019.

i naređenje, provera i utvrđivanje identiteta lica, pozivanje, dovođenje, zadržavanje i privremeno ograničenje slobode kretanja, prikupljanje obaveštenja, privremeno oduzimanje predmeta, zaustavljanje i pregled lica, predmeta i saobraćajnih sredstava i upotreba sredstava prinude pod uslovima i uz ograničenja propisana zakonom. Pored ovlašćenja koja se primenjuju prema detetu, prema maloletniku se primenjuju i policijska ovlašćenja: zadržavanje lica u slučajevima propisanim zakonom, saslušanje maloletnika u svojstvu osumnjičenog i utvrđivanje prisustva alkohola i/ili psihoaktivnih supstanci.

Od velikog značaja je odredba člana 3. Pravilnika koja propisuje obavezu svih policijskih službenika da u primeni policijskih ovlašćenja prema maloletnom licu, vode računa o pravnom statusu, najboljim interesima, zdravlju i dostojanstvu ličnosti maloletnog lica, psihičkim, emocionalnim i drugim ličnim svojstvima i zaštiti njegove privatnosti, kao i da izbegavaju eventualni nastanak štetnih posledica po maloletno lice.

Policijska ovlašćenja prema maloletnom licu primenjuju se hitno, uz poštovanje načela zakonitosti, profesionalnosti, ravnopravnosti i humanosti, na jeziku koji maloletno lice razume, uz prethodno obaveštenje o zakonskim razlozima za primenu ovlašćenja i njegovim pravima, uz uvažavanje međunarodnih normi i standarda Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope. O preduzetim policijskim ovlašćenjima, kao i razlozima za njihovo preduzimanje obaveštava se na jeziku koji razume maloletno lice prema kome se postupa, njegov roditelj ili staratelj, predstavnik organa starateljstva ili ustanove za smeštaj maloletnika u kojoj je maloletno lice smešteno.

Pravilnikom se precizira da, iako policijska ovlašćenja prema maloletnom licu primenjuju svi policijski službenici kada su ispunjeni zakonom propisani uslovi za njihovu primenu, prema maloletnom licu za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti, postupa policajac za maloletnike. Prikupljanje obaveštenja u svojstvu građanina od maloletnog lica i saslušanje maloletnika u svojstvu osumnjičenog u prisustvu branioca obavlja policajac za maloletnike. Izuzetno, kada zbog okolnosti slučaja ne može da postupa policajac za maloletnike, zameniće ga drugi policijski službenik koji je završio obuku u oblasti prava deteta i maloletničkog krivičnog prava. Prema maloletnom licu za koje postoji sumnja da je izvršilo prekršaj postupa policijski službenik u uniformi ili građanskom odelu koji je završio obuku u oblasti prava deteta i maloletničkog krivičnog prava. Policajac za maloletnike je policijski službenik kriminalističke policije koji obavlja poslove prevencije i suzbijanja maloletničkog kriminala koji je završio obuku u oblasti prava deteta i maloletničkog krivičnog prava. Drugi policijski službenik je policijski službenik u uniformi ili građanskom odelu koji je završio obuku u oblasti prava deteta i maloletničkog krivičnog prava i koji postupa prema maloletnom licu ako zbog okolnosti slučaja ne može da postupa policajac za maloletnike (član 4).

Pored toga što uređuje primenu svakog ovlašćenja pojedinačno, Pravilnik definiše i upotrebu sredstava prinude prema maloletnom licu (član 23), tako da se ona vrši pod uslovima i na način propisan zakonom, čuvajući ljudski život, dostojanstvo i uz nastojanje da se prouzrokuje što manje povreda i minimalna materijalna šteta. Pravilnik predviđa da će policijski službenik upotrebiti sredstva prinude prema maloletnom licu samo ako se na drugi način

ne može izvršiti službeni zadatak, nastojeći da pri tome upotrebi najblaža sredstva prinude izbegavajući štetne posledice. Pre upotrebe sredstva prinude, kada god je to moguće i ne dovodeći u pitanje izvršenje službenog zadatka policijski službenik upozoriće maloletno lice da će prema njemu upotrebiti sredstvo prinude. Kada kao posledica upotrebe sredstava prinude nastanu povrede kod maloletnog lica, policijski službenik osiguraće da se pomoć povređenom maloletnom licu pruži bez odlaganja i o tome odmah obaveštava roditelja ili staratelja. O svakoj upotrebi sredstava prinude prema maloletnom licu policijski službenik u pismenom obliku podnosi izveštaj nadređenom policijskom službeniku što je pre moguće, a najkasnije 24 časa od upotrebe sredstava prinude.

Članom 24. regulisana je restriktivna primena, odnosno ograničenja upotrebe sredstava prinude i predviđeno je da se fizička snaga može upotrebiti prema detetu samo ako ono hladnim ili vatrenim oružjem, odnosno drugim opasnim predmetom ugrožava život lica. Hemijska sredstva mogu se upotrebiti u blizini dečjih ustanova i škola uz preduzimanje posebnih mera zaštite zdravlja. Eksplozivna sredstva nije dozvoljeno upotrebiti prema maloletnom licu. Upotreba vatrene oružja nije dozvoljena prema maloletnim licima, osim u slučaju kada je to jedini način za odbranu od neposrednog napada ili opasnosti kojim se ugrožava život policijskog službenika ili život drugog lica.

4. DECA MIGRANTI I TRAŽIOCI AZILA

Imajući u vidu specifičan kontekst položaja dece migranata i tražilaca azila, ovom prilikom se osvrćemo i na relevantne odredbe Zakona o azilu⁷⁵, Zakona o strancima⁷⁶ i Zakona o upravljanju migracijama⁷⁷ koje uređuju položaj maloletnika, odnosno dece, a u kontekstu njihove usaglašenosti sa odredbama Konvencije i Direktive 2011/36.

U tom smislu, **Zakon o azilu** u članu 2. koji definiše osnovne pojmove (značenje izraza u Zakonu), u tački 13, definiše da se **maloletnim licem smatra stranac koji nije navršio 18 godina života**. Ovde, dakle, Zakon ne upotrebljava termin dete u smislu Konvencije i Direktive, ali prava garantovana detetu ovim dokumentima, garantuje maloletnom, odnosno licu starosti do 18 godina. Ista definicija sadržana je u članu 3, tačka 15. **Zakona o strancima** koji je usvojen je 22. marta 2018. godine i između ostalog reguliše dozvolu privremenog boravka za pretpostavljene žrtve trgovine ljudima (period refleksije) i dozvolu privremenog boravka za žrtve trgovine ljudima.

Pored toga, u tački 14 istog člana, Zakon određuje da se pod pojmom „**maloletno lice bez pratnje**” podrazumeva stranac koji nije navršio 18 godina života i koji prilikom ulaska u Republiku Srbiju nema pratnju roditelja ili staratelja, niti odrasle osobe koja je odgovorna za njega ili koji je nakon ulaska u Republiku Srbiju ostao bez pratnje roditelja ili staratelja ili pratnje odrasle osobe koja je odgovorna za njega. Identična definicija sadržana je i u tački 16 člana 3. Zakona o strancima.

U tački 15 definiše se pojam „**maloletno lice odvojeno od roditelja**”, kao stranac koji nije navršio 18 godina života i koji prilikom ulaska u Republiku Srbiju nema pratnju roditelja ili staratelja, niti odrasle osobe koja je odgovorna za njega ili koji je nakon ulaska u Republiku Srbiju ostao bez pratnje roditelja ili staratelja ili pratnje odrasle osobe koja je odgovorna za njega, ali ne nužno i bez pratnje drugih rođaka, a na koje se primenjuju odredbe ovog zakona koje se odnose na maloletno lice bez pratnje.

Načelo zaštite najboljeg interesa maloletnog lica propisano je članom 10. Zakona. Prilikom procene najboljeg interesa maloletnog lica uzima se u obzir dobrobit, socijalni razvoj i poreklo maloletnog lica, mišljenje maloletnog lica zavisno od njegovog uzrasta i zrelosti, načelo jedinstva porodice, kao i zaštita i bezbednost maloletnog lica, posebno ako postoji sumnja da je maloletno lice žrtva trgovine ljudima ili žrtva nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja.

Članom 11. Zakona predviđeno je da nameru da traži azil u ime maloletnog lica izražava roditelj ili staratelj, koji su ovlašćeni i za podnošenje zahteva za azil u ime maloletnog lica. Izuzetno, maloletno lice starije od 16 godina koje je u braku može samostalno učestvovati u postupku traženja azila.

⁷⁵ Zakon o azilu i privremenoj zaštiti, "Službeni glasnik RS", broj 24/2018.

⁷⁶ Zakon o strancima, "Službeni glasnik RS", br. 24/2018, 31/2019.

⁷⁷ Zakon o upravljanju migracijama "Službeni glasnik RS", broj 107/2012.

Zakon predviđa da maloletnom licu bez pratnje organ starateljstva, u skladu sa zakonom, određuje privremenog staratelja čim se utvrdi činjenica da se radi o maloletnom licu bez pratnje, a najkasnije pre podnošenja zahteva za azil, o čemu se maloletno lice obaveštava bez odlaganja.⁷⁸ Privremeni staratelj je dužan da maloletno lice bez pratnje bez odlaganja informiše o postupku azila i njegovim pravima i obavezama. Maloletno lice bez pratnje izražava nameru da traži azil uz obavezno prisustvo privremenog staratelja, dok zahtev za azil podnosi lično uz obavezno prisustvo privremenog staratelja. Zahtev za azil u ime maloletnog lica bez pratnje može podneti i privremeni staratelj, kada je to u najboljem interesu maloletnog lica. Maloletno lice bez pratnje saslušava se u prisustvu privremenog staratelja, a postupci po zahtevu za azil takvog lica, kao i drugi postupci koji se odnose na prava maloletnog lica bez pratnje imaju prioritet u odnosu na druge postupke (član 12).

Zakon propisuje i načelo obezbeđenja posebnih procesnih i prihvatnih garancija (član 17) u odnosu na, između ostalih, maloletna lica, maloletna lica bez pratnje, samohrane roditelje sa maloletnom decom i žrtve trgovine ljudima. Posebnim procesnim i prihvatnim garancijama pruža se odgovarajuća pomoć tražiocu azila koji s obzirom na svoje lične okolnosti nije sposoban da ostvaruje prava i obaveze iz ovog zakona bez odgovarajuće pomoći. Postupak identifikacije ličnih okolnosti nadležni organi sprovode kontinuirano, a najranije u razumnom roku nakon iniciranja postupka azila, odnosno izražavanja namere da podnese zahtev za azil na granici ili u tranzitnom prostoru.

Uređujući proceduru kontrole na ulasku u Republiku Srbiju ili na teritoriji Republike Srbije (član 35), Zakon predviđa da ovlašćeni policijski službenik u cilju registracije stranca fotografiše i uzima mu otiske prstiju, ali da se maloletnom licu za koje se pouzdano ili nedvosmisleno može utvrditi da je mlađe od 14 godina ne uzimaju otisci prstiju. Ovim zakonom, iako u članu 2. na nivou pojmovno određenja ne pravi razliku između deteta i maloletnog lica, odnosno ne izdvaja decu kao posebnu kategoriju maloletnih lica, ipak predviđa drugačiji pravni režim kada se radi o ovoj kategoriji lica, primenjujući, po analogiji, odredbe našeg kaznenog zakonodavstva.

Poseban režim za maloletna lica Zakon predviđa i u članu 41. koji uređuje postupanje na granici ili u tranzitnom prostoru, predviđajući uslove pod kojima se celokupan postupak azila može sprovesti na graničnom prelazu, odnosno u tranzitnom prostoru vazdušne luke i luke unutrašnjih voda (član 41.) propisujući istovremeno da se postupak azila po zahtevu maloletnog lica bez pratnje ne može voditi na granici ili u tranzitnom prostoru. Pored toga, članom 52. istog zakona predviđeno je da se u centru za azil i drugom objektu namenjenom za smeštaj tražilaca obezbeđuju **materijalni uslovi prihvata maloletnog lica** bez pratnje do donošenja pravnosnažne odluke o zahtevu za azil. Izuzetno, maloletnom licu bez pratnje koje je podnelo zahtev za azil, do donošenja pravnosnažne odluke o njegovom zahtevu, Komesarijat, na osnovu rešenja centra za socijalni rad, obezbeđuje smeštaj u ustanovi socijalne zaštite, kod drugog pružaoca usluge smeštaja ili u drugoj porodici ako se u centru za azil ili drugom objektu namenjenom za smeštaj tražilaca ne mogu obezbediti potrebni uslovi za njegov smeštaj. Pored smeštaja, Zakon predviđa i da tražilac ima pravo na **besplatno**

⁷⁸ Maloletnom licu bez pratnje starijem od 16 godina koje je u braku ne određuje se privremeni staratelj.

osnovno i srednje obrazovanje, u skladu sa posebnim propisima, pri čemu se pristup obrazovanju iz stava 1. ovog člana maloletnom tražiocu obezbeđuje odmah, a najkasnije u roku od tri meseca od dana kada je podneo zahtev za azil, što je u skladu sa standardima propisanim Konvencijom (član 55).

Članom 47. Zakona o strancima predviđeno je da se privremeni boravak po osnovu školovanja, odnosno sticanja obrazovanja u osnovnim ili srednjim školama, ili učenja srpskog jezika radi nastavka školovanja ili studiranja u Republici Srbiji, može odobriti strancu koji ispunjava opšte uslove iz člana 43. ovog zakona⁷⁹ i koji priloži dokaz o upisu u verifikovanu obrazovnu ustanovu Republike Srbije, odnosno dokaz o upisu u organizaciju registrovanu za ostalo obrazovanje ili učenje jezika. Za odobravanje privremenog boravka maloletnog stranca radi školovanja u Republici Srbiji potrebna je saglasnost roditelja, staratelja, odnosno zakonskog zastupnika, kao i garancija da će odrasla osoba koja živi u Republici Srbiji biti odgovorna za stranca za vreme boravka u Republici Srbiji, naročito u pogledu obezbeđenja smeštaja maloletnom strancu, zdravstvene nege i sredstava za izdržavanje. Ukoliko je odrasla osoba koja daje garanciju za maloletnika koji se školuje, strani državljanin, privremeni boravak maloletniku se odobrava na period na koji je odobren privremeni boravak davaocu garancije.

Za predmet ove analize, od posebnog značaja su odredbe Zakona o strancima kojima se uređuje **postupanje sa strancima kojima je odobren privremeni boravak a koji su žrtve trgovine ljudima**, uključujući i specifične aspekte podrške, pomoći i spajanja sa porodicom. Privremeni boravak stranca za kog se pretpostavlja da je žrtva trgovine ljudima (čl. 62-64): Ukoliko se tokom sprovođenja postupka utvrđivanja identiteta stranca, na osnovu posebnih pokazatelja pretpostavi da je stranac žrtva trgovine ljudima, nadležni državni organ za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima vrši procenu stanja i potreba žrtve, kao i identifikaciju žrtve, u skladu sa zakonskim ovlašćenjima u domenu registrovane delatnosti. Nadležni državni organ za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima obaveštava Ministarstvo unutrašnjih poslova o pokretanju postupka i informiše stranca o uslovima za odobrenje privremenog boravka i drugim pravima. Privremeni boravak strancu za kojeg se pretpostavlja da je žrtva trgovine ljudima može se odobriti bez ispunjavanja opštih uslova iz člana 43. u vremenskom trajanju od 90 dana. Tokom trajanja privremenog boravka, omogućava se oporavak i eliminisanje mogućeg daljeg uticaja izvršioca krivičnog dela na žrtvu, kao i mogućnost da, na osnovu blagovremenih i potpunih informacija o svom statusu, samostalno, bez uslovljavanja na svedočenje, donese odluku o daljoj saradnji sa nadležnim državnim organom za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, sudom, tužilaštvom ili policijom.

⁷⁹ Član 43: (1) Uz zahtev za odobrenje, odnosno produženje privremenog boravka stranac prilaže: 1) važeći lični ili službeni pasoš; 2) dokaz o sredstvima za izdržavanje tokom planiranog boravka; 3) prijavu boravišta ili* adrese stanovanja u Republici Srbiji; 4) dokaz o zdravstvenom osiguranju tokom planiranog boravka; 5) dokaze o opravdanosti zahteva za odobrenje privremenog boravka u skladu sa osnovama propisanim članom 40. ovog zakona, kao i druga dokumenta na zahtev nadležnog organa; 6) dokaz o uplati propisane administrativne takse. (2) Bliže uslove za odobrenje privremenog boravka, izgled zahteva za odobrenje privremenog boravka, kao i izgled i način unošenja nalepnice privremenog boravka u stranu putnu ispravu propisuje ministar nadležan za unutrašnje poslove.

U vremenu važenja privremenog boravka po ovom osnovu ne može se doneti rešenje o vraćanju, a u istom periodu, nadležni državni organ za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima koordinira zaštitom žrtve trgovine ljudima i u saradnji sa drugim institucijama, ustanovama i organizacijama obezbeđuje sigurnost i zaštitu, prikladan i siguran smeštaj, psihološku i materijalnu pomoć, pristup hitnoj medicinskoj zaštiti, pristup obrazovanju za maloletnike, savetovanje i informisanje o njegovim zakonskim pravima i pravima koja su mu dostupna, na jeziku koji razume. Ako postoji potreba, obezbeđuju se i usluge prevođenja, tumačenja i pomoć u ostvarivanju njegovih prava i interesa u slučaju vođenja krivičnog postupka. Kada se za maloletnog stranca za kog se pretpostavlja da je žrtva trgovine ljudima utvrdi da nema pratnju roditelja, staratelja ili zakonskog zastupnika, nadležni organ, organ starateljstva i policija, u saradnji sa nadležnim državnim organom za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, utvrđuje da li se na teritoriji Republike Srbije nalazi njegova porodica, u cilju spajanja porodice. Žrtva se neće spajati sa porodicom kada državni organ nadležan za zaštitu žrtava trgovine ljudima oceni da spajanje maloletnika sa porodicom nije u njegovom najboljem interesu, a naročito ukoliko postoji sumnja da je porodica žrtve umešana u trgovinu ljudima. Spajanje maloletnika sa porodicom vršiće se samo u situacijama kada nadležni organ starateljstva u saradnji sa nadležnim državnim organom za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, utvrdi da je spajanje sa porodicom u najboljem interesu deteta. Ako se na teritoriji Republike Srbije ne nalazi porodica žrtve ili je nije moguće pronaći, maloletniku će se postaviti staratelj u skladu sa zakonom. Kako je članom 63. predviđeno, ukoliko se u postupku iz člana 62. stav 1 ovog zakona utvrdi da je stranac žrtva trgovine ljudima i da je doneo samostalnu odluku o daljoj saradnji sa nadležnim državnim organom za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, sudom, tužilaštvom ili policijom, nadležni organ za zaštitu žrtava trgovine ljudima u formi stručnog mišljenja o navedenom obaveštava Ministarstvo unutrašnjih poslova. Žrtvi trgovine ljudima može se odobriti privremeni boravak bez ispunjavanja uslova iz člana 41. stav 2 ili člana 43. ovog zakona. Žrtvama trgovine ljudima, uključujući i maloletnike koji su žrtve, odobriće se privremeni boravak na godinu dana ukoliko nadležni državni organ za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima smatra da je njegov boravak nužan radi njegove zaštite, oporavka i osiguranja bezbednosti ili ukoliko sud, tužilaštvo ili policija smatraju da je njegovo prisustvo neophodno zbog saradnje u krivičnom postupku. Stranac kome je odobren privremeni boravak kao žrtvi trgovine ljudima, pored prava iz člana 62. ovog zakona, bez uslovljavanja na pristanak svedočenja, ima pravo na pristup tržištu rada, stručnom usavršavanju i obrazovanju. Strancu sa odobrenim privremenim boravkom za žrtve trgovine ljudima, koji nema dovoljno materijalnih sredstava za neophodno lečenje, nadležni državni organ za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, samostalno ili u saradnji sa sistemom zdravstva, nadležnim centrom za socijalni rad i drugim pružaocima usluga i organizacijama, obezbediće dostupnost medicinske i druge neophodne pomoći. Prilikom odobravanja privremenog boravka strancu koji je maloletan, nadležni organ uzima u obzir najbolji interes maloletnika, njegov uzrast i zrelost.

Zakon u članu 64. uređuje pitanje prestanka humanitarnog boravka i privremenog boravka za žrtve trgovine ljudima koji se može ukinuti u bilo kom trenutku ukoliko stranac više ne ispunjava uslove, a naročito:

- 1) ako je stranac kome je odobren privremeni boravak aktivno, dobrovoljno i samoinicijativno obnovio kontakte sa licima osumnjičenim da su počinili krivično delo iz oblasti trgovine ljudima i iregularnih migracija, odnosno ako se utvrdi da je prijava ovih krivičnih dela lažna ili neosnovana;
- 2) ako je stranac kome je odobren privremeni boravak prestao da sarađuje ili se u procesu saradnje služi prevarama;
- 3) kada to zahtevaju razlozi zaštite bezbednosti Republike Srbije i njenih građana;
- 4) kada pravosudni organi odluče da obustave postupak.

(2) Privremeni boravak iz humanitarnih razloga iz člana 61. stav 1, tač. 1), 2), 4) i 5) prestaje ako prestanu okolnosti zbog kojih je strancu odobren privremeni boravak ili to zahtevaju razlozi zaštite bezbednosti Republike Srbije i njenih građana.

Članom 70. Zakona o azilu propisano je da lice kojem je odobreno pravo na azil ima pravo na spajanje sa članovima porodice, pri čemu maloletno dete rođeno u braku ili van braka, maloletno usvojeno dete ili maloletni pastinak lica kojem je odobreno pravo na azil, a koje nije zasnovalo sopstvenu porodicu sledi pravni položaj roditelja kojem je odobreno pravo na azil, o čemu Kancelarija za azil donosi odluku. Ovde je važno napomenuti da, u skladu sa odredbom istog člana, član porodice kod kojeg postoje razlozi zbog kojih mu se može uskratiti pravo na utočište nema pravo na spajanje porodice.

Članom 73. predviđena su **posebna prava maloletnog lica bez pratnje**, pri čemu je predviđeno da takvom licu kojem je odobreno pravo na azil, organ starateljstva određuje staratelja, odnosno zakonskog zastupnika u što kraćem roku i smešta se prvenstveno sa svojim odraslim srodnicima ili licima sa kojima ga veže naročita bliskost ali može biti smešteno u hraniteljsku porodicu ili ustanovu socijalne zaštite u ranije opisanom postupku. Prilikom smeštanja maloletnih lica bez pratnje, ako postoji mogućnost, braća i sestre smeštaju se zajedno, u skladu sa njihovim najboljim interesom, uzimajući u obzir njihove godine i stepen zrelosti. Kada je neophodno, nadležni organi započinju traganje za članovima porodice maloletnog lica bez pratnje štiteći najbolji interes maloletnog lica, a ako život ili integritet maloletnog lica ili njegove bliske rodbine mogu biti ugroženi, posebno ako su ostali u državi porekla, mora se osigurati prikupljanje, obrada i razmena informacija u skladu sa načelom poverljivosti.

Zakon o strancima u članu 56. uređuje pitanje privremenog boravka za člana porodice stranca kome je odobren azil, određujući da u ovom slučaju nije potrebno da se ispune svi opšti uslovi predviđeni članom 43. ovog zakona kao i uslovi iz člana 41. stav 2 ovog zakona, uzimajući u obzir specifične i lične okolnosti stranca sa odobrenim azilom i članova njegove uže porodice. Ukoliko je stranac kome je odobren azil u Republici Srbiji maloletnik, odobrenje

privremenog boravka po osnovu spajanja porodice mogu ostvariti njegovi roditelji pod istim uslovima propisanim u stavu 1 ovog člana, a u cilju očuvanja jedinstva porodice. U slučaju da član uže porodice stranca kome je odobren azil u Republici Srbiji ne poseduje putnu ispravu, privremeni boravak se odobrava rešenjem. Članom 57. istog zakona predviđeno je da se privremeni boravak radi spajanja porodice odobrava u trajanju od jedne godine i produžava se na isti period, izuzev u slučaju iz člana 44. stava 5 ovog zakona.⁸⁰ Strancu kome se privremeni boravak odobrava po osnovu spajanja porodice sa strancem kome je odobren privremeni boravak u Republici Srbiji, privremeni boravak se odobrava do isteka roka važenja odobrenja privremenog boravka stranca sa kojim se traži spajanje porodice. Članom 61, stav 1, tačka 4, predviđeno je da se maloletnom strancu koji je napušten, koji je žrtva organizovanog kriminala ili je iz drugih razloga ostao bez roditeljskog staranja ili bez pratnje, privremeni boravak odobrava uz uzimanje u obzir ovih okolnosti. Zakon o strancima u članu 75. uređuje i načela koja važe u postupku vraćanja, navodeći da će nadležni organ će imati u vidu specifičnu situaciju posebno ugroženih lica, porodično i zdravstveno stanje lica koje se vraća, kao i najbolji interes maloletnika. Tokom preduzimanja policijskih mera i radnji prema strancima iz stava 1 ovog člana, nadležni organ je dužan da postupuje u skladu sa propisima kojima je uređen položaj osoba sa invaliditetom i međunarodnim ugovorima. Tokom postupka vraćanja postupuje se u skladu sa načelom jedinstva porodice, u smislu objedinjenosti svih članova porodice prisutnih na teritoriji Republike Srbije. Pre donošenja rešenja o vraćanju maloletnika bez pratnje mora mu se obezbediti odgovarajuća pomoć službe za socijalnu zaštitu dece i mladih. Ukoliko je neophodno, u toku postupka vraćanja obezbeđuje se prisustvo prevodioca na jezik koji stranac razume ili se opravdano može pretpostaviti da ga razume.

Prilikom određivanja mera ograničenja kretanja (član 78) Zakon o azilu predviđa da se ograničenje kretanja, između ostalog, sprovodi određivanjem boravka u ustanovi socijalne zaštite za maloletna lica sa pojačanim nadzorom. Ograničenje kretanja traje dok postoje Zakonom propisani razlozi⁸¹, a najduže tri meseca. Izuzetno, kada se kretanje ograničava iz razloga iz člana 77. stav 1. tač. 2-4 ovog zakona, to ograničenje kretanja se može produžiti za dodatna tri meseca. Protiv odluke o ograničenju kretanja može se podneti žalba nadležnom višem sudu u roku od osam dana od dana uručjenja odluke, a žalba ne odlaže izvršenje rešenja. Dodatno, član 80, stav 2, propisuje da se maloletnom licu bez pratnje može odrediti boravak u ustanovi socijalne zaštite za maloletna lica sa pojačanim nadzorom ako se ne mogu delotvorno primeniti alternativne mere.

⁸⁰ (5) Rok važenja putne isprave mora biti najmanje tri meseca duži od roka na koji se odobrava privremeni boravak.

⁸¹ Član 77: Kretanje tražioca može se ograničiti rešenjem Kancelarije za azil, kada je to neophodno radi: 1) utvrđivanja identiteta ili državljanstva; 2) utvrđivanja bitnih činjenica, dokaza i okolnosti na kojima je zahtev za azil zasnovan, a koji se ne mogu utvrditi bez ograničenja kretanja tražioca, posebno ako postoji rizik od bekstva; 3) obezbeđivanja prisustva tražioca u postupku azila kad se osnovano može pretpostaviti da je zahtev za azil podneo da bi izbegao deportaciju; 4) zaštite bezbednosti Republike Srbije i javnog poretka u skladu sa zakonom; 5) odlučivanja, u okviru postupka, o pravu tražioca da uđe na teritoriju Republike Srbije. Kretanje tražioca i stranca čija je namera za traženje azila registrovana može se ograničiti rešenjem Kancelarije za azil i u slučaju nepoštovanja obaveza iz člana 58. stav 1. tač. 3) i 7) ovog zakona. Rizik od bekstva procenjuje se na osnovu svih činjenica, dokaza i okolnosti konkretnog slučaja, pri čemu se naročito uzimaju u obzir raniji pokušaji tražioca da samovoljno napusti Republiku Srbiju, njegovo odbijanje da mu se proveru i utvrdi identitet, prikrivanje ili davanje lažnih podataka o identitetu ili državljanstvu.

Najzad, Zakon uređuje i **pitanje evidencija, prikupljanja i obrade podataka o ličnosti** (član 98), predviđajući da Komesarijat za izbeglice i migracije, u svrhu obavljanja poslova utvrđenih ovim zakonom, a u skladu sa zakonom koji uređuje zaštitu podataka o ličnosti, može da prikuplja i obrađuje podatke o ličnosti stranaca i sa njim povezanih fizičkih i pravnih lica i o tome vodi evidencije koje sadrže sledeće podatke: 1) evidencija o strancima koji su tražioc azila i kojima su obezbeđeni materijalni uslovi prihvata (ime i prezime stranca; datum rođenja; pol stranca; država rođenja; državljanstvo; ime i prezime roditelja; maternji jezik; veroispovest; religijska pripadnost; bračni status; stručna sprema i stepen stručne spreme; zanimanje; fotografija; vrsta, broj i rok važenja strane putne i/ili druge identifikacione isprave; ime i prezime, datum rođenja, adresa i matični broj ili evidencijski broj supružnika, vanbračnog partnera stranca, dece ili drugog člana uže porodice stranca; poslednje prebivalište u zemlji porekla; zdravstveno stanje od specijalnog značaja za smeštaj; jezici kojima se služi; datum, mesto i način ulaska u Republiku Srbiju; datum prijema i napuštanja centra za azil ili drugog objekta namenjenog za smeštaj tražilaca; lični podaci lica u čijoj se pratnji nalazi stranac; činjenici postavljenog staratelja; ime, prezime i broj telefona staratelja maloletnog stranca.

Zakon o upravljanju migracijama sadrži komplementarne odredbe garancijama sadržanim u Zakonu o azilu i privremenoj zaštiti, pa tako u članu 15. predviđa da će se licu kojem je, u skladu sa Zakonom o azilu, priznato pravo na utočište ili dodeljena supsidijarna zaštita, prema mogućnostima Republike Srbije, obezbediti stambeni prostor radi privremenog smeštaja. Stambeni prostor daje se na korišćenje rešenjem Komesarijata, najduže za period od jedne godine od dana konačnosti rešenja o priznavanju prava na utočište ili dodeli supsidijarne zaštite. Licu iz stava 1. ovog člana koje je u posebnom psihofizičkom stanju (starost, invalidnost i bolest), kao i maloletnom licu bez roditeljskog staranja, koje ne može da koristi stambeni prostor iz stava 1. ovog člana, Komesarijat, na osnovu akta centra za socijalni rad, obezbeđuje smeštaj u ustanovi socijalne zaštite kod drugog pružaoca usluge smeštaja ili u drugoj porodici. Troškove korišćenja i održavanja stambenog prostora iz stava 1. ovog člana i troškove smeštaja, ishrane i neophodne odeće i obuće za lica iz stava 4. ovog člana snosi Komesarijat.⁸²

⁸² Zakon o upravljanju migracijama

5. PLANIRANE MERE USAGLAŠAVANJA SA ZAHTEVIMA U OKVIRU POGHLAVLJA 23 I 24

Kada govorimo o planiranim reformskim merama u okviru poghlavlja 23 i 24, važno je napomenuti da su neke od njih sadržane neposredno u akcionim planovima za ova dva pregovaračka poghlavlja, dok su druge, mahom detaljnije, uključene u strateške dokumente kojima se trasiraju reforme u pojedinim oblastima poput zaštite dece od nasilja, unapređenja položaja žrtava krivičnih dela i borbe protiv trgovine ljudima.

5.1. Akcioni plan za Poglavlje 23

Kao što je ranije napomenuto, za razumevanje reformskih mera koje su usmerene na unapređenje položaja dece u okviru Poglavlja 23, od značaja je kako izvorna sadržina Akcionog plana, usvojena 2016. godine, tako i njegova revidirana verzija, usvojena sredinom jula, u finalnoj fazi izrade ove analize.

5.1.1. Akcioni plan za Poglavlje 23 iz 2016. godine

Radi ispunjenja zadataka koje je EK postavila pred Republiku Srbiju, Akcionim planom za Poglavlje 23 predviđen je čitav niz aktivnosti koje bi se, načelno, mogle podeliti u dve velike grupe: Najpre, Akcionim planom je predviđen set aktivnosti koje za svrhu imaju unapređenje položaja žrtava uopšte, bez obzira na vrstu krivičnog dela. Pored toga, Akcioni plan u različitim segmentima predviđa različite aktivnosti koje imaju za cilj unapređenje položaja pojedinih, posebno osetljivih kategorija žrtava.

Aktivnosti Republike Srbije u ovom polju uslovno bi se mogle razvrstati u tri faze: analitičko-stratešku, legislativnu i fazu sprovođenja prethodno izmenjenih propisa, pri čemu se prve dve u izvesnoj meri vremenski preklapaju.

U analitičko-strateškoj fazi, Srbija se obavezala da izvrši analizu usklađenosti normativnog okvira u cilju efikasnog preuzimanja minimalnih standarda u vezi sa pravima, podrškom i zaštitom žrtava kriminala/ oštećenih strana u skladu sa Direktivom 2012/29/EU kako bi se odredio pravac izmene normativnog okvira i inkorporirala određena prava žrtava, kao što je pravo da razume i da ga/je razumeju, prava žrtava pri podnošenju žalbe, pravo na dobijanje informacija, pravo na tumačenje i prevođenje, pravo na pristup uslugama podrške, prava koja se odnose na zaštitu žrtava i priznavanje njihovih specifičnih potreba zaštite (uključujući individualnu procenu) (aktivnost 3.7.1.16). Predviđeno je da analiza obuhvati: normativni aspekt (trenutni normativni okvir, najbolja uporedna rešenja, međunarodni standardi); Finansijsku procenu (održivo finansiranje, adekvatnost prostorija i osoblja, potreba za obukom); Pristup uslugama podrške (obuhvat mreže, udaljenost, mobilni timovi za podršku). Važno je napomenuti da je ovaj analitički, ujedno i jedini deo aktivnosti iz Akcionog plana koje su realizovane u planiranom roku, krajem 2016. godine.

Zaključke i preporuke kojima rezultira analiza, Ministarstvo pravde bi trebalo da integriše u izmenjeni normativni okvir u cilju efikasne primene minimalnih standarda u vezi prava,

podrške i zaštite žrtava krivičnih dela, odnosno oštećenih u cilju usklađivanja sa Direktivom 2012/29/EU (aktivnost 3.7.1.17). Jedan od osnovnih zahteva Direktive u ovom smislu, jeste prepoznavanje pojma žrtve u krivičnom nacionalnom zakonodavstvu. Ovakav zahtev je kudikamo opravdan u državama koje potiču iz *common law* sistema sa tradicionalno dominantnim adversornim karakteristikama. Ipak, kada je reč o državama koje, poput Srbije, pripadaju kontinentalnoj pravnoj tradiciji, ovaj proces umesto progresivnosti, zapravo može imati regresivnu prirodu.

U skladu sa Akcionim planom, usvajanje izmenjenog Zakonika o krivičnom postupku bilo je planirano za prvu polovinu 2017. godine. Nažalost, u predviđenom roku nije započeo čak ni rad na pripremi Zakona o izmenama i dopunama ZKP-a.

Jedan od najvećih izazova jeste pripremanje izmena i dopuna **Zakonika o krivičnom postupku** zasnovanih na preporukama izvedenim iz analize njegove usklađenosti sa relevantnim direktivama Evropske unije i okvirnim direktivama posvećenim pravima osumnjičenog ili optuženog (aktivnost 3.7.1.10, 3.7.1.12, 3.7.13/ krajnji rok je prvi kvartal 2017. godine). Važno je imati u vidu da AP 23 takođe predviđa izmene **Zakonika o krivičnom postupku** kako bi se efektivno implementirali minimalni standardi u pogledu koncepta, prava i zaštite žrtava krivičnih dela/oštećenih u skladu sa Direktivom 2012/29/EU i drugim relevantnim međunarodnim sporazumima. Preciznije, pored aktivnosti koje imaju za cilj unapređenje položaja žrtava uopšte, Akcioni plan za Poglavlje 23 sadrži impresivan broj mera posvećenih posebno osetljivim kategorijama žrtava i/ili posebno problematičnim procesnim situacijama u kojima su te kategorije žrtava naročito ugrožene.

U tom smislu, planirano je Sprovođenje obuke za javne tužioce, zamenike javnih tužilaca, policijske službenike, i reprezentativna udruženja novinara u pogledu: sprečavanja curenja informacija o tekućim ili planiranim krivičnim istragama, kao i sprečavanja curenja osetljivih podataka o žrtvama, deci itd (aktivnost 3.5.2.21). Akcioni plan posebno prepoznaje osetljivost žrtava ratnih zločina ali i potrebu za obezbeđivanje posebne podrške licima koja dolaze iz višestruko depriviranih sredina (aktivnost 3.6.2.3). U tom smislu predviđeno je pilotiranje centara za podršku porodici u cilju: targetiranja populacije iz višestruko depriviranih sredina (posebno obraćajući pažnju na dostupnost romskim porodicama i deci); podrške roditelju koji trpi porodično nasilje; podrške deci u riziku od napuštanja škole; podrške porodicama u riziku od razdvajanja (deci i roditeljima); podrške deci žrtvama krivičnih dela; podrške deci sa smetnjama u razvoju iz vulnerabilnih porodica i u riziku od smeštaja u ustanovu.

Deca kao svedoci i žrtve krivičnog dela tretirani su u Akcionom planu kroz čitav niz aktivnosti. Značajno je pomenuti da se Srbija Akcionim planom obavezala na definisanje praktičnih smernica za saslušanje dece, zasnovanih na primerima dobre prakse EU zemalja i obezbeđenje uslova za jednoobraznu primenu mera zaštite u cilju zaštite dece žrtava/svedoka u krivičnom postupku od sekundarne viktimizacije (aktivnost 3.6.2.15). Planirano je i sprovođenje obuka i informativnih sesija o zaštiti dece žrtava/svedoka u krivičnom postupku za policijske službenike, javne tužioce, zamenike javnih tužilaca, sudije i zaposlene u centrima za socijalni rad, kao i distribucija edukativnog materijala u cilju izbegavanja sekundarne

viktimizacije (aktivnost 3.6.2.16.). Akcioni plan podršku ovoj kategoriji žrtava stavlja i u kontekst opšteg režima podrške o kom je već bilo reči, kroz uvođenje posttraumatskog savetovanja i podrške za decu žrtve/svedoke u krivičnom postupku u okviru usluga za podršku porodici koje se pružaju u okviru službe za podrške za zaštitu žrtava, uspostavljene u četiri rezidencijalne ustanove u transformaciji (aktivnost 3.6.2.21).

Pored ovih konkretnih aktivnosti, planiran je kontinuitet u strateškom pristupu zaštiti dece od nasilja kroz analizu postignutih rezultata i identifikaciju prepreka u sprovođenju Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja 2008-2015, kao i izradu novog višegodišnjeg strateškog okvira za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (aktivnosti 3.6.2.23-3.6.2.25). Dodatno, predviđeno je i unapređenje postojećeg Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u cilju usklađivanja sa najboljim praksama EU, kao i posebnih protokola koji se tiču: postupanja pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja; zaštite dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja; postupanja policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja; sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja; zaštite dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (3.6.2.26-3.6.2.27).

5.1.2. Revidirani Akcioni plan iz 2020. godine

Pri samom kraju izrade ove analize, Vlada Republike Srbije usvojila je Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23. Za razliku od dokumenta iz 2016. godine, ovaj dokument je fokusiran na dostizanje zahteva iz prelaznih merila, kao i na reliazaciju mera sa čijim se sprovođenjem kasnilo u prethodnom periodu. Imajući ovo u vidu, u uvodnom delu koji prethodi svakom potpoglavlju, dat je kratak presek rezultata koji su postignuti u periodu 2016-2020, kao i sažeta vizija planova za predstojeći period.

Tako je u oblasti unapređenja prava deteta planirano jačanje uloge Saveta za prava deteta kroz koji će se ostvariti viši nivo koordinacije svih državnih organa nadležnih za implementaciju strateških dokumenata u oblasti prava deteta (aktivnost 3.4.4.1). Akcenat je i na praćenju sprovođenja nove Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. i pratećeg Akcionog plana. Takođe, planirano je da se nastavi rad na porastu broja dece koja imaju koristi od mera podrške porodici, u cilju smanjenja neophodnosti korišćenja alternativne nege, odnosno smeštaja dece u rezidencijalne ustanove ili hraniteljstvo, a u slučaju neophodnosti za alternativnom negom nastojaće se da se koristi smeštaj u lokalnoj zajednici porodičnog tipa, uz postepeno povećanje dostupnosti različitih opcija alternativne nege koji se biraju na osnovu svakog pojedinačnog slučaja. Nastojaće se da se broj dece koja se nalaze u rezidencijalnim ustanovama strogo kontroliše i smanjuje. Takođe, nastojaće se i da se poveća broj i vrsta usluga namenjenih deci u osetljivom položaju (deci koja žive i rade na ulici, deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, siromašnoj deci, i dr). Kroz usvajanje Strategije deinstitucionalizacije i razvoja usluga u zajednici i jačanje kapaciteta pružalaca usluga socijalne zaštite unaprediće se mehanizmi za društvenu reintegraciju (aktivnosti 3.4.4.2-3.4.4.9).

Posebna pažnja u ovom dokumentu posvećena je i nastavku rada na unapređenju maloletničkog pravosuđa u cilju pune implementacije evropskih standarda, a posebno kroz omogućavanje da se broj dece koja imaju korist od pravosuđa-po-meri-deteta povećava iz godine u godinu kroz širu upotrebu i uvođenje novih vaspitnih naloga, posebno prilagođenu pripremu za otpust koja se sprovodi od strane obučениh pravosudnih i drugih stručnjaka, kroz unapređenje infrastrukture i širu upotrebu alternativnih sankcija. Ovde je važno napomenuti da su prioriteta praktično isti kao i pre četiri godine, budući da značajnijeg napretka u međuvremenu nije bilo, čak ni u pogledu prvog koraka, odnosno normativnog usaglašavanja sa relevantnim standardima. Pre svega, neprihvatljivo dugo traje odlaganje izmena Zakona o maloletnicima koji i dalje nije usaglašen čak ni sa Zakonikom o krivičnom postupku iz 2011. godine, kao ni sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti procesnog položaja dece, o čemu je ranije bilo reči (aktivnost 3.4.4.10).

Akcioni plan, pored potrebe jačanja uloge Saveta za prava deteta, prepoznaje da je isti trend neophodan i kada je reč o Savetu za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima (Savet za maloletnike) u cilju ostvarivanja koordinacije državnih organa, pravosuđa i nevladinog sektora u postupanju sa maloletnim učiniocima krivičnih dela, i to kroz:

- održavanje redovnih sastanaka Saveta;
- održavanje redovnih sastanaka Saveta sa drugim relevantnim organima i nevladinim sektorom;
- pokretanje inicijativa za izmene normativnog okvira, usvajanje najboljih praksi i drugih koraka potrebnih za razvoj pravosuđa po meri deteta (aktivnost 3.4.4.11).

Akcioni plan i dalje sadrži aktivnosti usmerene na unapređenje položaja dece žrtava koje su komplementarne onim koje sadrži Akcioni plan koji prati Strategiju za žrtve. Ovde se prvenstveno misli na uvođenje posttraumatskog savetovanja i podrške za decu žrtve/svedoke u krivičnom postupku u okviru usluga za podršku porodici (aktivnost 3.4.4.17).

Pored toga, predviđeno je i usvajanje novog Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u cilju usklađivanja sa najboljim praksama EU, kao i izrada novih posebnih protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja i stvaranje pretpostavki za obaveznost njihove primene a posebno u oblastima:

- postupanja pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja;
- zaštite dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja;
- postupanja policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja (aktivnosti 3.4.4.21-3.4.4.22).

5.2. Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 24

Za razliku od Akcionog plana za Poglavlje 23, revizija Akcionog plana za Poglavlje 24 rezultirala je usvajanjem finalnog dokumenta u danu podnošenja ove analize, pa je kao baza poslužio poslednji javno dostupan nacrt ovog dokumenta.

Budući da se iz ranije analiziranih odredaba Zakona o azilu, Zakona o strancima i Zakona o upravljanju migracijama, može zaključiti da je proces normativnog usaglašavanja sa Konvencijom u ovom segmentu uspešno okončan u kontekstu predmeta ove analize, pa je **potpoglavlje koje se odnosi na migracije** mahom usmereno na jačanje kapaciteta, jačanje međudržavne saradnje i readmisiju. Slično je i sa potpoglavljem **Azil**, budući da osim u pogledu izrade pratećih podzakonskih akata u 2021. godini, dalje normativne intervencije nisu od većeg značaja za predmet ove analize.

5.2.1. Potpoglavlje trgovina ljudima

Nacrt revidiranog AP 24 je prvenstveno usmeren ka fazi implementacije Strategije prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava (aktivnost 6.2.8.1). Istovremeno, predviđena je i procena efekata njenog sprovođenja i izrada nove strategije.

Interesantno je i da AP u aktivnosti (6.2.8.4) predviđa sprovođenje sveobuhvatne analize usklađenosti domaćeg zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, s posebnim fokusom na Direktivu 2011/36/EU, 2011/92/EU o borbi protiv seksualnog nasilja i eksploatacije dece i dečje pornografije, uključujući i Komunikaciju Evropske Komisije od 4. decembra 2017. godine i sistem „Amber alarm”. Imajući u vidu planove za potpuno usaglašavanje zakonodavstva s relevantnim EU standardima do 2022. u skladu sa NPAA-om, ova aktivnost, planirana za 3. kvartal 2021. dolazi dosta kasno, budući da je trebalo da predstavlja integralni deo procesa koji prati izradu i usvajanje Strategije za žrtve, dok je u jednogodišnjem periodu nakon toga predviđena i izmena relevantnog zakonodavstva.

5.3. Ključni nacionalni strateški dokumenti

5.3.1. *Novi nacionalni strateški okvir za unapređenje položaja žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji*

Ceneći značaj planiranih aktivnosti predviđenih Akcionim planom za Poglavlje 23, u okviru IPA 2016 programa, EU je odobrila sredstva za sprovođenje Projekta podrške i pomoći žrtvama i svedocima krivičnih dela u Republici Srbiji, koji u periodu 2018-2021. sprovodi Misija OEBS-a u Republici Srbiji.⁸³ U okviru projektnih aktivnosti, između ostalog, obezbeđena je ekspertaska podrška resornoj radnoj grupi zaduženoj za izradu Nacionalne strategije za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji (u daljem tekstu:

⁸³ Vidi više na: <https://www.podrskazrtvama.rs/o-projektu.php>, pristupljeno 25. februara 2020. godine

Strategija)⁸⁴ i pratećeg akcionog plana.⁸⁵ Radna grupa osnovana rešenjem ministra pravde je u svoj sastav uključila predstavnike svih relevantnih institucija (Ministarstvo pravde, Visoki savet sudstva, Državno veće tužilaca, Vrhovni kasacioni sud, Republičko javno tužilaštvo, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja), kao i predstavnike organizacija civilnog društva⁸⁶ izabrane putem javnog poziva, uz podršku Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom. U periodu od jula 2018. do novembra 2019. godine, nakon brojnih sastanaka radne grupe i dva ciklusa javnih konsultacija, izrađen je finalni nacrt ovih strateških dokumenata i prosleđen Ministarstvu pravde, da bi na usvajanje od strane Vlade Republike Srbije čekao sve do 30. jula 2020. godine.

Predlagač se opredelio za petogodišnje važenje Strategije (2020-2025) pri čemu bi njeno sprovođenje bilo konkretizovano kroz dva akciona plana sa dvoipogodišnjim važenjem. Osnovni izvor EU standarda na kome su zasnovani ciljevi ovih strateških dokumenata i planirane mere je upravo Direktiva o žrtvama.

Kao opšti cilj Strategije definisano je unapređenje položaja žrtava i svedoka u krivičnom pravnom sistemu Republike Srbije u skladu sa standardima EU sadržanim u Direktivi (2012)029.

Radi ostvarenja opšteg, postavljena su i tri posebna cilja:

- Posebni cilj 1: Uspostavljanje održive Nacionalne mreže službi podrške žrtvama i svedocima krivičnih dela u Republici Srbiji, uz očuvanje i kontinuirano unapređenje dostignutih standarda kvaliteta i dostupnosti usluga podrške.
- Posebni cilj 2: Unapređenje dostupnosti, kvaliteta i efikasnosti primene mera zaštite žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji, sa posebnom pažnjom na zaštiti posebno osetljivih kategorija žrtava i svedoka.
- Posebni cilj 3: Podizanje svesti žrtava i svedoka krivičnih dela o pravima koja im pripadaju u pravnom sistemu Republike Srbije, kao i kontinuirano informisanje opšte javnosti u ovoj oblasti.

Bliže sprovođenje reformskih koraka planirano je kroz definisanje posebnih mera, pri čemu se svaka realizuje kroz niz aktivnosti sadržanih u predlogu Akcionog plana.

5.3.1.1. Izmene kaznenog zakonodavstva koje su predviđene Strategijom i Akcionim planom

Za predmet ove analize od ključnog značaja je mera 2.1. kojom je planirana Izmjena normativnog okvira u oblasti kaznenog zakonodavstva u skladu sa odredbama Direktive (2012)029. Ovaj proces bliže je planiran kroz aktivnosti u Akcionom planu kojima je predviđeno, najpre,

⁸⁴ Dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, pristupljeno 25. februara 2020. godine

⁸⁵ Dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, pristupljeno 25. februara 2020. godine

⁸⁶ YUCOM, ASTRA i Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu

formiranje i rad ekspertske grupe za izradu nacрта neophodnih izmena kaznenog zakonodavstva i pratećih podzakonskih akata u delu koji se odnosi na usaglašavanje sa odredbama Direktive(2012)029, kao i u pogledu osnivanja i rada Nacionalne mreže službi podrške žrtvama i svedocima krivičnih dela u Republici Srbiji (aktivnost 2.1.1). Osnovna ideja ove aktivnosti jeste adekvatna priprema konkretnih rešenja u pogledu osnovnih manjkavosti našeg kaznenog zakonodavstva koje je identifikovala radna grupa koja je radila na izradi Strategije i Akcionog plana. U tom smislu, Akcionim planom su predviđene izmene i dopune Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera.

Kada je reč o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku, kao ključne tačke koje zahtevaju legislativnu intervenciju, prepoznata su sledeća pitanja:

- usklađivanje sa definicijom žrtve iz Direktive (2012)029⁸⁷;
- pravo žrtava da prilikom izvođenja dokaznih radnji sa njima bude osoba od poverenja;
- zabrana unakrsnog ispitivanja i sugestibilnih pitanja kod ispitivanja posebno osetljivih žrtava i svedoka;
- unapređenje prava žrtava na dostavljanje relevantnih akata u krivičnom postupku;
- unapređenje prava žrtava na pravni lek u krivičnom postupku;
- obim, dostupnost i postupak korišćenja podataka iz upitnika o proceni individualnih potreba žrtve tokom krivičnog postupka;
- maloletno lice kao svedok i status posebno osetljivog svedoka;
- pitanje upotrebe video-linka;
- uslovi za isključenje javnosti sa glavnog pretresa;
- zaštita podataka o posebno osetljivim svedocima;
- upotreba jezika u krivičnom postupku;
- nadležnost i postupak obaveštavanja žrtve o puštanju okrivljenog iz pritvora.

U pogledu izmena i dopuna Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica kojim se relevantne odredbe ovog Zakona usklađuju sa odredbama Direktive (2012)29 EU, kao naročito važna identifikovana su sledeća pitanja:

- obim primene prava na punomoćnika oštećenog;
- ograničenje broja ispitivanja maloletnog oštećenog;

⁸⁷ Ova izmena je predviđena i u Krivičnom zakoniku i u Zakoniku o krivičnom postupku, dok se ostale navedene odnose na samo na ZKP.

- zabrana suočavanja maloletnog oštećenog koji je mlađi od 14 godina.

Tokom svog rada, radna grupa za izradu Strategije prepoznala je i činjenicu da nakon poslednjih izmena Krivičnog zakonika nisu usledile neophodne izmene Zakona o izmenama i dopunama Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima (Marijin zakon) kojim bi se taj zakon uskladio sa Krivičnim zakonikom. Imajući u vidu njegov značaj u segmentu zaštite dece žrtava, Akcionim planom je predviđena i izmena ovog zakona.

Budući da Direktiva predviđa i obavezu obaveštavanja žrtve o činjenici da je učinilac ponovo na slobodi, Akcionim planom je predviđena izmena Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, u delu koji reguliše mehanizme obaveštavanja žrtve o puštanju osuđenog na slobodu. Preciznije, prepoznata je potreba da takvi mehanizmi budu uspostavljeni u praksi.

Imajući u vidu obim i broj planiranih izmena, jasno je da bi obrazlaganje svake od njih zahtevalo mnogo širu analizu nego što dozvoljava priroda ove analize. Imajući ovo u vidu, u nastavku ćemo se usredsrediti na ona pitanja koja su izazvala najveću pažnju u naučnoj i stručnoj javnosti. Pored ranije pojašnjenog usaglašavanja Zakonika o krivičnom postupku sa pojmom žrtve u smislu definicije sadržane u Direktivi o žrtvama, od velikog značaja je i ostvarivanje prava na kompenzaciju, odnosno ostvarivanje imovinskopravnog zahteva u krivičnom postupku. Podjednako važno je i pitanje izmene propisa koji uređuju organizaciju pravosuđa u Republici Srbiji, budući da bez njihove kompatibilnosti sa izmenjenim kaznenim zakonodavstvom položaj žrtava ne može biti suštinski unapređen.

5.3.1.2. Pravo žrtve na kompenzaciju

Jedno od pitanja u vezi sa kojim postoji apsolutno saglasje naučne i stručne javnosti, jeste potreba da se u što kraćem roku preduzmu mere koje bi u praksi olakšale ostvarivanje prava žrtve krivičnog dela na kompenzaciju. Naime, članom 16. Direktive predviđena je obaveza države da obezbedi žrtvama ostvarivanje prava na nadoknadu štete od počinioca tokom krivičnog postupka, u razumnom roku, osim u slučajevima gde nacionalno zakonodavstvo predviđa drugu vrstu postupaka za donošenje takve odluke. Važno je napomenuti da je i pored nesumnjivo jasnog sadržaja ove odredbe, u javnom diskursu i dalje prisutna izvesna doza dezinformacija ili poluinformacija, mahom uzrokovanih nedovoljnim poznavanjem sadržine same Direktive u sadejstvu sa željom da se o svemu i uvek u javnosti kritički nastupa. U tom smislu, dve najčešće zastupane pogrešne teze odnose se na potrebu izmene ZKP-a u delu koji se tiče odlučivanja o imovinskopravnom zahtevu, dok se druga vezuje za obavezu uspostavljanja svojevrsnog fonda za obeštećenje žrtava krivičnih dela.

Kada je reč o potrebi za izmenom ZKP-a, sasvim je jasno da odredba člana 258. ovog zakona predviđa upravo ono što se članom 16. Direktive i zahteva, određujući da će, u presudi kojom okrivljenog oglašava krivim ili rešenju o izricanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja, sud ovlašćenom licu dosuditi imovinskopravni zahtev u celini

ili delimično, a za višak uputiti na parnični postupak.⁸⁸ Ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov ni za potpuno ni za delimično presuđenje, sud će ovlašćeno lice uputiti da imovinskopravni zahtev u celini može da ostvaruje u parničnom postupku. Dakle, odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku je, u skladu sa zakonom, pravilo.

U praksi je ipak situacija sasvim drugačija, pa odluka o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku predstavlja pravu retkost, pri čemu je obrazloženje suda uvek isto – ovakva odluka bi zahtevala prikupljanje dodatnih dokaza, čime bi se dodatno odugovlačio krivični postupak. Ipak, ono što se u ovom kontekstu konstantno zanemaruje, jeste obaveza iz člana 256. ZKP-a koja predviđa da će organ postupka saslušati okrivljenog o činjenicama u vezi sa imovinskopravnim zahtevom i proveriti okolnosti koje su od važnosti za njegovo utvrđivanje. Organ postupka je dužan da prikupi dokaze za odlučivanje o zahtevu i pre nego što je on podnet.⁸⁹ Dakle, ova obaveza leži i na javnom tužiocu, još u fazi istrage, i nema potrebe da se prikupljanje ovih dokaza prolongira za kasnije faze postupka i time postane uzrok potencijalnog odugovlačenja postupka, odnosno razlog za upućivanje oštećenog da imovinskopravni zahtev ostvari u parničnom postupku. Ipak, i u primeni navedene odredbe člana 256, kao „sigurnosni izlaz” koristi se stav 2. istog člana, koji kaže da ako bi se prikupljanjem dokaza i proverom okolnosti o imovinskopravnom zahtevu znatno odugovlačio postupak, organ postupka će se ograničiti na prikupljanje onih podataka čije utvrđivanje kasnije ne bi bilo moguće ili bi bilo znatno otežano.

Budući da je radna grupa koja je radila na Strategiji prepoznala da ne postoji problem na zakonodavnom već na nivou prakse, nije predviđena izmena navedenih odredaba ZKP-a, već se pristupilo izradi i usvajanju Smernica za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku⁹⁰, (mera 1.5) koje je Vrhovni kasacioni sud usvojio u novembru 2019. godine, čime su sudijama „krivičarima” pružene konkretne smernice, bazirane na iskustvima njihovih kolega koji svakodnevno odlučuju o odštetnim zahtevima u parničnom postupku, sa ciljem da im se olakša donošenje odluke o imovinskopravnom zahtevu već u krivičnom postupku. Ovo je samo prva u nizu planiranih mera čiji je cilj unapređenje prakse u ovoj oblasti, budući da se započelo i sa sprovođenjem

⁸⁸ Ako se imovinskopravni zahtev odnosi na povraćaj stvari, a sud ustanovi da stvar pripada oštećenom i da se nalazi kod okrivljenog ili kod nekog od učesnika u krivičnom delu ili kod lica kome su je oni dali na čuvanje, odrediće u presudi ili rešenju iz stava 4. ovog člana da se stvar preda oštećenom. Ako se imovinskopravni zahtev odnosi na poništaj određenog pravnog posla, a sud nađe da je zahtev osnovan, izreći će u presudi ili rešenju iz stava 4. ovog člana potpun ili delimični poništaj tog pravnog posla, s posledicama koje iz toga proističu, ne dirajući u prava trećih lica. (član 258, st. 2-3 ZKP)

⁸⁹ Istovremeno, član 257. predviđa mogućnost primene odredaba Zakona o izvršenju i obezbeđenju u smislu određivanja privremenih mera obezbeđenja imovinskopravnog zahteva nastalog usled izvršenja krivičnog dela ili protivpravnog dela koje je u zakonu određeno kao krivično delo. Ako oštećeni ima zahtev prema trećem licu zbog toga što se kod njega nalaze stvari pribavljene krivičnim delom ili protivpravnim delom koje je u zakonu određeno kao krivično delo ili zbog toga što je ono usled tog dela došlo do imovinske koristi, sud može u krivičnom postupku odrediti privremene mere obezbeđenja i prema trećem licu.

⁹⁰ Vrhovni kasacioni sud, Smernica za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/437726>, pristupljeno 20. marta 2020. godine

obuka za primenu smernica, ali i da je planirano da Vrhovni kasacioni sud prati njihovu primenu i o tome izveštava na godišnjem nivou.

Imajući u vidu i učestalu nemotivisanost žrtava da istaknu i opredele imovinskopravni zahtev, ali i činjenicu da retko imaju stručnu pomoć advokata, Akcionim planom je predviđena i izrada uniformnog obrasca u čijem bi popunjavanju u svrhu isticanja i opredeljivanja imovinskopravnog zahteva, pomoć pružali zaposleni u službama pomoći i podrške žrtvama i svedocima.

Ipak, čini se da u ovom nizu i dalje nedostaje još jedna karika, a to je unapređenje uloge javnog tužilaštva, što bi se moglo postići prenošenjem jednog značajnog dela Smernica koji se bavi pitanjem prikupljanja dokaza koji su od značaja za donošenje odluke o imovinskopravnom zahtevu, u obavezujuće uputstvo koje bi doneo Republički javni tužilac.

Kada je reč o drugoj pomenutoj zabludi ili dezinformaciji koja cirkuliše u javnom diskursu, i neretko se pominje čak i kao centralna obaveza koja proističe iz Direktive o žrtvama, a koja se tiče obaveze uspostavljanja fonda za kompenzaciju žrtvama, važno je napomenuti da ova obaveza Direktivom nije predviđena. Ovo ne znači da ova obaveza nema uporište u drugim izvorima međunarodnih standarda ali je činjenica da, što zbog činjenice da ih Republika Srbija i dalje nije ratifikovala⁹¹ ili da je stavila rezervu na relevantne članove tih instrumenata⁹² koji ovu obavezu predviđaju, ova obaveza i dalje predstavlja budućnost, a ne sadašnjost. Ovo svakako ne umanjuje važnost potrebe da se iznađu mehanizmi da se obezbedi kompenzacija žrtvama koje ne mogu da dobiju obeštećenje od učinioca ili je učinilac nepoznat. Čini se da bi ispravan pristup bio raditi na uspostavljanju ove vrste fonda paralelno sa intenzivnim radom na promeni negativne prakse po pitanju donošenja odluke o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku.

5.3.2. Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023.

Kao što je ranije napomenuto, Vlada Republike Srbije je na sednici 21. maja 2020. godine usvojila Strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine sa pripadajućim Akcionim planom za 2020. i 2021. godinu, (dok će preostali dvogodišnji period preciznije biti definisan kroz zaseban akcioni plan), nakon gotovo petogodišnje pauze po isteku prethodne Nacionalne strategije (2009 – 2015). Strategija sadrži definiciju nasilja koja je usklađena sa članom 19. stav 1. UN Konvencije o pravima deteta i pod nasiljem podrazumeva „svaki oblik fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje”. Pored ove definicije u dokumentu se prihvata i koristi i operativna definicija nasilja usvojena od strane Svetske zdravstvene organizacije prema kojoj „zloupotreba ili zlostavljanje deteta obuhvata sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnu

⁹¹ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Strasbourg, 24.XI.1983

⁹² Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, dostupno na: <https://rm.coe.int/168046031c>, pristupljeno 20.3.2020. godine

zlostrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploataciju, što dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja zdravlja deteta, njegovog preživljavanja, razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuje odgovornost, poverenje ili moć”.⁹³

Dokument prepoznaje i definiše različite **vrste nasilja** kao što su: fizičko, emocionalno, seksualno, vršnjačko, rodno zasnovano, strukturalno, institucionalno nasilje, zanemarivanje i nemarno postupanje, dečji, rani i prinudni brakovi i eksploatacija deteta. U odnosu na eksploataciju deteta prepoznati su sledeći **vidovi eksploatacije**: 1. zlostreba deteta u trgovini decom, prostituciji i pornografiji, 2. iskorišćavanje deteta za prostituciju, 3. iskorišćavanje deteta za pornografiju, 4. trgovina radi usvojenja, 5. zlostreba deteta u medicinske ili naučne svrhe, 6. socijalna eksploatacija deteta.⁹⁴ U odnosu na zaštitu dece od nasilja u **različitim okruženjima** dokument ističe važnost zaštite dece od nasilja u porodici, nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, nasilja u ustanovama socijalne zaštite, nasilja u društvenoj zajednici, zlostrebu dečjeg rada, nasilja u digitalnom prostoru i nasilja u medijskom prostoru, čime je napravljen iskorak u smislu prepoznavanja različitih okruženja u kojima je neophodno obezbediti zaštitu od nasilja.

Strategija prepoznaje i naročitu **osetljivost dece koja trpe višestruku viktimizaciju**, a kao posebno ugrožene grupe dece, između ostalih, prepoznaje decu u uličnoj situaciji, decu izbeglice, decu migrante, LGBTI decu, romsku decu. Ipak, iako bi bilo za očekivati da za svaku od identifikovanih, naročito osetljivih grupa budu definisane adekvatne mere, to je izostalo, a nisu ni razvijeni indikatori kojima bi se mogao meriti postignuti stepen unapređenja posebne zaštite dece iz ugroženih grupa.⁹⁵

Značaj Strategije je i u prepoznavanju važnosti uvođenja **eksplicitne zabrane telesnog kažnjavanja u svim okruženjima** i u jasnom isticanju da telesno kažnjavanje u cilju ispravljanja ili kontrole ponašanja predstavlja zlostavljanje deteta, što je konkretizovano i u okviru mere 3.1. koja se odnosi na izmene i dopune Porodičnog zakona tako da sadrži, između ostalog, izričitu zabranu telesnog kažnjavanja i jasno formulisane mere u okviru korektivnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava.

Kada je reč o strukturi ciljeva, Strategija definiše **jedan opšti i tri posebna cilja**. **Opšti cilj** Strategije je obezbeđenje kontinuiranog sveobuhvatnog odgovora društva na nasilje prema deci, u skladu sa dinamikom izazova, rizika i pretnji, kroz unapređen sistem prevencije,

⁹³ Centar za prava deteta (2020) Sažeta analiza Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023, dostupno na: https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2020/06/Analiza-Strategija-za-prevenciju-i-zastitu-dece-od-nasilja_PDF.pdf, pristupljeno 15. jula 2020. godine

⁹⁴ Kako je ispravno primećeno u analizi Centra za prava deteta, u odnosu na prethodni strateški dokument, Nacionalnu strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, novi strateški dokument jasnije definiše različite oblike nasilja i uvodi vrste nasilja koje u prethodnom dokumentu nisu bile dovoljno prepoznate. Međutim, trebalo bi da se deo koji se odnosi na vrste nasilja bolje strukturiše. Tako je na primer u sadašnjoj strukturi vršnjačko i rodno zasnovano nasilje verovatno omaškom stavljeno u deo koji se odnosi na eksploataciju deteta, iako mu tu nije mesto, što može dovesti do pogrešnih tumačenja u praksi.

⁹⁵ Centar za prava deteta (2020) Sažeta analiza Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023, dostupno na: https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2020/06/Analiza-Strategija-za-prevenciju-i-zastitu-dece-od-nasilja_PDF.pdf, pristupljeno 15. jula 2020. godine

zaštite i podrške. **Posebni ciljevi Strategije** su: 1. prevencija i sistematski rad na promeni stavova, vrednosti i ponašanja u odnosu na nasilje prema deci, 2. intervencije usmerene ka zaštiti dece od nasilja, 3. normativni okvir, institucionalni i organizacioni mehanizmi za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.

U svrhu dostizanja prvog posebnog cilja, definisano je pet mera i to: unapređenje kapaciteta profesionalaca u sektoru obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, policije i pravosuđa za prevenciju nasilja nad decom; unapređenje kapaciteta dece za prevenciju nasilja; unapređenje kapaciteta roditelja, staratelja i hranitelja za prevenciju nasilja nad decom; rana intervencija, podrška deci i porodici u riziku; stabilizacija javnosti za prevenciju nasilja nad decom.

U okviru drugog posebnog cilja definisane su tri mere i to: zaštita i podrška deci žrtvama i svedocima nasilja i njihovim porodicama; razvijanje mehanizama podrške za učinioce nasilja; unapređivanje kompetencija profesionalaca za zaštitu i podršku deci.

Radi realizacije trećeg posebnog cilja definisane su tri mere i to: jačanje sistematskih i institucionalnih mehanizama odgovora na sve oblike nasilja prema deci; uspostavljanje, razvoj i obezbeđivanje održivosti mera usmerenih na zaštitu dece od nasilja; unapređenje sistema za prikupljanje i upravljanje podacima o nasilju nad decom.

Važno je napomenuti da je Strategija prepoznala značaj unapređenja i jačanje uloge Saveta za prava deteta, čija je uloga godinama unazad oivičena neskladom potreba, ovlašćenja i kapaciteta.

Veza sa Strategijom za žrtve

Iako Strategija sadrži mere i aktivnosti koje se odnose na zaštitu i podršku deci žrtvama i svedocima nasilja i njihovim porodicama kako bi se sprečila sekundarna viktimizacija deteta, čini se da prilikom pisanja tih aktivnosti nisu uzeti u obzir principi, mere i aktivnosti iz (tada javno dostupnog) Nacrta Strategije za žrtve. Jedna od definisanih aktivnosti u okviru Mere 2.1, koja se u najvećoj meri odnosi na sprečavanje sekundarne viktimizacije deteta, podrazumeva unapređenje rada službi za pružanje podrške i pomoći svedocima i oštećenima u cilju boljeg pristupa deci žrtvama i svedocima nasilja u porodici. Iz toga je vidljivo da autori nisu imali u vidu planirano uspostavljanje Nacionalne mreže o čemu je ranije bilo više reči, a imajući u vidu njen koncept zasnovan na uključenju aktera iz državnog i nedržavnog sektora. Isto važi i za sprovođenje obuka. Naime dok Strategija za žrtve sadrži jasne kvantitativne indikatore u ovoj oblasti, njih u Strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja nema. Ovde bez sumnje postoji podeljena odgovornost resornih ministarstava koja su zadužena za koordinaciju i/ili učešće u obe radne grupe, kao i za davanje pozitivnog ili negativnog mišljenja na nacрте, kao i Sekretarijata za javne politike.

„Naročito je nejasno da li ovo unapređenje podrazumeva i unapređenje rada Jedinica za podršku deci žrtvama i svedocima u krivičnom postupku i njihovu integraciju u sistem. Ove jedinice su formirane u okviru projekta „Unapređenje prava deteta kroz jačanje sistema pravosuđa i socijalne zaštite u Srbiji” koji je realizovao UNICEF u partnerstvu sa Ministarstvom pravde i Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, a koji je

realizovan u periodu od 2014. do 2017. godine. Njihov način rada se se pokazao efikasnim u praksi i ozbiljno doprineo unapređenju sprečavanja sekundarne viktimizacije dece žrtava i svedoka krivičnih dela. Međutim, ova usluga je bila projektno zasnovana i nije postala deo državnog sistema usluga koje se finansiraju iz budžeta, tako da su jedinice nakon okončanja ovog projekta prestale sa radom. Imajući u vidu njihov značaj i postignute rezultate, njihova integracija u sistem je trebalo da bude posebno istaknuta i precizirana u Akcionom planu kao posebna aktivnost ili u okviru aktivnosti 2.1.1. Naročito jer je u delu koji se odnosi na merenje posebnog cilja 2: Intervencije usmerene ka zaštiti dece od nasilja kao indikator definisan „porast udela dece svedoka kojima je pružena podrška kroz saradnju sudova sa jedinicama za podršku deci u krivičnom postupku, u odnosu na ukupan broj dece svedoka” što ukazuje na to da se rad jedinica prepoznaje kao važan deo sistema podrške deci žrtvama i svedocima.”⁹⁶

5.3.3. *Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2022. godine*

Kako je definisano u Strategiji, ovaj dokument ima za cilj da obezbedi sveobuhvatan i kontinuiran odgovor društva na trgovinu ljudima, u skladu sa dinamikom novih izazova, rizika i pretnji, na taj način što će se unaprediti sistem prevencije, pomoći i zaštite žrtava i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom.

Strategija preuzima definiciju deteta iz Konvencije i Direktive 2011/36, navodeći da se detetom u smislu ove strategije smatra svako lice mlađe od 18 godina. Kada je reč o posebnim oblastima koje strategija prepoznaje u kontekstu prevencije i zaštite dece od trgovine ljudima, treba napomenuti da poglavlje 5. identifikuje ovo pitanje kao takvo da je neophodno sistemsko, temeljno i sinhronizovano bavljenje njime. „Uzimajući u obzir dimenzije, učestalost, specifične pojavne oblike trgovine decom, te uzrast, zrelost, ranjivost i posledice koje iskustvo žrtve ostavlja na decu, evidentna je neophodnost da se problem trgovine decom i iskorišćavanje dece u pornografiji i prostituciji, kao i njihova sveobuhvatna zaštita izdvoji kao poseban cilj koji će utvrditi pravce daljeg delovanja u skladu sa specifičnim potrebama deteta.”⁹⁷ U cilju odgovora na ove zahteve, ova strategija predviđa posebne aktivnosti i zadatke koji će obezbediti da deca u Republici Srbiji odrastaju u okruženju bezbednom od trgovine ljudima, iskorišćavanja u pornografiji i prostituciji. Ovi programi proizlaze iz Konvencije o pravima deteta, kojom se na sveobuhvatan način garantuju prava deteta koja počivaju na temeljnim principima: pravo deteta na život, opstanak i razvoj; nediskriminacija; najbolji interes deteta i participacija dece u pitanjima koja se tiču dece.⁹⁸

⁹⁶ Centar za prava deteta (2020) Sažeta analiza Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023, dostupno na: https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2020/06/Analiza-Strategija-za-prevenciju-i-zastitu-dece-od-nasilja_PDF.pdf, pristupljeno 15. jula 2020. godine

⁹⁷ Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2022. godine, „Službeni glasnik RS”, broj 77/17, poglavlje 5.

⁹⁸ *Ibidem*

Strategija prepoznaje značaj jačanja kapaciteta institucija i zaposlenih u njima kao mehanizam za unapređenje prevencije i smanjen uticaj uzroka trgovine ljudima, iskorišćavanja u pornografiji i prostituciji na decu, čim se obezbeđuje da oni državni službenici koji mogu doći u kontakt sa decom žrtvama pohađaju preventivne programe koji su u skladu sa trendovima kao što su migracije dece (dobrovoljne i prisilne) i zloupotrebe komunikacionih i informacionih tehnologija za trgovinu decom i iskorišćavanje u pornografiji i prostituciji (participativni preventivni programi su naročito prilagođeni deci iz ugroženih društvenih grupa), sprovođenjem programa za decu u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju koji naglašavaju neprihvatljivost diskriminacije polova i njene posledice. Otkrivanje i procesuiranje slučajeva trgovine decom i iskorišćavanja u pornografiji i prostituciji će biti u skladu sa proaktivnim pristupom, čiji je cilj da se olakša položaj dece kao žrtava i oštećenih u postupku. Zaštita dece žrtava biće obezbeđena uspostavljanjem kapaciteta za urgentno zbrinjavanje, uz unapređivanje saradnje svih onih koji rade sa decom i razvoj specijalizovanih službi i usluga sprovođenjem specifičnih participativnih programa za zaštitu i održivo socijalno uključivanje dece žrtava trgovine ljudima i žrtava iskorišćavanja u pornografiji i prostituciji.”⁹⁹

Ako se pogledaju aktivnosti predviđene Akcionim planom, jasno je da su mahom usmerene na jačanje kapaciteta. Od velikog značaja je i činjenica da postoji puna koherencija sa merama predviđenim Strategijom za žrtve i AP 23, pa je tako predviđeno unapređenje sistema informisanja žrtava trgovine ljudima o pravima iz člana 4. Direktive 2012/29 EU, a posebno u pogledu prava na ostvarenje imovinskopravnog zahteva u krivičnom postupku. Takođe predviđeno je i sprovođenje obuka javnih tužilaca i sudija na temu odlučivanja o imovinsko-pravnom zahtevu žrtve u krivičnom postupku (aktivnosti 3.3.-3.3.2), kao i u pogledu unapređenja mehanizma identifikacije žrtava trgovine ljudima. Akcionim planom prepoznate su i potrebe u kontekstu urgentnog zbrinjavanja i informisanja dece-žrtava trgovine ljudima.

⁹⁹ Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2022. godine, „Službeni glasnik RS”, broj 77/17, poglavlje 8.5.

6. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

ZAKLJUČCI

Iako je zakonodavac poslednjih godina preduzeo značajne korake na usaglašavanju materijalnog kaznenog zakonodavstva sa relevantnim međunarodnim standardima u oblasti zaštite deteta i dalje je neophodno usaglašavanje pojma deteta i pojma žrtve između Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku na način na koji su ovi pojmovi određeni u ključnim izvorima međunarodnih standarda. Pored navedenog, i dalje postoji problem unutrašnje nekoherentnosti Krivičnog zakonika, kao i Zakona o transplantaciji ljudskih organa i Zakona o ljudskim ćelijama i tkivima u pogledu propisanih kaznenih raspona u slučaju da se radi o maloletnoj žrtvi ali i u pogledu pristanka deteta na različite vidove eksploatacije.

Kada je reč o kaznenom procesnom zakonodavstvu, položaj žrtava i svedoka krivičnih dela, kako u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku, tako i Zakonom o maloletnicima, i dalje ne ispunjava standarde u pogledu sistemske zaštite, pomoći i podrške tokom čitavog krivičnog postupka ali i po njegovom okončanju, a u kontekstu koncepta restorativne pravde. Poseban problem predstavlja nedostatak primene postojećih zakonskih rešenja u pogledu imovinskoprogovnog zahteva, ali i nepostojanje nacionalne mreže službi podrške i pomoći žrtvama i limitirana upotreba video-linka. Navedeni problemi utiču i na neadekvatnu zaštitu maloletnih učinilaca krivičnih dela koji su zapravo skrivene žrtve eksploatacije kriminalnih aktivnosti.

Iako je pozitivno zakonodavstvo u oblasti azila i migracija nedavno usklađeno sa relevantnim standardima, neophodno je intenzivno raditi na obezbeđivanju adekvatnih finansijskih i materijalnih resursa za njegovo dosledno sprovođenje.

Kada je reč o ključnim dokumentima javnih politika koji uređuju položaj dece učinilaca, žrtava i svedoka krivičnih dela, važno je napomenuti da, i pored izvesnih pomaka u pogledu njihove međusobne usaglašenosti, i dalje postoje odstupanja koja pokazuju nedostatak saradnje među resornim ministarstvima/ovlašćenim predlagateljima. Pored toga, primetno je da su svi analizirani strateški dokumenti fokusirani gotovo u potpunosti na zahteve pregovaračkog procesa, dok su druga pitanja, prepoznata kroz naučnoistraživački rad i praksu, gotovo u potpunosti marginalizovana. Iako nije sporno da se prilikom izmena kaznenog zakonodavstva treba rukovoditi zahtevima pregovaračkog procesa, brojne kontradiktornosti ukazuju da je vreme za sistematičniji pristup izmenama, nasuprot postojećem *ad hoc* principu koji je, osim unutrašnje nekoherentnosti kaznenog zakonodavstva rezultirao i potpunom marginalizacijom gorućih potreba, poput temeljnih izmena Zakona o maloletnicima, dok se istovremeno sprovode nepotrebne i neretko populistički orijentisane izmene i dopune ključnih zakona. Primetna je i izvesna doza pasivizacije i marginalizacije uloge Saveta za prava deteta i Saveta za maloletnike, koja bi se delimično mogla pripisati i manjku zakonskih ovlašćenja.

PREPORUKE

1.	Izmeniti Krivični zakonik i Zakonik o krivičnom postupku radi usaglašavanja sa relevantnim međunarodnim standardima kojima se definiše pojam deteta i pojam žrtve.
2.	Izmenama Krivičnog zakonika otkloniti postojeće nelogičnosti u pogledu kaznenih raspona za krivična dela koja se mogu izvršiti na štetu maloletnog lica.
3.	Izmenama Zakona o presađivanju ljudskih organa i Zakona o ljudskim ćelijama i tkivima otkloniti postojeće nelogičnosti u pogledu kaznenih raspona za krivična dela propisana ovim zakonima, kada su izvršena na štetu maloletnog lica.
4.	Doneti novi Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika ili usvojiti temeljne i sveobuhvatne izmene postojećeg zakona a u skladu sa zahtevima ključnih strateških dokumenata, preporukama UN CRC i preporukama Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima i Saveta za prava deteta.
5.	Izmeniti Zakonik o krivičnom postupku sa ciljem pune transpozicije standarda u pogledu zaštite, podrške i pomoći žrtvama i svedocima krivičnih dela sadržanih u Direktivi (2012)029EU i Direktivi (2011)036EU a prepoznatih i preciziranih u relevantnim nacionalnim strateškim dokumentima.
6.	Obezbediti adekvatne finansijske i ljudske resurse za implementaciju relevantnih standarda u oblasti zaštite, podrške i pomoći žrtvama i svedocima krivičnih dela sadržanih u Direktivi (2012)029EU i Direktivi (2011)036EU, čime bi se obezbedila održivost i kontinuitet, naročito kada se radi o posebno osetljivim kategorijama žrtava i svedoka, prvenstveno onih kod kojih postoji sticaj faktora vulnerabilnosti, poput dece migranata i tražilaca azila, dece bez pratnje i dece žrtava trgovine ljudima.
7.	Kontinuirano raditi na unapređenju kurikuluma i obukama za pripadnike policije i nosioce pravosudnih funkcija, sa ciljem lakšeg prepoznavanja, osnaživanja i obezbeđivanja adekvatnog tretmana za maloletne učinioce krivičnih dela koji su skrivene žrtve trgovine ljudima u vidu eksploatacije kriminalnih aktivnosti, naročito kada je reč o deci u uličnoj situaciji.
8.	Nastaviti sa jačanjem administrativnih kapaciteta za dosledno sprovođenje garancija adekvatnog tretmana dece migranata i tražilaca azila, naročito onih bez pratnje i osigurati blagovremenu implementaciju preporuka nacionalnih i međunarodnih monitoring mehanizama.
9.	Unaprediti međusobnu usklađenost reformskih mera sadržanih u nacionalnim strateškim dokumentima kroz osnaženu ulogu Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima i Saveta za prava deteta.
10.	Obezbediti <i>evidence based policy making</i> pristup reformi kaznenog zakonodavstva, zasnovanog na preporukama akademske zajednice, pravosudne struke i pomagačkih profesija a sa ciljem pune primene principa najboljeg interesa deteta.

PRILOG - IZVORI I LITERATURA

- Bejatović, S. (2018) DIREKTIVA 2012/29/EU I KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO SRBIJE (STEPEN USAGLAŠENOSTI I MERE ZA POSTIZANJE ZAHTEVANOG STEPENA USAGLAŠAVANJA) -Normativni aspekt-
- Centar za prava deteta (2020) Sažeta analiza Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023, dostupno na: https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2020/06/Analiza-Strategija-za-prevenciju-i-zastitu-dece-od-nasilja_PDF.pdf, pristupljeno 15. jula 2020. godine
- Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, dostupno na: <https://rm.coe.int/168046031c>, pristupljeno 20.3.2020. godine.
- Direktivi 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava kojom se zamenjujet Okvirna odluka Saveta 2002/629/PUP.
- European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Strasbourg, 24.XI.1983
- European Union Common Negotiation Position for Chapter 23, available on: <http://mpravde.gov.rs/files/Ch23%20EU%20Common%20Position.pdf>, last accessed on October 30th 2016.
- Zajednička pregovoračka pozicija za Poglavlje 24, dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/pregovaracke_pozicije/PG24_Zajednicka_pozicija_EU.pdf, pristupljeno 25. juna 2020. godine.
- Zajednička pregovoračka pozicija za Poglavlje 23, dostupno na: [http://mpravde.gov.rs/files/Ch23 EU Common Position.pdf](http://mpravde.gov.rs/files/Ch23%20EU%20Common%20Position.pdf), poslednji pristup: 17. april 2020. godine.
- EU Directive of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime on the strengthening of the position of victims of crime (EU/2012/29).
- Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/7073/izvestaj-o-skriningu.php>, pristupljeno 25. juna 2020. godine
- Izveštaj o skriningu za Poglavlje 24, dostupno na: <http://mup.rs/wps/wcm/connect/0d2cad85-2456-48f1-af04-b750b99e01e0/%D0%98%D0%97%D0%92%D0%95%D0%A8%D0%A2%D0%90%D0%88+%D0%9E+%D0%A1%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%98%D0%9D%D0%93%D0%A3+%D0%97%D0%90+%D0%9F%D0%9E%D0%93%D0%9B%D0%90%D0%92%D0%89%D0%95+24+%28%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0+%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0%29.pdf?MOD=AJPERES&CVID=IO7CS.U>, pristupljeno 25. juna 2020. godine.

- Kolaković-Bojović, M (2020) Direktiva o žrtvama (2012/29/eu) i kazneno zakonodavstvo Republike Srbije, *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*, Bejatović, S (ur), Misija OEBS-a u Srbiji, 41-54.
- Kolaković-Bojović, M. (2016) *Usklađivanje krivičnog zakonodavstva Republike Srbije sa EU standardima u okviru Poglavlja 23, Krivično zakonodavstvo između prakse i propisa i usklađivanje sa evropskim standardima* (ur. M. Simović), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Ministarstvo pravde Republike Srpske, Banja Luka, 2017, 267-276.
- Kolaković-Bojović, M. 2016. Pristupni pregovori Republike Srbije sa EU u okviru Poglavlja 23 i potreba za izmenom krivičnog procesnog zakonodavstva, (Ilić, Goran ur.) *Dominantni pravci razvoja krivičnog zakonodavstva i druga aktuelna pitanja u pravnom sistemu Srbije*, Kopaonik: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 232-241.
- Kolaković-Bojović, M. (2016) *Victims and witnesses support in the context of the accession negotiations with EU*, in *European Integration: Justice, Freedom and Security* (Police Academy, Hanns Seidel Stiftung, Tara-Belgrade), 355-365.
- Republika Srbija, Izveštaj za 2019. godinu koji prati Saopštenje Komisije upućeno Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona, Saopštenje o politici proširenja EU za 2019. godinu {COM(2019) 260 konačni}
- Resolution of the Council of 10 June 2011 on a Roadmap for strengthening the rights and protection of victims, in particular in criminal proceedings 2011/C 187/01, available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011G0628\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011G0628(01)), last accessed on March 18th 2020.
- Ugovor o funkcionisanju EU, dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/ugovor_eu.pdf, pristupljeno 20.3.2020. godine
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila), Rezolucija 40/33 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 29.11.1985.
- Stojanović, Z. (2016) *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Škulić, M. (2011) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
- Škulić, M. (2010) *Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnom smislu*, *Crimen* (1)2, str. 216.
- Škulić, M. (2015) *Normativna analiza položaja oštećenog krivičnim delom u krivičnom pravnom sistemu Republike Srbije*, Misija OEBS-a u Republici Srbiji.

- Turanjanin, V, Kolaković-Bojović, M. i Batrićević, A. (2018) *Procena nivoa usklađenosti Krivičnog zakonika Republike Srbije sa relevantnim standardima u okviru pristupnih pregovora sa Evropskom unijom*, PERFORM.
- Vrhovni kasacioni sud, Smernica za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/437726>, pristupljeno 20.3.2020. godine
- UN Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije, dostupno na: <https://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/143>, pristupljeno 9. juna 2020. godine
- UNICEF (2017) Dečiji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji, etnografsko istraživanje, dostupno na: <https://www.unicef.org/serbia/media/2671/file/De%C4%8Diji%20brakovi%20u%20romskoj%20populaciji%20u%20Srbiji.pdf>, pristupljeno 10. jula 2020. godine

RELEVANTNI STRATEŠKI OKVIR U REPUBLICI SRBIJI

- Akcioni plan za Poglavlje 23, dostupno na: <http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>, pristupljeno 1. juna 2020. godine.
- Akcioni plan za Poglavlje 24, dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/akcioni_planovi/akcioni_plan_pg_24.pdf, pristupljeno 25. juna 2020. godine.
- Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine "Službeni glasnik RS", broj 80/2020.
- Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine „Službeni glasnik RS”, broj 22/15.
- Nacionalna strategija za unapređenje položaja žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period od 2020-2025. godine sa pratećim Akcionim planom za period od 2020-2022. godine.
- Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine, „Službeni glasnik RS”, broj 4/16.
- Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga od 2014. do 2021. godine „Službeni glasnik RS”, broj 1/15.
- Strategiju za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine Vlada Republike Srbije usvojila je 2016. godine „Službeni glasnik RS”, broj 26/16.
- Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2022. godine, „Službeni glasnik RS”, broj 77/17.

- Strategija razvoja informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2017–2020. godine „Službeni glasnik RS”, broj 53/17.
- Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji do 2020. godine, „Službeni glasnik RS”, broj 114/13.
- Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja Vlada je donela 5. avgusta 2005. godine.

RELEVANTNI PROPISI U REPUBLICI SRBIJI

- Zakon o advokaturi, „Službeni list SRJ”, br. 24/98, 26/98, 69/00, 11/02 i 72/02 i - „Službeni list SCG”, 1/03.
- Zakon o azilu i privremenoj zaštiti, „Službeni glasnik RS”, broj 24/2018.
- Zakon o javnom tužilaštvu, „Službeni glasnik RS” br. 116/08, 104/09, 101/10, 78/11 - dr. zakon, 101/11, 38/12 - odluka US, 121/12, 101/13, 111/14 - odluka US, 117/14, 106/15 i 63/16 - odluka US.
- Zakonik o krivičnom postupku „Službeni glasnik RS”, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14, 35/19.
- Zakon o ljudskim ćelijama i tkivima, „Službeni glasnik RS”, broj 57/2018.
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Službeni glasnik RS”, broj 85/2005.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, broj 19/2009.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, broj 12/2013.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, broj 1/2010.
- Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, uz konvenciju o pravima deteta „Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori”, br. 7/2002.
- Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta „Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori”, br. 7/2002.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti dece i saradnji u oblasti međunarodnog usvojenja, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, broj 12/2013.
- Zakon o presađivanju ljudskih organa, „Službeni glasnik RS”, broj 57/2018.

- Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima deteta, "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97.
- Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, „Službeni list SFRJ”, br. 7/71.
- Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, „Službeni list SFRJ”, br. 7/71.
- Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i Prvi Protokol uz nju, Protokola broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokola broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokola broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima: Službeni list SCG - Međunarodni ugovori, broj 9/2003-16.
- Zakon o sudijama, "Službeni glasnik RS", br. 116/08, 58/09 – odluka US, 104/09, 101/10, 8/12 – odluka US, 121/12, 124/12 – odluka US, 101/13, 111/14 – odluka USS, 117/14, 40/15, 63/15 – odluka US i 106/15, 63/16 – odluka US i 47/17.
- Zakon o strancima, "Službeni glasnik RS", br. 24/2018, 31/2019.
- Zakon o transplantaciji organa, "Službeni glasnik RS", broj 72/2009.
- Zakon o upravljanju migracijama "Službeni glasnik RS", broj 107/2012.
- Krivični zakonik, "Službeni glasnik RS", br. 85/05, 88/05 - ispravka, 107/05 - ispravka, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19.
- Pravilnik o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima, "Službeni glasnik RS", broj 83/2019.
- Sudski poslovnik, "Službeni glasnik RS", br. 110/09, 70/11, 19/12, 89/13, 96/15, 104/15, 113/15 - ispr., 39/16, 56/16, 77/16 i 16/18.
- Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/06. Zakon o advokaturi, "Službeni glasnik RS", br. 31/11 i 24/12 - odluka US.

II DEO: POLOŽAJ ŽRTAVA U KRIVIČNOM POSTUPKU

– Analiza pravosudne prakse za 2019. godinu za krivična dela
posredovanje u vršenju prostitucije, trgovina ljudima i trgovina
maloletnim licima radi usvojenja –

Tanja Drobňjak

1. UVOD

ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima posvećena je iskorenjivanju svih oblika eksploatacije i trgovine ljudima, posebno ženama i decom, kao i pružanju podrške u potrazi za nestalom decom. Osnovana je 2000. godine i od samog početka bavi se problemom trgovine ljudima sveobuhvatno, tj. radi na iskorenjivanju različitih oblika ovog problema, odnosno istovremeno deluje u oblasti prevencije, edukacije, pružanja direktne pomoći žrtvama, reintegracije, istraživanja i izveštavanja, javnog zastupanja na strateškom i operativnom nivou, i pruža podršku izgradnji funkcionalnog i efikasnog sistema za suzbijanje trgovine ljudima uz puno poštovanje poštuje ljudskih prava žrtava.

U sklopu aktivnosti usmerenih na unapređivanje položaja žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela, Udruženje ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima od 2011. godine u kontinuitetu prati sudsku praksu za krivična dela trgovina ljudima, posredovanje u vršenju prostitucije i trgovina maloletnim licima radi usvojenja. Godišnja analiza pravosudne prakse sa fokusom usmerenim na sve najznačajnije aspekte ostvarivanja prava žrtava u krivičnom postupku, nastavlja se analizom sudskih presuda donetih u krivičnim postupcima tokom 2019. godine, na osnovu podataka i presuda pribavljenih od nadležnih javnih tužilaštava i sudova u Srbiji. Analiza se, kao i u prethodnom periodu, sprovodi u cilju praćenja stepena ostvarenosti i poštovanja zaštite i prava žrtava u sudskom postupku, koji je od značaja ne samo sa aspekta pojedinačnih slučajeva već i kao pokazatelj stepena poštovanja ljudskih prava žrtava u sudskom postupku i usklađenosti pravnog, strateškog i institucionalnog okvira sa obavezama iz ratifikovanih međunarodnih dokumenata.

Godišnja analiza pravosudne prakse u ovoj oblasti nastoji da pruži objektivno sagledavanje postojećeg stanja i prepreka, kako bi se nedostaci ispravili i uočile ključne oblasti ke zahtevaju unapređivanje, bilo kroz izmenu postojećih zakonskih rešenja ili dosledniju implementaciju postojećih normi. Analiza je usmerena na praćenje poštovanja prava žrtava u krivičnom postupku kako bi se unapredio njihov položaj i istovremeno ocenili rezultati dosadašnjih zakonodavnih i institucionalnih reformi i sprovedenih edukacija. Kontinuirano praćenje prakse u ovoj oblasti sa aspekta položaja i prava žrtava u krivičnom postupku omogućava i uvid u efikasnost pojedinih zakonskih rešenja, stepen ujednačenosti sudske prakse i eventualni napredak u ostvarivanju prava žrtava u određenim oblastima. Usklađivanje pravnog, strateškog i institucionalnog okvira sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti i dosledna primena postojećeg pravnog okvira jasan su pokazatelj posvećenosti države ispunjavanju preuzetih obaveza, borbi protiv trgovine ljudima i nastojanju da se zaštiti položaj žrtve u krivičnom postupku uz pojačanu pažnju kada se radi o maloletnim žrtvama.

Iako *Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2022. godine*¹⁰⁰ prepoznaje potrebu za unapređivanjem podrške žrtava trgovine ljudima i druge prepreke kao što je neefikasnost procesa obeštećenja žrtava, te potrebu za dodatnim razvijanjem kompetencija zaposlenih u oblasti

¹⁰⁰ "Sl. glasnik RS", br.77/2017

procesuiranja slučajeva trgovine ljudima, u praksi i dalje postoje problemi u raznim aspektima zaštite i ostvarivanja prava žrtava. Uprkos unapređivanju pravnog, strateškog i institucionalnog okvira, pojedini aspekti zaštite i prava žrtava se i dalje otežano ostvaruju, na šta ukazuju i relevantni međunarodni izveštaji. *Drugi GRETA izveštaju za Srbiju*¹⁰¹ ukazuje na probleme zaštite žrtava u sudskim postupcima, ostvarivanja kompenzacije i pravne pomoći, uz potrebu većeg korišćenja raspoloživih mera za zaštitu žrtava od retraumatizacije tokom sudskog postupka. U *Izveštaju o trgovini ljudima za 2019. godinu US State Department-a* od 20. juna 2019. godine¹⁰² ističe se potreba za primenom pristupa u čijem je centru žrtva i mera zaštite za žrtve koje svedoče pred sudom da bi se umanjilo zastrašivanje i retraumatizacija žrtava i naročito dece, uz poseban akcenat na potrebu primene instituta posebno osetljivog svedoka, kao i na nemogućnost žrtava da kompenzaciju ostvare u krivičnom postupku.

Praćenje sudske prakse za krivično delo trgovina ljudima i povezana krivična dela (posredovanje u vršenju prostitucije i trgovina maloletnim licima radi usvojenja) nastavlja se kroz analizu sudskih presuda pribavljenih od nadležnih prvostepenih i drugostepenih sudova u Srbiji, koje su donete u krivičnim postupcima tokom 2019. godine. Analiza na osnovu dostupnih podataka iz presuda nastoji da predstavi položaj žrtava ovih krivičnih dela u odnosu na njihov položaj u krivičnom postupku i stepen ostvarivanja njihovih prava, posebno vodeći računa o položaju i pravima maloletnih oštećenih lica u postupku. U tekstu analize posebno su predstavljeni ciljevi i metodologija praćenja i analize sudskih presuda (Poglavlje II tačka 1.), kao i podaci dobijeni od nadležnih javnih tužilaštava i sudova (Poglavlje II tačka 2.). Opšti statistički podaci dobijeni iz pribavljenih sudskih odluka predstavljeni su u odnosu na vrste krivičnih dela, vrste odluka i izrečenih kazni, trajanje postupka, uz poseban prikaz dostupnih podataka o okrivljenim i oštećenim licima (Poglavlje III tačka 1). Položaj žrtava u sudskom postupku analiziran je u odnosu na najznačajnije aspekte kao što su zaštita privatnosti žrtve, savetovanje i informisanje, sigurnost i zaštita, a posebno su izdvojeni aspekti saslušanja žrtava u sudskom postupku i položaj i zaštita maloletnih oštećenih lica, kao i pravo na kompenzaciju odnosno naknadu štete (Poglavlje III tačka 2.). Pored ovih aspekata zaštite i ostvarivanja prava žrtava u krivičnom postupku, analiza se posebno bavi i kaznenom politikom koja je pokazatelj odnosa pravosudnog sistema pa samim tim i države prema određenim krivičnim delima (Poglavlje III tačka 3.), kao i primenom instituta sporazuma o priznanju krivičnog dela u praksi (Poglavlje III tačka 4.).

Rezultati analize pravosudne prakse za 2019. godinu izneti u zaključnim razmatranjima (Poglavlje IV), ukazuju da u praksi i dalje postoje prepreke u ostvarivanju prava žrtava u krivičnom postupku na koje su ukazivali nalazi analiza za prethodne godine. Nedosledna primena odredbi o isključivanju javnosti sa suđenja i mali broj slučajeva u kojima je žrtvama dodeljen status posebno osetljivog svedoka i dalje se beleže u praksi. Pravo na kompenzaciju žrtava se ne ostvaruje u krivičnom postupku, pa se tako sva oštećena lica

¹⁰¹ Izveštaj Ekspertske grupe za suzbijanje trgovine ljudima koja vrši nadzor nad sprovođenjem i ispunjavanjem obaveza koje su države potpisnice preuzele potpisivanjem *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima* iz 2005. godine, GRETA(2017)33 dostupan je na internet stranici <https://rm.coe.int/greta-2017-37-frg-srb-srb/16807809fe>

¹⁰² Prevod Izveštaja na srpski jezik dostupan je internet stranici <https://www.astra.rs/izvestaji-i-studije/>

i dalje upućuju da imovinsko pravni zahtev ostvare u parničnim postupcima. Pored toga, blaga kaznena politika i sve češća primena sporazuma o priznanju krivice dodatno otežavaju ostvarivanje prava žrtava.

Unapređivanje položaja žrtava u oblasti zaštite privatnosti, savetovanja i informisanja i načina saslušanja, posebno je značajno kada se ima u vidu osetljiv položaj žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela koja su predmet analize, kao i značajan broj maloletnih oštećenih lica. Trend blage kaznene politike koji je nastavljen i tokom 2019. godine, kao i nemogućnost ostvarivanja imovinsko pravnog zahteva u krivičnom postupku, dodatno ugrožavaju položaj žrtava i produbljuju njihovo nepoverenje u institucionalnu zaštitu. Ostvarivanje višeg stepena zaštite i prava oštećenih lica u krivičnom postupku u nekim oblastima (kao što su zaštita privatnosti, bezbednost i informisanje, saslušanje, te pitanje kaznene politike) uslovljeno je stepenom primene postojećih zakonskih rešenja, pa bi dosledna implementacija postojećih zakonskih odredbi i promena odnosa organa postupka prema položaju žrtve donela značajnu promenu. U pogledu ostalih ključnih segmenata, kao što je pravo na kompenzaciju, neophodno je unapređivanje postojećeg zakonskog i institucionalnog okvira. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti i prevenciji seksualne i radne eksploatacije maloletnih lica u cilju smanjivanja faktora rizika i podložnosti, posebno rizičnih grupa kao što su pripadnici etničkih manjinskih grupa, štíćenici ustanova socijalne zaštite i porodica u evidenciji sistema socijalne zaštite. Konačno, značajan napredak u oblasti zaštite interesa i prava žrtava u sudskom postupku nemoguće je postići bez poštovanja međunarodnih standarda u ovoj oblasti i koordiniranog odgovora koji podrazumeva saradnju države i organizacija civilnog društva na polju implementacije i unapređivanja postojećeg zakonskog okvira, edukacije svih aktera uključenih u krivično pravnu zaštitu, te preventivnog delovanja u cilju smanjenja podložnosti i faktora rizika.

2. PRAĆENJE I ANALIZA PRAVOSUDNE PRAKSE

2.1. Ciljevi i metodologija

Kao i prethodnih godina, analiza pravosudne prakse za 2019. godinu usmerena je na sveobuhvatno sagledavanje položaja žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela, kao što su krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije i trgovina maloletnim licima radi usvojenja. Položaj žrtava, odnosno oštećenih lica u krivičnom postupku, analiziran je u odnosu na osnovne standarde zaštite, ostvarivanja prava i pomoći žrtvama trgovine ljudima koje postavlja *Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 2000. godine*¹⁰³ (Palermo protokol) i *Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine*¹⁰⁴.

Kontinuitet u praćenju i analizi godišnje pravosudne prakse u ovoj oblasti neophodan je radi objektivnog sagledavanja i unapređivanja položaja žrtava u krivičnom postupku, kao i eventualnih prepreka i problema koji se u praksi javljaju - bilo usled nedostataka u domaćem zakonodavstvu ili nedosledne primene postojećih zakonskih rešenja. Podaci i zaključci izneti u analizi stoga mogu predstavljati relevantnu osnovu za preporuke i dalje unapređivanje pravne zaštite žrtava. Imajući u vidu da uprkos unapređivanju pravnog, strateškog i institucionalnog okvira, zapažanja i zaključci dosadašnjih godišnjih analiza u periodu 2011-2018. godine ukazuju na značajne i kontinuirane nedostatke u implementaciji postojećih pravnih normi, nastavak praćenja i analize pravosudne prakse pokazuje se kao opravdan u cilju daljeg unapređivanja položaja žrtava pred sudovima. Kao i prethodnih godina, osnovni cilj analize pravosudne prakse u 2019. godini je objektivno sagledavanje položaja žrtava krivičnih dela trgovina ljudima, posredovanje u vršenju prostitucije i trgovina maloletnim licima radi usvojenja u sudskom postupku, u cilju procene usklađenosti domaćeg pravnog, strateškog i institucionalnog okvira sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Praćenje i procena efektivne implementacije postojećih pravnih normi u praksi značajna je i sa aspekta ujednačenosti sudske prakse u aspektu ostvarivanja prava žrtava i procene potreba za kontinuiranom edukacijom zaposlenih u pravosuđu, sa krajnjim ciljem unapređivanja položaja žrtava u krivičnom postupku.

Analiza pravosudne prakse za 2019. godine prati ciljeve i metodologiju prethodnih analiza iz perioda 2011-2018. godine i zasniva se na kvantitativnoj (statističkoj) i kvalitativnoj analizi sudskih presuda koje su donete tokom 2019. godine u krivičnom postupku u prvom stepenu suđenja ili u postupku po žalbi. Informacije o broju postupaka koji se vode ili su rešeni pred nadležnim tužilaštvima i sudovima, kao i sudske odluke koje su bile predmet analize, pribavljeni su od ovih organa u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Informacije su tražene od nadležnih javnih tužilaštava (o broju podnetih krivičnih prijava, optuženja i zaključenih sporazuma o priznanju krivičnog dela), prvostepenih

¹⁰³ „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori”, br. 6/2001

¹⁰⁴ „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori”, br.19/2009

sudova (o broju vođenih postupaka, broju pravnosnažnih i nepravnosnažnih presuda i broju prihvaćenih sporazuma o priznanju krivičnog dela) i drugostepenih sudova (o broju vođenih drugostepenih postupaka) za 2019. godinu i to za krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 184 KZ, trgovina ljudima iz člana 388 KZ i trgovina maloletnim licima radi usvojenja iz člana 389 KZ.

Analizom je obuhvaćeno ukupno 29 sudskih odluka, odnosno dostavljenih presuda, donetih u krivičnim postupcima tokom 2019. godine od strane nadležnih prvostepenih sudova (Osnovni sudovi u Beogradu i Subotici; Viši sudovi u Beogradu, Smederevu, Novom Sadu, Valjevu i Vranju) i drugostepenih sudova u postupku odlučivanja po žalbi (Apelacioni sud u Beogradu, Nišu i Novom Sadu). Od ukupnog broja presuda, analizom je obuhvaćeno 16 prvostepenih presuda, od kojih je 8 presuda doneto po osnovu prihvatanja sporazuma o priznanju krivičnog dela u smislu odredbi članova 313-319 Zakonika o krivičnom postupku. Drugostepenih odluka donetih u žalbenom postupku je ukupno 13, od kojih se 5 odnosi na analizirane prvostepene presude. Analizirane prvostepene presude se odnose na krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije iz čl.184 KZ, trgovina ljudima iz čl.388 KZ i trgovina maloletnih licima radi usvojenja iz čl.389 KZ. Većina drugostepenih odluka se odnosi na krivično delo trgovina ljudima.

Prilikom analize sudskih presuda donetih u krivičnom postupku korišćeni su parametri značajni za procenu položaja žrtve u pogledu zaštite i ostvarivanja osnovnih prava u sudskom postupku. Podaci dobijeni iz prikupljenih presuda bili su predmet kvantitativne (statističke) kao i kvalitativne analize, koje su usmerene na podatke odnosno pokazatelje od značaja za procenu položaja žrtve u pogledu zaštite i ostvarivanja osnovnih prava u sudskom postupku. Kvantitativna (statistička) analiza (predstavljena u Poglavlju III tačka 1.) odnosi se na vrstu krivičnih dela, vrstu odluka i visinu izrečenih kazni, dužinu trajanja postupaka, kao i na podatke o okrivljenim i oštećenim licima, a za osnov je imala presude donete u prvostepenim postupcima. Drugostepene odluke bile su osnov za utvrđivanje vrste odluka (potvrđivanje, ukidanje i preinačenje prvostepenih odluka) i dužinu trajanja postupaka. Kvalitativna analiza se na osnovu dostupnih statističkih podataka, kao i detaljne analize dostupnih podataka iz prvostepenih presuda, bavi položajem i pravima žrtava kroz najznačajnije aspekte kao što su zaštita privatnosti žrtve, savetovanje i informisanje, sigurnost i zaštita, a posebno su izdvojeni aspekti saslušanja žrtava u sudskom postupku i položaja i zaštite maloletnih oštećenih lica, a zatim i pravo na kompenzaciju odnosno naknadu štete (Poglavlje III tačka 2.). Pored ovih aspekata zaštite i ostvarivanja prava žrtava u sudskom postupku, analiza se posebno bavi i kaznenom politikom (Poglavlje III tačka 3.) i primenom instituta sporazuma o priznanju krivičnog dela koji je sve zastupljeniji u praksi (Poglavlje III tačka 4.).

Godišnja analiza pravosudne prakse usmerena je, kao i do sada, na što sveobuhvatnije sagledavanje položaja i ostvarivanja prava žrtava u sudskom postupku u odnosu na osnovne međunarodne standardne zaštite. Struktura analize za 2019. godinu kao i prethodnih godina prati smernice iz najznačajnijih međunarodnih dokumenata u pogledu mera radi obezbeđivanja pomoći i zaštite žrtvama u cilju poboljšanja njihovog položaja, kao što su

zaštita privatnosti i identiteta žrtava (član 6. *Palermo protokola* i član 11. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*), pomoć žrtvama - pružanje informacija i pomoći pri ostvarivanju prava i interesa žrtve u sudskom postupku i mere za bezbednost žrtve (član 6. *Palermo protokola* i član 12. i 15. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*) i nadoknada štete (član 6. *Palermo protokola* i član 15. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*), uz poseban osvrt na položaj i prava maloletnih žrtava u navedenim aspektima zaštite. Uz svaki pojedini segment prava i položaja žrtava, posebno su razmatrane mogućnosti i zakonska rešenja koja pruža Krivični zakonik (KZ)¹⁰⁵, Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica¹⁰⁶, kao i Zakonik o krivičnom postupku (ZKP)¹⁰⁷.

Za žrtve trgovine ljudima i drugih krivičnih dela koja su predmet analize, u tekstu su prema potrebi korišćeni izrazi „žrtva”, „oštećeni/a” ili „oštećeno lice”. U slučaju oštećenih koji nisu navršili 18 godina, koriste se izrazi „maloletno lice” ili „maloletno oštećeno lice”. Izraz „okrivljeni” korišćen je kao opšti naziv za osumnjičenog, okrivljenog, optuženog i osuđenog, u smislu značenja izraza iz člana 2. Zakonika o krivičnom postupku.

2.2. Podaci dobijeni od nadležnih tužilaštva i sudova

U cilju prikupljanja pouzdanih i relevantnih podataka i što većeg broja presuda koje bi bile predmet analize, nadležnim javnim tužilaštvima i sudovima je upućen zahtev za dostavljanje podataka za 2019. godinu u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Informacije su tražene od nadležnih javnih tužilaštava (o broju podnetih krivičnih prijava, optuženja i zaključenih sporazuma o priznanju krivičnog dela), prvostepenih sudova (o broju vođenih postupaka, broju pravnosnažnih i nepravnosnažnih presuda i broju prihvaćenih sporazuma o priznanju krivičnog dela) i drugostepenih sudova (o broju vođenih drugostepenih postupaka) za 2019. godinu i to za krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 184 KZ, trgovina ljudima iz člana 388 KZ i trgovina maloletnim licima radi usvojenja iz člana 389 KZ.

Iz dopisa primljenih od **Osnovnih javnih tužilaštava** (OJT) zaključuje se da je tokom 2019. godine za krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije iz čl.184 KZ podnetih krivičnih prijava i/ili sporazuma o priznanju krivičnog dela bilo pred 11 OJT, te da je podneto ukupno 25 krivičnih prijava za krivično delo iz člana 184 KZ. Od tog broja 3 krivične prijave su odbacene, podneto je 8 optužnih akata (od toga, prema dostupnim podacima, dva su optužna predloga), zaključeno je 3 sporazuma o priznanju krivičnog dela (sva 3 OJT Niš).

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od OJT pred kojima je bilo postupanja, mogu se utvrditi sledeći podaci:

¹⁰⁵ „Sl.glasnik RS”, br.85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019

¹⁰⁶ „Sl.glasnik RS”, br.85/2005

¹⁰⁷ „Sl.glasnik RS”, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019

OJT Loznica	1 krivična prijava protiv 1 lica po kojoj je doneto rešenje o odbačaju krivične prijave
OJT Subotica	3 krivične prijave protiv 3 lica, u 1 predmetu je podnet optužni predlog
Prvo OJT Beograd	5 krivičnih prijava i 1 optužni akt
Drugo OJT Beograd	Vođeno 6 postupaka po krivičnim prijavama, 4 optužna akta
Treće OJT Beograd	2 krivične prijave
OJT Vrbas	1 krivična prijava data na zapisnik (rešenje o odbačaju)
OJT Novi Sad	1 krivična prijava (izveštaj) protiv 1 lica (rešenje o odbačaju)
OJT Niš	3 krivične prijave okončane sa 3 sporazuma o priznanju krivičnog dela (1 potvrđen, 2 nepotvrđena)
OJT Zrenjanin	1 krivična prijava
OJT Čačak	1 krivična prijava po kojoj je podnet 1 optužni predlog protiv 1 lica
OJT Požarevac	Vođen 1 postupak u kom su izvođene dokazne radnje

Prema dostavljenim odgovorima, pred ostalim OJT nije bilo evidentiranih krivičnih prijava niti zaključenih sporazuma o priznanju krivičnog dela za krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije iz čl.184 KZ.

Iz dopisa primljenih od **Viših javnih tužilaštava** (VJT) zaključuje se da je tokom 2019. godine za krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 184 KZ, trgovina ljudima iz člana 388 KZ i trgovina maloletnim licima radi usvojenja iz člana 389 KZ, podneto 28 krivičnih prijava (24 se tiču krivičnog dela iz čl.388, a 4 krivičnog dela iz čl.389 KZ), od čega su prijave za 2 lica odbačene. Podneti su optužni akti protiv 23 lica, od toga 19 za čl.388, 1 za čl.184, 3 za član 389 KZ. Zaključena su 2 sporazuma o priznanju krivičnog dela, jedan za čl.389 i jedan za čl.184 KZ.

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od VJT pred kojima je bilo postupanja, mogu se utvrditi sledeći podaci:

VJT Vranje	1 krivična prijava po kojoj je doneta naredba o sprovođenju istrage zbog krivičnog dela iz čl.388 st. 3 u vezi st.1 KZ, istraga u toku
VJT Jagodina	1 optužnica povodom naredbe o sprovođenju istrage iz 2018. godine za krivično delo iz čl.388 st. 3 u vezi st. 1 KZ, optužnica nije potvrđena već je predmet vraćen na dopunu istrage, istraga u toku

VJT Subotica	1 krivična prijava protiv 1 lica zbog krivičnog dela iz čl. 388 st. 2 u vezi stava 1 KZ, podignuta 1 optužnica
VJT Zrenjanin	za čl.388 primljene su krivične prijave protiv 4 lica, od toga protiv 1 lica podignuta optužnica, a za preostala 3 lica predmet u fazi istrage
VJT Valjevo	Za čl.388 vođena su 2 postupka, u jednom predmetu je protiv 2 lica dostavljen nacrt optužnog predloga, u drugom predmetu protiv 2 lica donete su naredbe o sprovođenju istrage i istražni postupak je u toku
VJT Novi Sad	Za čl.388 u odnosu na 3 lica donete su naredbe o sprovođenju istrage, za čl.389 u odnosu na 3 lica je podnet optužni predlog a u odnosu na 1 lice je prihvaćen sporazum o priznanju krivičnog dela (pravosnažna presuda), u odnosu na 1 lice doneto je rešenje o odbačaju krivične prijave
VJT Požarevac	Za čl.388 st. 2 u vezi stava 1 KZ naredbom pokrenut istražni postupak koji je još uvek u toku
VJT Sombor	Za čl.389 4 krivične prijave
VJT Prokuplje	Za čl.388 3 krivične prijave i to za 1 lice ustupljena VJT Beograd, za 2 lica pokrenuta istraga koja je još uvek u toku, za 1 lice dokazne radnje
VJT Beograd	Za čl.388 postupak pokrenut u odnosu na 6 lica i podignuto 5 optužnica, dok je za 1 lice istraga u toku, za čl.184 podignuta optužnica protiv 1 lica
VJT Novi Pazar	Za čl.388 primljena 1 krivična prijava protiv 3 lica, u odnosu na 1 lice odbačena krivična prijava, a protiv 2 lica podignuta optužnica
VJT Šabac	Za čl.388 podignuta 1 optužnica protiv 2 lica
VJT Smederevo	Za čl.388 primljena 1 krivična prijava
VJT Zaječar	Za čl.388 primljene 2 krivične prijave
VJT Niš	Za čl.388 prijavljeno 5 lica i optuženo 5 lica, za čl.184 zaključen 1 sporazum o priznanju krivičnog dela

Prema dostavljenim odgovorima, pred ostalim VJT nije bilo evidentiranih krivičnih prijavi niti zaključenih sporazuma o priznanju krivičnog dela za krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 184 KZ, trgovina ljudima iz člana 388 KZ i trgovina maloletnim licima radi usvojenja iz člana 389 KZ.

Iz dopisa primljenih od **Osnovnih sudova** (OS) zaključuje se da je tokom 2019. godine za krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije iz čl.184 KZ vođeno 11 postupaka, od kojih su 2 i dalje u toku a doneto je 9 presuda od kojih 2 pravosnažne.

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od OS pred kojima je bilo postupanja, mogu se utvrditi sledeći podaci:

Prvi OS u Beogradu	Vođena 2 postupka od kojih je 1 i dalje u toku, a drugi je pravnosnažno okončan
Drugi OS u Beogradu	Ukupno vođeno 6 postupaka i doneto 6 presuda
Treći OS u Beogradu	Vođen 1 postupak okončan pravnosnažnom presudom
OS u Subotici	1 presuda i 1 nerešen predmet

Prema dostavljenim odgovorima, pred ostalim OS nije bilo postupaka za navedeno krivično delo.

Iz dopisa primljenih od **Viših sudova** (VS) zaključuje se da je tokom 2019. godine za krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 184 KZ, trgovina ljudima iz člana 388 KZ i trgovina maloletnim licima radi usvojenja iz člana 389 KZ doneto ukupno 7 presuda, od kojih je 5 pravnosnažno.

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od VS pred kojima je bilo postupanja, mogu se utvrditi sledeći podaci:

VS u Beogradu	Vođeno 16 postupaka za čl.388 i donete 2 presude (pravnosnažne), vođena 2 postupka za čl.184
VS u Smederevu	Vođen 1 postupak za čl.388 i čl. 184 i doneta 1 nepravnosnažna presuda
VS u Novom Sadu	Za čl.388 je 1 predmet pravnosnažno rešen, 1 postupak je obustavljen, 1 je u toku, za čl.389 zaključen je 1 sporazum i 1 je u toku
VS u Valjevu	Vođen 1 postupak za čl.388 koji je pravnosnažno okončan
VS u Vranju	Doneta 1 presuda za čl.388

Prema dostavljenim odgovorima, pred ostalim OS nije bilo postupaka za navedeno krivično delo.

Iz dopisa primljenih od **Apelacionih sudova** o broju vođenih i okončanih žalbenih postupaka, zaključuje se da je tokom 2019. godine za krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 184 KZ i trgovina ljudima iz člana 388 KZ doneto ukupno 13 presuda i 5 rešenja.

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od Apelacionih sudova pred kojima je bilo postupanja, mogu se utvrditi sledeći podaci:

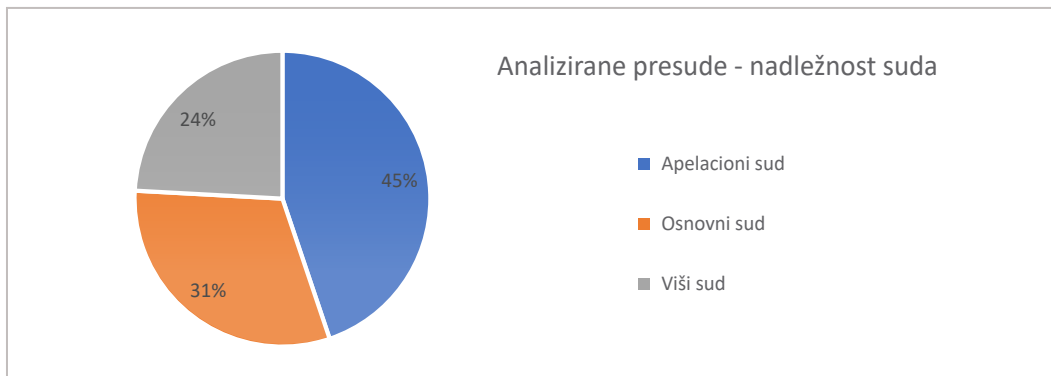
Apelacioni sud u Nišu	Za čl.388. donete su 3 odluke
Apelacioni sud u Beogradu	Za čl.388. vođena 4 postupka od kojih su 3 okončana donošenjem presude i još 1 postupak je započet, dok su za čl.184. vođena 2 postupka od kojih je 1 okončan donošenjem presude i još 1 postupak je započet
Apelacioni sud u Novom Sadu	Za čl.388. doneto je 6 presuda (od kojih 1 za čl.388. i čl.184.);
Apelacioni sud u Kragujevcu	Za čl.388 i čl.184 doneto je 5 rešenja povodom žalbi na odluku o odbijanju molbe za puštanje na uslovni otpust, odluku o produžavanju pritvora, odluku o odbacivanju optužnice, odluku o potvrđivanju optužnice, odluku kojim se zamenjuje novčana kazna za kaznu zatvora)

3. ANALIZA SUDSKIH PRESUDA

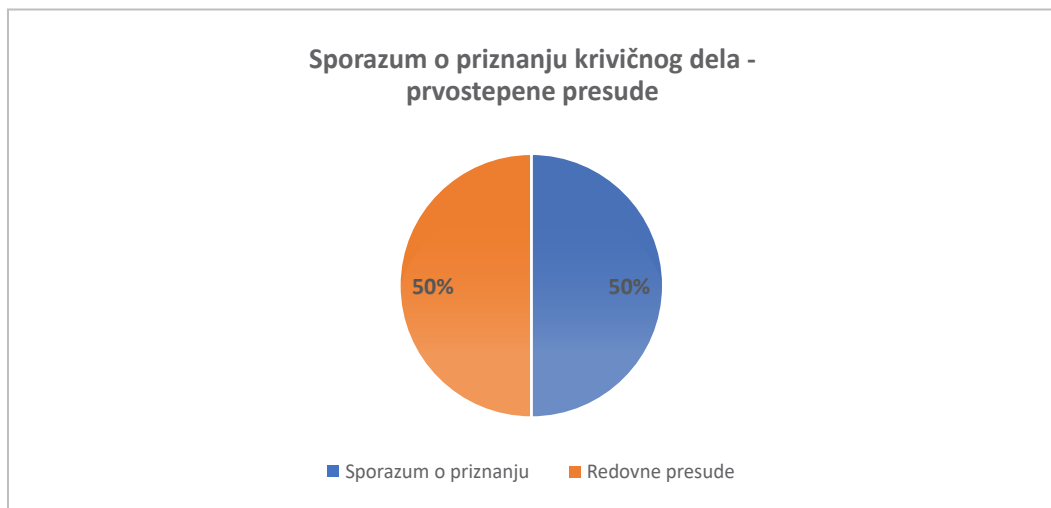
3.1. Opšti podaci i zapažanja

Prikupljanje i analiza sudskih presuda u cilju praćenja i ocene položaja žrtava u krivičnom postupku nastavljena je i tokom 2019. godine. Predmet kvantitativne (statističke) i kvalitativne analize su prikupljene sudske presude koje su tokom 2019. godine donete u prvostepenom ili drugostepenom krivičnom postupku, a fokus analize je kao i do sada bio na krivičnim delima posredovanje u vršenju prostitucije iz čl.184 KZ, trgovina ljudima iz čl.388 KZ i trgovina maloletnim licima radi usvojenja iz čl.389 KZ RS. Predstavljena kvantitativna (statistička) analiza zasniva se na dostupnim podacima koji su se mogli dobiti iz prvostepenih sudskih presuda u pogledu vrste krivičnih dela, vrste odluka i visine izrečenih kazni, dužine trajanja postupaka, kao i podataka o okrivljenim i oštećenim licima. Pored toga, drugostepene odluke su bile osnov za utvrđivanje podataka o vrsti krivičnih dela, vrsti odluke (potvrđivanje, ukidanje ili preinačenje prvostepenih odluka), kao i dužini trajanja postupaka. Kvalitativna analiza se, uz korišćenje statističkih podataka, bavi položajem i pravima žrtava u krivičnom postupku kroz najznačajnije aspekte zaštite njihovih prava. Analizirani su aspekti zaštite privatnosti žrtve, savetovanja i informisanja, sigurnosti i zaštite, saslušanja žrtava u sudskom postupku, prava na kompenzaciju odnosno naknadu štete i položaja maloletnih oštećenih u sudskom postupku, uz poseban osvrt na pregled kaznene politike i primenu instituta sporazuma o priznanju krivičnog dela.

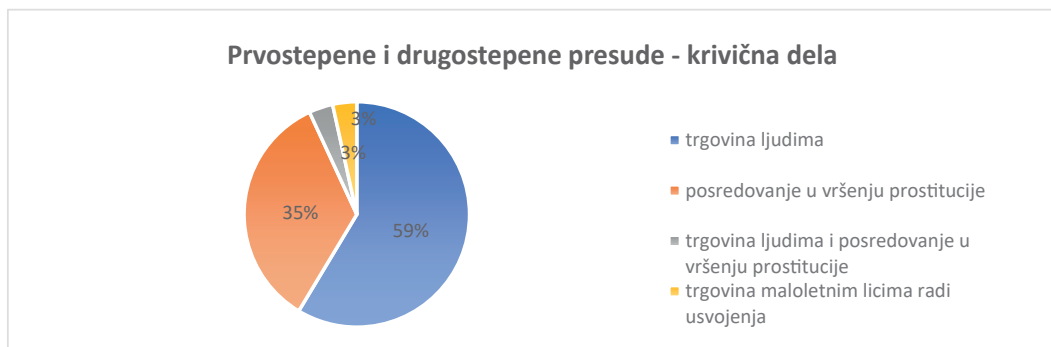
Analizom je **obuhvaćeno ukupno 29 sudskih odluka** donetih u krivičnim postupcima tokom 2019. godine, koje su pribavljene od Osnovnih, Viših i Apelacionih sudova u Republici Srbiji. Od ukupnog broja presuda koje su obuhvaćene analizom, **16 presuda je doneto u prvostepenom postupku**, i to 9 presuda od strane nadležnih Osnovnih sudova (Prvog osnovnog suda u Beogradu, Drugog osnovnog suda u Beogradu, Trećeg osnovnog suda u Beogradu i Osnovnog suda u Subotici) i 7 presuda od strane nadležnih Viših sudova (Viši sud u Beogradu, Smederevu, Novom Sadu, Valjevu i Vranju). Predmet analize su bile i **13 presuda donetih u drugostepenom** odnosno žalbenom postupku od strane nadležnih Apelacionih sudova (Apelacioni sud u Beogradu, Nišu i Novom Sadu), od kojih se 5 odnosi na analizirane prvostepene presude.

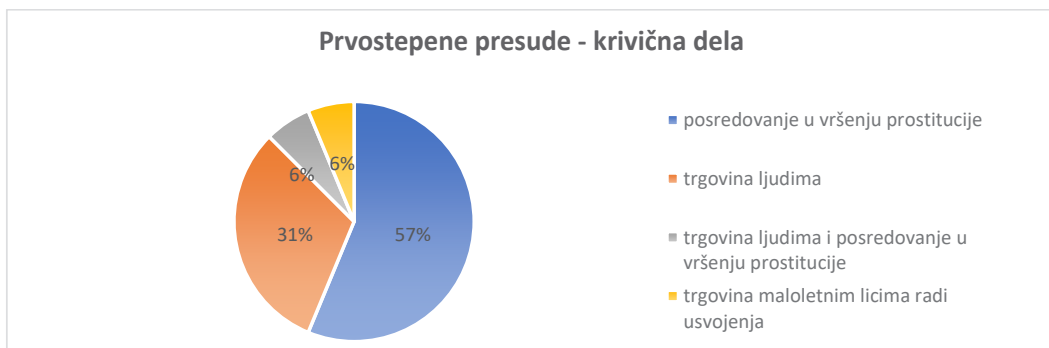

Od ukupnog broja od 16 prvostepenih presuda, **8 presuda je doneto prihvatanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela** u smislu odredbi članova 313-319 ZKP, što čini 50% od ukupnog broja prvostepenih presuda. Od toga, po ovom osnovu je 7 presuda doneto pred Osnovnim sudovima i 1 pred Višim sudom.

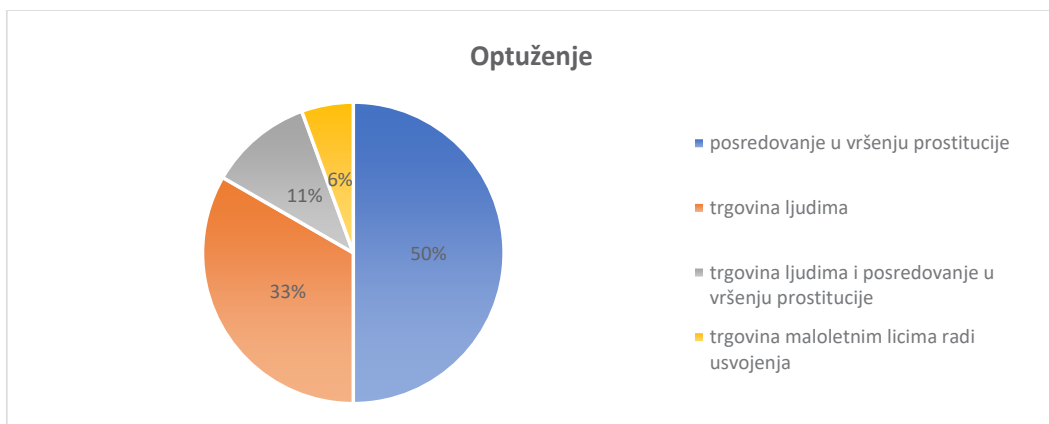
Analizirane presude odnose se na **krivična dela** posredovanje u vršenju prostitucije iz čl.184 KZ i trgovina ljudima iz čl.388 KZ, uz jedno krivično delo iz čl.389 KZ RS. U odnosu na ukupan broj prvostepenih i drugostepenih presuda, 10 presuda (35%) je doneto za čl.184 (9 prvostepenih presuda Osnovnih sudova i 1 drugostepena presuda), 1 presuda (3%) je doneta za čl.184 i čl.388 (1 prvostepena presuda), 17 presuda (59%) za čl.388 (5 prvostepenih i 12 drugostepenih presuda), dok se samo 1 presuda (3%) odnosi na čl.389 KZ (1 prvostepena presuda). Posmatrano samo u odnosu na prvostepene presude, 9 presuda (57%) se odnosi na čl.184, 1 presuda (6%) na čl.184 i čl.388, 5 presuda (31%) samo na čl.388 i 1 presuda (6%) na čl.389 KZ RS.

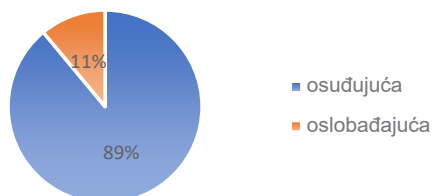
3.1.1. Podaci iz prvostepenih presuda

Analizom prvostepenih presuda obuhvaćeno je 16 presuda, od kojih je 9 presuda Osnovnih i 7 presuda Viših sudova. U pogledu **optuženja**, prvostepenim presudama obuhvaćeno je ukupno 18 okrivljenih lica, od kojih je 6 lica optuženo za krivično delo trgovina ljudima (33%), 2 lica optužena su za trgovinu ljudima i posredovanje u vršenju prostitucije (11%), 9 lica optuženo je za posredovanje u vršenju prostitucije (50%) i 1 lice je optuženo za trgovinu maloletnim licima radi usvojenja (6%).

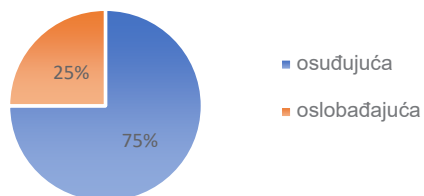

U pogledu **vrste odluke**, prvostepeni sud je u većini slučajeva za relevantna krivična dela koja se prate doneo osuđujuće presude, pa je tako od ukupnog broja od 18 okrivljenih lica 16 lica oglašeno krivim, 1 lice je oglašeno krivim za posredovanje u vršenju prostitucije a oslobođeno za trgovinu ljudima, dok je 1 lice oslobođeno za krivično delo trgovina ljudima. Procentualno to znači da je u 89% slučajeva doneta osuđujuća presuda za sva krivična dela, dok je posmatramo samo u odnosu na krivično delo trgovina ljudima osuđujuća presuda doneta u 75% slučajeva.

Vrsta prvostepenih presuda - sva krivična dela

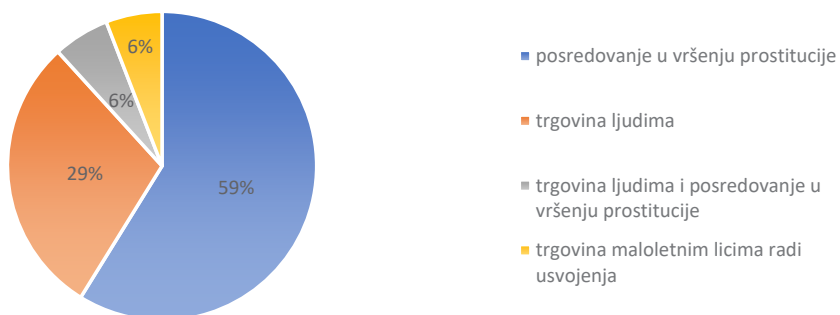

Vrsta prvostepenih presuda - trgovina ljudima

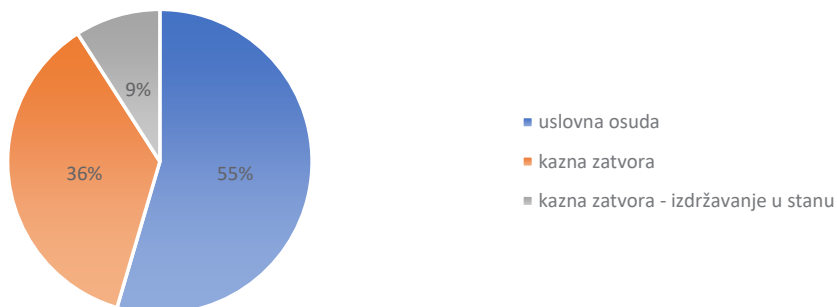
Kada se analiziraju samo **osudjujuće presude**, podaci ukazuju da su osudjujuće presude za posredovanje u vršenju prostitucije donete u 10 slučajeva (59%), za trgovinu ljudima u 5 slučajeva (29%), u 1 slučaju za trgovinu ljudima i posredovanje u vršenju prostitucije (6%) i u 1 slučaju za trgovinu maloletnim licima radi usvojenja (6%).

Oslobadajuće presude - prema krivičnim delima

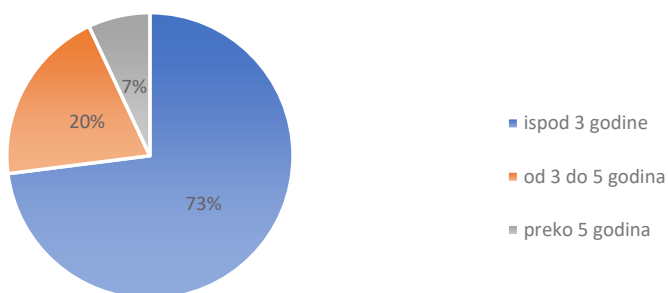
Podaci o **vrstama sankcija** ukazuju da su licima koja su oglašena krivim utvrđene kazne zatvora, bilo da su izrečene kao „efektivna” kazna zatvora (svi slučajevi koji se odnose na trgovinu ljudima) ili uslovna osuda - mera upozorenja iz čl.65 KZ (u 7 slučajeva, od kojih u 6 slučajeva za krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije i u 1 slučaju za delo trgovina maloletnim licima radi usvojenja). Samo u 1 slučaju određeno je da će okrivljeni kaznu zatvora izdržavati u prostorijama u kojima stanuje (u skladu sa čl.45 st.3. KZ) i to za delo posredovanje u vršenju prostitucije. U slučaju 9 okrivljenih uz izrečenu kaznu zatvora ili uslovnu osudu izrečena je i novčana kazna i to u rasponu od 20.000-300.000 dinara. Pored toga, prema 2 okrivljena je izrečena i mera bezbednosti oduzimanja predmeta iz čl.87 KZ, a u 1 slučaju i trajno oduzimanje imovinske koristi u skladu sa čl.91-92 KZ).

Sankcije za posredovanje u vršenju prostitucije

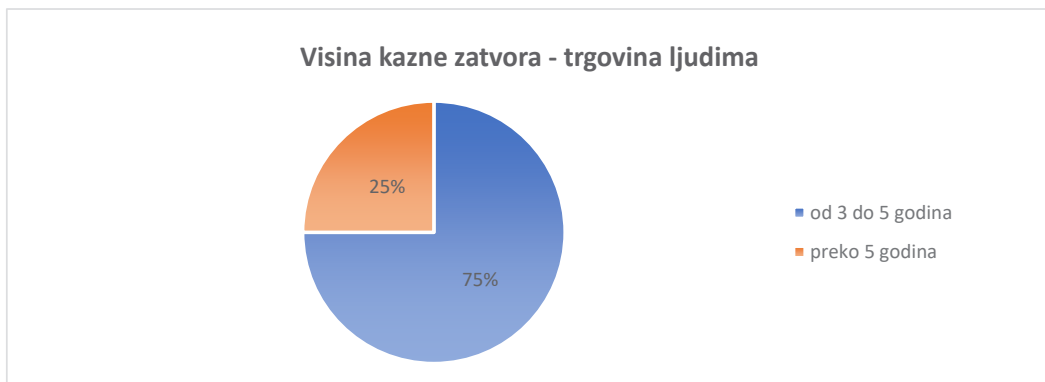
U pogledu **visine kazni zatvora za sva krivična dela** koja su predmet analize, a koju je sud utvrdio okrivljenima (nezavisno od toga da li su okrivljenima izrečene „efektivne“ kazne zatvora ili je primenjen institut mere bezbednosti - uslovne osude), podaci ukazuju da je najviša utvrđena pojedinačna kazna zatvora 9 godina, najkraća 6 meseci, dok prosečna dužina pojedinačne kazne iznosi je 2 godine i 1,5 meseci. Najduža jedinstvena kazna je 5 godina i 6 meseci, a najkraća 1 godina i 6 meseci. To znači da je kazna zatvora ispod 3 godine izrečena u 73% slučajeva, kazna zatvora u rasponu od 3-5 godina u 20% slučajeva i kazna zatvora preko 5 godina u 7% slučajeva.

Visina kazne zatvora - sva krivična dela

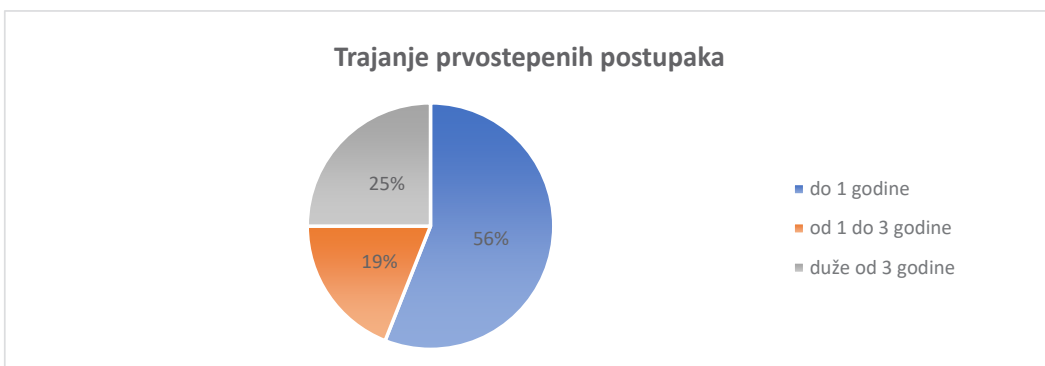

Analiza visine kazni za krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije ukazuje da je najviša kazna zatvora utvrđena i izrečena u visini od 1 godine i 6 meseci. Za krivično delo trgovina maloletnim licima radi usvojenja utvrđena je kazna zatvora od 1 godine uslovno na 3 godine. U pogledu **visine izrečenih kazni za krivično delo trgovina ljudima** analiza prvostepenih presuda ukazuje da je najniža izrečena kazna zatvora u trajanju od 3 godine, dok najviša kazna zatvora iznosi 9 godina. Može se konstatovati da je za krivično delo trgovina ljudima u 75% slučajeva izrečena kazna zatvora u trajanju od 3-5 godina i u 25% slučajeva u trajanju preko 5 godina. U poređenju sa podacima iz prethodne analize za 2018. godinu, može

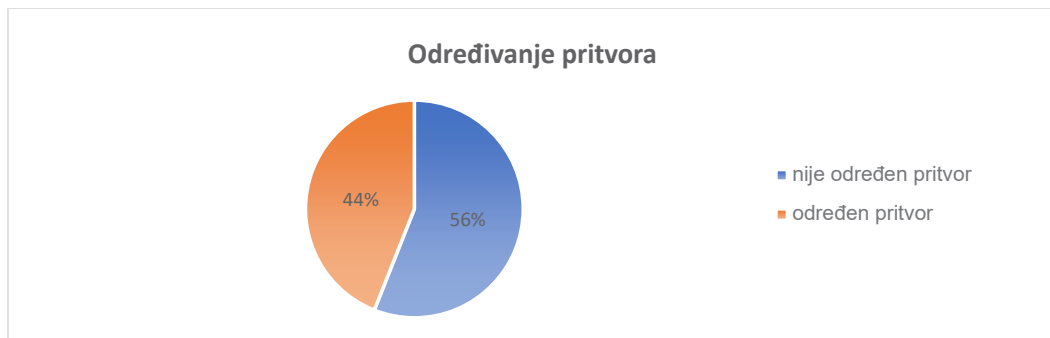
se konstatovati da porast broja izrečenih kazni zatvora u rasponu od 3-5 godina u odnosu na 2018. godinu kada je udeo iznosio 50%, kao i pad udela kazni preko 5 godina koji je za prethodnu godinu bio 38%. Detaljan pregled sankcija tabelarno je prikazan u poglavlju 3. „Kaznena politika”.

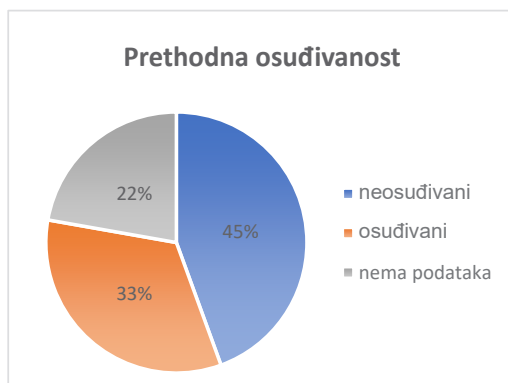
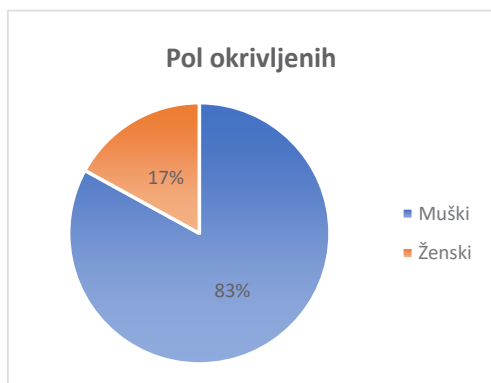
Dužina trajanja prvostepenih postupaka analizirana je u odnosu na vremenski period od podizanja optužnice do dana donošenja prvostepene presude. Prema navedenom kriterijumu i prema dostupnim podacima, maksimalno trajanje sudskog postupka iznosi 15 godina, dok je najkraći postupak trajao 1 dan (sporazum o priznanju krivičnog dela). Prosečno trajanje postupka je 3 godine i 2 meseca, što je duže od proseka za 2018. godinu kada je prosečno trajanje postupaka iznosilo 2 godine i 3 meseca. U 56% slučajeva prvostepeni postupak je trajao do 1 godine, od 1-3 godine u 19% slučajeva, dok je duže od 3 godine trajalo 25% postupaka (radi poređenja, analiza za prethodnu 2018. godinu beleži da je u 22% slučajeva postupak je trajao do 1 godine, 45% postupaka je trajalo od 1-3 godine, dok je 33% postupaka trajalo duže od 3 godine, što je svakako posledica velikog broja presuda donetih u 2019. godini prihvatanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela i to posebno za krivično delo iz čl.184 KZ).

Na osnovu dostupnih podataka iz prvostepenih presuda može se utvrditi da je pritvor bio određen u 44% slučajeva, s tim da je najduže trajanje pritvora iznosilo 1 godinu i 4 meseca, a najkraće 2 dana.

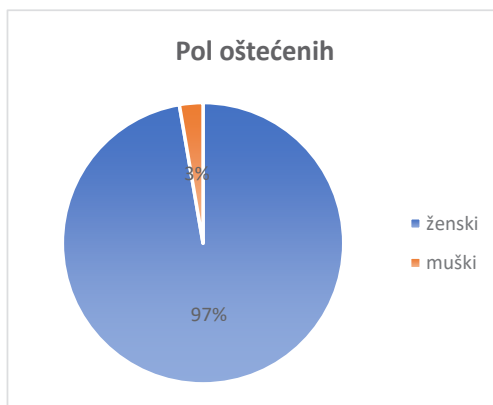
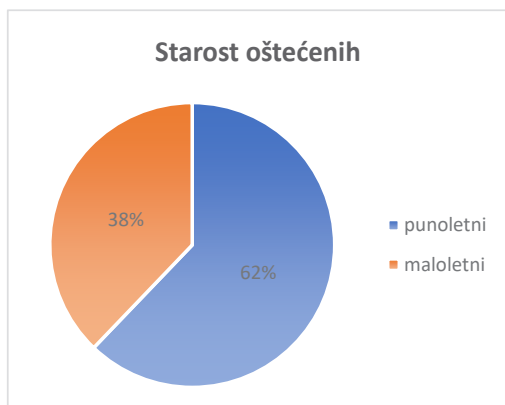
Analizom **podataka o okrivljenim licima** (ukupno 18 lica) koji su bili dostupni u prvostepenim presudama, može se utvrditi da je od ukupnog broja okrivljenih lica 83% muškog pola i 17% ženskog pola. U pogledu starosne strukture, podaci u većini presuda nedostaju. U pogledu podataka o prethodnoj osuđivanosti, dostupni podaci iz analiziranih presuda pokazuju da je 6 okrivljenih ranije osuđivano (33%), 8 nije prethodno osuđivano (45%), dok se za ostala okrivljena lica podaci ne mogu utvrditi iz teksta presuda (22%).

U prvostepenim presudama pretežno se ne mogu utvrditi podaci o bračnom i porodičnom statusu okrivljenih (dostupni podaci: 1 oženjen, 3 u vanbračnoj zajednici, 1 razveden), kao ni o njihovom roditeljskom statusu (za više od polovine okrivljenih nema dostupnih podataka, može se utvrditi da 7 okrivljenih ima decu, od tog broja 4 okrivljena imaju više od 1 deteta, a 4 imaju maloletnu decu). Usled anonimizacije prikupljenih prvostepenih presuda, statistička analiza obrazovnog i radnog statusa okrivljenih takođe je otežana. U pogledu obrazovanja okrivljenih dostupni podaci ukazuju da 2 lica imaju završenu osnovnu školu, 1 lice srednju i 1 lice je bez završene škole. Analiza radnog statusa okrivljenih prema dostupnim podacima ukazuje da je 6 okrivljenih zaposleno, 2 nisu, a 1 lice je bez zanimanja.

U prvostepenim presudama ima ukupno 37 **oštećenih**, od kog broja je 19 oštećenih u postupcima pred Osnovnim sudom (svih 19 lica oštećeno je krivičnim delom posredovanje u vršenju prostitucije iz čl.184 KZ) i 18 oštećenih u postupcima pred Višim sudom (17 krivičnim delom trgovina ljudima iz čl.388 KZ i 1 krivičnim delom trgovina maloletnim licima radi

usvojenja iz čl.389 KZ RS). Od ukupnog broja od 37 oštećenih za sva krivična dela, 14 oštećenih (38%) je bilo maloletno u vreme izvršenja krivičnog dela. Od tog broja su 3 maloletna oštećena lica u postupcima pred Osnovnim sudom (krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije) i 11 maloletnih oštećenih lica u postupcima pred Višim sudom (10 za krivično delo trgovine ljudima i 1 za krivično delo trgovina maloletnim licima radi usvojenja). Prema dostupnim podacima iz analiziranih prvostepenih presuda za oštećene, 36 oštećenih (97%) je ženskog pola, dok je samo 1 oštećeni muškog pola (3%).

Od ukupnog broja od 37 oštećenih u prvostepenim presudama, krivičnim delom posredovanje u vršenju prostitucije oštećeno je 19 lica (51%), krivičnim delom trgovina ljudima 17 lica (46%) i krivičnim delom trgovina maloletnim licima radi usvojenja 1 lice (3%).

Kada je u pitanju **vrsta eksploatacije** kod krivičnog dela trgovina ljudima iz čl.388 KZ, prema podacima iz prvostepenih presuda seksualnoj eksploataciji je bilo izloženo 82% ili 14 oštećenih (od čega 7 maloletnih lica) a radnoj eksploataciji (prosjačenje) 12% ili 2 oštećena (u oba slučaja maloletna lica), dok je 6% ili 1 oštećeni (maloletno lice) bio primoravan na vršenje krivičnog dela krađe. Krivično delo trgovina ljudima najčešće je izvršeno dovodeњem i održavanјem u zabludi oštećenih kao i zloupotrebom poverenja i teških materijalnih, socijalnih ili porodičnih prilika oštećenih (u svih 17 slučajeva trgovine ljudima). Uz ove okolnosti, paralelno se beleži i zloupotreba ovlašćenja i odnosa zavisnosti i dobi oštećenog i to u 7 slučajeva, dok su ograničavanje kretanja, pretnje i upotreba sile dodatno zabeleženi u 9 slučajeva.

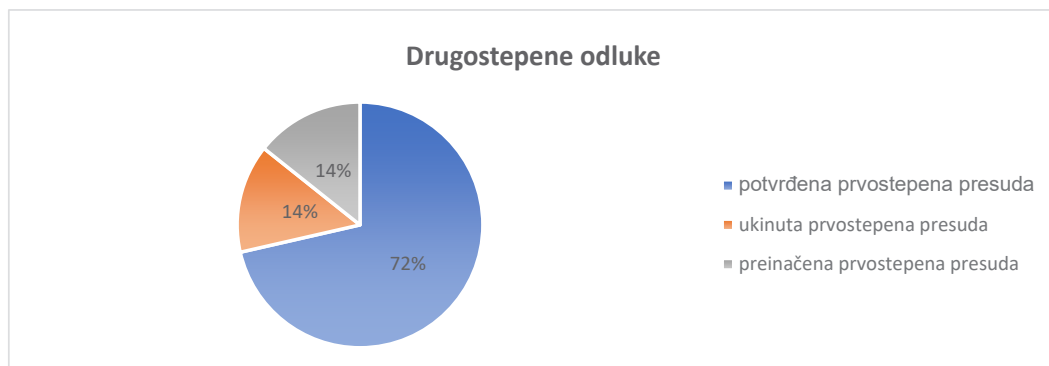

U pogledu odlučivanja o **imovinsko pravnom zahtevu**, odluka o imovinsko pravnom zahtevu sadržana je samo u 7 prvostepenih presuda, tako što su sva oštećena lica u ovim postupcima upućena na parnični postupak radi ostvarivanja imovinsko pravnog zahteva (17 oštećenih od ukupnog broja od 37 oštećenih). U postupcima pred Osnovnim sudom, od ukupno 9 presuda, odluka kojom se oštećeni upućuju na parnicu radi ostvarivanja imovinsko pravnog zahteva sadržana je samo u 5 presuda (za 8 oštećenih). Od 7 postupaka koji su pred Osnovnim sudom okončani prihvatanjem sporazuma o priznanju krivice, samo u 4 slučaja oštećena se upućuju na parnicu radi ostvarivanja imovinsko pravnog zahteva (ukupno 7 oštećenih). U ostalim slučajevima nema nikakvih podataka o ovom pitanju. U presudama Viših sudova podatke o upućivanju oštećenih na parnicu moguće je naći u svega u 2 postupka (9 oštećenih), a od preostalih 5 postupaka pred Višim sudovima u 4 presude nema podataka da li su oštećena lica istakla imovinsko pravni zahtev i da li su upućena na parnicu (samo u 1 postupku navedeno da je oštećena istakla imovinsko pravni zahtev koji nije opredelila), dok je 1 presuda oslobađajuća. Samo u jednom postupku punomoćnik oštećenih je opredelio deo istaknutog imovinsko pravnog zahteva sa predlogom da sud donese odluku u delu koji se odnosi na povredu časti u ugleda u iznosu od 500.000,00 dinara.

3.1.2. Podaci iz drugostepenih presuda

Analizom je obuhvaćeno i 13 sudskih odluka donetih tokom 2019. godine u drugostepenom postupku od strane Apelacionih sudova u Beogradu, Nišu i Novom Sadu, koje se odnose na **krivična dela** trgovina ljudima iz čl.388 KZ i posredovanje u vršenju prostitucije iz čl.184 KZ RS. Pored navedenih krivičnih dela, u pojedinačnim slučajevima presude se odnose i na krivična dela obljuba sa detetom iz čl.180 KZ; obljuba zloupotrebom položaja iz čl.181 KZ; prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 KZ; nasilje u porodici iz čl.194 KZ RS. Ukupan broj okrivljenih u ovim presudama je 21 lice. Na analizirane prvostepene presude odnosi se 5 drugostepenih analiziranih presuda.

Gledano u odnosu na **vrstu odluke**, Apelacioni sud je potvrdio prvostepenu presudu u 72% slučajeva (za 15 okrivljenih, od kojih 12 za trgovinu ljudima i 3 za posredovanje u vršenju prostitucije). Prvostepena presuda je ukinuta i vraćena prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje u 14% slučajeva (3 okrivljena za trgovinu ljudima), a u 14% slučajeva prvostepena presuda je preinačena (u slučaju 3 okrivljena – 1 okrivljeni za trgovinu ljudima; 1 okrivljeni za posredovanje u vršenju prostitucije u pogledu kazne koja je smanjena; za 1 okrivljenog za trgovinu ljudima je došlo do izmene pravne kvalifikacije i povećanja kazne). U odnosu na podatke za prethodne godine, može se konstatovati porast procenta potvrđujućih presuda (72% u 2019, 55% u 2018. i 37% u 2017. godini).

Najduži **period odlučivanja** u drugostepenom postupku (računato od dana donošenja prvostepene presude do dana donošenja drugostepene presude) iznosi 7 meseci i 10 dana, dok je najkraći period odlučivanja mesec dana. Prosečan period odlučivanja je 4 meseca i 27 dana.

3.2. Položaj i prava žrtve

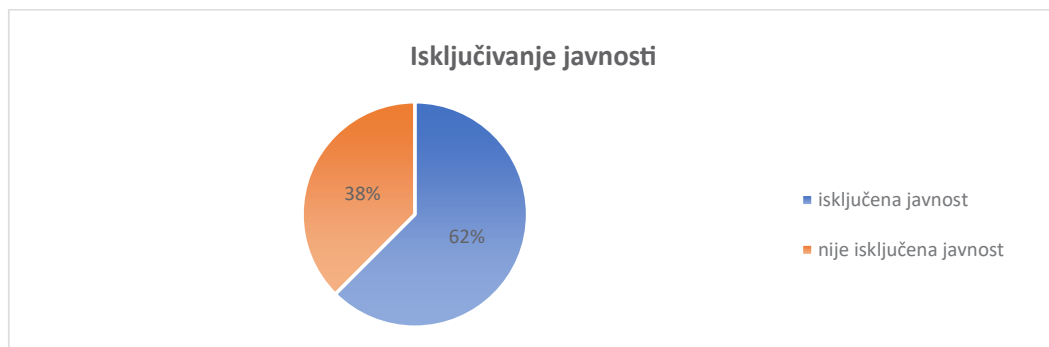
Kao i prethodnih godina, analiza pravosudne prakse kroz analizu sudskih presuda donetih u krivičnim postupcima tokom 2019. godine usmerena je prvenstveno na položaj žrtava krivičnih dela trgovina ljudima, posredovanje u vršenju prostitucije i trgovina maloletnim licima radi usvojenja, prateći osnovne standarde zaštite i ostvarivanja prava i pomoći žrtvama trgovine ljudima koje postavljaju *Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom*, koji dopunjava *Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala* iz 2000. godine (*Palermo protokol*) i *Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima* iz 2005. godine. U cilju unapređivanja položaja žrtava trgovine ljudima i povezanih dela, te zaštite njihovih prava, posebna pažnja se posvećuje merama radi obezbeđivanja pomoći i zaštite žrtvama u cilju poboljšanja njihovog položaja, kao što su zaštita privatnosti i identiteta žrtava, pomoć žrtvama - pružanje informacija i pomoći pri ostvarivanju prava i interesa žrtve u sudskom postupku, mere za bezbednost žrtve, kao i mere za ostvarivanje naknade štete. Posebna pažnja je usmerena i na položaj i zaštitu maloletnih oštećenih lica u postupku.

3.2.1. Zaštita privatnosti žrtve

Zaštita privatnosti i identiteta žrtava na koju ukazuju član 6. *Palermo protokola* i član 11. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*, jedan je od osnovnih preduslova za zaštitu žrtava u sudskom postupku.

Uprkos tome, postojeće odredbe o isključenju javnosti, kao i odredbe o zaštiti svedoka odnosno oštećenih lica u krivičnim postupcima u praksi se ne primenjuju u dovoljnoj meri, što posebno iznenađuje imajući u vidu da je prema Krivičnom zakoniku krivično delo trgovina ljudima svrstano u grupu naročito teških krivičnih dela. Adekvatna primena zakonskih odredbi koje bi žrtvama omogućile zaštitu identiteta i privatnosti, kao i sigurnosti, u velikoj meri je posledica nerazumevanja osetljivog položaja žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela od strane organa postupka.

Ovaj aspekt zaštite žrtava posebno je značajan kada se uzmu u obzir podaci o starosnoj strukturi žrtava - podaci iz analize prvostepenih presuda za 2019. godinu ukazuju da je od ukupno 37 oštećenih, 14 lica bilo maloletno u vreme izvršenja krivičnog dela, što čini 38% od ukupnog broja oštećenih. Kako se od ukupnog broja od 16 prvostepenih presuda 8 odnosi na prihvatanje sporazuma o priznanju krivice, u ovim slučajevima u skladu sa čl.315 st.3 ZKP ročište se drži bez prisustva javnosti a na ročište se pozivaju javni tužilac, okrivljeni i njegov branilac. U preostalim slučajevima (8 prvostepenih presuda) podaci dostupni iz presuda ukazuju da je javnost bila isključena u 2 postupka (1 pred Osnovnim i 1 pred Višim sudom) u kojima su oštećeni bili maloletna lica. U ostalim slučajevima javnost nije bila isključena ili se iz same presude to ne može sa sigurnošću utvrditi.

Navedeni podaci ukazuju da se mere za zaštitu privatnosti i identiteta žrtava nedovoljno primenjuju u krivičnom postupku. Odredbe Zakonika o krivičnom postupku pružaju ovu mogućnost, jer je propisano (član 363) da sudsko veće može po službenoj dužnosti ili po predlogu stranaka ili branioca isključiti javnost za ceo glavni pretres ili jedan njegov deo, ako je to potrebno radi javnog reda i morala, interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku. U ovom slučaju, međutim, veće može dozvoliti prisustvo stručne javnosti i na zahtev okrivljenog prisustvo njegovog bračnog druga ili bliskih srodnika, koja lica su dužna da čuvaju sve što su saznala na pretresu kao tajnu (član 364). Takođe, odredbe ovog zakona

o posebno osetljivim svedocima (član 104) predviđaju mogućnost ispitivanja svedoka bez prisustva stranaka ili drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok ispituje, ako se ispituje upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, što bi svakako moralo naći dosledniju primenu u slučajevima trgovine ljudima.

Može se zaključiti da domaće zakonodavstvo sadrži sve potrebne institute kako bi se osigurala zaštita privatnosti i identiteta žrtava u krivičnom postupku, pa je ovaj aspekt zaštite žrtava još jedan primer nedosledne primene postojećih zakonskih odredbi.

3.2.2. Pomoć žrtvama – savetovanje i informisanje

Pomoć žrtvama, odnosno pružanje informacija i pomoći pri ostvarivanju prava i interesa žrtve u sudskom postupku (član 6. *Palermo protokola* i član 12. i 15. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*) predstavlja važan aspekt u razmatranju položaja žrtve u krivičnim postupcima. Analiza sudskih odluka u većini slučajeva ne može pružiti detaljne podatke o ovom aspektu, imajući u vidu da sudske odluke po svojoj prirodi ne sadrže podatke koji bi bili od značaja za oblast pružanja informacija i pomoći pri ostvarivanju prava i interesa žrtve u sudskom postupku.

Iz podataka koji su dostupni u analiziranim prvostepenim presudama može se utvrditi da je samo 12 od ukupno 37 oštećenih imalo punomoćnika u postupku (od toga 5 maloletnih oštećenih lica od ukupno 14). U slučaju 15 oštećenih lica iz presuda se može konstatovati učešće Centra za socijalni rad i Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, bilo kroz izveštaje o oštećenima koju su pribavljeni i korišćeni u postupku ili kroz prisustvo Centra za socijalni rad prilikom saslušanja. Status posebno osetljivog svedoka imalo je 6 oštećenih i to u 2 postupka koji su vođeni pred Višim sudom. U prvom postupku status posebno osetljivog svedoka dobila su 4 punoletna oštećena i 1 maloletno oštećeno lice (rešenjem Višeg javnog tužilaštva), a u drugom postupku 1 maloletno oštećeno lice.

Važno je imati u vidu da Zakon predviđa obavezu organa postupka da učesnike u postupku pouče o pravima koja im pripadaju, kao i da učesnike u postupku koji bi iz neznanja mogli da propuste neku radnju ili da ne iskoriste svoja prava, upozori na posledice propuštanja

(član 8 ZKP). Pored toga, javni tužilac i sud imaju obavezu da oštećeno lice upozna sa njegovim pravima u postupku (član 50) Imajući u vidu da Ustav jemči pravo na pravnu pomoć u slučajevima određenim zakonom, jasno je da je unapređivanje položaja posebno osetljivih žrtava u sudskom postupku u ovom aspektu jedan od prioriteta u ostvarivanju prava na pravovremeno informisanje.

Imajući u vidu ozbiljnost posledica koje trpe i sveukupno osetljiv položaj žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela, neophodno je posvetiti povećanju pažnju ovom aspektu zaštite žrtava. Situacija bi mogla biti znatno poboljšana ukoliko bi organi postupka češće razmatrali mogućnost dodeljivanja statusa posebno osetljivog svedoka oštećenim licima. Većina žrtava krivičnog dela trgovina ljudima ispunjava jedan ili više zakonom propisanih uslova za ovaj status (uzrast, način života, pol, zdravstveno stanje, priroda, način ili posledice izvršenja krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja), a organ postupka može, ukoliko smatra da je to potrebno radi zaštite interesa posebno osetljivog svedoka, doneti rešenje o postavljanju punomoćnika svedoku (član 103 stav 3. ZKP). Takođe, kako bi se unapredio položaj maloletnih žrtava u sudskom postupku, neophodna je puna primena Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, posebno odredbi prema kojima maloletno lice kao oštećeni mora imati punomoćnika od prvog saslušanja okrivljenog, a u slučaju da maloletno lice nema punomoćnika, istog će rešenjem iz reda advokata koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica postaviti predsednik suda s tim da troškovi zastupanja padaju na teret budžetskih sredstava suda (član 154).

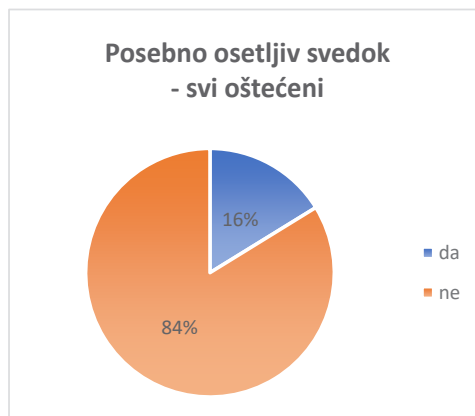
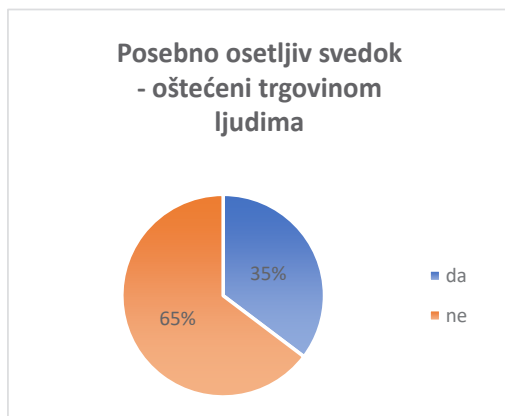
3.2.3. Sigurnost i zaštita žrtve

Obaveza da se žrtvama trgovine ljudima obezbedi sistem mera za njihovu bezbednost, sigurnost i zaštitu (član 6. *Palermo protokola* i član 12. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*) predstavlja jedan od najznačajnijih aspekata u ostvarivanju prava žrtava u sudskom postupku. Analiza sudskih presuda ukazuje da se ovom aspektu i dalje ne posvećuje dovoljno pažnje, uprkos postojećim zakonskim rešenjima koja bi mogla doprineti unapređivanju prava oštećenih.

Sigurnost i zaštita žrtve na samom suđenju a tako i van suđenja najbolje je obezbeđena kada se okrivljeni nalazi u pritvoru, ukoliko su za to ostvareni zakonski uslovi. Dostupni podaci iz prvostepenih presuda donetih tokom 2019. godine pokazuju da je tokom prvostepenog postupka pritvor prema okrivljenima bio određen u 44% slučajeva, što je znatno manje u odnosu na prethodnu godinu (kada je ovaj procenat iznosio 60%).

Podaci iz analiziranih sudskih presuda za 2019. godinu u pogledu statusa posebno osetljivog svedoka se i dalje ne mogu smatrati zadovoljavajućim kada je u pitanju aspekt sigurnosti i zaštite žrtve. Od ukupnog broja od 37 oštećenih u analiziranim prvostepenim presudama, status posebno osetljivog svedoka dobilo je samo 6 oštećenih, u 2 postupka koji su vođeni pred Višim sudom radi krivičnog dela trgovina ljudima. U prvom postupku status posebno osetljivog svedoka dobile su 4 punoletne i 1 maloletna oštećena rešenjem Višeg javnog tužilaštva, a u drugom postupku 1 maloletna oštećena. Ovaj podatak je zabrinjavajući

imajući u vidu značajan udeo maloletnih oštećenih lica koji iznosi 38% od ukupnog broja svih oštećenih, odnosno 59% od oštećenih krivičnim delom trgovina ljudima. U analiziranim prvostepenim presudama nisu izricane mere bezbednosti, odnosno nema drugih zabeleženih slučajeva preduzimanja drugih mera koje zakon predviđa kojima bi se obezbedila sigurnost i zaštita žrtve.

Analizom presuda iz dva pomenuta postupka u kojima je oštećenima dodeljen status posebno osetljivog svedoka, može se utvrditi da je u prvom postupku (4 punoletne oštećene i 1 maloletna), sud u ponovljenom postupku pročitao prethodne iskaze oštećenih koji su dati u prostorijama Centra za socijalni rad, a u presudi se navodi da su oštećene bile kontrolisane i zastrašivane pretnjama okrivljenog. U drugom postupku, za maloletnu oštećenu koja je pastorka okrivljenog, navodi se da je bila smeštena sa svojom majkom u sigurnu kuću, odnosno Prihvatilište za žene i decu žrtve nasilja i trgovine ljudima, kao i da je iskaz tokom istrage i na glavnom pretresu dat „putem video zapisa”.

Izostanak statusa posebno osetljivog svedoka u velikom broju slučajeva teško se može objasniti, imajući u vidu da žrtve trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela u većini slučajeva ispunjavaju uslove predviđene zakonom da im se ovaj status u postupku dodeli (uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, priroda, način ili posledice izvršenja krivičnog dela). Od ukupnog broja oštećenih lica, sva lica su oštećena krivičnim delom posredovanje u vršenju prostitucije i trgovina ljudima, osim jedne oštećene krivičnim delom trgovina mal. licima radi usvojenja. U pogledu vrste eksploatacije kojoj su žrtve trgovine ljudima bile izložene, od 17 oštećenih krivičnim delom trgovina ljudima u 14 slučajeva se radilo o seksualnoj eksploataciji, u 2 o radnoj eksploataciji (prosjaćenje), dok je 1 je slučaj primoravanja na vršenje krivičnog dela (krađa). Krivično delo trgovina ljudima najčešće je izvršeno dovođenjem i održavanjem u zabludi oštećenih lica, kao i zloupotrebom poverenja i teških materijalnih, socijalnih ili porodičnih prilika oštećenih (u svih 17 slučajeva oštećenih trgovinom ljudima). Uz ove okolnosti, paralelno se beleži i zloupotreba ovlašćenja i odnosa zavisnosti i dobi oštećenog i to u 7 slučajeva, dok su ograničavanje kretanja, pretnje i upotreba sile dodatno zabeleženi u 9 slučajeva.

Imajući u vidu specifičan položaj žrtava ovih krivičnih dela, postupanje organa postupka tačnije nadležnih tužilaštava i sudova mora biti usmereno ka obezbeđivanju sigurnosti i bezbednosti žrtve, posebno tokom saslušanja, kako bi se zaštitila prava žrtve i izbegla re-traumatizacija žrtava, ali istovremeno i obezbedio sadržinski i suštinski kvalitetan iskaz u interesu pravilnog vođenja postupka i utvrđivanja krivične odgovornosti. Ovo je posebno značajno kada se ima u vidu da su žrtve trgovine ljudima u velikom broju slučajeva tokom izvršenja krivičnog dela izložene i pretnjama i fizičkom i psihičkom nasilju koje ostavlja ozbiljne posledice.

Odredbe Zakonika o krivičnom postupku propisuju obavezu suda da oštećenog zaštititi od uvrede, pretnje i svakog drugog napada (član 102), koje uz odredbe o posebno osetljivim svedocima (član 103 i 104) mogu omogućiti veći stepen sigurnosti i zaštite žrtava u krivičnom postupku. Pored toga, zaštiti sigurnosti žrtava može znatno doprineti adekvatna primena odredbi o merama za obezbeđenje prisustva okrivljenog i nesmetano vođenje krivičnog postupka iz člana 188 ZKP, koje pored pritvora propisuju i mogućnost određivanja drugih mera kao što je mera zabrane prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem i posećivanja određenih mesta. Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica propisuje da, ako s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica oceni da je to potrebno, sud može narediti da se maloletno lice saslušava upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a saslušanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka (član 152).

3.2.4. Saslušanje

Odredbe *Palermo protokola* i *Konvencije SE* koje se odnose na zaštitu prava žrtava trgovine ljudima i ostvarivanje njihovih prava u postupku posebno moraju doći do izražaja tokom saslušanja žrtve. Postupanje organa postupka mora biti usmereno ka obezbeđivanju sigurnosti i bezbednosti žrtava posebno tokom saslušanja, kako zaštitila njihova prava i izbegla sekundarna viktimizacija, i istovremeno obezbedio kvalitetan iskaz u interesu pravilnog vođenja postupka i utvrđivanja krivične odgovornosti.

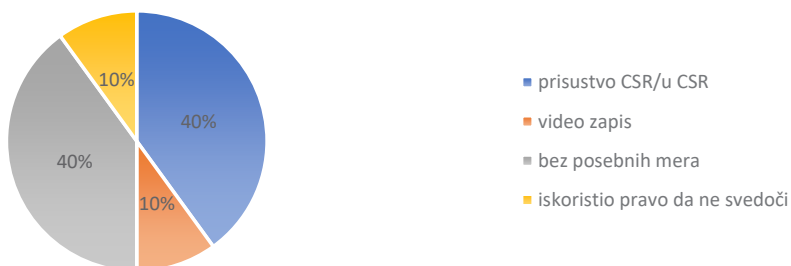
Analiza pravosudne prakse za 2019. godinu, na osnovu dostupnih podataka iz presuda, ukazuje da se položaju žrtve u krivičnom postupku i dalje ne posvećuje dovoljno pažnje, u aspektima od značaja za zaštitu prava žrtava kao što su informisanje, zaštita privatnosti i bezbednost. Analiza prvostepenih presuda ukazuje da se, prema dostupnim podacima, javnost na glavnom pretresu ne isključuje u dovoljnoj meri kako bi se zaštitili interesi žrtava. Kako se od ukupnog broja od 16 prvostepenih presuda polovina odnosi na prihvatanje sporazuma o priznanju krivice, u ovim slučajevima u skladu sa čl.315 st.3. ZKP ročište se drži bez prisustva javnosti a na ročište se pozivaju javni tužilac, okrivljeni i njegov branilac. U preostalim slučajevima (8 postupaka) podaci dostupni iz presuda ukazuju da javnost bila isključena samo u 2 postupka, a u oba postupka oštećeni su bili maloletna lica. Od ukupnog broja od 37 oštećenih lica, status posebno osetljivog svedoka dobilo je samo 6 oštećenih (od kojih 2 maloletna), i to u 2 postupka koji su vođeni pred Višim sudom radi krivičnog dela trgovina ljudima. Ovaj aspekt zaštite žrtava trgovine ljudima posebno je značajan kada se

uzmu u obzir podaci o starosnoj strukturi žrtava - podaci iz analize prvostepenih presuda za 2019. godinu ukazuju da je od ukupno 37 oštećenih, 14 lica bilo maloletno u vreme izvršenja krivičnog dela, što čini 38% od ukupnog broja oštećenih.

Oštećena lica se kao i do sada, saslušavaju u istrazi i na glavnom pretresu, nekad i po 2 puta. Samo u jednoj presudi se navodi da je odbijen predlog za ponovno saslušanje oštećenih, sa obrazloženjem da su „saslušavane više puta, svaki put su se detaljno i jasno izjašnjavale o relevantnim okolnostima pa bi ponovno saslušane bilo necelishodno, dovelo bi do prolongiranja postupka i svakako bi dovelo do sekundarne viktimizacije”. Kada je u pitanju saslušanje maloletnih oštećenih lica, u postupku pred Osnovnim sudovima samo 2 presude nisu doneta prihvatanjem sporazuma o priznanju krivice, pri čemu se u prvoj navodi da se sud „upoznao sa sadržinom zapisnika ispitivanju maloletne oštećene”, dok u drugom slučaju nema informacija o načinu saslušanja maloletne oštećene.

U postupcima pred Višim sudovima, iz prvostepenih presuda se može utvrditi da su 3 maloletna oštećena lica saslušana u prisustvu punomoćnika i predstavnika Centra za socijalni rad, 1 maloletno oštećeno lice sa statusom posebno osetljivog svedoka dalo je iskaz u istrazi i na glavnom pretresu kako se navodi „putem video zapisa”, dok su 1 maloletna i 4 punoletne oštećene takođe sa statusom posebno osetljivog svedoka saslušane u prostorijama Centra za socijalni rad. Nadalje, 4 maloletna oštećena lica saslušavana su u istrazi i na glavnom pretresu bez podataka da li su primenjivane neke posebne mere, a 1 maloletno oštećeno lice iskoristilo je pravo da ne svedoči protiv okrivljenog koji mu je otac. Kada su u postupku pribavljani izveštaji Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, sud u presudama navodi da ovi izveštaji potkrepljuju iskaz oštećenih.

Saslušanje maloletnih oštećenih - trgovina ljudima

Važno je konstatovati da u određenom broju slučajeva podaci iz prvostepenih presuda ne pružaju dovoljno podataka u pogledu načina ili broja saslušanja oštećenih u raznim fazama postupka, kao ni o prisustvu punomoćnika ili primeni drugih mera kojima bi se zaštitio položaj žrtve u sudskom postupku. Činjenica da se u najvećem broju slučajeva u obrazloženju presude sud fokusira na sam sadržaj iskaza oštećenih, bez navođenja podataka o samom činu saslušanja (broj saslušanja, eventualno čitanje prethodnih iskaza, način saslušanja, prisustvo punomoćnika i sl.) ukazuje da se oštećena lica i dalje tretiraju prvenstveno kao izvor

informacija o krivičnom delu, uz zanemarivanje svih aspekata zaštite u pogledu položaja i prava žrtava. Mora se uzeti u obzir i činjenica da presude donete prihvatanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela čine 50% od ukupnog broja prvostepenih presuda, te da se iz njihove sadržine ne mogu utvrditi relevantni podaci o položaju oštećenih lica u ovom aspektu.

Promena iskaza oštećenih tokom postupka zabeležena je na osnovu dostupnih podataka kod 3 oštećena lica. Jedna oštećena koja je saslušavana 2 puta i istrazi i 2 puta na glavnom pretresu, prilikom poslednjeg saslušanja promenila je iskaz tako da ne tereti jednog od okrivljenih; na pitanje istražnog sudije „zašto joj je trebalo dva meseca da ceo događaj prijavi policiji” izjavila da se plašila i da je policijski inspektor ohrabrio i dao joj podršku. U drugom postupku, za jedno maloletno oštećeno lice se u presudi konstatuje da je na glavnom pretresu promenila iskaz „kao rezultat eventualnog uticaja okrivljenih”, a iako je pored toga i izveštajem Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima identifikovana kao žrtva trgovine ljudima, u postupku nisu preduzete nikakve mere za njenu zaštitu. U trećem slučaju, jedan maloletni oštećeni je na glavnom pretresu promenio iskaz tako da ne tereti okrivljenog navodeći da je iskaz u istrazi dao kao maloletan i da se „plašio popravkog doma”.

Imajući u vidu odredbe Zakonika o krivičnom postupku koje se odnose na status i način ispitivanja posebno osetljivog svedoka (čl. 103-104 ZKP), jasno je da žrtve predmetnih krivičnih dela, a posebno žrtve trgovine ljudima, u većini slučajeva ispunjavaju uslove da im se ovaj status u postupku i dodeli (uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, priroda, način ili posledice izvršenja krivičnog dela). Pažljiva analiza podataka iz presuda pokazuje da je za žrtve trgovine ljudima posebno u odnosu na uzrast, način života i teške životne prilike, kao i način i posledice krivičnog dela trgovina ljudima, od izuzetnog značaja da im se dodeli status posebno osetljivog svedoka.

Podaci iz analiziranih presuda koji se odnose na saslušanje oštećenih lica u postupku ukazuju na nerazumevanje osetljivog položaja žrtava i zanemarivanje prava i interesa žrtava u krivičnom postupku. Oštećena lica se i dalje od organa postupka tretiraju pretežno kao izvor informacija odnosno saznanja o krivičnom delu, čime se žrtvama uskraćuju garantovana prava i zaštita u postupku, a posebno dovodi u pitanje zaštita maloletnih oštećenih lica. Kako rezultati dosadašnjih analiza ukazuju na slične probleme u praksi koji su očigledno posledica nerazumevanja specifičnog položaja žrtava trgovine ljudima i posebno maloletnih žrtava od strane organa postupka, osnovano se može postaviti pitanje da li se standard zaštite prava žrtava u sudskom postupku može popraviti samo doslednom primenom postojećih zakonskih rešenja, ili je nužno unapređenje određenih zakonskih rešenja u skladu sa ratifikovanim međunarodnim dokumentima iz ove oblasti i preporukama tela koja nadziru njihovo sprovođenje.

To se posebno odnosi na odredbe Zakonika o krivičnom postupku koje se tiču pravila za saslušanje lica sa statusom posebno osetljivog svedoka (postupanje sa posebnom pažnjom, ispitivanje uz pomoć psihologa ili socijalnog radnika, saslušanje upotrebom tehničkih sredstava bez prisustva drugih učesnika, ispitivanje u stanu ili drugoj ovlašćenoj instituciji, zabrana suočenja), kao i odredbe Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (mogućnost saslušanja maloletnih oštećenih lica upotrebom tehničkih

sredstava za prenos slike i zvuka odnosno saslušanje bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka). Rezultati analize za 2019. godinu, kao i za prethodne godine, ukazuju da se ova rešenja retko koriste.

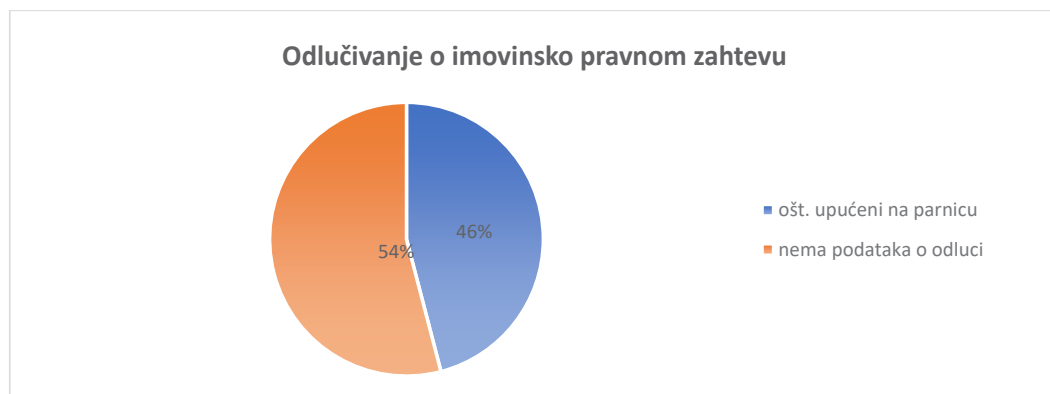
Važno je imati u vidu da odredbe Zakonika o krivičnom postupku koje se odnose na status i način ispitivanja posebno osetljivog svedoka (čl. 103-104 ZKP), mogu biti iskorišćene za poboljšanje položaja žrtava trgovine ljudima generalno, ali su od posebnog značaja za poštovanje prava maloletnih lica koja su oštećena krivičnim delom. Žrtve trgovine ljudima u većini slučajeva ispunjavaju uslove da im se ovaj status u postupku i dodeli, što se posebno odnosi na maloletna lica. U skladu sa odredbom člana 103. ZKP, sud može s obzirom na navedene kriterijume odrediti status posebno osetljivog svedoka. Odredbe ZKP koje se tiču pravila za saslušanje lica sa statusom posebno osetljivog svedoka nalažu postupanje sa posebnom pažnjom, a ispitivanje se može obaviti uz pomoć psihologa ili socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, uz mogućnost saslušanje upotrebom tehničkih sredstava bez prisustva drugih učesnika, ispitivanje u stanu ili drugoj ovlašćenoj instituciji, ali nijedna od ovih odredbi nije obavezujuća (član 104). Čak je i zabrana suočenja posebno osetljivog svedoka sa okrivljenim uslovljena zahtevom okrivljenog da se suočenje ipak sprovede, a organ postupka će to dozvoliti vodeći računa o stepenu osetljivosti svedoka i pravima odbrane (član 104).

Odredbe Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica predviđaju takođe samo mogućnost, a ne i obavezu saslušanja maloletnih oštećenih lica upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, odnosno saslušanje bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka. Obaveza organa postupka kada vode postupak za krivična dela učinjena na štetu maloletnih lica je da se odnose prema oštećenom vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj, a saslušanje maloletnih lica obaviće se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica (član 152). Ako se kao svedok saslušava maloletno lice koje je oštećeno krivičnim delom navedenim u članu 150 ovog zakona saslušanje se može sprovesti najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. Nedosledna primena ovih odredbi u praksi dovodi upravo do situacija u kojoj se maloletna lica saslušavaju više puta. Ako s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica, oceni da je to potrebno, sudija će narediti da se maloletno lice saslušava upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a saslušanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka, u prostoriji u kojoj se svedok nalazi, tako da mu stranke i lica koja na to imaju pravo, pitanja postavljaju posredstvom sudije, psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica. Ako se kao svedok saslušava maloletno lice koje je usled prirode krivičnog dela, posledica ili drugih okolnosti, posebno osetljivo, odnosno nalazi se u posebno teškom duševnom stanju, za razliku od rešenja koja predviđa ZKP, zabranjeno je vršiti suočenje između njega i okrivljenog (član 153), ali se i dalje postavlja pitanje ocene ovih okolnosti. Maloletno lice kao oštećeni mora imati i punomoćnika od prvog saslušanja okrivljenog.

3.2.5. Naknada štete – odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku

Pravo na ostvarivanje odštete kao jedno od značajnijih pitanja u oblasti ostvarivanja prava žrtava trgovine ljudima uključeno je u međunarodne standarde zaštite kroz član 6. *Palermo protokola* i član 15. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*. Iako je nesporno postojanje odgovarajućeg pravnog okvira koji garantuje ostvarivanje prava na naknadu štete žrtvama trgovine ljudima na nivou nacionalnog zakonodavstva, pravosudna praksa u ovoj oblasti i dalje skoro i da ne postoji. Analiza presuda donetih u krivičnim postupcima tokom 2019. godine pokazuje da se situacija u ovoj oblasti nije promenila u odnosu na prethodne godine, te da su žrtve trgovine ljudima uskraćene za ovaj aspekt zaštite.

U pogledu odlučivanja o **imovinsko pravnom zahtevu**, odluka o imovinsko pravnom sadržana je samo u 7 prvostepenih presuda, tako što su sva oštećena lica u ovim postupcima upućena radi ostvarivanja imovinsko pravnog zahteva u parnični postupak (17 oštećenih lica od ukupnog broja od 37 oštećenih). U postupcima pred Osnovnim sudom u 5 od ukupno 9 postupaka oštećena lica su upućena na parnicu radi ostvarivanja imovinsko pravnog zahteva (8 oštećenih). Od 7 postupaka koji su pred Osnovnim sudom okončani prihvatanjem sporazuma o priznanju krivice, samo u 4 slučaja oštećena lica se upućuju na parnicu radi ostvarivanja imovinsko pravnog zahteva (ukupno 7 oštećenih), dok u ostalim slučajevima nema nikakvih podataka o tome. U presudama Viših sudova podatke o upućivanju oštećenih na parnicu moguće naći u svega u 2 postupka (9 oštećenih), a od preostalih 5 postupaka pred Višim sudovima u 4 presude nema podataka da li su oštećena lica istakla imovinsko pravni zahtev i da li su upućena na parnicu (samo u 1 postupku navedeno da je oštećena istakla imovinsko pravni zahtev koji nije opredelila), dok je 1 presuda oslobađajuća. Samo u jednom postupku punomoćnik oštećenih je opredelio deo istaknutog imovinsko pravnog zahteva sa predlogom da sud donese odluku u delu koji se odnosi na povredu časti u ugleda u iznosu od 500.000,00 dinara.

Imajući u vidu rešenja iz Zakonika o krivičnom postupku, dosledna implementacija postojećih zakonskih odredbi svakako bi ohrabрила žrtve da u svim slučajevima ističu imovinsko-pravni zahtev, kao i njihove punomoćnike da postavljaju zahteve da se o odšteti odluči u

krivičnom postupku. Zakonikom o krivičnom postupku (član 252-260) predviđena je obaveza organa postupka da prikupi dokaze za odlučivanje o zahtevu i pre nego što je on podnet, osim ako bi se time znatno odugovlačio postupak. Predviđena je mogućnost da se u krivičnom postupku po odredbama zakona koji uređuje postupak izvršenja i obezbeđenja, mogu odrediti privremene mere obezbeđenja imovinskopravnog zahteva nastalog usled izvršenja krivičnog dela. Propisano je da će u presudi kojom se okrivljeni oglašava krivim sud dosuditi imovinskopravni zahtev u celini ili delimično, a za višak uputiti na parnični postupak, uz zadržavanje ograničenja da će, ukoliko podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov ni za potpuno ni za delimično presuđenje, sud uputiti ovlašćeno lice da imovinskopravni zahtev u celini može da ostvaruje u parničnom postupku.

Rezultati analize pravosudne prakse za 2019. godinu, koji se nadovezuju na rezultate iz analiza iz prethodnih godina, ukazuju da je neophodno promeniti praksu u pravcu rešavanja imovinskopravnog zahteva u krivičnom postupku, kako bi se izbegle duge i skupe procedure u građanskim postupcima i žrtva poštedita ponovnog vođenja postupka, svedočenja i sudsko-medicinskih veštačenja. Dosadašnje analize pokazuju da su u periodu od 2011. godine do danas zabeležena samo 2 pravosnažno okončana parnična postupka u kojima su žrtve trgovine ljudima ostvarile pravo na odštetu.

3.2.6. Položaj maloletnih žrtava

U okviru analize položaja žrtava u krivičnom postupku u prethodnim odeljcima analizirani su dostupni podaci iz prvostepениh presuda koji se odnose na sve oštećene (kako punoletne tako i maloletne). U ovom odeljku posebno su predstavljeni podaci i zapažanja koji se tiču položaja i ostvarivanja prava maloletnih oštećenih lica u odnosu na postojeće standarde zaštite. Poseban osvrt na položaj i prava maloletnih oštećenih lica značajan je i sa aspekta prevencije i zaštite žrtava trgovine ljudima, imajući u vidu da rezultati analize prvostepениh presuda donetih tokom 2019. godine ukazuju da maloletna lica čine 38% od oštećenih svim krivičnim delima, odnosno 59% od oštećenih krivičnim delom trgovina ljudima.

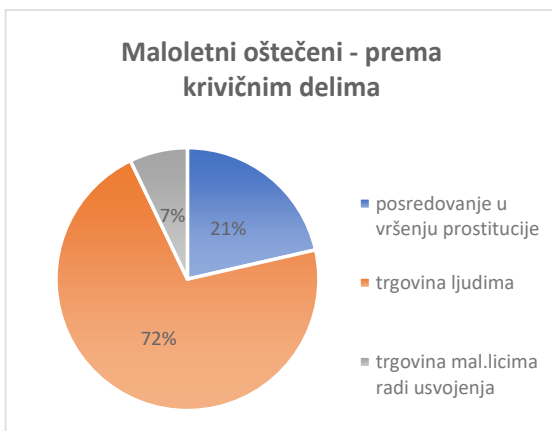
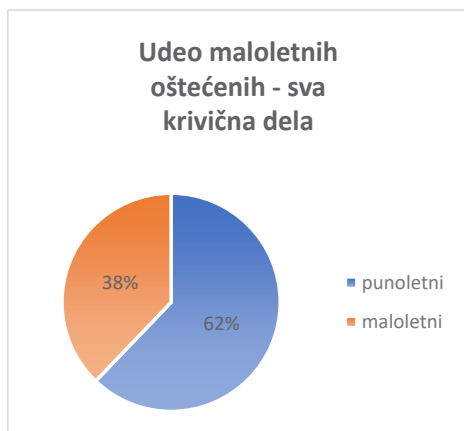
Prava od značaja za zaštitu žrtava kao što su zaštita privatnosti i identiteta žrtava (član 6. *Palermo protokola* i član 11. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*), pomoć žrtvama - pružanje informacija i pomoći pri ostvarivanju prava i interesa žrtve u sudskom postupku i mere za bezbednost žrtve (član 6. *Palermo protokola* i član 12. i 15. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*), posebno su značajne kada su u pitanju maloletne žrtve, uključujući tu i obavezu sprovođenja posebnih mera prevencije (član 5. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*). Pored toga, zaštita maloletnih žrtava dodatno je obezbeđena brojnim međunarodnim dokumentima poput *Konvencije UN o pravima deteta*¹⁰⁸, *Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji*¹⁰⁹ i *Konvencije SE o zaštiti dece od seksualnog*

¹⁰⁸ "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97

¹⁰⁹ "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/2002

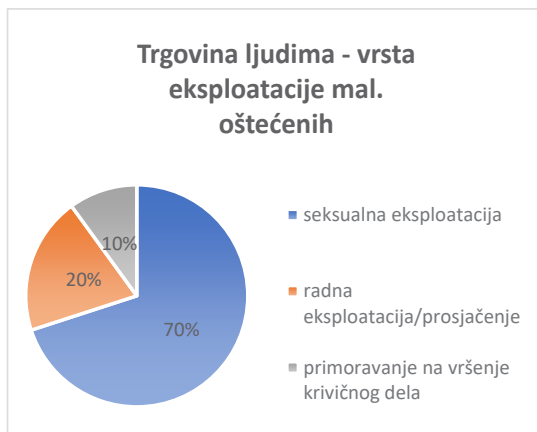
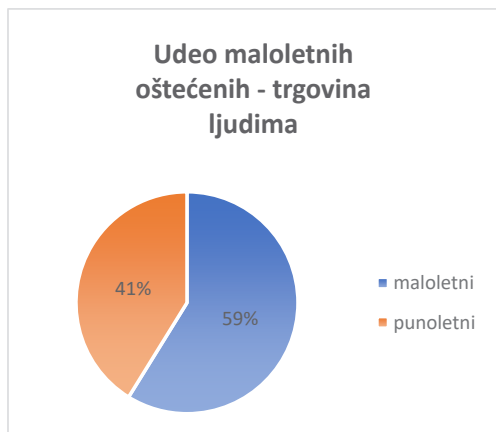
iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja¹¹⁰, takođe u pogledu zaštite privatnosti, prava na pomoć i informisanje, sigurnost i saslušanje.

Od ukupnog broja od 37 oštećenih lica u prvostepenim presudama za krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije, trgovina ljudima i trgovina maloletnim licima radi usvojenja, 14 oštećenih lica (38%) je bilo maloletno u vreme izvršenja krivičnog dela (3 maloletna oštećena lica u postupcima pred Osnovnim sudom i 11 maloletnih oštećenih lica u postupcima pred Višim sudom). Od toga broja, krivičnim delom posredovanje u vršenju prostitucije oštećena su 3 maloletna lica (21%), krivičnim delom trgovina ljudima 10 maloletnih lica (72%) i 1 maloletno lice krivičnim delom trgovina maloletnim licima radi usvojenja 1 lice (7%). U slučaju maloletnih oštećenih lica, 2 presude su donete po osnovu prihvatanja sporazuma o priznanju krivičnog dela u smislu odredbi članova 313-319 Zakonika o krivičnom postupku (1 presuda pred Osnovnim sudom za krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije – 1 maloletna oštećena i 1 pred Višim sudom za krivično delo trgovina maloletnim licima radi usvojenja – 1 maloletna oštećena).

Od ukupnog broja oštećenih za krivično delo trgovina ljudima, 59% je maloletnih oštećenih. U pogledu vrste eksploatacije maloletnih oštećenih lica kod krivičnog dela trgovina ljudima iz čl.388 KZ u prvostepenim presudama, seksualna eksploatacija je zabeležena u 70% slučajeva (7 maloletnih oštećenih lica), radna eksploatacija (prosjačenje) u 20% slučajeva (2 maloletna oštećena lica), dok je primoravanje na vršenje krivičnog dela krađe zabeleženo u 10% slučajeva (1 maloletno oštećeno lice).

¹¹⁰ "Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori", br.1/2010

Zaštita privatnosti kao posebno značajan aspekt prava maloletnih žrtava nije obezbeđena u dovoljnoj meri. Kako su u slučaju maloletnih oštećenih u 2 slučaja prvostepene presude donete prihvatanjem sporazuma o priznanju krivice, u ovim slučajevima u skladu sa čl.315 st.3 ZKP ročište se drži bez prisustva javnosti. U preostalim slučajevima podaci dostupni iz prvostepenih presuda ukazuju da je u slučaju maloletnih oštećenih lica javnost bila isključena 2 postupka (1 pred Osnovnim i 1 pred Višim sudom). U ostalim slučajevima javnost nije bila isključena ili se iz same presude to ne može sa sigurnošću utvrditi.

Odredbe Zakonika o krivičnom postupku pružaju ovu mogućnost, jer je propisano (član 363) da sudsko veće može po službenoj dužnosti ili po predlogu stranaka ili branioca isključiti javnost za ceo glavni pretres ili jedan njegov deo, ako je to potrebno radi javnog reda i morala, interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku. U ovom slučaju, međutim, veće može dozvoliti prisustvo stručne javnosti i na zahtev okrivljenog prisustvo njegovog bračnog druga ili bliskih srodnika, koja lica su dužna da čuvaju sve što su saznala na pretresu kao tajnu (član 364). Takođe, odredbe ovog zakona o posebno osetljivim svedocima (član 104) predviđaju mogućnost ispitivanja svedoka bez prisustva stranaka ili drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok ispituje, ako se ispituje upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, što bi svakako moralo naći dosledniju primenu u slučajevima trgovine ljudima.

Iz podataka koji su dostupni u analiziranim prvostepenim presudama može se utvrditi da je 5 maloletnih oštećenih lica od ukupno 14 imalo punomoćnika. U slučaju 10 maloletnih oštećenih lica iz presuda se može konstatovati učešće Centra za socijalni rad i Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, bilo kroz izveštaje o oštećenima koju su pribavljeni i korišćeni u postupku ili kroz prisustvo Centra za socijalni rad prilikom saslušanja. Status posebno osetljivog svedoka imala su samo 2 maloletna oštećena lica u 2 postupka koji su vođeni pred Višim sudom radi krivičnog dela trgovina ljudima. Ovaj podatak je zabrinjavajući imajući u vidu značajan udeo maloletnih oštećenih lica koji iznosi 38% od ukupnog broja svih oštećenih, odnosno 59% od oštećenih krivičnim delom trgovina ljudima. U analiziranim prvostepenim presudama nisu izricane mere bezbednosti, odnosno nema drugih zabeleženih

slučajeva preduzimanja drugih mera koje zakon predviđa kojima bi se obezbedila sigurnost i zaštita žrtve.

Situacija bi mogla biti znatno poboljšana ukoliko bi organi postupka češće razmatrali mogućnost dodeljivanja statusa posebno osetljivog svedoka žrtvama, posebno imajući u vidu propisane kriterijume kao što su uzrast, način života, pol, zdravstveno stanje, priroda, način ili posledice izvršenja krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja, a organ postupka može, ukoliko smatra da je to potrebno radi zaštite interesa posebno osetljivog svedoka, doneti rešenje o postavljanju punomoćnika svedoku (član 103 stav 3. ZKP). Takođe, neophodna je puna primena Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, posebno odredbi prema kojima maloletno lice kao oštećeni mora imati punomoćnika od prvog saslušanja okrivljenog, te da će u slučaju da maloletno lice nema punomoćnika, istog rešenjem iz reda advokata koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica postaviti predsednik suda s tim da troškovi zastupanja padaju na teret budžetskih sredstava suda (član 154).

U pogledu saslušanja maloletnih oštećenih lica u krivičnom postupku, u 2 postupka koji su okončani sporazumom o priznanju krivičnog dela u kojima su oštećeni maloletna lica nije moguće utvrditi bilo kakve podatke o ovom aspektu. U ostalim slučajevima, 2 presude pred Osnovnim sudovima nisu donete prihvatanjem sporazuma o priznanju krivice, od kojih se u jednoj navodi da se sud „upoznao sa sadržinom zapisnika ispitivanju maloletne oštećene“, dok u drugoj nema informacija o načinu saslušanja maloletne oštećene. U postupcima pred Višim sudovima, iz prvostepenih presuda se može utvrditi da su 3 maloletna oštećena lica saslušana u prisustvu punomoćnika i predstavnika Centra za socijalni rad; 1 maloletno oštećeno lice sa statusom posebno osetljivog svedoka dalo je iskaz u istrazi i na glavnom pretresu „putem video zapisa“; 1 maloletno oštećeno lice takođe sa statusom posebno osetljivog svedoka saslušano je u prostorijama Centra za socijalni rad. Nadalje, 4 maloletna oštećena lica saslušavana su u istrazi i na glavnom pretresu bez podataka da li su primenjivane neke posebne mere, a 1 maloletno oštećeno lice iskoristilo je pravo da ne svedoči protiv okrivljenog koji mu je otac.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica propisuje da, ako s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica oceni da je to potrebno, sud može narediti da se maloletno lice saslušava upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka (dakle kao mogućnost ali ne i obavezu suda), a saslušanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka, uz obavezu organa postupka da se odnose prema oštećenom vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj, s tim da će se saslušanje maloletnih lica obaviti uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica (član 152).

Saslušanje maloletnih oštećenih - sva krivična dela

Analiza vrste eksploatacije i drugih okolnosti kod krivičnog dela trgovina ljudima ukazuje da je krivično delo trgovina ljudima najčešće izvršeno dovođenjem i održavanjem u zabludi maloletnih oštećenih lica kao i zloupotrebom poverenja i teških materijalnih, socijalnih ili porodičnih prilika oštećenih (u svim slučajevima), a često i uz zloupotrebu ovlašćenja i odnosa zavisnosti i dobi oštećenog, pretnje i upotrebu sile. Ovi podaci dodatno ukazuju na osetljiv položaj maloletnih žrtava trgovine ljudima, te na činjenicu da nedostatak stabilnog porodičnog okruženja, odnosno adekvatnog staranja organa starateljstva i drugih službi o obezbeđivanju najboljih interesa maloletnih lica, čini ovu grupu posebno ugroženom.

Iz dostupnih podataka iz analiziranih prvostepenih presuda Osnovnog i Višeg suda, u slučaju svih 10 maloletnih oštećenih lica za krivično delo trgovina ljudima, mogu se utvrditi okolnosti koje ukazuju na teške porodične i socijalne prilike: 1) mal. oštećeni bez kontakta sa ocem, na pretresu izjavljuje da je u istrazi teretio okrivljenog iz straha da ne bude upućen u popravni dom; 2) porodica na evidenciji CSR, mal. oštećena ispoljavala asocijalno ponašanje, bekstvo od kuće, prosjačenje i kretanje u delikventnoj grupi vršnjaka; 3) razvedeni roditelji, mal. oštećena sa 14 godina napustila školu; 4) sklonost ka skitnji i asocijalnom ponašanju, krađama, suprotstavljanju autoritetima, porodica sa poremećenim porodičnim odnosima i psihičkim i fizičkim nasiljem, mal. oštećena identifikovana kao žrtva trgovine ljudima, bez roditeljskog staranja; 5) mal. oštećena stavljena pod privremeno starateljstvo zbog zanemarivanja od strane oca i majke, kasnije bila upućivana u Kazneno popravni dom radi sprovođenja izrečene vaspitne mere; 6) mal. oštećeni potiče iz porodice koja je materijalno ugrožena; 7) mal. oštećena od strane očuha primoravana na prosjačenje, sa majkom smeštena u sigurnu kuću, napustila osnovnu školu i primorana na udaju (vanbračnu zajednicu) sa 12 godina; 8) mal. oštećeni na prosjačenje primoravan od strane oca; 9) mal. oštećena odrasla u porodici gde je bila zanemarivana; 10) mal. oštećena trpela nasilje od strane oca, u trenutku izvršenja krivičnog dela nalazila se u prihvatilištu pri domu pod neposrednim starateljstvom CSR.

Analizom porodičnih i socijalnih prilika maloletnih oštećenih lica za predmetna krivična dela, može se utvrditi da kod svih oštećenih postoje teške porodične i/ili socijalne prilike koje su okrivljeni koristili prilikom vršenja krivičnog dela. Stoga je neophodno imati u vidu ne samo obavezu da se maloletnim žrtvama obezbedi zaštita i puno ostvarivanje prava u sudskom postupku, već i obavezu preventivnog delovanja, posebno kada se radi o

krivičnom delu trgovina ljudima. Članom 11. *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima* predviđeno je da svaka strana ugovornica treba da preduzme mere da uspostavi ili učvrsti nacionalnu koordinaciju različitih tela nadležnih za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima, odnosno da preduzme posebne mere u cilju smanjenja izloženosti dece trgovini ljudima, pre svega stvaranjem klime koja pogoduje zaštiti dece. Ove mere treba da obuhvate, po potrebi, nevladine organizacije, druge nadležne organizacije i druge civilnog društva posvećene sprečavanju trgovine ljudima i zaštiti odnosno pomoći žrtvama.

3.3. Kaznena politika

3.3.1. Sankcije i odmeravanje kazni

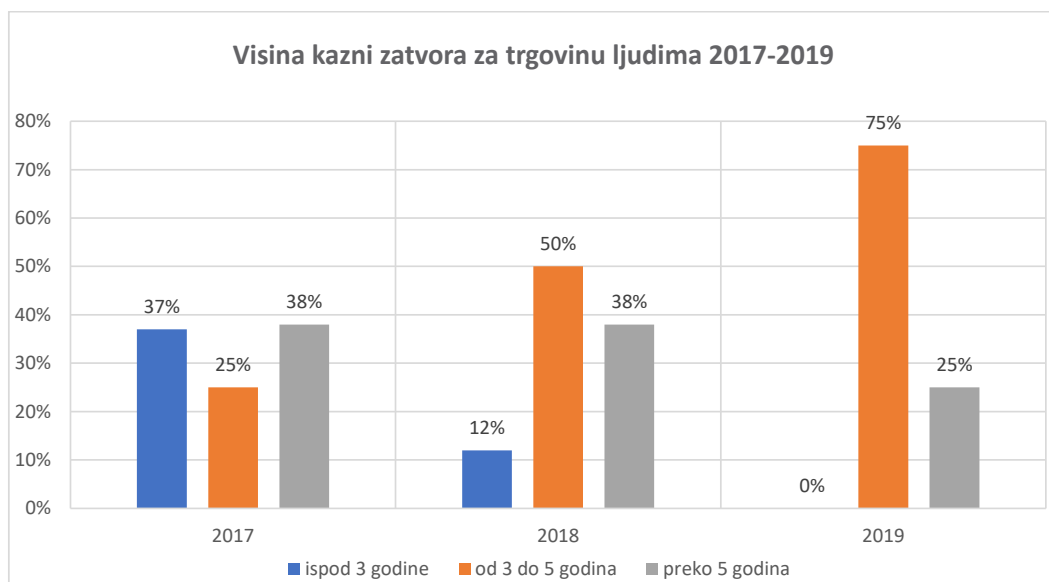
Podaci dobijeni iz prvostepenih sudskih presuda pokazuju da je sud u većini slučajeva za relevantna krivična dela obuhvaćena analizom doneo osuđujuće presude, pa je tako od ukupnog broja od 18 okrivljenih lica 16 lica oglašeno krivim, 1 lice je oglašeno krivim za posredovanje u vršenju prostitucije a oslobođeno za trgovinu ljudima, dok je 1 lice oslobođeno za krivično delo trgovina ljudima. Procentualno to znači da je u 89% slučajeva doneta osuđujuća presuda za sva krivična dela, dok je posmatramo samo u odnosu na krivično delo trgovina ljudima osuđujuća presuda doneta u 75% slučajeva. Kada se analiziraju osuđujuće presude prema vrsti krivičnih dela, podaci ukazuju da su osuđujuće presude za posredovanje u vršenju prostitucije donete u 10 slučajeva (59%), za trgovinu ljudima u 5 slučajeva (29%), u 1 slučaju za trgovinu ljudima i posredovanje u vršenju prostitucije (6%) i u 1 slučaju za trgovinu maloletnim licima radi usvojenja (6).

Svim okrivljenim licima, koja su i oglašena krivim, utvrđene su kazne zatvora, bilo da su izrečene kao „efektivna” kazna zatvora (svi slučajevi koji se odnose na trgovinu ljudima) ili da je sud okrivljenima utvrdio kazna zatvora uz istovremenu primenu mere upozorenja - uslovne osude iz čl.65. KZ (u 7 slučajeva, od kojih u 6 slučajeva za krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije i u 1 slučaju za delo trgovina maloletnim licima radi usvojenja). Samo u 1 slučaju određeno je da će okrivljeni kaznu zatvora izdržavati u prostorijama u kojima stanuje (u skladu sa čl.45 st.3. KZ) i to za delo posredovanje u vršenju prostitucije. U slučaju 9 okrivljenih uz izrečenu kaznu zatvora ili uslovnu osudu izrečena je i novčana kazna i to u rasponu od 20.000-300.000 dinara. Pored toga, prema 2 okrivljena je izrečena i mera bezbednosti oduzimanja predmeta (iz čl.87 KZ), a u 1 slučaju i trajno oduzimanje imovinske koristi (iz čl.91-92 KZ).

U pogledu visine izrečenih kazni zatvora za sva krivična dela koja su predmet analize, a koju je sud utvrdio okrivljenima (nezavisno od toga da li su okrivljenima izrečene „efektivne” kazne zatvora ili je primenjen institut mere bezbednosti - uslovne osude), podaci ukazuju da je najviša utvrđena pojedinačna kazna zatvora 9 godina, najkraća 6 meseci, prosečna dužina pojedinačne kazne je 2 godine i 1,5 meseci, s tim da je najduža jedinstvena kazna 5 godina i 6 meseci a najkraća 1 godina i 6 meseci. To znači da je kazna zatvora u trajanju ispod 3 godine izrečena u 73% slučajeva, od 3-5 godina u 20% slučajeva i preko 5 godina u 7% slučajeva. Analiza visine kazni za krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije

(utvrđene kazne zatvora bez obzira da li se radi o uslovnoj osudi) ukazuje da je najviša kazna utvrđena i izrečena u visini od 1 godine i 6 meseci. U postupcima pred osnovnim sudom za 6 od 7 okrivljenih za ovo krivično delo sud je izrekao uslovne osude. Za krivično delo trgovina maloletnim licima radi usvojenja utvrđena je kazna zatvora u trajanju od 1 godine izrečena uslovno na 3 godine.

U pogledu visine izrečenih kazni zatvora za krivično delo trgovina ljudima, analiza prvostepenih presuda ukazuje da je najniža izrečena kazna zatvora u trajanju od 3 godine, dok najviša iznosi 9 godina. Može se konstatovati da je za krivično delo trgovina ljudima u 75% slučajeva izrečena kazna zatvora u trajanju od 3-5 godina i u 25% slučajeva u trajanju preko 5 godina. U poređenju sa podacima iz prethodne analize za 2018. godinu, može se konstatovati da porast broja izrečenih kazni zatvora u rasponu od 3-5 godina u odnosu na 2018. godinu kada je udeo iznosio 50%, kao i pad udela kazni preko 5 godina koji je za prethodnu godinu bio 38%.

Podaci iz presuda donetih tokom 2019. godine ukazuju da je kaznena politika i dalje blaga, te da se kazne zatvora i dalje u većini slučajeva izriču u visini zakonom propisanog minimuma ili vrlo blizu njega. Po presudama donetim prihvatanjem sporazuma o priznanju krivice u svim slučajevima je utvrđena kazna zatvora na zakonskom minimumu ili vrlo blizu minimuma, a u 7 od 8 slučajeva radi se o uslovnoj osudi (6 pojedinačnih i 1 jedinstvena kazna). Po ostalim presudama, za ukupno 11 krivičnih dela, u 1 slučaju izrečena je kazna ispod zakonskog minimuma (za delo iz čl.184 st.2 u vezi st.1 KZ), u 7 slučajeva utvrđena je, odnosno izrečena kazna zatvora u visini zakonom propisanog minimuma, u 2 slučaja vrlo blizu minimuma, a samo u 1 slučaju za delo iz čl.388 st.6 za koje je propisana kazna zatvora od najmanje 5 godina izrečena je kazna zatvora u trajanju od 9 godina. Da se radi o kontinuiranom problemu ukazuje i podatak iz analize pravosudne prakse za prethodne godine - u

presudama donetim tokom 2018. godine većina kazni je izricana u visini ili vrlo blizu visine zakonom propisanog minimuma, dok su tokom 2017. godine sve kazne izrečene u visini minimalne propisane kazne. Da bi se na pravilan način sagledali izneti podaci o visini izrečenih kazni, odnosno sankcija, mora se posebno imati u vidu visina zaprećenih kazni za pojedine oblike krivičnih dela, pa je pod tačkom 3.2. ovog poglavlja dat tabelarni pregled zaprećenih i izrečenih kazni.

Prema odredbama Krivičnog zakonika, sud odmerava kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, uzimajući u obzir otežavajuće i olakšavajuće okolnosti a naročito stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, lične prilike, držanje posle učinjenog dela, a naročito odnos prema žrtvi i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca (član 54).

U analiziranim prvostepenim presudama donetim tokom 2019. godine, dostupni podaci o odmeravanju kazne ukazuju da se kao olakšavajuće okolnosti i dalje najčešće uzimaju u obzir prethodna neosuđivanost (u svim slučajevima kada je postojala ta okolnost), kao i lične i porodične prilike okrivljenih (činjenica da je okrivljeni „porodičan čovek” ili ima maloletnu decu uzeta je u obzir za 5 okrivljenih, samo u 1 slučaju godine života i u 1 slučaju zdravstveno stanje). Priznanje izvršenja krivičnog dela uzeto je u obzir u 2 slučajeva, protek vremena u 1 slučaju, a takođe u 1 slučaju je kao olakšavajuća okolnost cenjena činjenica da se maloletno oštećeno lice nije pridružilo krivičnom gonjenju. Kao posebno olakšavajuće okolnosti u slučaju 1 okrivljenog za produženo krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije, ocenjene su priznanje i porodične i lične prilike, kao i protek vremena, iako se radi o višestrukom povratniku.

Trend po kome se kao olakšavajuća okolnost porodične prilike okrivljenog cene i koriste za odmeravanje kazne skoro automatski, nastavlja se i dalje, pa se ova vrsta olakšavajućih okolnosti i dalje koristi i u slučajevima kada su oštećena lica maloletna. Tako je u slučaju okrivljenog koji je iskoristio nezrelost 4 maloletna oštećena lica i njihove teške materijalne, socijalne i porodične prilike u cilju seksualne eksploatacije, sud kao olakšavajuću okolnost cenio činjenicu da je okrivljeni „oženjen porodičan čovek”. U drugom slučaju okrivljenom koji je (pored još 6 punoletnih oštećenih) upotrebom pretnji, ucena i sile držao maloletno oštećeno lice u cilju seksualne eksploatacije, sud je takođe kao olakšavajuću okolnost cenio činjenicu da je okrivljeni otac maloletnog deteta. Za okrivljenog koji je svog maloletnog sina i maloletnu pastorku primoravao na prosjačenje, sud je kao olakšavajuću okolnost cenio činjenicu da je okrivljeni „porodičan čovek, otac četvoro dece”. Konačno, u još jednom slučaju seksualne eksploatacije 2 maloletna oštećena lica, kao olakšavajuća okolnost je cenjena činjenica da je okrivljeni otac troje maloletne dece.

Kao otežavajuću okolnost sud je u većini slučajeva cenio prethodnu osuđivanost. Okolnosti koje zakon propisuje kao što su pobude iz kojih je delo učinjeno, jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti, držanje nakon izvršenog dela a posebno odnos prema žrtvi, u analiziranim presudama i dalje su retko predmet ocene prilikom odmeravanja visine kazne. Tako su okolnosti kao što je veliki broj oštećenih lica i upornost i bezobzirnost u

preduzimanju radnji izvršenja krivičnog dela cenjena kao otežavajuća okolnost samo u 1 slučaju.

3.3.2. Tabelarni pregled sankcija

Tabela 1: presude donete usvajanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela

Okr.	Krivično delo	Zaprećena kazna	Izrečena kazna/sankcija	Jedinstvena kazna
1.	čl.251 st.2 u vezi st.1 OKZ ¹¹¹	1g-10g	10 meseci	1g i 6m na 3g ¹¹²
2.	čl.184 st.1 KZ	6m-5g i novč.kaz.	1g i 300.000 RSD	
3.	čl.184 st.1 KZ	6m-5g i novč.kaz.	8m na 3g i 50.000 RSD	
4.	čl.184 st.1 KZ	6m-5g i novč.kaz.	8m na 2g i 30.000 RSD	
5.	čl.184 st.1 KZ	6m-5g i novč.kaz.	8 m na 2g i 50 000 RSD	
6.	čl.184 st.1 KZ	6m-5g i novč.kaz.	10m na 3g i 120.000 RSD	
7.	čl.184 st.1 KZ (u vezi čl.61 KZ)	6m-5g i novč.kaz.	6 m na 3g i 20 000 RSD	
8.	čl.389 st.1 KZ	1g-5g	1g na 3g	

Tabela 2: ostale presude

Okr.	Krivično delo	Zaprećena kazna	Izrečena kazna/sankcija	Jedinstvena kazna
1.	čl.184 st.2 u vezi st.1 KZ (u vezi čl.61 KZ)	1g-10g	6 m	
2.	čl.184 st.2 KZ	1g-10g	1g i 60.000 RSD	
3.	čl.388 st.1 KZ	3g- 12g	3g	

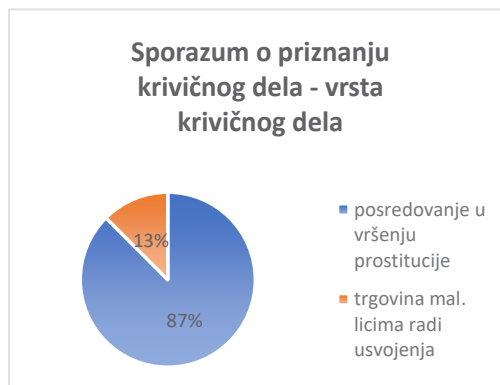
¹¹¹ Osnovni krivični zakon, "Sl.list SFRJ", br. 44/76, 36/77 - ispr., 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 - ispr. i 54/90 i "Sl. list SRJ", br. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 41/93, 50/93, 24/94, 61/2001 i "Sl. glasnik RS", br. 39/2003 (čl.251 posredovanje u vršenju prostitucije)

¹¹² Jedinstvena kazna utvrđena je u odnosu na drugu presudu kojom je okrivljenom izrečena uslovna osuda

4.	čl.388 st.6 u vezi st.3 i 1 KZ čl.184 st. 1 KZ	min.5g 6m–5g i novč.kaz.	5g 1g i 6m i 100.000 RSD	5g i 6m i 100.000 RSD
5.	čl.184 st.1 KZ	6m–5g i novč.kaz.	1g i 50.000 RSD	
6.	čl.388 st.6 u vezi st.3 i 1 KZ (u vezi čl.61 KZ)	min.5g	9g	
7.	čl.388 st.2 u vezi st.1 KZ čl.388 st.2 u vezi st.1 KZ (oba u vezi čl. 61 KZ)	3g-12g	3g 3g	4g i 6m
8.	čl.388 st.3 u vezi st.1 KZ	min.5g	5g	
9.	čl.388 st.3 u vezi st.1 KZ	min.5g	5g	

3.4. Sporazum o priznanju krivičnog dela – položaj i prava oštećenih

Od ukupnog broja od 16 prvostepenih presuda koje su predmet analize za 2019. godinu, 8 presuda (50%) doneto je po osnovu prihvatanja sporazuma o priznanju krivičnog dela u smislu odredbi članova 313-319 Zakonika o krivičnom postupku. Od tog broja, 7 presuda je doneto pred Osnovnim sudovima (sve presude se odnose na krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije, od kojih je u 1 slučaju oštećena maloletna) i 1 pred Višim sudom (za krivično delo trgovina maloletnim licima radi usvojenja – 1 maloletna oštećena). Po presudama donetim prihvatanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela u svim slučajevima je utvrđena kazna zatvora na zakonskom minimumu ili vrlo blizu minimuma, a u 7 od 8 slučajeva radi se o uslovnoj osudi (6 pojedinačnih i 1 jedinstvena kazna). Od 7 postupaka koji su pred Osnovnim sudom okončani prihvatanjem sporazuma o priznanju krivice, samo u 4 slučaja oštećena lica se upućuju na parnicu radi ostvarivanja imovinsko pravnog zahteva (ukupno 7 oštećenih), dok u ostalim slučajevima nema nikakvih podataka o tome.

U skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku, sporazum o priznanju krivičnog dela javni tužilac i okrivljeni mogu zaključiti od donošenja naredbe o sprovođenju istrage pa do završetka glavnog pretresa, a prilikom zaključenja okrivljeni mora imati branioca. Ako ovlašćeno lice nije postavilo imovinskopravni zahtev javni tužilac će ga pre zaključenja sporazuma pozvati da podnese zahtev (čl.313 ZKP). Sporazum o priznanju krivičnog dela sadrži opis krivičnog dela; priznanje okrivljenog; sporazum o vrsti, meri ili rasponu kazne ili druge krivične sankcije; sporazum o troškovima krivičnog postupka, o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom i o imovinskopravnom zahtevu, ukoliko je podnet; izjavu o odricanju stranaka i branioca od prava na žalbu i potpis stranaka (čl.314 ZKP). O sporazumu odlučuje sudija za prethodni postupak, a ako je sporazum podnet sudu nakon potvrđivanja optužnice - predsednik veća, dok se odluka o sporazumu donosi se na ročištu na koje se pozivaju javni tužilac, okrivljeni i njegov branilac, koje se drži bez prisustva javnosti (čl.315 ZKP). Sud će presudom prihvatiti sporazum o priznanju krivičnog dela i oglasiti okrivljenog krivim ako utvrdi da je okrivljeni svesno i dobrovoljno priznao krivično delo, da je svestan svih posledica, da postoje i drugi dokazi koji nisu u suprotnosti sa priznanjem okrivljenog, kao i da je kazna u pogledu koje su javni tužilac i okrivljeni zaključili sporazum predložena u skladu sa krivičnim ili drugim zakonom (čl.317). Odluka suda o sporazumu dostavlja se javnom tužiocu, okrivljenom i njegovom braniocu, koji imaju pravo na žalbu u zakonom propisanim uslovima (čl.319 ZKP).

Sve češća primena sporazuma o priznanju krivičnog dela u praksi zahteva posebnu pažnju i procenu implikacija ovog instituta na položaj i prava oštećenih lica, posebno kada se radi o osetljivoj kategoriji kao što su žrtve trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela koja su predmet ove analize. Iako je nesporno da interesi ekonomičnosti, efikasnijeg i bržeg rešavanja krivičnih postupaka uz manje troškove imaju svoje opravdanje, oni ne smeju biti pretežniji u odnosu na prava oštećenih lica. Stoga je neophodno postaviti pitanje celishodnosti izmena odredbi Zakonika o krivičnom postupku u ovom pogledu, imajući u vidu da su nakon prvobitnog uvođenja instituta sporazuma o priznanju krivice u ZKP položaj i prava oštećenih naknadno ograničeni izmenama zakona koje su usledile. Upravo su te naknadne izmene značajno ograničile prava oštećenih u postupku u pogledu učešća, uticaja na donošenje sporazuma, njegovu sadržinu i mogućnosti da se isti osporava žalbom – ukinuti su uslovi u

pogledu visine propisane kazne za krivična dela za koja je moguće zaključiti sporazum, uslov da sporazumom o priznavanju krivice nisu povređena prava oštećenog ili da on nije protivan razlozima pravičnosti, da se o ročištu na kojem sud odlučuje o sporazumu obaveštavaju i oštećeni i njegov punomoćnik i da je ročište javno, a potom i pravo oštećenog da lično ili preko punomoćnika uloži žalbu na odluku o usvajanju sporazuma¹¹³.

Na ovaj način, osnovna prava žrtava ustanovljena ratifikovanim međunarodnim dokumentima, kao što su pravo na informisanje, zaštitu i učešće u postupku dovedena su u pitanje. Presude donete usvajanjem sporazuma o priznanju krivice ne samo da ograničavaju ostvarivanje osnovnih prava žrtava, već ih čine „nevidljivim učesnicima” u postupku, jer se iz obrazloženja sudske odluke ne mogu utvrditi nikakvi podaci o ostvarenim pravima žrtava osim o eventualno istaknutom imovinsko pravnom zahtevu. Oštećena lica uskraćena su za pravo učešća u postupku jer ne mogu na bilo koji način mogu uticati na tok i sadržinu sporazuma, čime se dovodi u pitanje ostvarivanje prava žrtve kao što su informisanje, pravo na ostvarivanje adekvatne zaštite i posebno pravo na kompenzaciju. U zavisnosti od trenutka kada je sporazum zaključen i usvojen, iz teksta presude nije moguće saznati ništa o položaju žrtve u postupku, informisanju, da li je imala punomoćnika ili ne, koliko je puta saslušana, kakav je iskaz dala, te da li je ostvarila pravo da istakne imovinsko pravni zahtev. Time se dovedu u pitanje ostvarivanje prava žrtava, a posebno prava na obaveštenja o relevantnim sudskim postupcima i prava na pomoć, koja omogućavaju da stanovišta i interesi žrtve budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka, kao i pravo na kompenzaciju. U slučajevima presuda koje su donete po osnovu sporazuma o priznanju krivičnog dela, otežano je proveriti i ispravnost kvalifikacije krivičnog dela i adekvatnost krivične sankcije koja je predmet sporazuma imajući u vidu ulogu suda, pa sama presuda ne sadrži nikakvo obrazloženje niti ocenu okolnosti u pogledu krivične sankcije.

¹¹³ Ova rešenja bila su predviđena Zakonikom o krivičnom postupku ("Sl. list SRJ", br.70/2001 i 68/2002 i "Sl. glasnik RS", br.58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – dr. zakon, 49/2007, 20/2009 – dr. zakon i 72/2009)

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Imajući u vidu da su zaključci godišnjih analiza sprovedenih u periodu od 2011-2018. godine ukazivali na značajne i kontinuirane nedostatke u implementaciji postojećih pravnih normi od značaja za položaj i prava žrtava, analiza pravosudne prakse za 2019. godinu sprovedena je sa ciljem objektivnog sagledavanja položaja žrtava u krivičnom postupku i unapređivanja njihove zaštite i prava. Prateći ciljeve i metodologiju prethodnih analiza, analiza predstavlja podatke i zaključke zasnovane na kvantitativnoj (statističkoj) i kvalitativnoj analizi sudskih presuda koje su donete tokom 2019. godine za krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije iz člana 184 KZ, trgovina ljudima iz člana 388 KZ i trgovina maloletnim licima radi usvojenja iz člana 389 KZ. Analizom je obuhvaćen značajan broj sudskih odluka (ukupno 29) donetih u krivičnom postupku tokom 2019. godine od nadležnih prvostepenih i drugostepenih sudova. Prilikom analize sudskih presuda donetih u krivičnom postupku, osim opštih podataka iz presuda, podaci dostupni iz presuda analizirani su sa aspekata značajnih za položaj prava žrtava, odnosno oštećenih lica u krivičnom postupku.

Rezultati analize pravosudne prakse za 2019. godinu ukazuju da položaj žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela u sudskom postupku nije značajno poboljšan u odnosu na stanje koje je konstatovano u analizama sudske prakse za prethodne godine. Uprkos značajnom unapređenju pravnog, strateškog i institucionalnog okvira u ovoj oblasti i dalje postoje ozbiljne prepreke u ostvarivanju zaštite i poštovanja prava žrtava pred sudom u skladu sa najvažnijim međunarodnim dokumentima koje je Srbija ratifikovala. Stoga je potrebno unaprediti zaštitu i ostvarivanje prava žrtava u oblasti zaštite privatnosti, savetovanja i informisanja i načina saslušanja, posebno kada su u pitanju maloletna oštećena lica, a najveće prepreke i dalje postoje u oblasti ostvarivanja prava na kompenzaciju u kom pogledu nije bilo nikakvog napretka ni tokom 2019. godine. Trend blage kaznene politike za krivična dela koja su predmet analize kao i veliki broj sporazuma o priznanju krivičnog dela takođe utiču na položaj oštećenih lica u krivičnim postupcima. Uočeni nedostaci u praksi ukazuju da je pored dosledne i ujednačene implementacije pravnih normi u praksi, za unapređivanje položaja žrtava u sudskom postupku neophodno i unapređivanje nekih zakonskih rešenja kako bi se žrtvama omogućilo efikasno ostvarivanje zajemčenih prava i zaštite u postupcima pred sudom.

U pogledu **trajanja** prvostepenih postupaka, podaci za 2019. godinu u poređenju sa rezultatima analiza za prethodne godine pokazuju da je procenat postupaka čije je trajanje do godinu dana povećan u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 56% (za 2018. godinu iznosio je 22%), dok je broj postupaka koji je trajao od 1-3 godine smanjen i iznosi 19% (2018. godine je iznosio 45%). Procenat postupaka koji traju više od 3 godine je približan kao i prethodne godine i iznosi 25% (2018. godine je iznosio 33%). Najduži period odlučivanja u drugostepenim postupcima, mereno od dana donošenja prvostepene do dana donošenja drugostepene odluke iznosi oko 7 meseci, dok je najkraći period odlučivanja 1 mesec, pa je trajanje drugostepenih postupaka približno kao i 2018. godine.

Zaštita privatnosti žrtve, pravo na pomoć odnosno savetovanje i informisanje i sigurnost žrtve i dalje su daleko od prioriteta u sudskom postupku. U analiziranim presudama za 2019. godinu značajan broj oštećenih u vreme izvršenja dela čine maloletna lica - od 37 oštećenih za sva krivična dela koja su predmet analize 14 lica je bilo maloletno. Procentualno u odnosu na oštećene za sva krivična dela maloletnih oštećenih lica je 38%, a u odnosu na sve oštećene za krivično delo trgovina ljudima maloletna lica čine 59%. Prema dostupnim podacima, javnost je bila isključena u 62% slučajeva, a ovom višem procentu doprineo je veliki broj presuda donetih prihvatanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela u kojim slučajevima je javnost isključena po zakonu.

Prema podacima koji se mogu dobiti iz prvostepenih presuda, **punomoćnika** u postupku imalo je 32% oštećenih, a u slučaju 15 oštećenih lica iz presuda se može konstatovati učešće Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima kroz izveštaje koju su pribavljeni i korišćeni u postupku. **Status posebno osetljivog svedoka** imalo samo 6 oštećenih, od kojih 2 maloletna oštećena lica. Može se zaključiti da je ovakvo postupanje i dalje posledica nerazumevanja osetljivog položaja žrtava i zanemarivanja prava i interesa žrtava od strane organa postupka. Činjenica da se u najvećem broju slučajeva u obrazloženju presude sud fokusira na sam sadržaj iskaza oštećenih, bez navođenja podataka o samom činu saslušanja (broj saslušanja, eventualno čitanje prethodnih iskaza, način saslušanja, prisustvo punomoćnika i sl.) ukazuje da se oštećena lica i dalje tretiraju prvenstveno kao izvor informacija o krivičnom delu, uz zanemarivanje svih aspekata zaštite u pogledu položaja i prava žrtava.

Postojeće zakonske odredbe koje pružaju mogućnost da se žrtve **saslušavaju** bez prisustva okrivljenih i pod posebnim uslovima, ne nalaze dovoljnu i adekvatnu primenu u praksi u meri koja bi se realno mogla očekivati, imajući u vidu specifičan položaj žrtava trgovine ljudima a posebno maloletnih lica, kao i činjenicu da su žrtve trgovine ljudima i dalje u najvećoj meri izložene seksualnoj eksploataciji koja čini 82% slučajeva trgovine ljudima. Prema podacima iz prvostepenih presuda za krivično delo trgovina ljudima, samo u 50% slučajeva postoje podaci da su korišćene posebne mere za saslušanje maloletnih oštećenih lica (saslušavanje uz prisustvo predstavnika Centra za socijalni rad ili u prostorijama Centra za socijalni rad ili putem video zapisa iskaza oštećenog lica), dok u preostalih 50% slučajeva nema nikakvih podataka da li su primenjene neke posebne mere (osim 1 maloletnog oštećenog lica koje je iskoristilo pravo da ne svedoči protiv roditelja). Važno je istaći i da je praćenje ispunjenosti standarda zaštite prava žrtava u ovom aspektu značajno otežano činjenicom da u obrazloženju sudskih presuda u velikom broju slučajeva izostaju ključne informacije o načinu saslušanja, što otežava sagledavanje dosledne primene postojećih zakonskih rešenja, posebno onih čija primena nije zakonom propisana kao obavezna, već zavisi od ocene različitih okolnosti od strane organa postupka.

Nemogućnost žrtava da **pravo na kompenzaciju** ostvare u krivičnom postupku makar delimičnim odlučivanjem sudova o imovinskopravnom zahtevu i dalje predstavlja hroničan problem, pa se u ovoj oblasti ne može uočiti nikakav napredak ni u sudskoj praksi za 2019. godinu. Neophodno je promeniti praksu u pravcu rešavanja imovinskopavnog zahteva u krivičnom postupku, kako bi se izbegle duge i skupe procedure u građanskim postupcima i

žrtva pošteditela ponovnog vođenja postupka, svedočenja i sudsko medicinskih veštačenja. Od ukupnog broja od 16 prvostepenih analiziranih presuda za sva krivična dela, samo u 7 presuda (46%) postoji odluka o imovinsko pravnom zahtevu kojom se u svim slučajevima oštećena lica upućuju na parnični postupak. Na nepostojanje efikasnog sistema za kompenzaciju žrtava ukazuje i činjenica da su u prethodno sprovedenim analizama pravosudne prakse u periodu 2011-2019. godine i dalje samo 2 zabeležena slučaja ostvarene kompenzacije za žrtve trgovine ljudima u parničnom postupku.

Maloletna oštećena lica u sudskom postupku ne ostvaruju neophodan stepen zaštite i ostvarivanja prava, uprkos značajnom udelu u ukupnom broju oštećenih lica za sva krivična dela koja su bila predmet analize, pa tako i za krivično delo trgovina ljudima. Podaci izneti u analizi ukazuju da 59% od svih oštećenih krivičnim delom trgovina ljudima čine maloletna lica, koja su u 70% slučajeva bila izložena seksualnoj eksploataciji. U svim analiziranim presudama, samo 2 od ukupno 14 maloletnih oštećenih lica imala su status posebno osetljivog svedoka, a saslušanje maloletnih oštećenih lica odvijalo se uz primenu posebnih mera (kao što je saslušanje u prisustvu stručnog lica Centra za socijalni rad ili u prostorijama Centra za socijalni rad, korišćenjem video zapisa) u manje od polovine slučajeva (43% slučajeva). Postojanje teških porodičnih i socijalnih prilika maloletnih oštećenih lica, koje su okrivljeni u slučaju trgovine ljudima koristili, konstatovano je kod svih maloletnih oštećenih lica. Stoga se kao zaključak nameće ne samo neophodnost da se maloletnim žrtvama trgovine ljudima obezbedi zaštita i puno ostvarivanje prava u sudskom postupku, već i pojačana obaveza preventivnog delovanja naročito kada su u pitanju ranjive grupe maloletnih lica.

U pogledu **visine izrečenih kazni** zatvora za sva krivična dela koja su predmet analize, a koje je sud utvrdio okrivljenima (nezavisno od toga da li su okrivljenima izrečene „efektivne“ kazne zatvora ili uslovne osude), kazna zatvora u trajanju ispod 3 godine izrečena je u 73% slučajeva, u rasponu od 3-5 godina u 20% slučajeva i preko 5 godina u 7% slučajeva. Za posredovanje u vršenju prostitucije (bez obzira da li se radi o uslovnoj osudi) najviša kazna utvrđena i izrečena u visini od 1 godine i 6 meseci, a u postupcima pred prvostepenim sudom za 6 od 7 okrivljenih izrečene su uslovne osude. Za krivično delo trgovina ljudima u 75% slučajeva izrečena je kazna zatvora u trajanju od 3-5 godina, a u 25% slučajeva u trajanju preko 5 godina. U odnosu na podatke iz analize za prethodnu godinu, može se konstatovati porast broja izrečenih kazni zatvora u rasponu od 3-5 godina (za 2018. godinu 50%), kao i pad udela kazni preko 5 godina (za 2018. godinu 38%). Podaci za 2019. godinu ukazuju da je kaznena politika i dalje blaga, imajući u vidu da se kazne i dalje u većini slučajeva izriču u visini zakonom propisanog minimuma ili blizu njega. Da se radi o kontinuiranom problemu ukazuje i podatak iz analize pravosudne prakse za prethodne godine - u presudama donetim tokom 2018. godine većina kazni je takođe izricana u visini ili blizu visine zakonom propisanog minimuma, dok su tokom 2017. godine sve kazne izrečene u visini minimalne propisane kazne.

Prilikom **odmeravanja kazne**, kao olakšavajuća okolnost najčešće se ceni prethodna neosuđivanost. Pri oceni olakšavajućih okolnosti i dalje se beleže slučajevi u kojima sud određene lične i porodične prilike okrivljenog („porodičan čovek“, „otac maloletne dece“) ceni kao

olakšavajuće i kada su krivičnim delom maloletna oštećena lica bila izložena seksualnoj eksploataciji, pa čak i slučaju okrivljenog koji je svog maloletnog sina i pastorku primoravao na prosjačenje.

U praksi se može konstatovati i sve češća primena instituta **sporazuma o priznanju krivičnog dela**, koju je neophodno pratiti sa stanovišta položaja i prava oštećenih. Ovo pitanje zahteva posebnu pažnju imajući u vidu da je 50% analiziranih prvostepenih presuda doneto prihvatanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela, koje se u 87% slučajeva odnose na krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije. Kako interesi ekonomičnosti i efikasnijeg i bržeg rešavanja krivičnih postupaka uz manje troškova ne bi imali prevagu nad pravima oštećenih lica, neophodno je preispitati usklađenost postojećih zakonskih odredbi sa međunarodnim standardima zaštite prava žrtava u ovoj oblasti. To se posebno odnosi na značajno ograničavanje prava oštećenih u postupku u pogledu učešća, uticaja na donošenje sporazuma, njegovu sadržinu i mogućnosti da se isti osporava žalbom.

Ključni problemi na koje ukazuju rezultati analize pravosudne prakse za 2019. godinu i izneta zaključna razmatranja ukazuju da u praksi i dalje postoje prepreke u ostvarivanju prava žrtava u sudskom postupku na koje je ukazivano i prethodnih godina. Kako bi se postigle značajne izmene u ovoj oblasti, preduslov je da se sveukupan položaj i uloga oštećenih lica u krivičnom postupku sagleda ne samo iz perspektive žrtve kao „izvora informacija” u cilju dokazivanja postojanja krivičnog dela, već i kroz obavezu da se žrtvama osigura zaštita i garantovana prava i spreči retraumatizacija. Unapređivanje položaja žrtava u oblasti zaštite privatnosti, savetovanja i informisanja i načina saslušanja, posebno je značajno kada se ima u vidu osetljiv položaj žrtava trgovine ljudima i svih maloletnih oštećenih lica u krivičnom postupku, pri čemu blaga kaznena politika i uskraćivanje mogućnosti da se odšteta ostvari u krivičnom postupku dodatno pojačava nepoverenje žrtava u institucionalnu zaštitu.

Ostvarivanje višeg stepena zaštite i prava oštećenih lica u krivičnom postupku u nekim oblastima (kao što su zaštita privatnosti, bezbednost i informisanje, saslušanje, te pitanje kaznene politike) uslovljeno je stepenom primene postojećih zakonskih rešenja, pa bi dosledna implementacija postojećih zakonskih odredbi i promena odnosa organa postupka prema položaju žrtve donela značajnu promenu. Na ovaj način uspostavio bi se balans između interesa ključnih u sudskom postupku – pouzdanog utvrđivanja činjeničnog stanja, prava okrivljenih i prava oštećenih lica. U pogledu ostalih ključnih segmenata, kao što je pravo na kompenzaciju, efikasno ostvarivanje odštete za žrtve zahteva i unapređivanje postojećeg zakonskog i institucionalnog okvira u ovoj oblasti.

U skladu sa iznetim podacima i zapažanjima, može se zaključiti da je neophodan nastavak aktivnosti na unapređivanju pravnog, strateškog i institucionalnog okvira u cilju unapređenja položaja žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela, kroz izmene određenih zakonskih rešenja i doslednu primenu postojećih pravnih normi, uz kontinuiranu edukaciju zaposlenih u pravosuđu i praćenja pravosudne prakse u vezi sa trgovinom ljudima. Imajući u vidu uočene probleme u praksi kao i ozbiljnost posledica koje trpe žrtve i značajan udeo maloletnih oštećenih lica za sva krivična dela koja su bila predmet analize, stvaranje delotvornog i sveobuhvatnog sistema zaštite uz koordiniranu saradnju svih relevantnih aktera u

borbi protiv trgovine ljudima predstavlja imperativ za unapređivanje položaja žrtve u sudskom postupku, pa se u tom cilju predlaže i preduzimanje određenih mera i aktivnosti.

Preporuke – prava žrtava

- Unapređivanje pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima pružanjem specijalizovane podrške i pomoći kroz saradnju državnih organa i specijalizovanih udruženja za zaštitu žrtava trgovine ljudima;
- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju zaštite prava žrtava trgovine ljudima na privatnost, bezbednost, pomoć i informisanje u krivičnom postupku, naročito odredbi o posebno osetljivim svedocima Zakonika o krivičnom postupku i relevantnih odredbi Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica;
- Unapređivanje i usklađivanje postojećeg zakonskog okvira sa ratifikovanim međunarodnim dokumentima u oblasti zaštite žrtava trgovine ljudima i prava deteta i preporukama tela nadležnih za nadziranje njihovog sprovođenja, izmenom odredbi Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije žrtava propisivanjem apsolutne zabrane suočenja posebno osetljivih svedoka i maloletnih oštećenih lica sa okrivljenim i zabrane saslušanja posebno osetljivih svedoka i maloletnih oštećenih lica u prisustvu okrivljenog;
- Unapređivanje postojećeg zakonskog okvira izmenom odredbi Zakonika o krivičnom postupku kojima se reguliše institut sporazuma o priznanju krivice kako bi se omogućilo učešće i ostvarivanje prava lica oštećenih krivičnim delom trgovina ljudima i povezanih krivičnih dela;
- Opremanje svih stvarno nadležnih sudova tehničkim mogućnostima za saslušanje posebno osetljivih svedoka i maloletnih oštećenih lica upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka (izdvojene prostorije za saslušanje putem video-linka i sl. i posebne čekaonice za ova lica).

Preporuke – prevencija i zaštita maloletnih žrtava

- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju zaštite prava maloletnih žrtava na privatnost, bezbednost, pomoć i informisanje u krivičnom postupku, naročito odredbi o posebno osetljivim svedocima Zakonika o krivičnom postupku i relevantnih odredbi Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica;
- Unapređivanje postojećeg zakonskog okvira izmenom odredbi Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije žrtva propisivanjem apsolutne zabrane suočenja posebno osetljivih svedoka i maloletnih oštećenih lica sa

okrivljenim i zabrane saslušanja posebno osetljivih svedoka i maloletnih oštećenih lica u prisustvu okrivljenog;

- Angažovanje organizacija, nezavisnih tela i nadležnih institucija, posebno ustanova socijalne zaštite, na prevenciji seksualne i radne eksploatacije maloletnih lica u cilju smanjivanja faktora rizika i podložnosti maloletnih lica, a posebno rizičnih grupa kao što su pripadnici etničkih manjinskih grupa, šticenici ustanova socijalne zaštite i porodica u evidenciji sistema socijalne zaštite.

Preporuke – ostvarivanje prava na kompenzaciju

- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju zaštite prava žrtava na kompenzaciju, a koje se odnose na ostvarivanje imovinskopravnog zahteva u krivičnom postupku;
- Unapređivanje i usklađivanje postojećeg zakonskog okvira sa ratifikovanim međunarodnim dokumentima u oblasti zaštite žrtava trgovine ljudima i preporukama tela nadležnih za nadziranje njihovog sprovođenja, naročito u oblasti ostvarivanja prava na kompenzaciju odnosno naknadu štete žrtvama usvajanjem Zakona o kompenzaciji žrtava;
- Unapređivanje i usklađivanje postojećeg zakonskog i institucionalnog okvira sa ratifikovanim međunarodnim dokumentima u oblasti zaštite žrtava trgovine ljudima i preporukama tela nadležnih za nadziranje njihovog sprovođenja uspostavljanjem.

Preporuke – kaznena politika

- Pooštavanje kaznene politike za krivično delo trgovina ljudima i povezana krivična dela u cilju izricanja srazmernih sankcija koje odvrćaju od vršenja krivičnog dela.

Preporuke – edukacija zaposlenih u pravosuđu

- Kontinuirana edukacija u cilju dosledne primene postojećih zakonskih rešenja i standardizovanja postupanja profesionalaca zaposlenih u državnim organima, posebno u pravosuđu, radi usvajanja pristupa koji je fokusiran na žrtvu i boljeg razumevanja položaja žrtve trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela, a posebno maloletnih oštećenih lica.

Preporuke – monitoring sudske prakse, prikupljanje podataka

- Kontinuirano praćenje sudske prakse o položaju, zaštiti i ostvarivanju prava žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela kroz praćenje i analizu pravosudne prakse;
- Unapređivanje statističkog praćenja i prikupljanja podataka o žrtvama, procesuiranju i kažnjavanju počilaca u oblasti trgovine ljudima.

III DEO: POLOŽAJ I PRAVA POSEBNO OSETLJIVE DECE U KRIVIČNOM POSTUPKU

– Analiza sudske prakse u izabranim krivičnim postupcima za 2019. godinu u oblasti zlostavljanja i eksploatacije u trgovini ljudima, prostitucije i pornografije, seksualnog nasilja, zlostavljanja i srodnih krivičnih dela –

Tanja Drobnjak

1. UVOD

Imajući u vidu da brojni izveštaji i analize međunarodnih i domaćih tela, organa i udruženja u oblasti prava deteta ukazuju na postojanje potrebe za unapređivanjem pravnog i strateškog okvira i prakse u cilju unapređivanja položaja i prava deteta, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima nastavlja sa aktivnostima koje za cilj imaju sagledavanje, analizu i unapređivanje položaja žrtava pred sudom, koje su ovoga puta posebno usmerene na položaj i prava dece žrtava. Pored redovne godišnje analize pravosudne prakse koja se bavi položajem žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela¹¹⁴ koju ASTRA sprovodi od 2011. godine, a koja se u okviru analize pravosudne prakse za 2019. godinu posebno bavila i položajem maloletnih žrtava trgovine ljudima, aktivnosti su ovoga puta proširene i na analizu položaja i prava dece žrtava u posebnoj situaciji ranjivosti. Kako su nalazi analize pravosudne prakse o položaju žrtava trgovine ljudima i srodnih krivičnih dela za 2019. godinu, u segmentu položaja dece žrtava odnosno maloletnih oštećenih lica, ukazali na postojanje potrebe za proširivanjem fokusa kada je u pitanju položaj dece žrtava u situaciji ranjivosti, proširivanje polja analize na druga izabrana krivična dela pokazalo se kao opravdano.

Kao i do sada, analiza pravosudne prakse fokusira se na položaj dece žrtava u krivičnom postupku, kako bi se objektivno sagledalo postojeće stanje, identifikovale prepreke u praksi i ukazalo na oblasti u kojima i dalje postoji potreba za unapređivanjem, bilo kroz izmene postojećih zakonskih rešenja ili dosledniju primenu postojeće regulative u praksi.

Kako je analiza pravosudne prakse za trgovinu ljudima i srodna krivična dela ukazala na značajan broj maloletnih žrtava kod kojih je u skoro svim slučajevima evidentirano postojanje teških porodičnih i socijalnih prilika, analizom koja se predstavlja fokus je usmeren na položaj dece žrtava u krivičnom postupku koja se zbog svojih porodičnih, socijalnih, materijalnih i drugih životnih okolnosti nalaze u posebno ranjivom položaju, odnosno situaciji. Analiza je usmerena na praćenje i analizu pravosudne prakse za 2019. godinu u pogledu položaja dece žrtava izabranih krivičnih dela – dela koja se odnose na zlostavljanje i eksploataciju u trgovini ljudima, prostituciji ili pornografiji, seksualnog nasilja, zlostavljanja i srodnih krivičnih dela. Analiza se odnosi na krivične postupke u kojima su maloletna lica oštećena izvršenjem krivičnog dela silovanje iz čl.178, obljava sa detetom iz čl.180, obljava zloupotrebom položaja iz čl.181, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i st.3, prinudno zaključenje braka iz čl.187a, vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 i zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.2 Krivičnog zakonika Republike Srbije. U pogledu situacije ranjivosti koja se može identifikovati kod maloletnih oštećenih lica, fokus je na deci sa teškim porodičnim, socijalnim ili materijalnim prilikama, deci sa neadekvatnim roditeljskim staranjem, deci pod starateljstvom odnosno u sistemu socijalne zaštite, deci bez staranja uključujući i decu bez pratnje u situaciji migracije, kao i deci u situaciji trgovine ljudima i seksualne ili druge eksploatacije.

¹¹⁴ Godišnja analiza *Položaj žrtava trgovine ljudima u sudskom postupku*, ASTRA - Akcija protiv trgovine ljudima, dostupno na <https://www.astra.rs/prirucnici-izvestaji-studije/>

Kako u skladu sa međunarodnim standardima i domaćim pravnim okvirom, najbolji interesi deteta moraju biti od prvenstvenog značaja u svim aktivnostima koje se tiču dece uključujući postupanje sudova. Imajući u vidu posebnu zaštitu koju u skladu sa zakonom garantuje Ustav, nesporna je potreba da se ispita stepen ostvarivanja prava deteta u praksi, tačnije da li u pravnom i strateškom okviru i sudskoj praksi postoji potreba za unapređenjem u pogledu prava i položaja dece žrtava u sudskim postupcima. Činjenica da u domaćem pravnom okviru ne postoji jedinstvena definicija deteta, kao ni jedinstven Zakon o deci koji bi na sveobuhvatan način implementirao i garantovao efikasnu primenu prava dece iz međunarodnih dokumenata od značaja za ovu oblast, a posebno uzimajući u obzir da su odredbe postojećih zakona iz građanske, krivično pravne i administrativne oblasti često su neusklađene na štetu ostvarivanja prava dece u postupcima pred sudom, sprovođenje ovakve vrste analize pokazuje se kao neophodno i opravdano.

Analiza ima za cilj sagledavanje trenutnog položaja i stepena ostvarenosti prava dece žrtava u krivičnom postupku pred sudom, kako bi se analizirali i uočili nedostaci u postojećem pravnom okviru ili nedostaci u implementaciji postojećih zakonskih rešenja u praksi, u cilju unapređivanja položaja posebno ugroženih kategorija dece i formiranja preporuka za unapređivanje postojećeg stanja. Na opštem planu, analiza nastoji da doprinese sistematskoj i doslednoj primeni međunarodnih standarda u ovoj oblasti, bilo kroz unapređivanje pravnog i strateškog okvira ili aktivnosti usmerene ka doslednoj implementaciji postojećih normi, kroz ojačavanje međusektorske saradnje i sprovođenje daljih edukacija svih relevantnih aktera kako bi se bolje razumeo položaj dece žrtava pred sudom. U krajnjem ishodu, nastojanja su usmerena ka priznavanju posebnih potreba dece žrtava u krivičnom postupku i imperativu poštovanja najboljeg interesa deteta, kao i usvajanju od strane organa postupka pristupa koji je orijentisan na prava žrtve, odnosno individualnog pristupa deci žrtvama koji bi u obzir uzimao različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji.

U daljem tekstu analize posebno su predstavljeni ciljevi i metodologija praćenja i analize sudskih presuda (Poglavlje II: Ciljevi i metodologija analize), a potom i širi kontekst od značaja za decu u situaciji ranjivosti na osnovu dostupnih dokumenata, podataka i izveštaja relevantnih međunarodnih i domaćih tela, organa i organizacija, kao rezultat *desk research* analize (Poglavlje III: Deca u situaciji ranjivosti: Kontekst, podaci i izveštaji). Posebno su izneti podaci o broju pokrenutih i vođenih postupaka za izabrana krivična dela koji su dobijeni od nadležnih javnih tužilaštava i sudova (Poglavlje IV: Podaci javnih tužilaštava i sudova). Opšti statistički podaci dobijeni iz pribavljenih sudskih odluka predstavljani su u odnosu na vrste krivičnih dela, vrste odluka i izrečenih kazni, trajanje postupka, uz poseban prikaz dostupnih podataka o okrivljenim i oštećenim licima (Poglavlje V: Statistički podaci iz analiziranih presuda). Položaj dece žrtava u sudskom postupku analiziran je u odnosu na najznačajnije aspekte za položaj i prava žrtava u skladu sa međunarodnim standardima i to: 1) privatnost, 2) informisanje, podrška i zastupanje, 3) bezbednosti i zaštita, 4) saslušanje, 5) najbolji interes deteta i 6) sankcije, a u okviru svakog aspekta predstavljeni su međunarodni standardi, relevantne zakonske odredbe, a potom i podaci iz analiziranih presuda i preporuke za datu oblast (Poglavlje VI: Položaj dece žrtava

u krivičnom postupku). Rezultati i zaključci analize pravosudne prakse sa preporukama, zbirno su predstavljeni u zaključnim razmatranjima (Poglavlje VII: Zaključna razmatranja i preporuke).

2. CILJEVI I METODOLOGIJA ANALIZE

Analiza pravosudne prakse za 2019. godinu u pogledu položaja i prava dece žrtava pred sudom usmerena je na sveobuhvatno sagledavanje položaja i prava dece žrtava u krivičnom postupku. Kako je prethodno sprovedena godišnja analiza pravosudne prakse za trgovinu ljudima i srodna krivična dela ukazala na značajan broj maloletnih žrtava kod kojih je u skoro svim slučajevima evidentirano postojanje teških porodičnih, socijalnih i drugih prilika, analiza koja se predstavlja fokusira se na decu žrtve koje se zbog svojih porodičnih, socijalnih, materijalnih i drugih životnih okolnosti nalaze u posebno ranjivom položaju, odnosno situaciji. Situacija ranjivosti se posebno odnosi na decu žrtve koja se nalaze u situaciji trgovine ljudima, prostitucije, druge seksualne eksploatacije ili zlostavljanja, sa posebnom pažnjom na deci sa teškim porodičnim, socijalnim ili materijalnim prilikama, deci sa neadekvatnim roditeljskim staranjem, deci pod starateljstvom odnosno u sistemu socijalne zaštite, deci bez staranja uključujući i decu bez pratnje u situaciji migracije, kao i deci u situaciji trgovine ljudima.

Polazeći od potrebe da se ispita položaj dece u sudskom postupku koja su žrtve krivičnih dela koja su na određeni način srodna, odnosno povezana sa eksploatacijom dece u oblasti prostitucije i trgovine ljudima, kao i nastojanja da obe analize pravosudne prakse čine zaokruženu celinu, odabir krivičnih dela se zasnivao na elementima povezanim sa eksploatacijom u situacijama trgovine ljudima, prostitucije ili pornografije, seksualnog nasilja i zlostavljanja ili zloupotrebe dece. Predmet analize je stoga usmeren na odabrana krivična dela i to krivično delo silovanje iz čl.178, obljudba sa detetom iz čl.180, obljudba zloupotrebom položaja iz čl.181, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i st.3, prinudno zaključenje braka iz čl.187a, vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 i zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.2 Krivičnog zakonika Republike Srbije.

Položaj dece žrtava, odnosno maloletnih oštećenih lica u krivičnom postupku, analiziran je u odnosu na osnovne aspekte od značaja za položaj i prava dece žrtava koje postavljaju relevantni međunarodni standardi u ovoj oblasti, kao što su *Konvencija UN o pravima deteta*¹¹⁵, *Fakultativni protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji*¹¹⁶, *Konvencija SE o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja*¹¹⁷, *Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 2000. godine*¹¹⁸ (*Palermo protokol*) i *Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine*¹¹⁹. Tako se položaj dece žrtava u

¹¹⁵ "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br.15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br.4/96 i 2/97

¹¹⁶ "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br.7/2002

¹¹⁷ "Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori", br.1/2010

¹¹⁸ „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori”, br.6/2001

¹¹⁹ „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori”, br.19/2009

krivičnim postupcima za izabrana krivična dela sagledava i analizira sa sledećih aspekata: 1) privatnost, 2) informisanje, podrška i zastupanje, 3) bezbednost i zaštita, 4) saslušanje, 5) najbolji interes deteta i 6) sankcije.

Zadatak praćenja i analize godišnje pravosudne prakse u ovoj oblasti je objektivno sagledavanje položaja dece žrtava u krivičnom postupku, kako bi se uočile eventualne prepreka i problemi u praksi - bilo usled nedostataka u domaćem zakonodavstvu ili nedosledne primene postojećih zakonskih rešenja. Na osnovu toga, podaci i zaključci izneti u analizi mogu predstavljati relevantnu osnovu za preporuke i dalje unapređivanje položaja i prava dece žrtava, u cilju daljeg unapređivanja njihovog položaja pred sudom. Osnovni cilj analize je objektivno sagledavanje položaja dece žrtava u posebno ranjivim situacijama, u krivičnim postupcima za izabrana krivična dela. Takođe, praćenje i procena efektivne implementacije postojećih pravnih normi u praksi značajna je i sa aspekta ujednačenosti sudske prakse u aspektu ostvarivanja prava žrtava i procene potreba za kontinuiranom edukacijom zaposlenih u pravosuđu, sa krajnjim ciljem unapređivanja položaja dece žrtava u krivičnom postupku.

Analiza pravosudne prakse u ovoj oblasti se zasniva na kvantitativnoj (statističkoj) i kvalitativnoj analizi sudskih presuda koje su donete tokom 2019. godine u krivičnom postupku u prvom stepenu suđenja ili u postupku po žalbi. Informacije o broju postupaka koji se vode ili su rešeni pred nadležnim javnim tužilaštvima i sudovima, kao i sudske odluke koje su bile predmet analize, pribavljeni su od ovih organa u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Informacije su tražene od nadležnih javnih tužilaštava (o broju podnetih krivičnih prijavi, optuženja i zaključenih sporazuma o priznanju krivičnog dela), prvostepenih sudova (o broju vođenih postupaka, broju pravnosnažnih i nepravnosnažnih presuda i broju prihvaćenih sporazuma o priznanju krivičnog dela) i drugostepenih sudova (o broju vođenih drugostepenih postupaka) za 2019. godinu i to za krivična dela silovanje iz čl.178, obljuba sa detetom iz čl.180, obljuba zloupotrebom položaja iz čl.181, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i st.3, prinudno zaključenje braka iz čl.187a, vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 i zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.2 Krivičnog zakonika Republike Srbije. U cilju sprovođenja analize, inicijalno su za izabrana krivična dela prikupljene ukupno 103 sudske odluke, od kojih 78 presuda donetih od strane prvostepenih sudova i 25 presuda donetih od strane drugostepenih sudova.

Od ovog broja za analizu su izabrane presude koje ispunjavaju dva navedena kriterijuma koji su utvrđeni radi preciziranja oblasti kojom će se analiza baviti:

- Kriterijumi koji se odnose na oštećena lica: deca žrtve u situaciji ranjivosti (deca sa teškim porodičnim, socijalnim i materijalnim prilikama, deca sa neadekvatnim roditeljskim staranjem, deca u sistemu socijalne zaštite ili deca bez staranja uključujući i decu migrante bez pratnje, deca u situaciji trgovine ljudima);
- Kriterijumi koji se odnose na krivična dela: krivična dela koja su u oblasti zlostavljanja i eksploatacije u trgovini ljudima, prostituciji ili pornografiji, seksualnog

nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja i srodnih krivičnih (dela krivična dela silovanje iz čl.178, obljuba sa detetom iz čl.180, obljuba zloupotrebom položaja iz čl.181, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i st.3, prinudno zaključenje braka iz čl.187a, vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 i zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.2 Krivičnog zakonika Republike Srbije).

Na osnovu napred navedenih kriterijuma za analizu je izabrano ukupno 39 sudskih odluka koje čine predmet analize, donetih u krivičnim postupcima tokom 2019. godine, od kojih 33 čine prvostepene presude donete od strane nadležnih sudova (Osnovnih i Viših sudova u Republici Srbiji) i 6 drugostepenih odluka donetih u postupku odlučivanja po žalbi od strane nadležnih sudova (Apelacioni i Viši sudovi u Republici Srbiji). U izabranim presudama koje su predmet analize, analiza se bavi položajem i pravima dece žrtava u situaciji ranjivosti, što znači da se svi podaci o oštećenima koji se u analizi iznose odnose na maloletna oštećena lica – lica koja su u krivičnom postupku u položaju oštećenog i koja nisu navršila 18 godina.

Podaci dobijeni iz prikupljenih presuda bili su predmet kvantitativne (statističke) kao i kvalitativne analize, koje su usmerene na podatke odnosno pokazatelje od značaja za procenu položaja žrtve u pogledu zaštite i ostvarivanja osnovnih prava u sudskom postupku. Kvantitativna (statistička) analiza podataka iz presuda je predstavljena u Poglavlju V: Statistički podaci iz analiziranih presuda, pri čemu su podaci koji se odnose na vrstu krivičnih dela, vrstu odluka i visinu izrečenih kazni, dužinu trajanja postupaka, kao i na dostupne podatke o okrivljenim i oštećenim licima dobijeni iz prvostepenih presuda, dok su drugostepene odluke bile osnov za utvrđivanje vrste odluka (potvrđivanje, ukidanje i preinačenje prvostepenih odluka) i dužinu trajanja postupaka.

Kvalitativna analiza se na osnovu dostupnih statističkih podataka, kao i detaljne analize dostupnih podataka iz prvostepenih presuda, bavi položajem i pravima dece žrtava kroz najznačajnije aspekte koje postavljaju relevantni međunarodni standardi i predstavljena je u Poglavlju VI: Položaj dece žrtava u krivičnom postupku. Uz svaki pojedini aspekt od značaja za položaj i prava žrtava navedeni su relevantni međunarodni standardi; zakonska rešenja koja pruža Krivični zakonik (KZ)¹²⁰, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica¹²¹ i Zakonik o krivičnom postupku (ZKP)¹²²; a posebno su predstavljeni podaci iz analiziranih presuda, uz pojedinačne preporuke koje su u zaključnim razmatranjima uključene u zbirne preporuke analize.

Sva oštećena lica za izabrana krivičnih dela koja su predmet analize, u skladu sa značenjem izraza iz čl.112 Krivičnog zakonika, su maloletna lica – lica koja nisu navršila 18 godina. U tekstu su prema potrebi korišćeni izrazi „žrtva“, „deca žrtve“, „oštećeni/a“ odnosno

¹²⁰ „Sl. glasnik RS“, br.85/2005, 88/2005-isp., 107/2005-isp., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019

¹²¹ „Sl. glasnik RS“, br.85/2005

¹²² „Sl. glasnik RS“, br.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019

„maloletno oštećeno lice” i svi podrazumevaju lica koja u krivičnom postupku imaju položaj oštećenog lica i koja su mlađa od 18 godina. U slučajevima kada je u tekstu korišćen izraz „dete” ili „dete žrtva”, isti se uvek koristi u smislu odredbi Konvencije o pravima deteta (lice koje nije navršilo 18 godina), a ne u užem značenju koje daje Krivični zakonik (lice mlađe od 14 godina). Izraz „okrivljeni” korišćen je kao opšti naziv za osumnjičenog, okrivljenog, optuženog i osuđenog, u smislu značenja izraza iz člana 2. Zakonika o krivičnom postupku. Imajući u vidu da obrazloženja presuda u pojedinim slučajevima ne sadrže podatke o elementima od značaja za analizu ili su takvi podaci nedostupni usled anonimizacije dostavljenih presuda, u tekstu analize se koristi izraz „dostupni podaci” koji ukazuje da je statistička obrada podataka urađena na osnovu dostupnih podataka, s tim da je izražen i broj slučajeva u kojima predmetne elemente nije bilo moguće utvrditi.

3. DECA U SITUACIJI RANJIVOSTI: KONTEKST, PODACI I IZVEŠTAJI (DESK RESEARCH ANALYSIS)

U skladu sa *Konvencijom UN o pravima deteta*¹²³, najbolji interesi deteta moraju biti od prvenstvenog značaja u svim aktivnostima koje se tiču dece, bez obzira da li ih preduzimaju javne ili privatne institucije socijalnog staranja, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tela. Iako u skladu sa ustavnim garancijama deca uživaju posebnu zaštitu u skladu sa zakonom i moraju biti zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja, u pravnom i strateškom okviru i sudskoj praksi u Republici Srbiji i dalje postoji potreba za unapređenjem u pogledu prava i položaja dece žrtava u sudskim postupcima. U domaćem pravnom okviru ne postoji jedinstvena definicija deteta, kao ni jedinstven Zakon o deci koji bi na sveobuhvatan način implementirao i garantovao efikasnu primenu prava dece iz međunarodnih dokumenata od značaja za ovu oblast, a odredbe postojećih zakona iz građanske, krivično pravne i administrativne oblasti često su neusklađene na štetu ostvarivanja prava dece u postupcima pred sudom.

U pogledu stepena ostvarenosti prava deteta, u *Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije Komiteta UN za prava deteta*¹²⁴ preporučeno je ojačavanje napora koje država ulaže kako bi se osiguralo da pravo deteta da njegovi najbolji interesi imaju primarni značaj na odgovarajući način integriše i dosledno tumači i primenjuje u svim zakonskim, upravnim i sudskim postupcima i odlukama. Pored preporuke za usvajanje sveobuhvatnog Zakona o deci i zakona o ombudsmanu za prava deteta, posebno se ukazuje na potrebu unapređenja sistema prikupljanja podataka kako bi se olakšala analiza stanja sve dece, a posebno one u ugroženom položaju, imajući u vidu da ne postoji sistematsko prikupljanje podataka o deci. Posebna zabrinutost izražena je u pogledu prava i položaja dece žrtava i svedoka zločina – ukazuje se na neusklađenost između Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u vezi sa kriterijumima za ispitivanje posebno osetljivih svedoka, na prekomerno trajanje sudskih postupaka i nedostatak službi za podršku deci, što je sve neophodno kako bi se izbegla ponovna viktimizacija dece žrtava i svedoka tokom sudskog postupka. U tom smislu, Komitet je preporučio i preduzimanje mera radi zaštite dece žrtava u krivičnom postupku, kako bi se isključila mogućnost ispitivanja posebno osetljivih svedoka i ubrzalo uspostavljanje postupaka prilagođenih deci, kao i neophodne mere za rešavanje problema prodaje dece, dečije prostitucije i trgovine ljudima, a posebno ojačavanje sistema socijalne zaštite kako bi se u sistem zaštite uključila i romska deca (posebno devojčice kao žrtve dečijih brakova), deca izbeglice i tražioce azila, interno raseljenu deca. Komitet je posebno preporučio i uspostavljanje pravičnih i efikasnih postupaka za azil prilagođenih najboljem interesu deteta.

¹²³ "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97

¹²⁴ CRC/C/SRB/CO/2-3, Usvojena od strane Komiteta na njegovoj 74. sednici (16.januar-3.februar2017. godine), dostupno na <https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19966>

Da integrisan pravni okvir koji bi omogućio odgovarajuću implementaciju prava deteta još uvek nije uspostavljen ukazuje i *Izveštaj EK o napretku Srbije za 2019. godinu*¹²⁵. U izveštaju se ističe da nedostaje usvajanje akcionog plana za decu, da je nasilje nad decom i dalje zabrinjavajuće, da nacrt strategije za zaštitu dece i prevenciju nasilja nad decom nije usvojen kao ni izmene relevantnih zakona iz ove oblasti. Takođe je potrebno obezbediti bolju zaštitu za decu žrtve koja svedoče u krivičnim postupcima, zaštitu prava dece u državnim institucijama za decu, uz zaključak da nema sistematske podrške za žrtve i svedoke krivičnih dela.

U maju 2020. godine usvojena je *Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period 2020. do 2023. godine*¹²⁶, u kojoj se ističe da najbolji interes deteta treba da bude od prevažnog značaja u svim aktivnostima koje se tiču dece. U *nacrtu Nacionalne strategije za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela za period 2019-2025. godine* (radni tekst Ministarstva pravde Republike Srbije iz februara 2019. godine)¹²⁷, čije se usvajanje još uvek očekuje, istaknuto je da je pružanje pomoći i podrške žrtvama i svedocima u krivičnom postupku uglavnom bazirano na *ad hoc* aktivnostima malobrojnih službi uspostavljenih pri svim višim sudovima i tužilaštvima, Tužilaštvu za ratne zločine, Tužilaštvu za organizovani kriminal i Prvom osnovnom javnom tužilaštvu u Beogradu, kao i pojedinih organizacija civilnog društva, pravnih klinika i centara za socijalni rad. Navodi se i da ne postoje precizni podaci o broju i strukturi pružalaca, kao i programima koje nude, pri čemu su njihova geografska distribucija i raznovrsnost usluga koje nude izrazito neujednačeni. Kao problemi ističu se nedostatak jasno definisanih kriterijuma stručnih kvalifikacija pružalaca i kvaliteta usluga koje pružaju, s tim da procedure procene potreba, upućivanja na službe, kao i samog pružanja podrške nisu standardizovane. Programi obuke u oblasti prava žrtava nisu standardizovani niti uspostavljeni kao segment početne i stalne obuke nosilaca pravosudnih funkcija, a informacije o raspoloživim vidovima podrške nisu sistematizovane, niti dostupne u okviru jedinstvene baze.

Prema podacima iz *Redovnog godišnjeg izveštaja Zaštitnika građana za 2018. godinu* (iz marta 2019. godine)¹²⁸ predmeti iz oblasti prava deteta čine 7,61% ukupno razmatranih predmeta. Gotovo četvrtina od ukupnog broja primljenih pritužbi u oblasti prava deteta odnosi se na nasilje nad decom, postojanje dečijih i ranih brakova i seksualnog zlostavljanja dece koji nisu praćeni adekvatnim normativnim i praktičnim merama namenjenim suzbijanju i prevenciji.

¹²⁵ *Izveštaj EK o napretku Srbije za 2019. godinu*, dostupno na <https://www.stat.gov.rs/media/4783/serbia-report-2019.pdf>

¹²⁶ *Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period 2020. do 2023. godine*, dostupno na <https://www.srbija.gov.rs/dokument/45678/strategije-programi-planovi-.php>

¹²⁷ *Nacrt Nacionalne strategije za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela za period 2019-2025. godine*, radni tekst Ministarstva pravde Republike Srbije, februar 2019. godine, dostupno na <https://www.podrskazrtvama.rs/media/domaci/strategija-V1.pdf>

¹²⁸ *Redovni godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2018. godinu*, dostupno na https://www.pravadeteta.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=43&Itemid=88

Kako se navodi u *Situacionoj analizi dece i adolescenata u Srbiji* sprovedenoj od strane UNICEF-a u Srbiji 2019. godine¹²⁹, jedan od prioriteta mora biti adekvatno rešavanje naj-složenijih slučajeva nasilja koji se događaju zbog višestruke ranjivosti dece i njihovih porodica, koja obuhvata slučajeve seksualnog nasilja, nasilja nad decom žrtvama i svedocima krivičnih dela, decom koja žive na ulici, decom koja žive u ustanovama za smeštaj i decom žrtvama trgovine ljudima. Navodi se i da prosečno godišnje učešće krivičnih dela (prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova RS) izvršenih na štetu maloletnih lica iznosi 5-6% u ukupnom broju krivičnih dela u kojima su oštećena fizička lica, a na nivou jedne godine prosečno se evidentira oko 3.170 krivičnih dela u kojima je oštećeno oko 3.300 maloletnih lica. Takođe se ističe da podaci ukazuju da je međusektorska saradnja na lokalnom nivou u slučajevima nasilja nad decom neadekvatna i da ne može da odgovori na potrebe sve dece žrtava, posebno u komplikovanim slučajevima sa više faktora ranjivosti (seksualno nasilje, dečiji brakovi, nasilje nad decom u pokretu i dr.). Kao deca u riziku od zanemarivanja, zlostavljanja, odvajanja od porodice i zajednice i socijalne isključenosti istaknuta su i deca iz porodica koje se suočavaju sa složenim i višestrukim problemima i oskudicom, uključujući siromaštvo. Deca žrtve i svedoci krivičnih dela nemaju adekvatnu podršku tokom krivičnog postupka i često su izloženi sekundarnoj viktimizaciji, a mere za zaštite žrtava od sekundarne viktimizacije se ne primenjuju redovno.

Kada su u pitanju deca žrtve trgovine ljudima, prethodno sprovedena analiza *ASTRE Položaj žrtava u krivičnom postupku - Analiza pravosudne prakse za 2019. godinu za krivična dela posredovanje u vršenju prostitucije, trgovina ljudima i trgovina maloletnim licima radi usvojenja*¹³⁰ ukazuje da maloletna oštećena lica u sudskom postupku ne ostvaruju neophodan stepen zaštite i ostvarivanja prava, uprkos značajnom udelu u ukupnom broju oštećenih lica za sva krivična dela koja su bila predmet analize, pa tako i za krivično delo trgovina ljudima. Podaci izneti u predmetnoj analizi ukazuju da 59% od svih oštećenih krivičnim delom trgovina ljudima čine maloletna lica, koja su u 70% slučajeva bila izložena seksualnoj eksploataciji, a samo 2 od ukupno 14 maloletnih oštećenih lica imala su status posebno osetljivog svedoka.

Od značaja za žrtve trgovine ljudima su i nalazi iz *Drugog GRETA izveštaja za Srbiju*¹³¹ koji ukazuje da je neophodno je da se u potpunosti iskoriste raspoložive mere za zaštitu žrtava u cilju sprečavanja retraumatizacije tokom sudskog postupka, uključujući korišćenje video konferencija i drugih odgovarajućih načina za izbegavanje „direktnog suočavanja” žrtava i trgovaca ljudima i u skladu sa statusom „posebno osetljivog svedoka” koji imaju žrtve trgovine ljudima.

¹²⁹ *Situaciona analiza dece i adolescenata u Srbiji 2019.*, UNICEF u Srbiji, dostupno na https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2020-01/situaciona_analiza_2019.pdf

¹³⁰ Dostupno na <https://www.astra.rs/prirucnici-izvestaji-studije/>

¹³¹ Izveštaj Ekspertske grupe za suzbijanje trgovine ljudima koja vrši nadzor nad sprovođenjem i ispunjavanjem obaveza koje su države potpisnice preuzele potpisivanjem *Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima* iz 2005. godine, GRETA(2017)33 dostupan je na internet stranici <https://rm.coe.int/greta-2017-37-frg-srb-srb/16807809fe>

Izveštaj o trgovini ljudima za 2019. godinu US State Department-a od 20. juna 2019. godine¹³² identifikuje, uprkos pojačanim naporima države u ovoj oblasti, nedostatke u oblasti zaštite žrtava konstatujući da sudije nisu uvek dodeljivale status posebno osetljivih svedoka žrtvama trgovine ljudima, niti su na odgovarajući način štitile prava žrtava tokom dugotrajnih sudskih postupaka – imajući u vidu ranjivost žrtava i posebno dece, kojima bi ovaj specifičan proceduralni tretman posebno osetljivih svedoka obezbeđivao da svedoče bez prisustva okrivljenog i dozvoljavao svedočenje putem video-linka. U *Izveštaju o trgovini ljudima za 2020. godinu US State Department-a* od 25. juna 2020. godine¹³³ navodi se da su deca žrtve trgovine ljudima u Srbiji izložena seksualnoj eksploataciji, iskorišćavanju za prinudni rad, prisilnom prosjačenju i vršenju sitnih krivičnih dela. Ne postoji dosledna praksa dodeljivanja statusa posebno osetljivog svedoka žrtvama trgovine ljudima, uključujući i decu. Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima nema posebne procedure za decu žrtve trgovine ljudima. Beleži se praksa da se slučajevi trgovine ljudima kvalifikuju kao posredovanje u vršenju prostitucije, čak i kada su žrtve bile deca. Stoga je potrebno pojačati napore za proaktivnu identifikaciju žrtava koja će uključivati migrante, osobe iz oblasti „komercijalnog seksa”, izbeglice i tražioce azila i decu bez pratnje koja prose na ulici.

Osnovni statistički izveštaj o identifikaciji žrtava trgovine ljudima za 2019. godinu Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima¹³⁴ iznosi da statistički podaci koji se odnose na formalno identifikovane žrtve trgovine ljudima ukazuju da je u 2019. godini formalno identifikovano 39 žrtava trgovine ljudima, od ukupnog broja formalno identifikovanih žrtava trgovine ljudima 64% čine maloletne žrtve, a prema polu 82% su osobe ženskog pola, među žrtvama ženskog pola 59% čine devojčice, najveći broj žrtava su žrtve seksualne eksploatacije i to 59%, nakon čega dolazi višestruka eksploatacija i prinudni brak. Od ukupno 39 žrtava 35 lica su državljani Srbije, dok su 4 žrtve državljani Republike Hrvatske, Pakistana, Malija i Avganistana. U izveštaju *Migracioni profil Republike Srbije za 2018. godinu* Vlade RS¹³⁵ navode se podaci dobijeni od Ministarstva unutrašnjih poslova za 2018. godinu prema kojima je na osnovu broja podneti krivičnih prijava protiv izvršilaca krivičnog dela trgovina ljudima u toku 2018. godine oštećeno 32 žrtve, pri čemu se uočava dominacija mlađih ženskih osoba, pre svega maloletnih starosti do 14 godina (ukupno 13 oštećenih, dok je ukupno 22 maloletnih oštećenih lica ženskog pola; 2 maloletna oštećena su muškog pola). Najzastupljenija je seksualna eksploatacija kojoj su izložene samo žene i to u gotovo trostrukom povećanju u odnosu na prethodnu godinu.

Prilikom razmatranja porodičnog i socijalnog konteksta dece žrtava od značaja su podaci o korisnicima centara za socijalni rad dostupni iz *Izveštaja o radu Centara za socijalni rad za 2018. godinu* Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu¹³⁶ u pogledu starosne strukture

¹³² Prevod Izveštaja na srpski jezik dostupan je internet stranici <https://www.astra.rs/izvestaji-i-studije/>

¹³³ Dostupno na <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/2020-TIP-Report-Complete-062420-FINAL.pdf>

¹³⁴ *Osnovni statistički izveštaj o identifikaciji žrtava trgovine ljudima za 2019. godinu*, Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, dostupno na http://www.centarzztlj.rs/images/statistika/19/2019_Statisticki_izvestaj.pdf

¹³⁵ *Migracioni profil Republike Srbije za 2018. godinu*, Vlada RS, dostupno na http://www.kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/Migracioni_profil_2018.pdf

¹³⁶ *Izveštaj o radu Centara za socijalni rad za 2018. godinu*, Republički zavod za socijalnu zaštitu, dostupno na <http://>

korisnika. Ovi podaci pokazuju da deca čine 27% od ukupnog broja korisnika, dok su od ukupnog broja maloletnih korisnika 56,65% materijalno ugroženi korisnici. Deca pod starateljstvom (u porodici i na smeštaju) čine 6,12%, deca žrtve nasilja i zanemarivanja 5,68%, deca sa neadekvatnim roditeljskim staranjem 3,08%, deca žrtve trgovine ljudima 0,03%, deca strani državljanima bez pratnje 0,86%, deca koja žive i rade na ulici („deca ulice“) 0,05% i deca povratnici/iz readmisije 0,17%.

U izveštaju *Deca u sistemu socijalne zaštite* Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu iz 2018. godine¹³⁷, ističe se da u sistemu socijalne zaštite broj dece u periodu 2014-2018. godine kontinuirano raste - u ovom periodu u opštoj populaciji dece u Srbiji broj dece se smanjio za 2,8% dok je u istom periodu broj dece u sistemu socijalne zaštite porastao za 5,8%. Zaključuje se da su deca najranjivija kategorija stanovništva, imajući u vidu da je u 2018. godini na evidenciji Centara za socijalni rad bilo ukupno 205.129 dece, a udeo dece korisnika sistema socijalne zaštite u opštoj populaciji dece iznosi 16,4%, odnosno svako šesto dete nalazi se na evidenciji Centra za socijalni rad. Ovaj izveštaj navodi da je od dece na evidenciji Centra za socijalni rad deca žrtve nasilja i zanemarivanja čine 5,19%, deca sa neadekvatnim roditeljskim staranjem 2,82%, deca strani državljanima bez pratnje 0,79%, a deca žrtve trgovine ljudima 0,08%. Kontinuirano je najveći udeo dece evidentirane kao socio-materijalno ugrožena deca (51,8%). U 2018. godini na evidenciji e bilo 4.672 dece pod starateljstvom. Podaci za decu žrtve nasilja u porodici pokazuju da je bilo 7.741 prijava, od čega se 30% odnosi na fizičko nasilje, 2% seksualno, 31% zanemarivanje ili grubo postupanje i 1% na eksploatacija deteta, dok u pogledu seksualnog nasilja devojčice čine 72,8% žrtava.

Brojni problemi koji postoje u ostvarivanju prava deteta u Srbiji konstatovani su i u izveštaju *Stanje prava deteta u Republici Srbiji 2019. godine* Centra za prava deteta¹³⁸, pa se tako kao problem ističe i postojanje dečijih brakova sa procenom da se u romskim naseljima svaka šesta devojčica uda pre nego što napuni 15 godina a više od polovine se venča pre punoletstva, kao i problematična situacija u ustanovama za decu i mlade bez roditeljskog staranja. Takođe se navodi da je u 2018. godini evidentirano 26 dece i jedna mlada osoba kao žrtva, a kao nasilnici u svim slučajevima su evidentirani drugi korisnici, dok je u ustanovama za vaspitanje dece i omladine evidentirano je 8 prijavljenih slučajeva nasilja, a kao nasilnik je evidentiran drugi korisnik, dok nema dostupnih podataka o broju slučajeva u kojima je utvrđeno da postoji odgovornost za zlostavljanje ili zanemarivanje dece na smeštaju. U posebno teškoj situaciji se nalaze deca u uličnoj situaciji, odnosno deca koja žive i rade na ulici, u kom slučaju i ne postoji usaglašena definicija ovog pojma, prihvaćena u svim relevantnim institucijama - mada se prema evidenciji trenda broja dece u uličnoj situaciji na evidenciji centara za socijalni rad može uočiti smanjenje broja dece iz ove kategorije za više od dve trećine u 2018. godini, nezvanične procene govore da u Srbiji ima oko 2.000 dece koja žive i rade na ulici, uglavnom u velikim gradovima. Ističe se i da ne postoji

www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/izve%C5%A1taji-iz-sistema-2018/

¹³⁷ *Deca u sistemu socijalne zaštite 2018.*, Republički zavod za socijalnu zaštitu, dostupno na <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1874/deca-u-sistemu-socijalne-zastite-2018.pdf>

¹³⁸ *Stanje prava deteta u Republici Srbiji 2019. godine*, Centar za prava deteta, dostupno na http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2019/11/Stanje-prava-deteta-u-Republici-Srbiji-2019.-godine_web_final-1.pdf

sistematsko prikupljanje podataka o deci, već se za praćenje ostvarivanja prava dece koriste podaci iz različitih izvora, koji često nisu uporedivi jer se prikupljaju po različitoj metodologiji. Nedostatak pouzdanih i uporedivih podataka i evidencija otežava kreiranje delotvornih politika prema deci, kao i efikasnu međusektorsku saradnju.

Dodatno je osetljiv položaj dece migranata, odnosno tražioca azila, u kojoj se kao najosetljivija kategorija ističu deca bez pratnje. *Statistički podaci Kancelarije za azil koje iznosi UHCR za Srbiju*¹³⁹, ukazuju da je u periodu od januara do kraja septembra 2019. godine registrovano 9.054 lica, od kojih 2.019 maloletnika, odnosno 570 nepraćene dece, a podneto je 134 zahteva za azil od kojih je odbačeno 35 predmeta (50 lica), odbijeno 10 predmeta (11 lica), pružena supsidijarna zaštita za 17 lica i dodeljen azil za 15 lica. Istraživanje *Deca migranti i izbeglice bez pratnje u Srbiji: Standardi postupanja i nivo poštovanja njihovih prava* Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja¹⁴⁰ ukazuje da su deca migranti i tražioci azila koja su bez pratnje potencijalne žrtve raznih krivičnih dela, uz brojne probleme u praksi kao što je nepostojanje posebnih jedinica u sistemu socijalne zaštite koje bi se bavile decom migrantima bez pratnje, te određivanje privremenog staratelja detetu bez pratnje koje je u nadležnosti Centra za socijalni rad što u praksi usled mobilnosti dece u ovakvim situacijama rezultira određivanjem više privremenim staratelja u jednom slučaju.

U analizi *Pravo na azil u Republici Srbiji 2019*, Beogradskog centra za ljudska prava¹⁴¹ ukazuje se da u Upravnom sudu ne postoje specijalizovana veća za odlučivanje po tužbama protiv konačnih odluka Komisije za azil, te da Upravni sud od 2008. godine nikada nije svojom odlukom usvojio zahtev za azil, već je u svim postupcima u kojima je tužba uvažena predmet vraćen Komisiji za azil na ponovno odlučivanje. Takođe, Upravni sud nikada nije održao usmenu raspravu u ovim postupcima, dok tražioci azila čekaju na presude i po godinu dana, a prema navedenim podacima u periodu od 1. januara do 30. septembra 2019. godine Upravni sud je primio 17 tužbi koje su u najvećem broju odbijene. U pogledu maloletnih lica bez pratnje, kao problemi se ističu nepostojanje efikasnog sistema identifikacije i evidentiranja dece, nedovoljni kapaciteti centara za socijalni rad u pogledu ljudskih resursa, kao i neopravdano dugo trajanje postupka azila po zahtevima dece, bez doslednog poštovanja osnovnih principa zaštite dece koji proizilaze iz međunarodnih obaveza i domaćih propisa.

Zvanični podaci za izabrana krivična dela kojima se ova analiza bavi, a koji su predstavljeni prema starosti oštećenih lica, dostupni su na zvaničnoj internet stranici Republičkog zavoda za statistiku. Prema dostupnim podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2018. godinu¹⁴² za osuđena punoletna lica prema krivičnom delu i oštećenim (žrtvama), u grupi krivičnih dela protiv polne slobode od 178 oštećenih 78 čine maloletna lica (lica

¹³⁹ dostupno na <http://www.unhcr.rs/dokumenti/statistike/azil.html>

¹⁴⁰ *Deca migranti i izbeglice bez pratnje u Srbiji: Standardi postupanja i nivo poštovanja njihovih prava*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja 2019/Vol.XXXVIII/2/49-71 – S. Čopić, S. Čopić, dostupno na https://www.iksi.ac.rs/zbornik_arhiva/zbornik_iksi_2_2019/zbornik_iksi_2_2019_sanja_copic_slobodan_copic.pdf

¹⁴¹ *Pravo na azil u Republici Srbiji 2019*, Beogradski centar za ljudska prava, dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Pravo-na-azil-u-Srbiji-2019.pdf>

¹⁴² *Punoletni učinioci krivičnih dela u RS, 2018*, Bilten Republičkog zavoda za statistiku, dostupno na <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195653.pdf>

do 18 godina) i to za krivično delo silovanje od 25 oštećenih 6 je maloletnih lica, za delo obljava sa detetom 12 maloletnih oštećenih lica, delo obljava zloupotrebom položaja od 5 oštećenih 2 su maloletna oštećena lica, za delo podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa 2 maloletna oštećena lica, za delo prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju oštećeno je 1 maloletno lice; u grupi krivičnih dela protiv braka i porodice od 5028 oštećenih maloletnih lica je 1762 od čega za krivično delo vanbračna zajednica sa maloletnikom 49 maloletnih oštećenih lica i za delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica 70; za krivično delo trgovina ljudima od 17 oštećenih, 4 su maloletna lica.

Prema dostupnim podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2018. godinu¹⁴³ za maloletne učinioce krivičnih dela prema krivičnom delu i oštećenim (žrtvama), u grupi krivičnih dela protiv polne slobode od 18 oštećenih 16 čine maloletna lica (lica do 18 godina) i to za krivično delo silovanje od 3 oštećenih sva 3 su maloletna lica, za delo obljava sa detetom 3 maloletnih oštećenih lica, za delo prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju oštećena su 2 maloletna lica.

¹⁴³ *Maloletni učinioci krivičnih dela u RS, 2018*, Bilten Republičkog zavoda za statistiku, dostupno na <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195654.pdf>

4. PODACI DOBIJENI OD JAVNIH TUŽILAŠTVA I SUDOVA

U cilju prikupljanja pouzdanih i relevantnih podataka i što većeg broja presuda koje bi bile predmet analize, nadležnim javnim tužilaštvima i sudovima je upućen zahtev za dostavljanje podataka za 2019. godinu u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Informacije su tražene od nadležnih javnih tužilaštava (o broju podnetih krivičnih prijava, optuženja i zaključenih sporazuma o priznanju krivičnog dela), prvostepenih sudova (o broju vođenih postupaka, broju pravnosnažnih i nepravnosnažnih presuda i broju prihvaćenih sporazuma o priznanju krivičnog dela) i drugostepenih sudova (o broju vođenih drugostepenih postupaka) za 2019. godinu i to za izabrana krivična dela – silovanje iz čl.178, obljava sa detetom iz čl.180, obljava zloupotrebom položaja iz čl.181, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i st.3, prinudno zaključenje braka iz čl.187a, vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 i zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.2 Krivičnog zakonika Republike Srbije.

Iz dopisa primljenih od **Osnovnih javnih tužilaštava** (OJT) zaključuje se da je tokom 2019. godine za krivična dela iz nadležnosti Osnovnog javnog tužilaštva koja su predmet analize podneto ukupno 158 krivičnih prijava, od čega za delo iz čl.190 KZ RS 86 krivičnih prijava, za čl.193 KZ 33 krivične prijave, za čl.185 podneto je 5 krivičnih prijava, za čl.183 podnete su 3 krivične prijave, dok za 31 krivičnu prijavu nema podataka o kom se krivičnom delu radi. Od 158 krivičnih prijava 30 krivičnih prijava je odbačeno, a podneta su ukupno 58 optužna akta. Zaključena su 3 sporazuma o priznanju krivičnog dela.

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od OJT pred kojima je bilo postupanja, mogu se utvrditi sledeći podaci:

OJT Niš	Za čl.190 podnete 3 krivične prijave, od kojih je postupak po 2 okončan odbacivanjem krivične prijave, dok je u preostalom slučaju u toku izvođenje dokaznih radnji
OJT Aleksinac	Za čl.190 podnete 3 krivične prijave protiv 3 lica i u svim slučajevima podneti optužni predlozi
III OJT Beograd	Za čl.190 podneta 1 krivična prijava i postupak je u fazi preduzimanja dokaznih radnji
OJT Kikinda	Primljeno 8 krivičnih prijava za čl.190 i podneto 5 optužnih predloga
OJT Valjevo	vođen 1 postupak za čl.190 i okončan odbacivanjem krivične prijave
OJT Sremska Mitrovica	1 krivična prijava za čl.193 st. 2 KZ a koja prijava je odbačena
OJT Prokuplje	Primljeno je 9 krivičnih prijava, 1 odbačena, podneto 6 optužnih predloga, 2 predmeta se nalaze u fazi preduzimanja dokaznih radnji
OJT Novi Sad	Za čl.190 primljeno 9 krivičnih prijava, 1 odbačena, 1 optuženje, 6 predmeta se nalazi u fazi sprovođenja dokaznih radnji, 1 predmet ustupljen na nadležnost drugom tužilaštvu

FORMATIVNA ANALIZA - Izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravosuđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi

OJT Požarevac	Za čl.185 podneta 1 krivična prijava, za čl.190 6 krivičnih prijava od kojih u 1 predmetu podnet optužni predlog, za čl.193 podnete 3 krivične prijave od kojih je u 1 predmetu podnet optužni predlog
OJT Bačka Palanka	Za čl.190 st.1 podnete 2 krivične prijave, od kojih 1 ustupljena na nadležnost drugom tužilaštvu, u drugom predmetu u toku dokazne radnje
OJT Petrovac na Mlavi	Za čl.190 primljene 2 krivične prijave i u oba slučaja odbačene
OJT Vrbas	Za čl.190 podnete 2 krivične prijave i 2 optužna predloga
OJT Požega	Za čl.190 podnete 3 krivične prijave i formirana 3 optužna predloga
OJT Loznica	Za čl.190 podneta 1 krivična prijava i 1 optužni predlog
OJT Mionica	Za čl.185 st. 3 podneta krivična prijava prema 1 licu, za čl.193 st. 2 u toku predistražni postupak protiv 2 lica
OJT Pančevo	Za čl.193 st. 2 podneta 1 krivična prijava, za čl.190 podnete 4 krivične prijave i potom 2 optužna predloga dok je 1 krivična prijava odbačena
OJT Ub	Za čl.190 vodi se postupak protiv 4 lica, za čl.193 protiv 1 lica, prema 2 lica raspisane policijske istrage, protiv 2 lica su zakazane istražne radnje
OJT Leskovac	Za čl.183 podneta 1 krivična prijava protiv 1 lica, za čl.190 podneto 5 krivičnih prijava protiv 5 lica od kojih je podnet 1 optužni akt protiv 1 lica, za čl.193 st. 2 podnete 4 krivične prijave protiv 9 lica
OJT Zrenjanin	Primljeno 8 krivičnih prijava, 6 optuženja
OJT Aranđelovac	Postupano je po 1 krivičnoj prijavi i podnet 1 optužni predlog
OJT Bečej	Za čl.190 podneta 1 krivična prijava protiv 1 lica i postupak se nalazi u fazi dokaznih radnji
OJT Vršac	Za čl.190 podneta 1 krivična prijava i 1 optužni predlog, za čl.190 st.3 podnete 3 krivične prijave od kojih je za 2 lica podnet optužni predlog
OJT Bor	Za čl.190 podnete 3 krivične prijave i 3 optužna akta
OJT Vranje	Za čl.190 primljene 2 krivične prijave, od kojih 1 odbačena i 1 u fazi dokaznih radnji, za čl.193 primljena 1 krivična prijava koja je odbačena
OJT Zaječar	Za čl.190 podneta 1 krivična prijava, za čl.193 st. 2 podneta 1 krivična prijava, obe prijave odbačene
OJT Vladičin Han	Za čl.190 podnete 2 krivične prijave, za čl.183 st.1 podneta 1 krivična prijava
OJT Ruma	Za čl.190 primljena 1 krivična prijava i podnet 1 optužni predlog, za čl.193 st.2 podneta 1 krivična prijava i postupak okončan sporazumom o priznanju krivičnog dela

FORMATIVNA ANALIZA - Izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravosuđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi

OJT Subotica	Za čl.190 primljena 1 krivična prijava koja je odbačena, za čl.193 st.1 primljeno 7 krivičnih prijave od čega je 1 predmet u fazi dokaznih radnji, u 1 podnet optužni predlog, u preostalih 5 doneto rešenje o odbacivanju krivične prijave
OJT Pirot	Za čl.190 podnete 3 krivične prijave, od čega 1 optužni predlog a po 2 prijave su u toku dokazne radnje
OJT Obrenovac	Za čl.190 u 1 predmetu zaključen sporazum o priznanju krivičnog dela, 1 se nalazi u fazi dokaznih radnji
OJT Šabac	Za čl.190 podnete 4 krivične prijave od kojih 1 odbačena, 1 postupak u toku, u 1 spisi dostavljeni na stvarnu i mesnu nadležnost drugom tužilaštvu, u 1 osumnjičeni optužen
OJT Mladenovac	Za čl.185 primljena 1 krivična prijava i predmet se nalazi u fazi optuženja, za čl.190 podneta 1 krivična prijava koja je odbačena
OJT Lebane	Za čl.190 podneta 7 krivičnih prijave od kojih 1 nerešena, 2 odbačene, za 4 podneti optužni predlozi
I OJT Beograd	Za čl. 193 st. 2 podneta 10 krivičnih prijave, za čl.190 podnete 2 krivične prijave, za čl.183 podneta 1 krivična prijava
OJT Kruševac	Primljeno 4 krivične prijave, u 1 predmetu je podnet optužni predlog, a u 3 predmeta su doneta rešenja kojima se krivična prijava odbacuje
OJT Čačak	Za čl.190 podnete 4 krivične prijave i 1 optužni predlog
OJT Senta	Za čl.190 protiv 1 lica podignut optužni predlog, za čl.193 st.1 protiv 1 lica odbačena krivična prijava
OJT Brus	Za čl.190 podnete 2 krivične prijave protiv 2 lica, od čega 1 predmetu podnet optužni predlog a u 1 spis ustupljen na nadležnost
OJT Novi Pazar	Za čl. 190 podneta 6 krivičnih prijave od čega je podnet 1 optužni predlog, 2 prijave odbačene, u 3 predmeta primenjen institut odlaganja krivičnog gonjenja
OJT Priboj	Za čl.190 podneta 1 krivična prijava koja je odbačena
II OJT Beograd	Za čl.190 podnete 3 krivične prijave, od kojih je 1 odbačena a za druge 2 u toku preduzimanje dokaznih radnji, za čl.193 podnete 2 krivične prijave, od kojih po 1 u toku preduzimanje dokaznih radnji a 1 ustupljena na nadležnost
OJT Lazarevac	Za čl.193 st.2 podneta 1 krivična prijava, koja je odbačena
OJT Kragujevac	Za čl.185 st. 2 podneta 1 krivična prijava gde je podnet 1 optužni predlog i postupak je u toku
OJT Sombor	Za čl.185 st. 3 podneta 1 krivična prijava, 1 optužni predlog, zaključen 1 sporazum, za čl.190 podnete 2 krivične prijave i 2 optužna predloga

OJT Vrbas	Za čl.190 podneta 2 optužna predloga
-----------	--------------------------------------

Iz dopisa primljenih od **Viših javnih tužilaštava** (VJT) zaključuje se da je tokom 2019. godine za krivična dela iz nadležnosti Višeg javnog tužilaštva koja su predmet analize podneta ukupno 41 krivična prijava, od čega je za čl.178 podneta 22 krivične prijave, za čl.180 16 krivičnih prijava, za čl.181 nisu podnošene krivične prijave, dok za 3 krivične prijave nema podataka na koja se krivična dela odnose. Od 41 krivične prijave, prema dostupnim podacima, 7 krivičnih prijava je odbačeno, podnet je ukupno 21 optužni akt, od čega je prema dostupnim podacima 16 optužnica. Zaključena su 2 sporazuma o priznanju krivičnog dela.

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od VJT pred kojima je bilo postupanja, mogu se utvrditi sledeći podaci:

VJT Jagodina	Za čl.178 st. 3 podnete 3 krivične prijave koje su odbačene, za čl.180 podneta 1 krivična prijava i podignuta 1 optužnica
VJT Beograd	Pripremni postupci na osnovu 2 zahteva za pokretanje pripremnog postupka od kojih 1 za čl.180 iz 2018. i 1 za čl.182 st. 2 iz 2019. g.
VJT Prokuplje	Za čl.180 podneta 1 krivična prijava i postupak u toku
VJT Požarevac	Za čl.178 st. 3 primljena 1 krivična prijava, vođena istraga i postupak obustavljen, za čl.180 st. 1 podnete 3 krivične prijave protiv 3 lica, od ovih su 2 istrage okončane obustavom postupka i u 1 slučaju podignuta optužnica
VJT Subotica	Za čl.178 st. 3 primljena 1 krivična prijava protiv 2 lica od čega 1 podignuta optužnica i 1 postupak pred većem za maloletnike
VJT Vranje	Za čl.178 st. 3 podneta 1 krivična prijava protiv 2 lica i podignuta optužnica
VJT Smederevo	Za čl.178 st. 3 podignute 4 optužnice i 1 istraga u toku
VJT Kragujevac	Za čl.178 st. 3 podneta 1 krivična prijava koja je odbačena, za čl.180 st. 1 podneta 1 krivična prijava i podignuta optužnica
VJT Novi Pazar	Za čl.178 st. 3 primljena 1 krivična prijava protiv 1 lica sa kojim je zaključen sporazum o priznanju krivičnog dela
VJT Novi Sad	Za čl.178 st.3 podnete 2 krivične prijave, od kojih 1 odbačena a po 1 podignuta optužnica
VJT Zaječar	Za čl.178 st.3 vođena istraga protiv 1 lica koja je obustavljena
VJT Kraljevo	Za čl.180 st.1 podneta 1 krivična prijava protiv 1 lica i podignuta optužnica
VJT Čačak	Za čl.180 st.1 podneta 1 krivična prijava protiv 1 lica, protiv 1 lica vođen postupak i predmet ustupljen na nadležnost drugom tužilaštvu

FORMATIVNA ANALIZA - Izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravosuđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi

VJT Pančevo	Primljene 3 krivične prijave u odnosu na 4 lica koje su ustupljena na nadležnost
VJT Zrenjanin	Za čl.178 st.3 primljene 3 krivične prijave, od toga 1 predmet u fazi optuženja, za čl.178 st.4 primljeno 5 krivičnih prijava, od toga 3 predmeta u fazi optuženja
VJT Smederevo	Za čl.178 st.3 podignute 4 optužnice i 1 istraga u toku
VJT Sombor	Za čl.180 podneto 7 krivičnih prijava, vodi se istraga u odnosu na 1 lice
VJT Niš	Za čl.180 podneta 1 krivična prijava, 1 optužnica i zaključen 1 sporazum o priznanju krivičnog dela
VJT Valjevo	Za čl.178 st.3 podnete 2 krivične prijave i obe odbačene
VJT Kruševac	Za čl.178 st.3 podnete prijave protiv 2 lica, 1 lice je optuženo

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od **Osnovnih sudova** (OS) pred kojima je tokom 2019. godine bilo postupanja za krivična dela iz nadležnosti Osnovnih sudova a koja su predmet analize, mogu se utvrditi sledeći podaci:

OS u Velikoj Plani	Vođena 3 krivična postupka, za čl.185 stav 3 doneta pravosnažna presuda, u 2 postupka za čl.190 i 193 st.2 postupci u toku
OS u Bečeju	Pravosnažno okončana 2 postupka za čl.190
OS u Subotici	Donete 3 presude, od kojih 1 sporazum o priznanju krivičnog dela za čl.193 st.3 i 2 presude za čl.193
OS u Pančevu	3 postupka za čl.190 od kojih 2 pravosnažno okončana, a 1 u toku, vođena i pravosnažno okončana 2 postupka za čl.193 stav 2
OS u Jagodini	1 pravosnažna presuda za čl.190 st.1
OS u Požegi	2 postupka za čl.190 i doneta 1 presuda
OS u Novom Pazaru	4 postupka za čl.190, 3 u toku, 1 okončan
OS u Senti	2 postupka za čl.190 st.1, 1 okončan
OS u Prokuplju	4 postupka za čl.190, u 1 doneta pravosnažna presuda, u 1 presuda nije pravosnažna, 2 u toku
OS u Zaječaru	1 postupak za čl.190 st.1 i 2 i doneta pravosnažna presuda
OS u Užicu	1 postupak za čl.190 st.1 u kom je doneta pravosnažna presuda
OS u Staroj Pazovi	1 postupak za čl.193 st.2 okončan pravosnažnom presudom, 1 postupak za čl.190 st.1 okončan oslobađajućom presudom (nepravosnažna)
OS u Bačkoj Palanci	1 presuda za čl.190
OS u Smederevu	2 postupka za čl.183 i 190

FORMATIVNA ANALIZA - Izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravosuđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi

OS u Trsteniku	1 postupak za čl.190, doneta pravnosnažna presuda
OS u Ubu	1 presuda za čl.185 st.2
OS u Šapcu	1 postupak za čl.183 nije okončan, 4 postupka za čl.190, od kojih 3 pravnosnažno okončana
OS u Aranđelovcu	3 postupka za čl.190 st.3, doneta 1 pravnosnažna presuda
OS u Kikindi	3 postupka za čl.190 st.1 i 1 za čl.193 st.2, sva 4 okončana presudama
OS u Despotovcu	1 postupak za čl.183, nije okončan
OS u Lebanu	Za čl.183, 185 st.2 i st.3, 187, 190 i 193 st.2 vođena su 3 postupka, doneta 1 pravnosnažna presuda za čl.190 st.1
OS u Gornjem Milanovcu	1 postupak za čl.190, pravnosnažno okončan
OS u Vršcu	3 postupka i to 1 za čl.190 i 2 za čl.193 st.2, donete 3 pravnosnažne presude
OS u Mionici	2 krivična postupka za čl.190, donete 2 pravnosnažne presude
OS u Boru	Za čl.185 st.2 vođen 1 postupak, doneta pravnosnažna presuda, za čl.190 vođena 2 postupka od kojih 1 okončan pravnosnažnom presudom; za čl.193 st.2 vođena i okončana 2 postupka
OS u Vrbasu	2 postupka za čl.190 st.2 okončani donošenjem presuda
OS u Kruševcu	1 postupak za čl.190
OS u Somboru	vođena 2 postupka za čl.190 st.1 od kojih 1 pravnosnažno okončan, 1 postupak za čl.193 st.1 pravnosnažno okončan
OS u Negotinu (sudska jedinica Kladovo)	1 postupak za čl.190 st.1 okončan
OS u Knjaževcu	Za čl.190 pravnosnažno okončan 1 postupak
OS u Loznici	4 postupka za čl.190 od kojih 1 pravnosnažno okončan

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od **Viših sudova** (VS) pred kojima je bilo postupanja za krivična dela iz nadležnosti Višeg suda koja su predmet analize, mogu se utvrditi sledeći podaci:

VS u Beogradu	6 postupaka za čl.178 st.3 sa 2 presude od kojih 1 pravnosnažna, 11 postupaka za čl.180 sa 2 pravnosnažne presude, 2 postupka za čl.181 sa 1 donetom presudom, u drugom stepenu 1 postupak za čl.193 u kom je doneta presuda
VS u Valjevu	3 postupka za čl.180 u kojima su donete presude od kojih 1 pravnosnažna; u drugom stepenu 2 postupka za čl.185 st.2 i donete 2 odluke, potvrđujuća i ukidajuća
VS u Vranju	1 postupak za čl. 178 st.3

FORMATIVNA ANALIZA - Izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravosuđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi

VS u Jagodini	1 postupak za čl.180
VS u Kragujevcu	1 postupak za čl.178 st.3 i 1 za čl.180 st.1
VS u Kraljevu	1 postupak za čl.180 st.1
VS u Kruševcu	2 postupka za čl.180 st.1 pravnosnažno okončana, od kojih 1 prihvatanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela, u drugom stepenu 1 postupak za čl.190 st.1 u kojem je potvrđena presuda
VS u Nišu	2 presude, 1 oslobađajuća za čl.178 st.3 i 1 za čl.180 st.2
VS u Negotinu	1 postupak za čl.178 st.3 i čl.180 st.1 pravnosnažno okončan
VS u Leskovcu	1 postupak za čl.190
VS u Novom Pazaru	1 presuda za čl.178 st.3 i prihvaćen 1 sporazum o priznanju krivičnog dela, za čl.180 vođena 2 postupka i u istim donete presude
VS u Pančevu	1 postupak za čl.178 st.3 i 3 postupka za čl.180
VS u Požarevcu	1 postupak za čl.178 st.3, doneta presuda
VS u Smederevu	2 presude za čl.178 st.3 i st.4 i 1 za čl.180 st.1
VS u Sremskoj Mitrovici	2 postupka za čl.178 st.3, od kojih 1 pravnosnažno okončan i 1 u toku, za čl.180 vođena 2 postupka, od kojih je 1 okončan pravnosnažno, u drugom stepenu 1 postupak
VS u Subotici	1 postupak za čl.178 st.3 okončan pravnosnažno, 2 postupka za čl.181 (1 za čl.181 st.4 pravnosnažno okončan i 1 za čl.181 st.2 i 3), u drugom stepenu 1 postupak za čl.185 st.3 presuda ukinuta i 1 postupak za čl.193 st.2 potvrđena presuda
VS u Novom Sadu	Za čl.178 6 postupaka, doneto 6 presuda (5 pravnosnažnih i 1 nepravnosnažna), od čega 1 prihvatanje sporazuma o priznanju krivičnog dela, za čl.180 1 postupak i doneta je 1 nepravnosnažna presuda, za čl.181 vođen 1 sudski postupak i doneta je 1 pravnosnažna presuda

Iz pojedinačnih dopisa dobijenih od **Apelacionih sudova** pred kojima je bilo postupanja za krivična dela koja su predmet analize, mogu se utvrditi sledeći podaci:

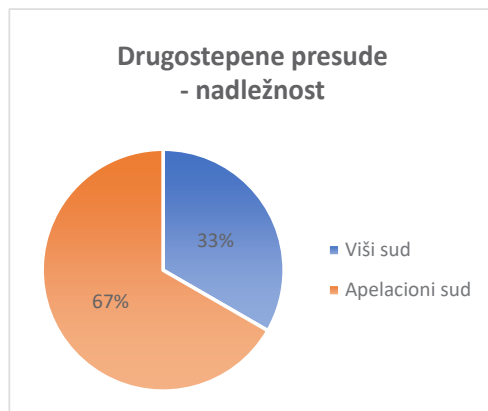
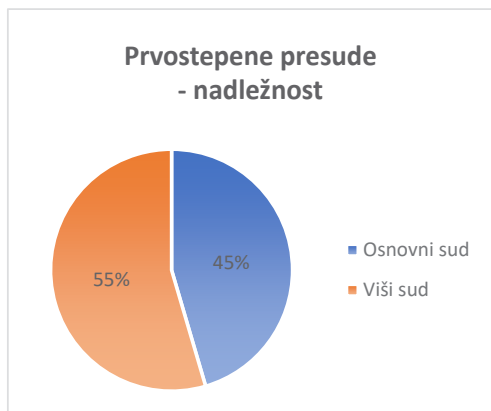
Apelacioni sud Beograd	Vođeno 12 postupaka
Apelacioni sud Novi Sad	Vođeni postupci za krivična dela iz članova 178, 180, 181 i 185
Apelacioni sud Niš	Vođeno ukupno 8 postupaka za krivično delo iz člana 180 (7 presuda potvrđeno, 1 preinačena) i 2 postupka za krivično delo iz člana 181 (1 presuda potvrđena, 1 ukinuta)
Apelacioni sud Kragujevac	1 postupak za čl.183 st.1

5. STATISTIČKI PODACI IZ ANALIZIRANIH PRESUDA

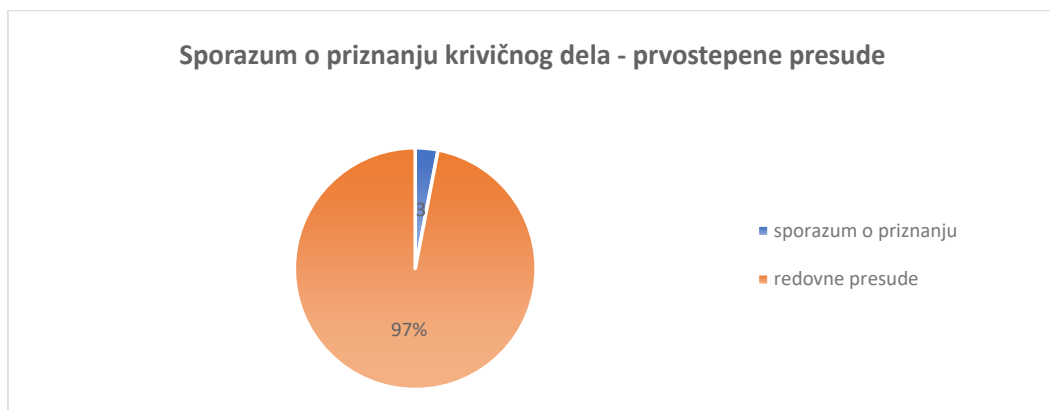
Prikupljanje i analiza sudskih presuda donetih tokom 2019. godine sprovedena je u cilju praćenja i ocene položaja i prava dece žrtava u situaciji ranjivosti, koja u krivičnom postupku imaju položaj maloletnog oštećenog lica. U skladu sa ciljevima i metodologijom analize, planirani fokus analize su bile presude koje se odnose na izabrana krivična dela i to krivično delo silovanje iz čl.178, obljuba sa detetom iz čl. 180, obljuba zloupotrebom položaja iz čl.181, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i st.3, prinudno zaključenje braka iz čl.187a, vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 i zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.2 KZ RS.

U skladu sa navedenim kriterijumima, predmet kvantitativne (statističke) i kvalitativne analize su bile prikupljene sudske presude koje su tokom 2019. godine donete u prvostepenom ili drugostepenom krivičnom postupku. Predstavljena kvantitativna (statistička) analiza zasniva se na dostupnim podacima koji su se mogli dobiti iz prvostepenih sudskih presuda u pogledu vrste krivičnih dela, vrste odluka i visine izrečenih kazni, dužine trajanja postupaka, kao i relevantnih podataka o okrivljenim i oštećenim licima. Pored toga, drugostepene odluke su bile osnov za utvrđivanje podataka o vrsti krivičnih dela, vrsti odluke (potvrđivanje, ukidanje ili preinačenje prvostepenih odluka), kao i dužini trajanja postupaka. Kvalitativna analiza se, uz korišćenje statističkih podataka, bavi položajem i pravima dece žrtava u krivičnom postupku kroz aspekte od značaja za njihov položaj i prava i to: 1) privatnost, 2) informisanje, podrška i zastupanje, 3) bezbednost i zaštita 4) saslušanje, 5) najbolji interes deteta i 6) sankcije.

Analizom je obuhvaćeno ukupno **39 sudskih odluka** donetih u krivičnim postupcima tokom 2019. godine, koje su pribavljene od nadležnih Osnovnih, Viših i Apelacionih sudova u Republici Srbiji. Od ukupnog broja presuda koje su obuhvaćene analizom, 33 presude su donete u prvostepenom postupku, i to 15 presuda od strane nadležnih Osnovnih sudova (Osnovni sud u Novom Sadu, Staroj Pazovi, Velikoj Plani, Subotici, Šapcu, Bačkoj Palanci, Zaječaru, Leskovcu, Loznici, Somboru, Vršcu, Boru, Pančevu) i 18 presuda od strane nadležnih Viših sudova (Viši sud u Beogradu, Novom Sadu, Subotici, Nišu, Kragujevcu, Jagodini, Novom Pazaru, Požarevcu, Smederevu, Negotinu,). Predmet analize su i 6 presuda donetih u drugostepenom odnosno žalbenom postupku i to 4 donete od strane nadležnih Apelacionih sudova (Apelacioni sud u Beogradu i Novom Sadu) i 2 donete od strane nadležnih Viših sudova (Viši sud u Subotici i Leskovcu).

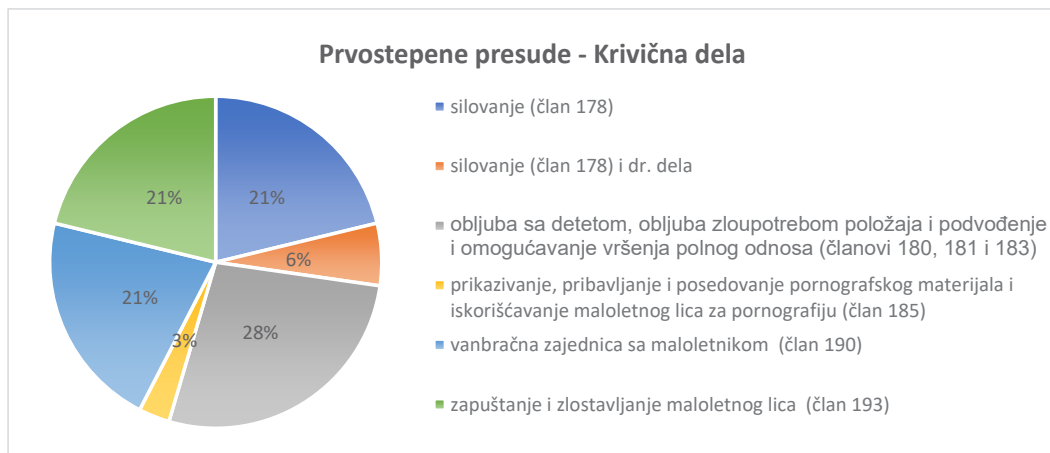
Od ukupnog broja od 33 prvostepene presude, samo 1 presuda je doneta prihvatanjem sporazuma o priznanju krivičnog dela u smislu odredbi čl.313-319 ZKP i to u postupku pred Višim sudom, što čini 3% od ukupnog broja prvostepenih presuda.

Analizirane prvostepene presude u kojima su oštećeni maloletna lica odnose se na sledeća **krivična dela**: krivično delo silovanje iz čl.178, obljava sa detetom iz čl.180, obljava zloupotrebom položaja iz čl.181, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i st.3, vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 i zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.2 KZ RS. Za krivično delo prinudno zaključenje braka iz čl.187a KZ, iako je izabrano kao delo koje će biti obuhvaćeno analizom, nije bilo prvostepenih presuda.

Od ukupnog broja analiziranih prvostepenih presuda: 7 presuda se odnosi na krivično delo silovanja iz čl.178 st.3 i 4 (21% od ukupnog broja prvostepenih presuda); 1 presuda na delo silovanja i obljuje sa detetom iz čl.178 st.4 i čl.180 (3%); 1 presuda na delo silovanja i obljuje zloupotrebom položaja iz čl.178 st. 4 i čl.181 (3%); 6 presuda na delo obljuje sa detetom iz čl.180 (18,5%); 2 presude na obljobu zloupotrebom položaja iz čl.181 (6,5%);

1 presuda na podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183 i obljube sa detetom iz čl.180 (3%); 1 presuda na prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i 3 (3%); 7 presuda na delo vanbračne zajednice sa maloletnikom iz čl.190 (21%); i 7 presuda na zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.1 i 2 (21%).

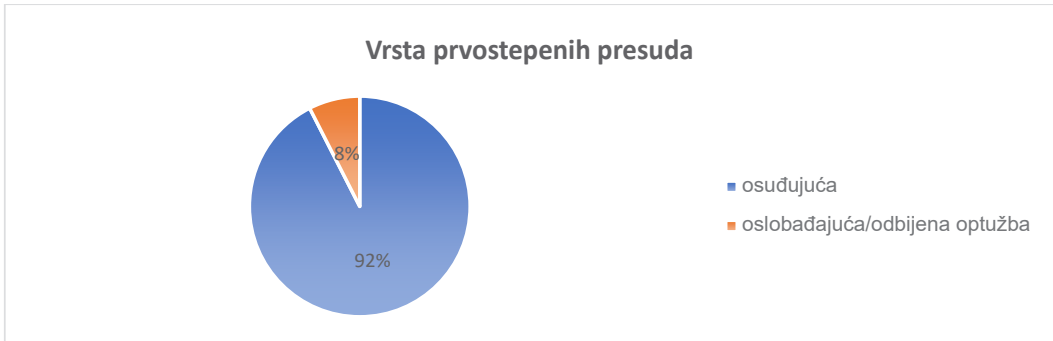

5.1. Podaci iz prvostepenih presuda

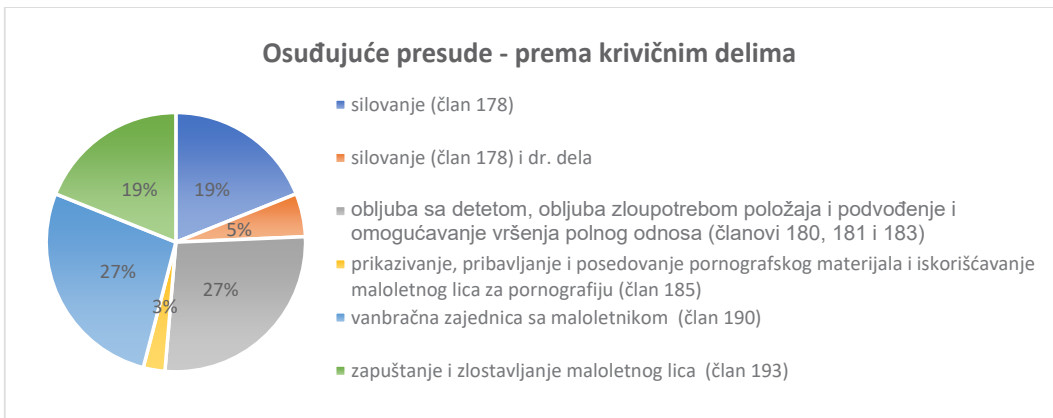
Analizom prvostepenih presuda obuhvaćene su 33 prvostepene presude, od kojih je 15 presuda Osnovnih i 18 presuda Viših sudova, u kojima je ukupno 40 okrivljenih lica i 38 oštećenih lica (svi oštećeni su maloletna oštećena lica).

U pogledu **optuženja**: 7 lica je optuženo za krivično delo silovanja iz čl.178 st.3 i 4 (17,5%); 1 lice za delo silovanja i obljube sa detetom iz čl.178 st.4 i čl.180 (2,5%); 1 lice za silovanje i obljudu zloupotrebom položaja iz čl.178 st. 4 i čl.181 (2,5%); 8 lica za delo obljube sa detetom iz čl.180 (20%); 2 lica za obljudu zloupotrebom položaja iz čl.181 (5%); 1 lice za podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa i obljudu sa detetom iz čl.183 i čl.180 (2,5%); 1 lice za prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i 3 (2,5%); 12 lica za vanbračnu zajednicu sa maloletnikom iz čl.190 (30%); 7 lica za zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.1 i 2 (17,5%).

U pogledu **vrste odluke**, prvostepeni sud je u većini slučajeva doneo osuđujuće presude, pa je tako od ukupnog broja od 40 okrivljenih lica 37 lica oglašeno krivim, dok je za preostala 3 lica u 1 slučaju doneta oslobađajuća presuda i u 2 slučaja je optužba odbijena.

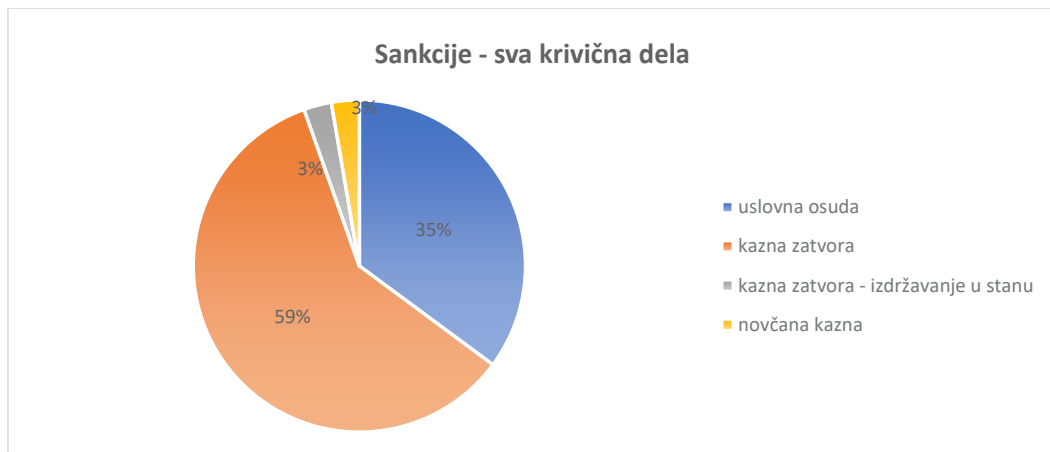

Kada se analiziraju **osudujuće presude** u odnosu na krivična dela koja su predmet analize, podaci ukazuju da je od 37 okrivljenih: 7 lica oglašeno krivim za krivično delo silovanje iz čl.178 st. 3 i 4 (19% od ukupnog broja okrivljenih lica), 1 lice za delo silovanje iz čl.178 st. 4 i delo obljava sa detetom iz čl.180 (2,5%), 1 lice za delo silovanje iz čl.178 st.4 i delo obljava zlopotrebom položaja iz čl.181 (2,5%), 7 lica za delo obljava sa detetom iz čl.180 (19%), 2 lica za delo obljava zlopotrebom položaja iz čl.181 (6%), 1 lice za delo podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183 i delo obljava sa detetom iz čl.180 (2,5%), 1 lice za delo prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnika za pornografiju iz čl.185 st.2 i 3 (2,5%), 10 lica za delo vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 (27%), te 7 lica za delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.1 i 2 (19%).

Podaci o **vrstama sankcija** ukazuju da su licima koja su oglašena krivim utvrđene kazne zatvora u skoro svim slučajevima, bilo da su izrečene kao „efektivna” kazna zatvora (u slučaju 22 okrivljena lica) ili uslovna osuda - mera upozorenja iz čl.65 KZ (u 13 slučajeva), dok je samo u 1 slučaju određeno je da će okrivljeni kaznu zatvora izdržavati u prostorijama u kojima stanuje (u skladu sa čl.45 st.3. KZ). U slučaju 1 okrivljenog izrečena je novčana kazna. Pored toga, prema 3 okrivljena su izrečene i mere bezbednosti i to zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim (čl.89a KZ) zajedno sa merom bezbednosti oduzimanje predmeta (čl.87 KZ), mera oduzimanja predmeta i mera obavezno lečenje alkoholičara (čl.84 KZ), dok su u slučaju 1 okrivljenog izrečene mere u skladu sa Zakonom o posebnim merama

za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima i to obavezno javljanje nadležnom organu policije, zabrana posećivanja mesta gde se okupljaju maloletna lica, obavezno posećivanje profesionalnih savetovaništva i ustanova, obavezno obaveštavanje o promeni mesta prebivališta, boravišta ili radnog mesta i obavezno obaveštavanje o putovanju u inostranstvo.

U pogledu visine kazni zatvora za sva krivična dela koja su predmet analize, a koju je sud utvrdio okrivljenima (nezavisno od toga da li su okrivljenima izrečene „efektivne“ kazne zatvora ili je primenjen institut mere bezbednosti - uslovne osude), podaci ukazuju da je najviša utvrđena pojedinačna kazna zatvora 15 godina, najkraća 3 meseca, dok prosečna dužina pojedinačne kazne iznosi je 3 godine i 10 meseci. Ukupno 50% izrečenih kazni zatvora je u trajanju ispod 3 godine, 14% u rasponu od 3-5 godina i 36% preko 5 godina. Imajući u vidu da se analiza bavi većim brojem krivičnih dela za koja se zaprećene pa i izrečene kazne značajno razlikuju, detaljan prikaz i analiza sankcija za krivična dela koja su predmet analize dat je u Poglavlju VI: Položaj dece žrtava u krivičnom postupku (tačka 6. Sankcije).

Dužina trajanja prvostepenih postupaka analizirana je u odnosu na vremenski period od podizanja optužnice do dana donošenja prvostepene presude. Prema navedenom kriterijumu i prema dostupnim podacima, maksimalno trajanje sudskog postupka iznosi 6 godina i 10 meseci, dok je najkraći postupak trajao 13 dana. Prosečno trajanje postupka je 11 meseci.

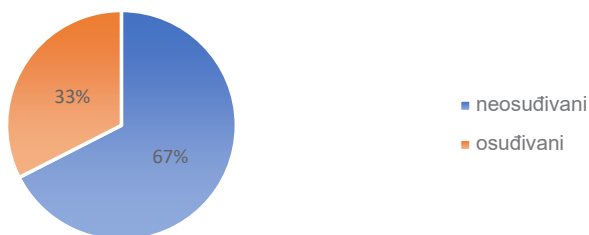
Na osnovu dostupnih podataka iz prvostepenih presuda može se utvrditi da je **pritvor** bio određen za 16 okrivljenih od ukupno 40 okrivljenih lica, s tim da je najduže trajanje pritvora iznosilo 2 godine i 1 mesec, a najkraće 47 dana.

Određivanje pritvora

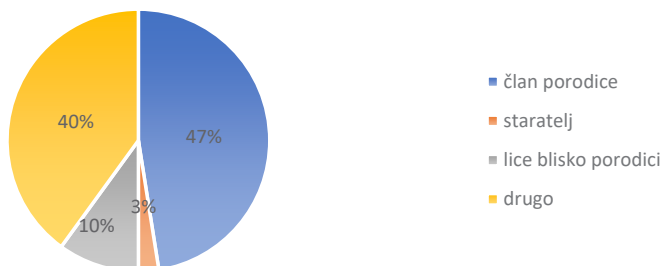

Analizom podataka o **okrivljenim licima** (ukupno 40 lica) koji su bili dostupni u prvostepenim presudama, može se utvrditi da je od ukupnog broja okrivljenih 13 lica ranije osuđivano, a samo 1 okrivljeni je bio maloletno lice u vreme izvršenja krivičnog dela. Okrivljeni su u 19 slučajeva članovi porodice oštećenih (roditelj, brat, rođak), u 1 slučaju okrivljeni je staratelj maloletnog oštećenog lica, a u 4 slučaja okrivljeni je lice blisko porodici oštećenog (vanbračni partner majke, prijatelj porodice).

Okrivljeni - prethodna osuđivanost

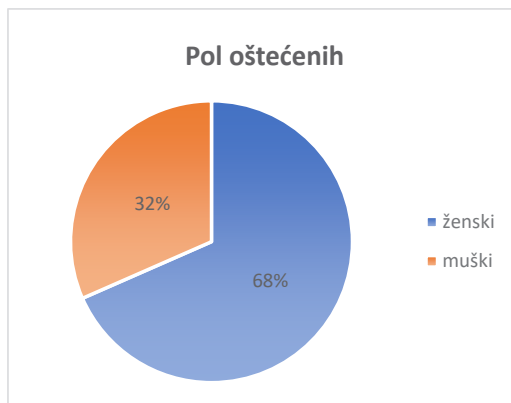
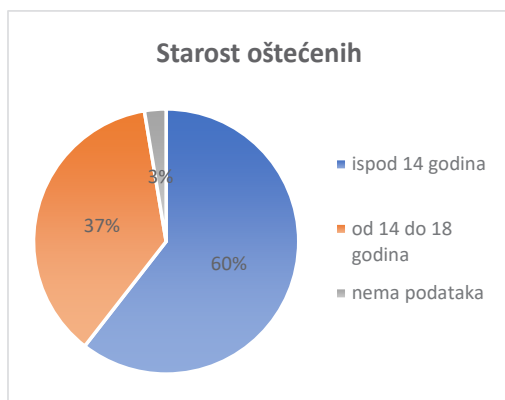

Odnos okrivljenog i žrtve

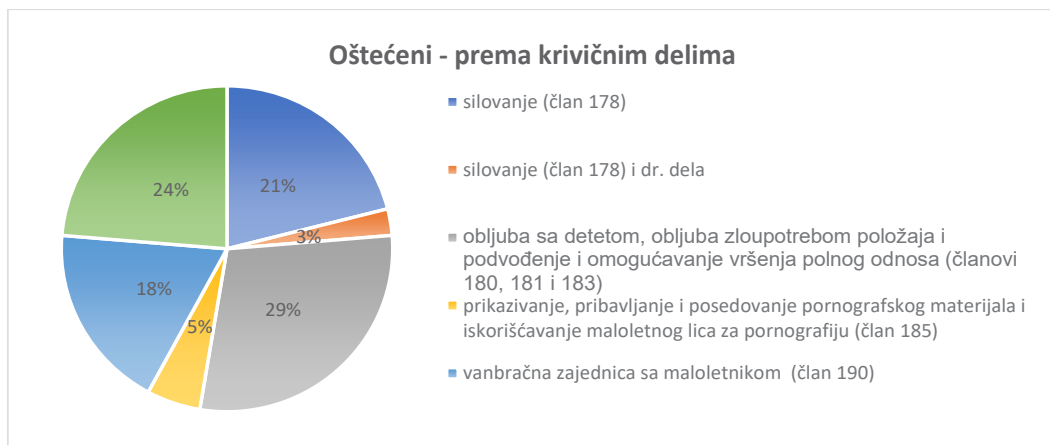

U prvostepenim presudama ima ukupno 38 **oštećenih (svi maloletna lica)**. Prema dostupnim podacima iz analiziranih prvostepenih presuda za oštećene, 26 oštećenih (68%) je ženskog pola, dok je 12 oštećenih (32%) muškog pola. Prema dobi, 23 maloletna oštećena

lica je starosti ispod 14 godina (61%), 14 je starosti 14 godina i više (36%), dok za 1 oštećenog nije moguće utvrditi ove podatke iz presude.

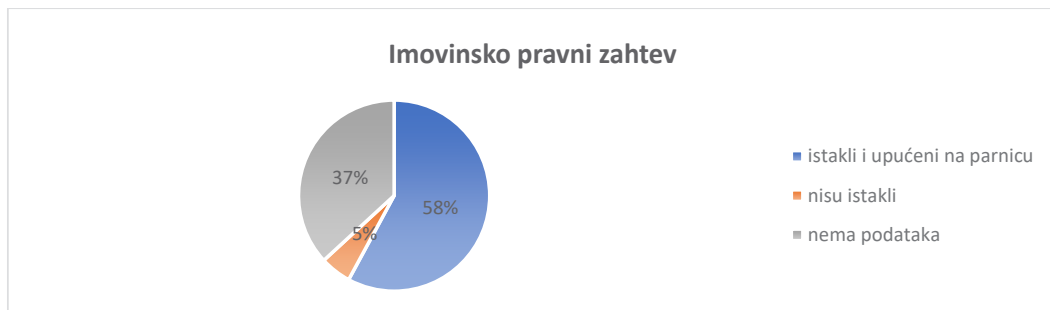

Od ukupnog broja od 38 maloletnih oštećenih lica u prvostepenim presudama u odnosu na **krivična dela kojim su oštećena**, podaci iz presuda ukazuju sledeće: 8 lica je oštećeno krivičnim delom silovanje iz čl.178 st.3 i 4 (21%), 1 lice delom silovanje iz čl.178 st.4 i delom obljava sa detetom iz čl.180 (3%), 7 lica delom obljava sa detetom iz čl.180 (18,5%), 2 lica delom obljava zloupotrebom položaja iz čl.181 (5%), 2 lica delom podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183 i delom obljava sa detetom iz čl.180 (5%), 2 lica delom prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnika za pornografiju iz čl.185 st.2 i 3 (5%), 7 lica delom vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 (18,5%), 9 lica delom zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.1 i 2 (24%).

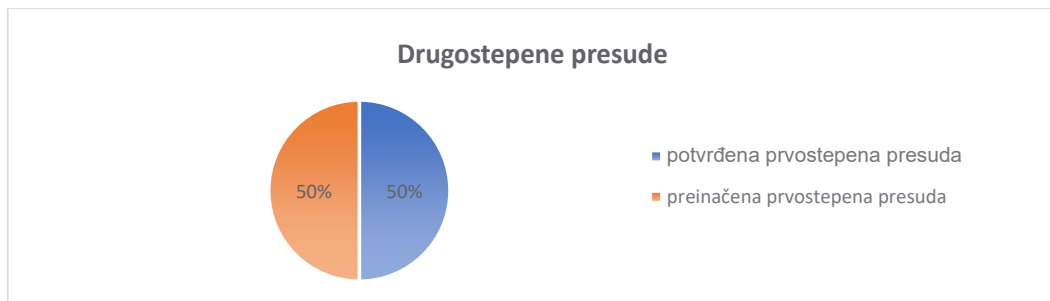
U pogledu odlučivanja o **imovinsko pravnom zahtevu**, na osnovu podataka dostupnih iz analiziranih prvostepenih presuda, odlukom prvostepenog suda 22 oštećena su upućena da ovaj zahtev ostvare u parničnom postupku (58% slučajeva), 2 oštećena nisu istakla

imovinsko pravni zahtev (5%), dok se za 14 oštećenih iz prvostepenih presuda ne mogu utvrditi nikakvi podaci o ovome (37%).

5.2. Podaci iz drugostepenih presuda

Analizom je obuhvaćeno 6 sudskih odluka donetih tokom 2019. godine u drugostepenom postupku od strane Apelacionih sudova (4 odluke) i Viših sudova (2 odluke), koje se odnose na **krivična dela** iz čl.178 st.4, čl.180 st.1 i 2, čl.190 st.2 i čl.193 st.2. Gledano u odnosu na **vrstu odluke**, Apelacioni sud je potvrdio prvostepenu presudu u 50% slučajeva (3 presude), dok je u 50% slučajeva prvostepena presuda preinačena (3 presude, od kojih je u 1 slučaju odluka preinačena u pogledu kazne koja je smanjena i u 2 slučaja su donete oslobađajuće presude).

Najduži **period odlučivanja** u drugostepenom postupku (računato od dana donošenja prvostepene presude do dana donošenja drugostepene presude) iznosi oko 5 meseci, dok je najkraći period odlučivanja oko 3 meseca, pa je prosečan period odlučivanja oko 4 meseca.

6. POLOŽAJ DECE ŽRTAVA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Analiza pravosudne prakse usmerena je prvenstveno na položaj i ostvarivanje prava dece žrtava u krivičnom postupku za izabrana krivična dela, kroz analizu dostupnih podataka iz prvostepenih sudskih presuda. Praćenje položaja dece žrtava, odnosno maloletnih oštećenih lica u sudskom postupku fokusira se na aspekte izdvojene u odnosu na relevantne međunarodne standarde zaštite i ostvarivanja prava i pomoći žrtvama kao što su *Konvencija UN o pravima deteta*, *Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji*, *Konvencija SE o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja*, *Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom*, koji dopunjava *Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala* iz 2000. godine (*Palermo protokol*) i *Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima* iz 2005. godine.

Kao aspekti od posebnog značaja za sagledavanje položaja i prava žrtava u krivičnom postupku izdvojeni su sledeći aspekti: 1) privatnost, 2) informisanje i zastupanje, 3) bezbednost i zaštita, 4) saslušanje, 5) najbolji interes i 6) sankcije.

6.1. Privatnost

Međunarodni standardi

Konvencija UN o pravima deteta (čl.16) predviđa da nijedno dete neće biti izloženo proizvoljnom ili nezakonitom mešanju u njegovu privatnost. *Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji (čl.8)* ističe značaj zaštite privatnosti i identiteta dece žrtava preduzimanjem mera u skladu sa nacionalnim pravom kako bi se izbeglo nepodesno širenje informacija koje bi mogle dovesti do identifikovanja dece žrtava. *Konvencija SE o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (čl.31, čl.36)* ukazuje na značaj zaštite privatnosti žrtava i preduzimanja mera u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom kako bi se sprečilo da u javnost dospeju informacije koja bi mogle dovesti do identifikacije žrtava, što se odnosi na pravo sudije da isključi javnost u toku krivičnog postupka. *Palermo protokol (čl.6)* i *Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (čl.11)* takođe ukazuju na značaj zaštite privatnosti i identiteta žrtava kao jednog od osnovnih preduslova za zaštitu žrtava u sudskom postupku.

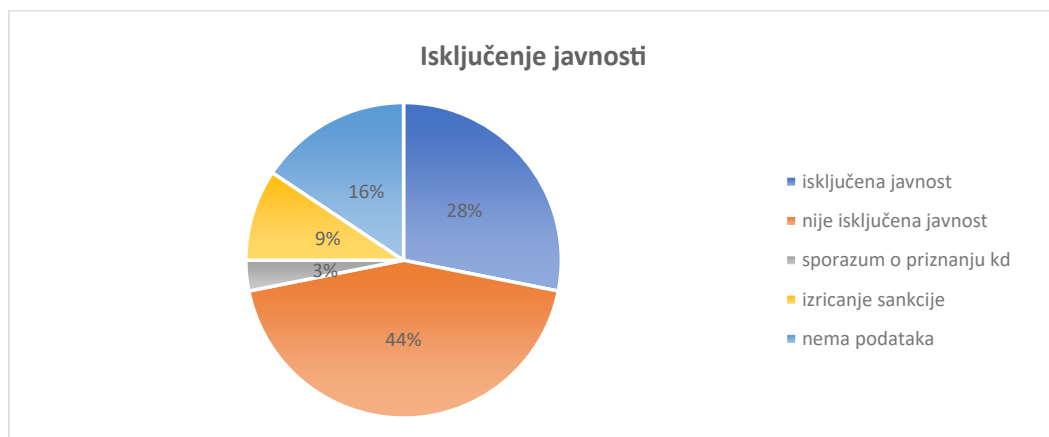
Zakonske odredbe

Odredbe Zakonika o krivičnom postupku propisuju (član 363) da sudsko veće može po službenoj dužnosti ili po predlogu stranaka ili branioca isključiti javnost za ceo glavni pretres ili jedan njegov deo, ako je to potrebno radi javnog reda i morala, interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku. U ovom slučaju, međutim, veće može dozvoliti prisustvo stručne javnosti i na zahtev okrivljenog prisustvo njegovog bračnog druga ili bliskih srodnika, koja lica su dužna da čuvaju sve što su saznala na pretresu kao tajnu (član 364). Takođe, odredbe ovog zakona o posebno osetljivim svedocima (član 104) predviđaju mogućnost

ispitivanja svedoka bez prisustva stranaka ili drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok ispituje, ako se ispituje upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka.

Podaci iz presuda

U pogledu podataka od značaja za aspekt privatnosti žrtava u krivičnom postupku, važno je napomenuti da se od ukupnog broja od 33 prvostepene presude samo 1 presuda odnosi na prihvatanje sporazuma o priznanju krivice, u kom slučaju se u skladu sa čl.315 st.3 ZKP ročište drži bez prisustva javnosti a na ročište se pozivaju javni tužilac, okrivljeni i njegov branilac. Pored navedenog slučaja, još 3 prvostepena postupka su se odnosila na izricanje sankcije, pa shodno tome ne pružaju adekvatne podatke u ovom aspektu. Od preostalih slučajeva, dostupni podaci iz prvostepenih presuda ukazuju da je javnost bila isključena u 9 prvostepenih postupka, dok u 14 postupaka nije bilo isključenja javnosti. Dodatno, za 6 sudskih postupaka iz prvostepenih presuda se ne može sa sigurnošću utvrditi da li je došlo do isključenja javnosti Kao zaključak, na osnovu dostupnih podataka može se sa sigurnošću utvrditi da je javnost sa glavnog pretresa odlukom suda isključena samo u 28% slučajeva.

Navedeni podaci ukazuju da se mere za zaštitu privatnosti i identiteta žrtava nedovoljno primenjuju u krivičnom postupku, što posebno iznenađuje imajući u vidu da su svi praćeni oštećeni u analiziranim presudama maloletna oštećena lica. Adekvatna primena zakonskih odredbi koje bi žrtvama omogućile zaštitu identiteta i privatnosti u velikoj meri je posledica nerazumevanja osetljivog položaja dece žrtava od strane organa postupka i izostanka individualnog pristupa slučajevima maloletnih oštećenih lica. Ovaj aspekt zaštite žrtava posebno je značajan kada se uzmu u obzir podaci o starosnoj strukturi žrtava - podaci iz analize ukazuju da je oko 60% maloletnih oštećenih lica starosti ispod 14 godina.

Preporuke

- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju ostvarivanja prava žrtava na privatnost;
- Usvajanje, od strane organa postupka, pristupa koji je orijentisan na prava žrtve,

odnosno individualnog pristupa deci žrtvama koji bi u obzir uzimao različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji.

6.2. Informisanje, podrška i zastupanje

Međunarodni standardi

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji (čl.8) ističe značaj obaveštavanja dece žrtava o njihovim pravima, njihovoj ulozi i obimu, vremenskom rasporedu i napredovanju postupka i razmatranju njihovih slučajeva; takođe i obezbeđivanje odgovarajućih službi podrške deci žrtvama tokom čitavog pravnog procesa. Konvencija SE o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (čl.13, čl.31) ukazuje na značaj pomoći žrtvama u cilju informisanja o njihovim pravima i položaju u postupku, kao i službama koje im stoje na raspolaganju; pružanja žrtvama odgovarajuće službe podrške kako bi njihova prava i interesi bili na odgovarajući način predočeni i uzeti u obzir; obezbeđivanja pristupa besplatnoj pravnoj pomoći, odnosno imenovanja od strane organa postupka specijalnog zastupnika žrtve koja ima status stranke u krivičnom postupku ili kada je nosiocima roditeljske odgovornosti zabranjeno da zastupaju dete u takvom postupku usled sukoba interesa koji postoji između njih i žrtve; uz postojanje mogućnosti da udruženja ili vladine ili nevladine organizacije pružaju pomoć i/ili podršku žrtvama uz saglasnost žrtava tokom krivičnog postupka. *Palermo protokol (član 6) i Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (član 12 i član 15) ističu pomoć žrtvama, odnosno pružanje informacija i pomoći pri ostvarivanju prava i interesa žrtve u sudskom postupku kao prava od izuzetnog značaja za položaj žrtava.*

Zakonske odredbe

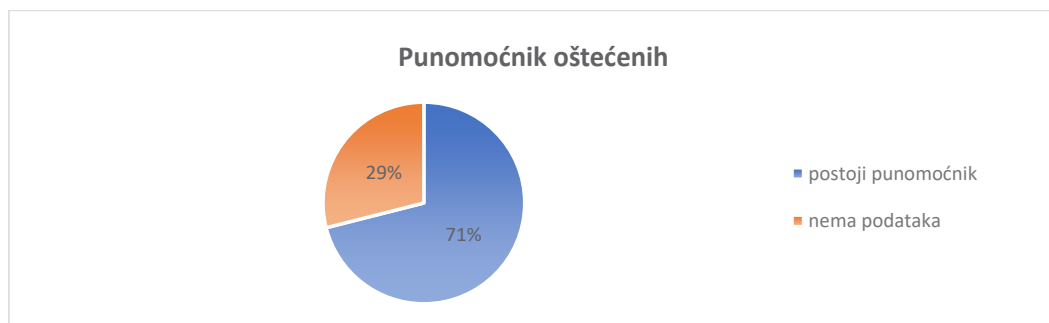
Zakonik o krivičnom postupku predviđa obavezu organa postupka da učesnike u postupku pouče o pravima koja im pripadaju, kao i da učesnike u postupku koji bi iz neznanja mogli da propuste neku radnju ili da ne iskoriste svoja prava, upozori na posledice propuštanja (član 8). Pored toga, javni tužilac i sud imaju obavezu da oštećeno lice upoznaju sa njegovim pravima u postupku (član 50). Organ postupka može, ukoliko smatra da je to potrebno radi zaštite interesa posebno osetljivog svedoka, doneti rešenje o postavljanju punomoćnika svedoku (član 103 stav 3. ZKP). Odredbe Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica predviđaju da maloletno lice kao oštećeni mora imati punomoćnika od prvog saslušanja okrivljenog, a u slučaju da maloletno lice nema punomoćnika, istog će rešenjem iz reda advokata koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica postaviti predsednik suda s tim da troškovi zastupanja padaju na teret budžetskih sredstava suda (član 154).

Podaci iz presuda

Iz podataka koji su dostupni u analiziranim prvostepenim presudama može se utvrditi da je 27 oštećenih imalo punomoćnika u postupku (71%), dok za 11 oštećenih u presudama nema podataka o tome (29%). Imajući u vidu da su u prvostepenim presudama koje su

predmet analize svi oštećeni maloletna lica, za 26 oštećenih se u presudama konstatuje učešće Centra za socijalni rad, bilo kroz izveštaje o oštećenima koju su pribavljeni i korišćeni u postupku ili kroz prisustvo Centra za socijalni rad prilikom saslušanja, a u 1 slučaju i učešće Komesarijata za izbeglice i migracije, dok za 12 oštećenih u presudama nema podataka u ovom pogledu.

Postojanje odnosno učešće zastupnika ili staratelja maloletnih oštećenih lica može se konstatovati u 31 slučaju (81%), 1 oštećeni je maloletno lice bez pratnje – migrant (3%), dok za 6 oštećenih u presudama nisu dostupni podaci u ovom pogledu (16% slučajeva).

Analiza sudskih odluka u većini slučajeva ne pruža detaljne podatke o aspektu informisanja žrtava i podrške koja im je eventualno obezbeđena, imajući u vidu da sudske odluke po svojoj prirodi ne sadrže podatke koji bi bili od značaja za ovu oblast ostvarivanja prava žrtava u krivičnom sudskom postupku.

Preporuke

- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju ostvarivanja prava žrtava na informisanje i zastupanje;
- Unapređivanje sistema službi za informisanje i podršku oštećenima i svedocima pri nadležnim sudovima i tužilaštvima kroz formiranje službi za podršku deci žrtvama i svedocima u svim nadležnim sudovima i tužilaštvima;
- Ojačavanje sistema socijalne zaštite kroz unapređivanje rada CSR kako bi se obezbedila sveobuhvatna podrška deci u situaciji ranjivosti (deca bez adekvatnog roditeljskog staranja, romska deca, izbeglice i deca migranti i tražioci azila).

6.3. Bezbednost i zaštita

Međunarodni standardi

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji (čl.8) ističe značaj obezbeđivanja, u odgovarajućim slučajevima, bezbednosti dece žrtava, kao i bezbednosti njihovih porodica od zastrašivanja i odmazde.

Konvencije SE o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (čl.31) ukazuje na obavezu preduzimanja mera kako bi se obezbedila sigurnost žrtava, kao i sigurnost njihovih porodica i svedoka koji svedoče u njihovu korist, kako bi bili zaštićeni od zastrašivanja, odmazde i ponovne viktimizacije; na potrebu za izbegavanjem kontakta između žrtava i počilaca na sudu ili u prostorijama policije, sem ukoliko nadležni organi ne utvrde da je to u najboljem interesu deteta ili kada je takav kontakt neophodan radi istrage ili krivičnog postupka; kao i obezbeđivanje, barem u onim slučajevima gde žrtve i njihove porodice mogu biti u opasnosti, da oni budu informisani, ako je to potrebno, kada lice koje je krivično gonjeno ili osuđeno bude privremeno ili trajno pušteno na slobodu. *Palermo protokol (član 6)* i *Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (član 12)* ističu **obavezu da se žrtvama obezbedi sistem mera za njihovu bezbednost, sigurnost i zaštitu u sudskom postupku.**

Zakonske odredbe

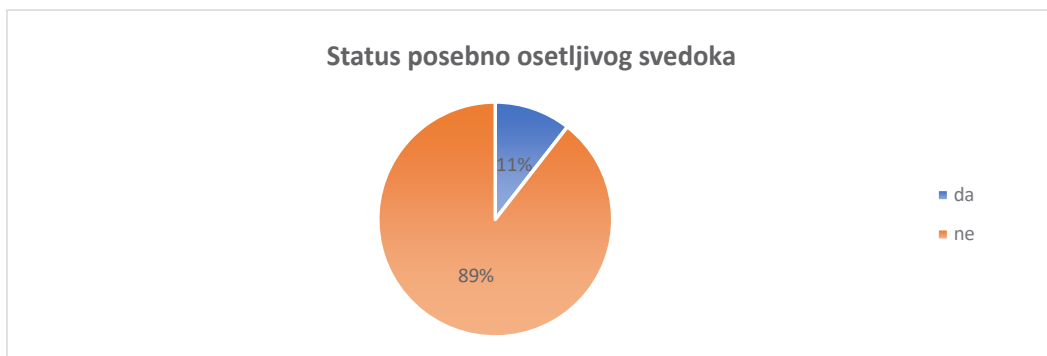
Odredbe Zakonika o krivičnom postupku propisuju obavezu suda da oštećenog zaštiti od uvrede, pretnje i svakog drugog napada (član 102), koje uz odredbe o posebno osetljivim svedocima (član 103 i 104) mogu omogućiti veći stepen sigurnosti i zaštite žrtava u krivičnom postupku. Pored toga, zaštiti sigurnosti žrtava može znatno doprineti adekvatna primena odredbi o merama za obezbeđenje prisustva okrivljenog i nesmetano vođenje krivičnog postupka iz člana 188 ZKP, koje pored pritvora propisuju i mogućnost određivanja drugih mera kao što je mera zabrane prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem i posećivanja određenih mesta. Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica propisuje da, ako s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica oceni da je to potrebno, sud može narediti da se maloletno lice sasluša upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a saslušanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka (član 152).

Podaci iz presuda

Sigurnost i zaštita žrtve na samom suđenju, kao i van suđenja, najbolje je obezbeđena kada se okrivljeni nalazi u pritvoru, ukoliko su za to ostvareni zakonski uslovi. Dostupni podaci iz prvostepenih presuda pokazuju da je tokom prvostepenog postupka pritvor prema okrivljenima bio određen u 40% slučajeva. Pored toga, prema 3 okrivljena su izrečene i mere bezbednosti i to zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim (čl.89a KZ), dok su u slučaju 1 okrivljenog izrečene mere u skladu sa Zakonom o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima i to obavezno javljanje nadležnom organu policije, zabrana posećivanja mesta gde se okupljaju maloletna lica, obavezno posećivanje profesionalnih savetovališta i ustanova, obavezno obaveštavanje o promeni mesta prebivališta, boravišta ili radnog mesta i obavezno obaveštavanje o putovanju u inostranstvo.

Podaci iz analiziranih sudskih presuda u pogledu statusa posebno osetljivog svedoka ukazuju da je od ukupnog broja od 38 maloletnih oštećenih lica u analiziranim prvostepenim presudama, status posebno osetljivog svedoka dodeljen samo u slučaju 4 oštećena, što

čini svega 11% od ukupnog broja oštećenih. Od 4 oštećena lica koja su dobila status posebno osetljivog svedoka, u 2 slučaja maloletna oštećena lica su saslušana na glavnom pretresu (u 1 slučaju uz prisustvo okrivljenog i u 1 slučaju uz prethodno udaljenje okrivljenog iz sudnice), dok je u preostala 2 slučaja u 1 slučaju na pretresu pročitana transkript iskaza oštećenog prethodno dat u skriningu sobi, a u 1 slučaju saslušanje je izvršeno upotrebom sredstava za prenos slike i zvuka uz prisustvo stručnih lica. U analiziranim prvostepenim presudama nema drugih zabeleženih slučajeva preduzimanja mera koje zakon predviđa kojima bi se obezbedila sigurnost i zaštita žrtve.

Izostanak statusa posebno osetljivog svedoka u velikom broju slučajeva teško se može objasniti, imajući u vidu da su u pitanju žrtve koje su ne samo maloletna oštećena lica, već i žrtve u posebno osetljivom položaju imajući u vidu njihove lične prilike kao i vrstu krivičnog dela. Stoga oštećeni u skoro svim slučajevima ispunjavaju uslove predviđene zakonom da im se ovaj status u postupku dodeli (uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, priroda, način ili posledice izvršenja krivičnog dela). Posebno se mora istaći da podaci analize ukazuju da je 60% žrtava mlađe od 14 godina i da kod svih žrtava postoje životne okolnosti koje ih čini posebno osetljivom grupom (teške porodične, socijalne ili materijalne prilike, neadekvatno roditeljsko staranje, porodično nasilje, situacija trgovine ljudima ili maloletna lica bez staranja ili pratnje). Kao posebno značajan podatak se ističe i činjenica da su okrivljeni u 50% slučajeva članovi porodice ili staratelji maloletnih oštećenih lica.

Analiza sudskih presuda ukazuje da se ovom aspektu ne posvećuje dovoljno pažnje, uprkos postojećim zakonskim rešenjima koja bi mogla doprineti unapređivanju prava oštećenih. Imajući u vidu specifičan položaj žrtava i vrstu krivičnih dela, može se zaključiti da postoji potreba da se postupanje organa postupka tačnije nadležnih tužilaštava i sudova usmeri ka obezbeđivanju sigurnosti i bezbednosti žrtve, posebno tokom saslušanja, kako bi se zaštitila prava žrtve i izbegla retraumatizacija žrtava, ali istovremeno i obezbedio sadržinski i suštinski kvalitetan iskaz u interesu pravilnog vođenja postupka i utvrđivanja krivične odgovornosti.

Preporuke

- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju ostvarivanja prava žrtava na bezbednost i zaštitu;

- Unapređivanje postojećih rešenja iz Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, isključivanjem mogućnosti da se deca žrtve saslušavaju na glavnom pretresu u sudnici i uz prisustvo okrivljenog;
- Opremanje svih nadležnih sudova i tužilaštava, kao i CSR, posebnim prostorijama za saslušanje dece žrtava i opremom za prenos slike i zvuka;
- Usvajanje, od strane organa postupka, pristupa koji je orijentisan na prava žrtve, odnosno individualnog pristupa deci žrtvama koji bi u obzir uzimao različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji.

6.4. Saslušanje

Međunarodni standardi

Konvencija UN o pravima deteta (čl.12) predviđa da će detetu biti pružena mogućnost da bude saslušano u svim sudskim i administrativnim postupcima koji se tiču deteta, u skladu sa procesnim pravilima nacionalnog zakona. *Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji* (čl.8) ističe značaj dopuštanja da se u postupku u kom su ugroženi lični interesi dece žrtava prezentiraju i razmotre njihova gledišta, potrebe i preokupacije, na način koji je u skladu sa pravilima nacionalnog procesnog prava. *Konvencije SE o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja* (čl.31, čl.32, čl.35, čl.36) ukazuje na potrebu za izbegavanjem kontakta između žrtava i počinitelaca na sudu ili u prostorijama policije, sem ukoliko nadležni organi ne utvrde da je to u najboljem interesu deteta ili kada je takav kontakt neophodan radi istrage ili krivičnog postupka; potrebu da se žrtvama obezbedi da iznesu svoje svedočenje i da izaberu način na koji će njihovi stavovi, potrebe i brige biti predloženi, neposredno ili preko posrednika. i razmotreni; obezbeđivanje neophodnih mera kao bi se osiguralo da razgovori sa detetom mogu da se odvijaju bez neopravdanog odlaganja i u prisustvu pravnog zastupnika, u prostorijama koje su prilagođene za te svrhe i gde je potrebno uz upotrebu video zapisa odnosno bez prisustva žrtve u sudnici, te da razgovore sa detetom obavljaju obučeni profesionalci; obezbeđivanje mera kako istraga ili krivično gonjenje ne zavise od prijave ili optužbe koju iznese žrtva, kao i da postupak može da se nastavi čak i ako je žrtva povukla svoje izjave. Odredbe *Palermo protokola* i *Konvencije SE o borbi protiv trgovine ljudima* koje se odnose na zaštitu prava žrtava u postupku posebno moraju doći do izražaja tokom saslušanja žrtve, pa postupanje organa postupka mora biti usmereno ka obezbeđivanju sigurnosti i bezbednosti žrtava posebno tokom saslušanja.

Zakonske odredbe

U skladu sa odredbom člana 103. ZKP, sud može oštećenom odrediti status posebno osetljivog svedoka. Odredbe ZKP koje se tiču pravila za saslušanje lica sa statusom posebno osetljivog svedoka nalažu postupanje sa posebnom pažnjom, a ispitivanje se može obaviti uz pomoć psihologa ili socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, uz mogućnost saslušanje upotrebom tehničkih sredstava bez prisustva drugih učesnika, ispitivanje u stanu ili drugoj

ovlašćenoj instituciji, ali nijedna od ovih odredbi nije obavezujuća (član 104). Čak je i zabrana suočenja posebno osetljivog svedoka sa okrivljenim uslovljena zahtevom okrivljenog da se suočenje ipak sprovede, a organ postupka će to dozvoliti vodeći računa o stepenu osetljivosti svedoka i pravima odbrane (član 104).

Odredbe Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica predviđaju takođe samo mogućnost, a ne i obavezu saslušanja maloletnih oštećenih lica upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, odnosno saslušanje bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka. Obaveza organa postupka kada vode postupak za krivična dela učinjena na štetu maloletnih lica je da se odnose prema oštećenom vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj, a saslušanje maloletnih lica obaviće se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica (član 152). Ako se kao svedok saslušava maloletno lice koje je oštećeno krivičnim delom navedenim u članu 150 ovog zakona saslušanje se može sprovesti najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. Ako s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica, oceni da je to potrebno, sudija će narediti da se maloletno lice saslušava upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a saslušanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka, u prostoriji u kojoj se svedok nalazi, tako da mu stranke i lica koja na to imaju pravo, pitanja postavljaju posredstvom sudije, psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica. Ako se kao svedok saslušava maloletno lice koje je usled prirode krivičnog dela, posledica ili drugih okolnosti, posebno osetljivo, odnosno nalazi se u posebno teškom duševnom stanju, za razliku od rešenja koja predviđa ZKP, zabranjeno je vršiti suočenje između njega i okrivljenog (član 153).

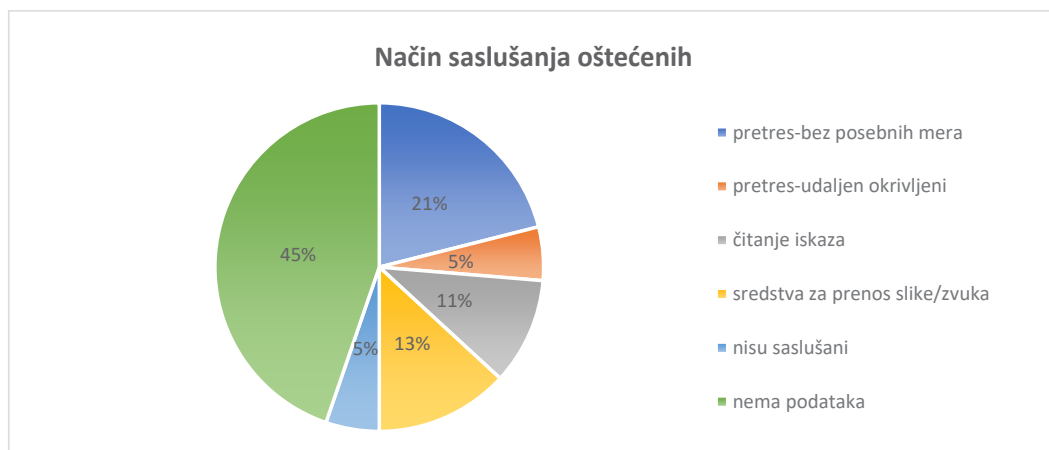
U oblasti veštačenja oštećenih lica, ZKP propisuje (čl.131) da organ postupka može odrediti psihijatrijsko veštačenje svedoka ako se pojavi sumnja u sposobnost svedoka da prenese svoja saznanja ili opažanja u vezi sa predmetom svedočenja. Ako je veštačenje određeno radi ocene sposobnosti svedoka da prenese svoja saznanja ili opažanja u vezi sa predmetom svedočenja, veštak će ustanoviti da li kod svedoka postoje duševne smetnje i dati mišljenje da li je svedok sposoban da svedoči (čl.132).

Podaci iz presuda

Dostupni podaci o načinu saslušanja oštećenih u prvostepenim presudama ukazuju da se, uprkos činjenici da se radi o maloletnim oštećenim licima, saslušanja u značajnom broju slučajeva odvijaju na glavnom pretresu u prisustvu okrivljenih i bez isključenja javnosti.

Na osnovu prvostepenih presuda koje su predmet analize, u slučaju 17 oštećenih se ne može precizno utvrditi način na koji su oštećeni saslušani pred sudom i dali iskaz u postupku. Od ostalih slučajeva, u 2 slučaja maloletna oštećena lica nisu saslušavana (1 maloletno lice migrant bez pratnje bio je nedostupan sudu, dok se u 1 slučaju radilo o presudi kojom se prihvata sporazum o priznanju krivičnog dela). Najveći broj oštećenih i to ukupno 10 lica, saslušano je pred sudom na glavnom pretresu, od kojih je 8 oštećenih saslušano bez

upotrebe bilo kakvih mera u cilju zaštite interesa maloletnih oštećenih lica, dok su 2 oštećena saslušana na glavnom pretresu uz prethodno udaljenje okrivljenog iz sudnice (čl.390 ZKP). Upotrebom sredstava za prenos slike i zvuka uz prisustvo stručnog lica i predstavnika CSR saslušano je 5 oštećenih, od kojih su u 3 slučaja transkripti ovih iskaza naknadno čitani na glavnom pretresu. Od preostalog broja, u 4 slučaja su čitani prethodno dati iskazi oštećenih.

Status posebno osetljivog svedoka dobila su svega 4 oštećena (što čini 11% od ukupnog broja oštećenih) iako je oko 60% oštećenih starosti ispod 14 godina. U pogledu načina saslušanja posebno osetljivih svedoka, podaci ukazuju da je od 4 slučaja posebno osetljivih svedoka, u 2 slučaja saslušanje izvršeno na glavnom pretresu (1 oštećeni bez primene bilo kakvih mera za dodatnu zaštitu, 1 oštećeni uz prethodno udaljenje okrivljenog iz sudnice), dok je od preostala 2 slučaja u 1 slučaju na pretresu pročitao transkript njegovog iskaza prethodno dat u „skrining sobi”, a u 1 slučaju je saslušanje vršeno upotrebom sredstava za prenos slike i zvuka uz prisustvo stručnih lica. Ovi podaci ukazuju da čak i dodeljivanje statusa posebno osetljivog svedoka ne pruža dodatni stepen zaštite oštećenim licima, imajući u vidu da se neki od ovih oštećenih i dalje saslušavaju u sudnici na glavnom pretresu, pa čak i u prisustvu okrivljenih.

Kao i u nekim drugim aspektima od značaja za položaj žrtava u sudskom postupku, može se konstatovati da u određenom broju slučajeva podaci iz prvostepenih presuda ne pružaju dovoljno podataka u pogledu načina ili broja saslušanja oštećenih u raznim fazama postupka, kao ni o prisustvu punomoćnika ili primeni drugih mera kojima bi se zaštitio položaj žrtve u sudskom postupku i izbegla dodatna traumatizacija dece žrtava. Tako u skoro u polovini slučajeva iz samog teksta prvostepene presude nije moguće utvrditi način saslušanja oštećenih, što se posebno odnosi na krivična dela koja su u nadležnosti Osnovnih sudova, bilo da se radi o šturoj obrazloženju koje ne daje dovoljno podataka o načinu saslušanja oštećenih (već samo o sadržini iskaza) ili o slučajevima iz čl.429. (kada zakon predviđa mogućnost izostanka obrazloženja ili delimično obrazloženje presude) ili čl.517. ZKP (izricanje krivične sankcije).

Činjenica da se u najvećem broju slučajeva u obrazloženju presude sud fokusira na sam sadržaj iskaza oštećenih, bez navođenja podataka o samom činu saslušanja (broj saslušanja, eventualno čitanje prethodnih iskaza, način saslušanja, prisustvo punomoćnika i sl.) ukazuje na postojan trend sudske prakse da se oštećena lica, pa čak i maloletna oštećena lica, tretiraju prvenstveno kao izvor informacija o krivičnom delu, uz zanemarivanje svih značajnih aspekata za položaj i prava žrtava.

Način saslušanja maloletnih oštećenih lica, pored odluke suda, u velikoj meri je uslovljen nalazom i mišljenjem stručnih lica – sudskih veštaka koji vrše psihijatrijsko veštačenje oštećenih i u krajnjem ishodu, pored mišljenja o psihičkom stanju oštećenih i sposobnosti da verno reprodukuju događaje, daju mišljenje o sposobnosti oštećenih da budu saslušani pred sudom. Imajući u vidu da položaj i ostvarivanje prava dece žrtava u krivičnom postupku u velikoj meri zavisi od ishoda veštačenja u ovom aspektu, potreba za posebnom edukacijom sudskih veštaka koji u ovim predmetima postupaju značajno bi unapredila položaj maloletnih oštećenih lica.

Tako su u slučaju jedne oštećene (žrtva krivičnog dela silovanje, počinioc otac), veštaci ustanovili „da je sposobna da svedoči pred sudom u sudnici u prisustvu optuženog, što ne može ostaviti posledice po njeno fizičko zdravlje već jedino kod nje može da bude prisutan stepen anksioznosti odnosno bojažljivosti”. Oštećena je saslušana na pretresu pred sudom i dala dugačak i iscrpan iskaz o prethodnim događajima, a njeno psihičko stanje cenjeno je samo u svrhu ocene istinitosti iskaza. Oštećena je pred toga i više puta veštačena, pri čemu je psihijatrijsko veštačenje ukazalo na postojanje posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP).

U drugom slučaju, veštačenje oštećene (žrtva krivičnog dela obljava zloupotrebom položaja, počinioc otac) je svedeno na „utvrđivanje duševnog stanja i eventualnu sklonost ka konfabulacijama”, odnosno da li je „očuvanog pamćenja i sposobna za reprodukciju događaja iz prošlosti” bez ikakvih konstatacija u pogledu posledica svedočenja na sudu, uprkos tome što je veštak prethodno ukazao na postojanje simptoma PTSP. Navedeni nalaz sudu je koristio samo za izvođenje zaključka u pogledu istinitosti iskaza oštećene, pa se zaključuje da sud „nema razloga da posumnja u njen iskaz”.

Nasuprot ovom slučaju, kao pozitivan primer ističe se slučaj jedne oštećene (žrtva krivičnog dela silovanje, počinioc otac), u kome je komisija veštaka zaključila da bi „oštećena mogla biti sekundarno viktimizovana ukoliko bi se njeno svedočenje pred sudom obavljalo u prisustvu optuženog”, pa je oštećena saslušana upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka u posebnoj prostoriji suda bez prisustva drugih učesnika, osim psihologa i radnika CSR.

Da dodeljivanje statusa posebno osetljivog svedoka nije garancija da će oštećeni uživati zaštitu koju zakon predviđa u cilju izbegavanja sekundarna viktimizacije maloletnih oštećenih lica, potvrđuje slučaj dva oštećena sa statusom posebno osetljivog svedoka. Jedan je saslušan na glavnom pretresu u prisustvu okrivljenog. Drugi, koji je prethodno saslušan uz upotrebu sredstava za prenos slike i zvuka, da bi potom u skladu sa mišljenjem veštaka da „ne bi bilo štete da se okrivljeni ispita na pretresu uz odsustvo okrivljenog”, sud iskoristio

kao izuzetnu mogućnost da maloletnog oštećenog ispita više od dva puta. Tako je oštećeni saslušan i na glavnom pretresu, kako se navodi, „u cilju ostvarivanja svrhe ovog postupka – utvrđivanja istine”.

Podaci iz analiziranih presuda koji se odnose na saslušanje oštećenih lica u postupku ukazuju na nerazumevanje specifičnog i osetljivog položaja dece žrtava i zanemarivanje njihovih prava i interesa u krivičnom postupku. Oštećeni se od strane organa postupka tretiraju pretežno kao izvor informacija odnosno saznanja o krivičnom delu, čime se žrtvama uskraćuju garantovana prava i zaštita u postupku i dovodi u pitanje zaštita maloletnih oštećenih lica uprkos postojećim zakonskim mogućnostima.

Preporuke

- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju ostvarivanja bezbednosti i prava žrtava tokom saslušanja;
- Unapređivanje postojećih rešenja iz Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, isključivanjem mogućnosti da se deca žrtve saslušavaju na glavnom pretresu u sudnici i uz prisustvo okrivljenog, kao i uvođenjem apsolutne zabrane suočenja dece žrtava sa okrivljenim ili drugim svedocima;
- Opremanje svih nadležnih sudova i tužilaštava, kao i CSR, posebnim prostorijama za saslušanje dece žrtava i opremom za prenos slike i zvuka;
- Unapređivanje postojećih rešenja iz Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, uvođenjem obaveze da sudski veštaci koji u predmetnim krivičnim postupcima vrše veštačenja maloletnih oštećenih lica, imaju stečena posebna znanja iz oblasti prava deteta, po analogiji sa obavezom propisanim za organe postupka i punomoćnike iz reda advokata;
- Usvajanje, od strane organa postupka, pristupa koji je orijentisan na prava žrtve, odnosno individualnog pristupa deci žrtvama koji bi u obzir uzimao različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji.

6.5. Najbolji interes deteta

Međunarodni standardi

Konvencija UN o pravima deteta (čl.3) predviđa da u svim aktivnostima koje se tiču dece, uključujući i one koje preduzimaju sudovi, najbolji interesi deteta moraju biti od prvenstvenog značaja. *Opšti komentar Komiteta UN za prava deteta br.14 (2013)*¹⁴⁴ o pravu deteta da njegovi najbolji interesi imaju primarni značaj, u pogledu elemenata koji se moraju uzeti u obzir prilikom ocene najboljeg interesa deteta posebno ističe elemente brige, zaštite i bezbednosti deteta (tačka 71.) koji uključuje i brigu o bezbednosti deteta i zaštitu od svih oblika

¹⁴⁴ CRC/C/GC/14, usvojen na 62. sednici Komiteta UN za prava deteta (14. januar – 01. februar 2013.)

fizičkog ili mentalnog nasilja i zlostavljanja, kao i seksualne, ekonomske i druge eksploatacije; a pored toga i element koji se odnosi na situaciju ranjivosti koja obuhvata pripadnost manjinskoj grupi, izbeglice i tražioce azila, žrtve zloupotrebe odnosno zlostavljanja i decu u uličnoj situaciji; pri čemu su organi vlasti dužni da uzmu u obzir različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji, ističući značaj individualnog pristupa. *Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji (čl.8)* ističe značaj priznavanja ugroženosti dece žrtava i prilagođavanja postupaka da bi se priznale njihove posebne potrebe, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka; kao i izbegavanje nepotrebnog odlaganja razmatranja slučajeva, uz obezbeđivanje da u postupanju krivičnog pravosuđa njihov najbolji interes bude prioritet. *Konvencija SE o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (čl.30)* ukazuje na obaveze preduzimanja svih neophodnih zakonodavnih ili drugih mera kako bi se obezbedilo da istraga i krivični postupak budu sprovedeni u najboljem interesu deteta i uz poštovanje njegovih prava, uz zaštitnički pristup žrtvama, obezbeđujući da istrage i krivični postupak ne otežavaju traumu koju je dete već pretrpelo; takođe i na potrebu da se obezbedi da se istraga i krivični postupak tretiraju kao prioritetni i da se sprovedu bez ikakvog neopravdanog odlaganja. *Odredbe Palermo protokola (čl.6)* ukazuju na neophodnost uzimanja u obzir posebnih potreba žrtava, a naročito specijalnih potreba dece, kao i *odredbe Konvencije SE o borbi protiv trgovine ljudima (čl.28)* koje ukazuju na neophodnost da deca žrtve dobiju posebne mere zaštite koje će voditi računa o njihovim najboljim interesima, uz poklanjanje posebne pažnje potrebama dece žrtvama u sudskom postupku.

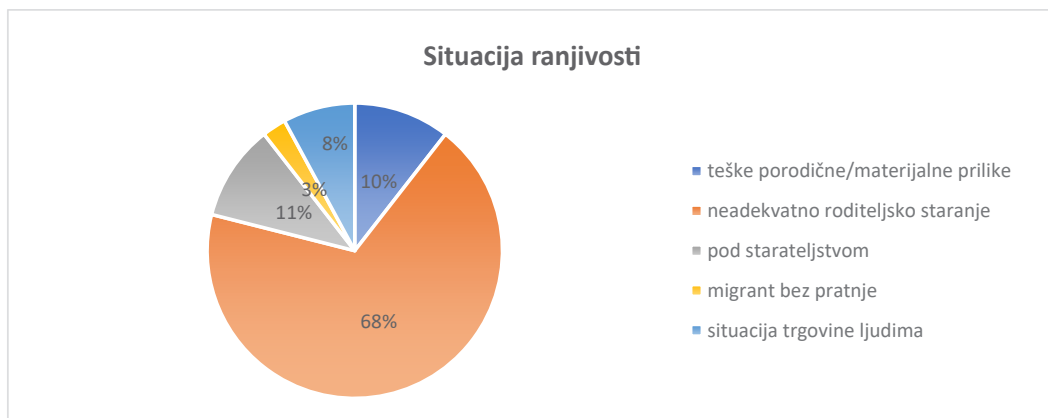
Zakonske odredbe

Odredbe Zakonika o krivičnom postupku (čl.103) predviđaju da svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja posebno osetljiv, organ postupka može po službenoj dužnosti, na zahtev stranaka ili samog svedoka odrediti status posebno osetljivog svedoka. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (čl.152) propisuje da se, kada vode postupak za krivična dela učinjena na štetu maloletnih lica, javni tužilac, istražni sudija i sudije u veću moraju odnositi prema oštećenom vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilika u kojima živi, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj.

Podaci iz presuda

Kako se u proceni najboljeg interesa deteta mora obratiti posebna pažnja na element koji se odnosi na situaciju ranjivosti (pripadnost manjinskoj grupi, izbeglice i tražioci azila, žrtve zloupotrebe odnosno zlostavljanja, eksploatacije u trgovini ljudima, deca u uličnoj situaciji), analiza se bavila i porodičnim, socijalnim i materijalnim prilikama maloletnih oštećenih lica. Podaci iz analiziranih presuda ukazuju da od ukupnog broja od 38 oštećenih, 4 maloletna oštećena imaju teške porodične, socijalne ili materijalne prilike (10,5%), kod 21 maloletnih oštećenih se može konstatovati neadekvatno roditeljsko staranje odnosno disfunkcionalna porodica bez nadzora CSR (55,5%), 4 maloletna oštećena su imala neadekvatno roditeljsko

staranje u smislu da su roditelji omogućili ili nisu sprečili izvršenje krivičnog dela (10,5%), u slučaju 1 maloletnog oštećenog zbog neadekvatnog roditeljskog staranja porodica je bila pod nadzorom CSR (2,5%), 4 maloletna oštećena su pod starateljstvom drugog lica ili CSR (10,5%), 1 maloletni oštećeni je migrant bez pratnje (2,5%), dok se 3 maloletna oštećena lica nalaze u situaciji trgovine ljudima (8%).

U odnosu na ukupan broj slučajeva, u 8 slučajeva se može konstatovati i da u porodici postoji porodično nasilje, bilo prema oštećenom ili drugom članu porodice, najčešće majci oštećenog lica. U pogledu krivičnog dela zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 KZ, 2 slučaja se odnose na primoravanje na prosjačenje od strane roditelja, a u 1 slučaju detetu je uskraćena zdravstvena briga i pravo na školovanje. U pogledu krivičnog dela iz čl.190 KZ, roditelji su u omogućili vanbračnu zajednicu u 3 slučaja, dok se u 3 slučaja oštećeni nisu imali adekvatno staranje (1 lice pobjeglo iz hraniteljske porodice, 1 bez staratelja – staratelj baka preminula, 1 lice je bilo u domu). U odnosu na sva krivična dela, u 50% slučajeva krivično delo prema oštećenom izvršio je član porodice ili staratelj.

U odnosu na iznete podatke, podaci iz analiziranih prvostepenih presuda u pogledu različitih aspekata od značaja za položaj i prava dece žrtava ukazuju da situacija ranjivosti koja se vezuje za oštećene nije prepoznata na adekvatan način od strane organa postupka. Izneti podaci iz prvostepenih presuda ukazali su da javnost nije bila isključena sa pretresa čak u 44% slučajeva, a da je u tek 11% slučajeva maloletnim oštećenim licima dodeljen status posebno osetljivog svedoka, iako je oko 60% oštećenih starosti ispod 14 godina. Oštećeni se i dalje u velikom broju slučajeva saslušavaju na glavnom pretresu u prisustvu okrivljenih, pa je tako saslušan čak i 1 oštećeni koji je dobio status posebno osetljivog svedoka. Psihijatrijska veštačenja oštećenih sud uglavnom koristi da bi utvrdio verodostojnost njihovog iskaza, odnosno sposobnost da budu saslušani pred sudom i da verno reprodukuju događaje. To u praksi dovodi do situacija u kojima maloletna oštećena lica ostaju uskraćena za individualni pristup i preko potrebu zaštitu, pa je zaštita od sekundarne viktimizacije često zanemarena od strane suda čak i u slučajevima koji ukazuju na postojanje ozbiljnih posledica kao što je PTSP.

Imajući u vidu rezultate analize u pogledu zaštite privatnosti, informisanja i podrške, bezbednosti i posebno izbegavanja retraumatizacije žrtava tokom saslušanja i učešća u krivičnom postupku, može se konstatovati da organi postupka u većini slučajeva nisu posebno uzeli u obzir različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji, što u praksi dovodi do izostanka individualnog pristupa.

Takođe, može se konstatovati da organi postupka u praksi krivičnog postupka ne primenjuju u dovoljnoj meri postojeća zakonska rešenja u cilju zaštite interesa maloletnih oštećenih lica, pa na ovaj način potreba priznavanja ugroženosti dece žrtava i njihovih posebnih potreba ostaje neispunjena. Kao posledica, zanemarujući specifičan položaj oštećenih i vrstu krivičnog dela, u praksi preovlađuje tretiranje oštećenih kao izvora informacija u cilju dokazivanja krivičnog dela.

Preporuke

- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju ostvarivanja prava i zaštite dece žrtava u krivičnom postupku;
- Usvajanje, od strane organa postupka, pristupa koji je orijentisan na prava žrtve, odnosno individualnog pristupa deci žrtvama koji bi u obzir uzimao različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji.

6.6. Sankcije

Međunarodni standardi

Konvencija SE o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (čl.13) ukazuje da je neophodno da se preduzmu sve neophodne zakonodavne ili druge mere da bi obezbedila da krivična dela ustanovljena u skladu sa ovom konvencijom podležu kažnjavanju delotvornim, srazmernim sankcijama koje će imati preventivnu funkciju, uzimajući u obzir težinu tih dela. ***Konvencija SE o borbi protiv trgovine ljudima (čl.23) takođe ukazuje na potrebu izricanja efikasnih i srazmernih sankcija i mera koje odvrćaju od vršenja krivičnog dela.***

Zakonske odredbe

Prema odredbama Krivičnog zakonika (član 54), sud će učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike, njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca. Pri odmeravanju novčane kazne u određenom iznosu (član 50) sud će posebno uzeti u obzir i imovno stanje učinioca. Okolnost koja je obeležje krivičnog dela ne može se uzeti u obzir i kao otežavajuća, odnosno olakšavajuća okolnost, izuzev ako prelazi meru koja

je potrebna za postojanje krivičnog dela ili određenog oblika krivičnog dela ili ako postoje dve ili više ovakvih okolnosti, a samo jedna je dovoljna za postojanje težeg, odnosno lakšeg oblika krivičnog dela. Sud može učiniocu krivičnog dela izreći kaznu ispod granice propisane zakonom ili blažu vrstu kazne, kada zakon predviđa da se kazna može ublažiti; kada zakon predviđa da se učinilac može osloboditi od kazne, a sud ga ne oslobodi od kazne; ako utvrdi da postoje naročito olakšavajuće okolnosti koje ukazuju na to da se sa ublaženom kaznom može postići svrha kažnjavanja (član 56).

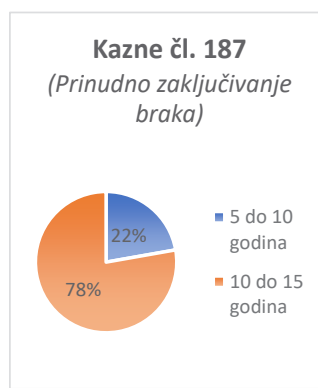
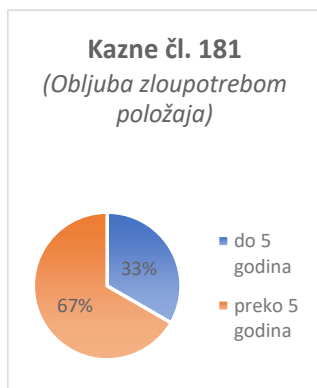
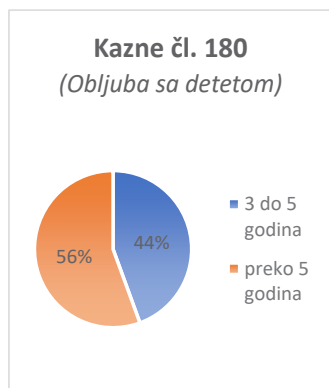
Podaci iz presuda

Podaci dobijeni iz prvostepenih sudskih presuda pokazuju da je sud u većini slučajeva za relevantna krivična dela obuhvaćena analizom doneo osuđujuće presude (92%). Podaci o vrstama sankcija ukazuju da su licima koja su oglašena krivim utvrđene kazne zatvora u skoro svim slučajevima, bilo da su izrečene kao „efektivna” kazna zatvora (u slučaju 22 okrivljena lica - 59%) ili uslovna osuda - mera upozorenja iz čl.65 KZ (u 13 slučajeva – 35%), dok je samo u 1 slučaju (3%) određeno je da će okrivljeni kaznu zatvora izdržavati u prostorijama u kojima stanuje u skladu sa čl.45 st.3. KZ. U slučaju 1 okrivljenog (3% od ukupnog broja) izrečena je novčana kazna. Pored toga, prema 3 okrivljena su izrečene i mere bezbednosti i to zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim (čl.89a KZ) zajedno sa merom bezbednosti oduzimanje predmeta (čl.87 KZ), mera oduzimanja predmeta i mera obavezno lečenje alkoholičara (čl.84 KZ), dok su u slučaju 1 okrivljenog izrečene mere u skladu sa Zakonom o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima i to obavezno javljanje nadležnom organu policije, zabrana posećivanja mesta gde se okupljaju maloletna lica, obavezno posećivanje profesionalnih savetovališta i ustanova, obavezno obaveštavanje o promeni mesta prebivališta, boravišta ili radnog mesta i obavezno obaveštavanje o putovanju u inostranstvo.

U pogledu visine kazni zatvora za sva krivična dela koja su predmet analize, a koju je sud utvrdio okrivljenima (nezavisno od toga da li su okrivljenima izrečene „efektivne” kazne zatvora ili je primenjen institut mere bezbednosti - uslovne osude), podaci ukazuju da je najviša utvrđena pojedinačna kazna zatvora 15 godina, najkraća 3 meseca, dok prosečna dužina pojedinačne kazne iznosi je 3 godine i 10 meseci. Ukupno 50% izrečenih kazni zatvora je u trajanju ispod 3 godine, 14% u rasponu od 3-5 godina i 36% preko 5 godina. Imajući u vidu da se analiza bavi većim brojem krivičnih dela za koja se zaprećene pa i izrečene kazne značajno razlikuju, detaljan prikaz i analiza sankcija dat je i pojedinačno za krivična dela koja su predmet analize.

Za krivično delo silovanje iz čl.178 KZ najviša izrečena kazna zatvora iznosi 15 godina, najniža 5 godina i 6 meseci, pri čemu je kazna zatvora u trajanju od 5-10 godina izrečena u 2 slučaja, a od 10-15 godina u 7 slučajeva. Za krivično delo obljuba sa detetom iz čl.180 najviša kazna zatvora je 7 godina, najniža 3 godine, pri čemu je kazna zatvora u trajanju od 3-5 godina izrečena u 4 slučaja, a preko 5 godina u 5 slučajeva. Za delo obljuba zloupotrebom položaja iz čl.181 najviša kazna zatvora je 8 godina, najniža 1 godinu, pri čemu je kazna zatvora do 5 godina izrečena u 1 slučaju, a preko 5 godina u 2 slučaja. Za delo podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl.183 izrečena je kazna zatvora u trajanju od

1 godine. Za krivično delo prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 izrečena je kazna zatvora od 3 meseca. Za sva navedena dela izrečene su efektivne kazne zatvora osim jednog slučaja izdržavanja kazne u prostorijama u kojima okrivljeni stanuje. Za krivično delo vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 sve kazne su izrečene kao uslovne osude uz 1 slučaj novčane kazne, pri čemu je najviša 4 meseca na 1 godinu, a najniža 3 meseca na 1 godinu. Za delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 izrečene su 4 efektivne kazne zatvora i 4 uslovne osude, pri čemu je najviša efektivna kazna zatvora od 8 meseci najniža 3 meseca, najviša uslovna osuda 10 meseci na 2 godine i najniža 3 meseca na 1 godinu.

Podaci iz presuda ukazuju da je kaznena politika prilično blaga, te da se kazne zatvora u značajnom broju slučajeva izriču oko zakonom propisanog minimuma, što se posebno može konstatovati za krivična dela obljuba sa detetom iz čl.180 i delo vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 KZ.

U analiziranim prvostepenim presudama dostupni podaci o odmeravanju kazne ukazuju da se kao olakšavajuće okolnosti najčešće uzimaju u obzir prethodna neosuđivanost (u svim slučajevima kada je postojala ta okolnost), kao i lične i porodične prilike okrivljenih (godine, zdravstveno i porodično stanje), a potom i priznanje izvršenja krivičnog dela i izraženo kajanje. Činjenica da okrivljeni ima decu uprkos činjenici da je krivično delo izvršeno prema maloletnom oštećenom licu uzeta je u obzir u 2 slučaja (u 1 slučaju za okrivljenog koji je delo izvršio prema mal. ćerki, a u 1 je otac maloletnog deteta koje je rođeno iz vanbračne zajednice sa maloletnom oštećenom). U 2 slučaja sud je posebno istakao da se činjenica da okrivljeni ima decu ne može ceniti kao olakšavajuća jer je delo izvršeno prema maloletnom oštećenom licu.

U nastavku je dat pregled zaprećenih i izrečenih kazni za sve okrivljene, u prvostepenim postupcima pred Osnovnim i Višim sudovima:

Tabela 1: Viši sudovi

Okr.	Krivično delo	Zaprećena kazna	Izrečena kazna/ sankcija	Jedinstvena kazna
1.	čl.s178 st.3 i 4 u vezi st.1	5-15g (st.3) / min.10g ili dož. zatvor (st.4)	10 g	
2.	čl.178 st.3 u vezi st.1	5-15g	15 g	
3.	čl.178 st.4	min.10g ili dož. zatvor	13 g	
4.	čl.178 st.3 u vezi st.1	5-15g	5g i 6m	
5.	čl.178 st.4 KZ u vezi st.1	min.10g ili dož. zatvor	10g	
6.	čl.178 st. 4 u vezi 3 u vezi st.1	min.10g ili dož. zatvor	15g	
7.	178 st.3 u vezi st.1	5-15g	7g	
8.	čl.180 st.1	5-12g	7g	
9.	čl.180 st.2 u vezi st.1	5-15g	5g	
10.	čl.180 st.1	5-12g	6g i 11m	
11.	čl.180 st.1	5-12g	5g	
12.	čl.180 st.1	5-12g	4g	
13.	čl.178 st.4 u vezi st.1 čl.180 st.1	min.10g ili dož.zatvor 5-12g	10g 5 g	13g i 6m
14.	čl.181 st.4 u vezi st.2	2-12g	1g	
15.	čl.181 st.3 i st.2	5-12g	8g	
16.	čl.178 st.4 u vezi st.1 čl.181 st.3 u vezi st.2	min.10g ili dož. zatvor 5-12g	12g 5g	14g
17.	2 x čl.183 st.2 2 x čl.180 st.1	6m-5g i novčana kazna 5-12g	2x1g i 50.000 RSD 2x3g	5g i 6m i 90.000 RSD
18.	čl.180 st.1	5-12g	3g	
19.	čl.180 st.1	5-12g	3g	

Tabela 2: Osnovni sudovi

Okr.	Krivično delo	Zaprećena kazna	Izrečena kazna/ sankcija	Jedinstvena kazna
1.	2 x čl.185 st.3 u vezi st.1	6m-3g	2x3m	
2.	čl.190 st.1	do 3g	3m na 1g	
3.	čl.190 st.1	do 3g	4m na 1g	
4.	čl.190 st.1	do 3g	3m na 1g	
5.	čl.190 st.2	do 3g	3m na 1g	
6.	čl.190 st.2	do 3g	3m na 1g	
7.	čl.190 st.1	do 3g	4m na 1g	
8.	čl.190 st.2	do 3g	4m na 1g	
9.	čl.190 st.2	do 3g	3m na 1g	
10.	čl.190 st.2	do 3g	3m na 1g	
11.	čl.190 st.1	do 3g	100.000 RSD	
12.	čl.193 st.2	3m-5g	3m	
13.	čl.193 st.2	3m-5g	3m na 1g	
14.	čl.193 st.2	3m-5g	8m na 2g	
15.	čl.193 st.1	do 3g	5m	
16.	čl.193 st.2 u vezi st.1	3m-5g	10m na 2g	
17.	2 x čl.193 st.2	3m-5g	2x8m	
18.	čl.193 st.2	3m-5g	6m na 2g	

Preporuke

- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju izricanja delotvornih i srazmernih sankcija u krivičnom postupku, posebno odredbi o odmeravanju kazne.

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Predstavljena analiza pravosudne prakse za 2019. godinu sprovedena je sa ciljem objektivnog sagledavanja položaja dece žrtava u situacijama ranjivosti, u krivičnim postupcima za izabrana krivična dela, kako bi se uočile eventualne prepreka i problemi u praksi - bilo usled nedostataka u domaćem zakonodavstvu ili nedosledne primene postojećih zakonskih rešenja. Krajnji cilj analize je unapređivanje položaja dece žrtava pred sudom u svim aspektima od značaja za puno ostvarivanje njihovih prava kao oštećenih lica u postupku pred sudom. Analiza pravosudne prakse u ovoj oblasti zasnovana je na kvantitativnoj (statističkoj) i kvalitativnoj analizi sudskih presuda koje su donete tokom 2019. godine u krivičnom postupku, a predmet analize je bilo ukupno 39 sudskih odluka, od kojih 33 prvostepene i 6 odluka donetih u drugostepenom postupku. Kriterijumi za izbor presuda koje će biti osnov za analizu bili su zasnovani na specifičnom položaju maloletnih oštećenih lica – dece žrtava u situaciji ranjivosti (deca sa teškim porodičnim, socijalnim i materijalnim prilikama, deca sa neadekvatnim roditeljskim staranjem, deca u sistemu socijalne zaštite ili deca bez staranja uključujući i decu migrante bez pratnje, deca u situaciji trgovine ljudima), kao i vrsti krivičnih dela koja se mogu podvesti pod oblast zlostavljanja i eksploatacije u trgovini ljudima, prostituciji ili pornografiji, seksualnog nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja i srodnih krivičnih (dela krivična dela silovanje iz čl.178, obljuba sa detetom iz čl. 180, obljuba zloupotrebom položaja iz čl.181, podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa iz čl. 183, prikazivanja, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju iz čl.185 st.2 i st.3, prinudno zaključenje braka iz čl. 187a, vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl. 190 i zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica iz čl.193 st.2 Krivičnog zakonika Republike Srbije).

Svi oštećeni u analiziranim prvostepenim presudama su maloletna oštećena lica – ukupno 38 oštećenih lica, od kojih preovlađuju lica ženskog pola (68%) i maloletna lica koja su stariji ispod 14 godina (61%). U 50% slučajeva prema oštećenima je krivično delo izvršeno od strane člana porodice ili staratelja (član porodice odnosno roditelj, brat ili rođak u 47% slučajeva i staratelj u 3% slučajeva). Podaci iz analiziranih presuda predstavljani su u odnosu na aspekte od značaja za položaj i prava dece žrtava u krivičnom postupku i to: 1) privatnost, 2) informisanje, podrška i zastupanje, 3) bezbednost i zaštita, 4) saslušanje, 5) najbolji interes deteta i 6) sankcije. Izneti podaci ukazuju da uprkos značajnom unapređenju pravnog, strateškog i institucionalnog okvira u ovoj oblasti i dalje postoje ozbiljne prepreke u ostvarivanju zaštite i poštovanja prava dece žrtava pred sudom u skladu sa postavljenim međunarodnim standardima. Položaj i prava maloletnih oštećenih lica, sagledani na osnovu dostupnih podataka iz analiziranih presuda, očigledno mogu biti značajno unapređeni, posebno u segmentu bezbednosti i zaštite i načina saslušanja kako bi se izbegla retraumatizacija dece u sudskom postupku. Takođe, može se konstatovati da organi postupka u većini slučajeva ne uzimaju u obzir stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji, što u praksi dovodi do izostanka individualnog pristupa i priznavanja ugroženosti dece žrtava i njihovih posebnih potreba.

U aspektu koji se tiče zaštite privatnosti žrtve, prava na informisanje, podršku i zastupanje, može se konstatovati da postoji značajan prostor za unapređenje, imajući u vidu da je prema

dostupnim podacima iz presuda javnost bila isključena u 28% slučajeva, odnosno da su 44% slučajeva postupci bili javni. Iz podataka koji su dostupni u analiziranim prvostepenim presudama može se utvrditi da je 71% oštećenih imalo punomoćnika u postupku, dok u 29% slučajeva u presudama nema nikakvih dostupnih podataka o tome, dok se u većem broju slučajeva može konstatovati učešće Centra za socijalni rad, bilo kroz izveštaje o oštećenima koju su pribavljeni i korišćeni u postupku ili kroz prisustvo Centra za socijalni rad prilikom saslušanja. Od ukupno 38 maloletnih oštećenih lica u analiziranim prvostepenim presudama, status posebno osetljivog svedoka dodeljen je samo u 11% slučajeva (4 oštećena), što posebno zabrinjava imajući u vidu da radi o deci žrtvama u situacijama ranjivosti, kao i prirodu krivičnih dela koja su prema njima izvršena.

Postojeća zakonska rešenja koja pružaju mogućnost da se oštećeni, a posebno maloletna oštećena lica, saslušavaju bez prisustva okrivljenih i pod posebnim uslovima, ne primenjuju se dovoljno u praksi. Maloletni oštećeni se u značajnom broju slučajeva saslušavaju na pretresu, što uz višestruka veštačenja predstavlja za njih dodatnu traumu. Saslušanje na pretresu je tako izvršeno u 26% slučajeva (od čega u 21% slučajeva bez primene bilo kakvih zakonskih rešenja koja bi olakšala položaj oštećenih, dok je u 5% slučajeva okrivljeni prethodno udaljen iz sudnice, a na ovaj način su saslušana i 2 oštećena sa statusom posebno osetljivog svedoka), u 11% slučajeva izvršeno je čitanje iskaza oštećenih, a samo u 13% slučajeva oštećeni su saslušani upotrebom sredstava za prenos slike i zvuka. Pri tom je važno napomenuti da skoro u polovini slučajeva iz samog teksta prvostepene presude nije moguće utvrditi način saslušanja oštećenih, što se posebno odnosi na krivična dela koja su u nadležnosti Osnovnih sudova, bilo da se radi o šturoom obrazloženju koje ne daje dovoljno podataka o načinu saslušanja oštećenih već samo o sadržini iskaza ili o slučajevima iz čl.429. ili čl.517. ZKP. Način saslušanja maloletnih oštećenih lica u velikoj meri je uslovljen nalazom i mišljenjem stručnih lica – sudskih veštaka koji vrše psihijatrijsko veštačenje oštećenih, uz zaključak da bi uvođenje dodatne edukacije veštaka u pogledu prava deteta i specifičnog položaja dece žrtava značajno unapredilo stanje u ovom aspektu.

Kako se u proceni najboljeg interesa deteta mora obratiti posebna pažnja na element koji se odnosi na situaciju ranjivosti, analiza se bavila i porodičnim, socijalnim i materijalnim prilikama maloletnih oštećenih lica. Podaci iz analiziranih presuda ukazuju da se kod svih maloletnih oštećenih može konstatovati postojanje teških porodičnih, socijalnih ili materijalnih prilika, neadekvatno roditeljsko staranje, nadzorom CSR nad porodicom, starateljstvo drugog lica i situacija trgovine ljudima, dok se samo u jednom slučaju radi o maloletnom licu migrantu bez pratnje. U odnosu na iznete podatke, može se konstatovati da organi postupka u većini slučajeva nisu posebno uzeli u obzir različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji, što u praksi dovodi do izostanka individualnog pristupa. Takođe, može se konstatovati da organi krivičnog postupka u praksi ne primenjuju u dovoljnoj meri postojeća zakonska rešenja u cilju zaštite interesa maloletnih oštećenih lica, pa na ovaj način potreba priznavanja ugroženosti dece žrtava i njihovih posebnih potreba ostaje neispunjena. Kao posledica, zanemarujući specifičan položaj oštećenih i vrstu krivičnog dela, u praksi preovlađuje tretiranje oštećenih kao izvora informacija u cilju dokazivanja krivičnog dela.

Sudovi su mahom za relevantna krivična dela obuhvaćena analizom donosili osuđujuće presude (92%), uz utvrđene kazne zatvora u skoro svim slučajevima, bilo da su izrečene kao „efektivna” kazna zatvora (u slučaju 22 okrivljena lica - 59%) ili uslovna osuda - mera upozorenja iz čl.65 KZ (u 13 slučajeva – 35%), dok je samo u 1 slučaju (3%) određeno je da će okrivljeni kaznu zatvora izdržavati u prostorijama u kojima stanuje u skladu sa čl.45 st.3. KZ. U slučaju 1 okrivljenog (3% od ukupnog broja) izrečena je novčana kazna. Podaci iz presuda ukazuju da je kaznena politika prilično blaga, te da se kazne zatvora u značajnom broju slučajeva izriču oko zakonom propisanog minimuma, što se posebno može konstatovati za krivična dela obljuba sa detetom iz čl.180 i delo vanbračna zajednica sa maloletnikom iz čl.190 KZ.

Na osnovu ključnih problema na koje ukazuju rezultati analize pravosudne prakse u ovoj oblasti, može se zaključiti da je položaj dece žrtava u krivičnom postupku daleko od zadatih međunarodnih standarda. Čak u 44% slučajeva javnost nije bila isključena sa pretresa, samo u 11% slučajeva maloletnim oštećenim licima dodeljen status posebno osetljivog svedoka, pri čemu je oko 60% oštećenih starosti ispod 14 godina. Oštećeni se i dalje u velikom broju slučajeva saslušavaju na glavnom pretresu u prisustvu okrivljenih, pa čak i pojedini posebno osetljivi svedoci, dok se psihijatrijska veštačenja koja se sprovode u postupku uglavnom koriste samo da bi se utvrdila verodostojnost njihovog iskaza. Sve ove okolnosti u krajnjem ishodu dovode do uskraćivanja individualnog pristupa i tretiranja oštećenih lica samo iz perspektive „izvora informacija” u cilju dokazivanja postojanja krivičnog dela, čime se deci žrtvama uskraćuju garantovana prava.

Na osnovu sveukupnih rezultata analize može se zaključiti da je neophodno dalje unapređivanje pravnog, strateškog i institucionalnog okvira, uz istovremenu doslednu primenu postojećih pravnih normi u praksi. Takođe, od posebnog značaja je priznavanje ugroženosti dece žrtava i njihovih posebnih potreba u krivičnom postupku, te shodno tome usvajanje od strane organa postupka pristupa koji je orijentisan na prava žrtve, odnosno individualnog pristupa prema deci žrtvama koji bi u obzir uzimao različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji.

Preporuke

- Dosledna implementacija postojećih zakonskih odredbi u cilju ostvarivanja prava dece žrtava u krivičnom postupku u aspektima koji se odnose na privatnost, informisanje, podršku i zastupanje, kao i bezbednost i zaštitu i izbegavanja sekundarne traume dece prilikom saslušanja;
- Dosledna implementacija postojećih zakonskih odredbi o dodeljivanju statusa i saslušanju posebno osetljivog svedoka i odredbi o saslušanju maloletnih oštećenih lica iz Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica;
- Unapređivanje sistema službi za informisanje i podršku oštećenima i svedocima pri nadležnim sudovima i tužilaštvima, kroz formiranje službi za podršku deci žrtvama i svedocima u svim nadležnim sudovima i tužilaštvima;

- Ojačavanje sistema socijalne zaštite kroz unapređivanje rada CSR kako bi se obezbedila sveobuhvatna podrška dece iz posebno ranjivih grupa (deca bez adekvatnog roditeljskog staranja, deca u situaciji trgovine ljudima, seksualne eksploatacije, zlostavljanja, romska deca, deca u uličnoj situaciji, izbeglice i deca migranti i tražioci azila);
- Unapređivanje pomoći i podrške žrtvama pružanjem specijalizovane podrške i pomoći kroz saradnju državnih organa i specijalizovanih udruženja koja se bave pravima dece žrtava;
- Unapređivanje postojećih rešenja iz Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, isključivanjem mogućnosti da se deca žrtve saslušavaju na glavnom pretresu u sudnici i uz prisustvo okrivljenog, kao i uvođenjem apsolutne zabrane suočenja dece žrtava sa okrivljenim ili drugim svedocima;
- Opremanje svih nadležnih sudova i tužilaštava, kao i CSR, posebnim prostorijama za saslušanje dece žrtava i opremom za prenos slike i zvuka;
- Unapređivanje postojećih rešenja iz Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, uvođenjem obaveze da sudski veštaci koji u predmetnim krivičnim postupcima vrše veštačenja maloletnih oštećenih lica imaju stečena posebna znanja iz oblasti prava deteta, po analogiji sa obavezom propisanom za organe postupka i punomoćnike iz reda advokata;
- Usvajanje, od strane organa postupka, pristupa koji je orijentisan na prava žrtve, odnosno individualnog pristupa deci žrtvama koji bi u obzir uzimao različite vrste i stepen ugroženosti svakog deteta u konkretnoj situaciji;
- Dosledna implementacija postojeće zakonske regulative u cilju izricanja delotvornih i srazmernih sankcija u krivičnom postupku, posebno odredbi o odmeravanju kazne;
- Kontinuirana edukacija u cilju dosledne primene postojećih zakonskih rešenja i standardizovanja postupanja profesionalaca zaposlenih u državnim organima, posebno u pravosuđu, radi usvajanja pristupa koji je fokusiran na žrtvu i boljeg razumevanja položaja dece žrtava;
- Usvajanje sveobuhvatnog Zakona o deci u cilju otklanjanja neusklađenosti postojeće regulative u raznim oblastima od značaja za prava deteta, definisanja elemenata za utvrđivanje najboljeg interesa deteta i priznavanja posebnih potreba dece žrtava krivičnih dela;
- Unapređivanje sistema prikupljanja podataka o deci, posebno o deci u situacijama ranjivosti i deci žrtvama krivičnih dela.

IV DEO: PRAVOSUĐE PO MERI DETETA IZ UGLA DECE I MLADIH

dr Milena Banić

1. Metodologija istraživanja

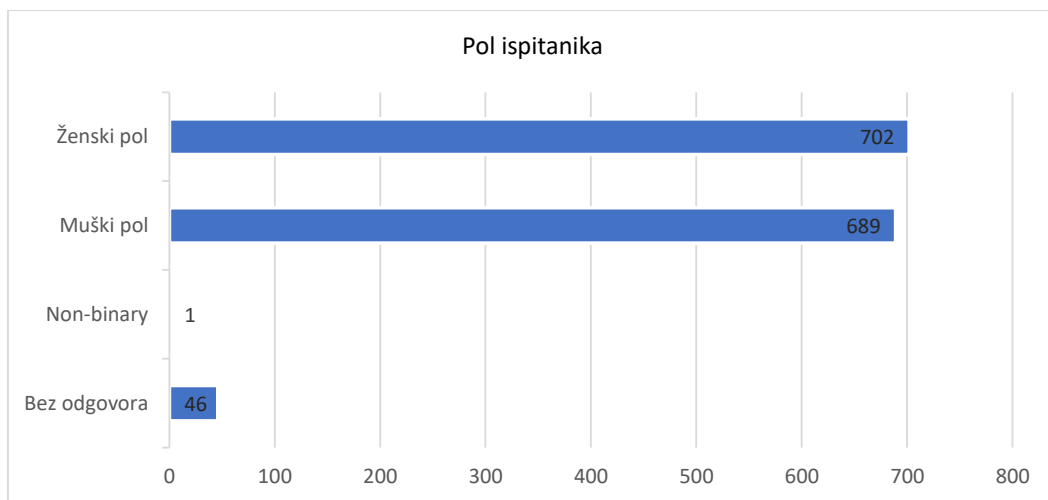
Istraživanje „Pravosuđe po meri deteta iz ugla dece i mladih” realizovano je u periodu od marta do septembra 2020. godine. Realizovao ga je Centar za prava deteta u okviru projekta „Prava deteta u Srbiji – unapređivanje položaja dece u pravosudnom sistemu Republike Srbije”, koji sprovode International Rescue Committee, Centar za prava deteta i ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima, uz podršku Evropske komisije kroz program „Prava, jednakost i državljanstvo (referentni broj: 878485 – CRIS)”.

Cilj istraživanja je bio da se utvrdi mišljenje dece i mladih o pravosudnom sistemu i nivou njegove prilagođenosti deci i mladima u skladu sa usvojenim standardima pravosuđa po meri deteta. Ostvarivanje standarda pravosuđa po meri deteta analizirano je u odnosu na osnovne standarde i prava koji su definisani međunarodnim i nacionalnim dokumentima, a posebno Konvencijom o pravima deteta UN, Smernicama Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta i odredbama Zakona o maloletnim izvršiocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

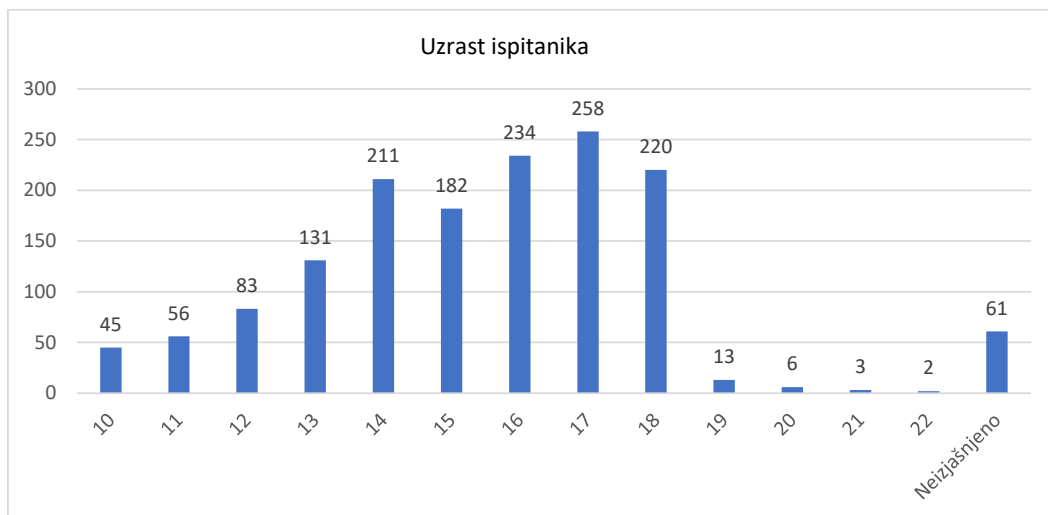
Naročita pažnja je poklonjena standardima koji se odnose na informisanost deteta o pravima i postupku, saslušanje deteta, hitnost postupka, bezbednost i sigurnost, poštovanje i dostojanstvo, okruženje po meri deteta i ostvarivanje prava dece koja su lišena slobode. Kada su u pitanju prava dece koja se nalaze u institucijama, razmatrano je sledeće: informisanost o pravima, redovno održavanje kontakta sa porodicom, pravo na obrazovanje, pravo na igru, sport i kulturne aktivnosti, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na zaštitu od nasilja, sloboda veroispovesti i pravo na pravni lek.

Istraživački uzorak činilo je 1505 dece i mladih, od čega je 67 dece i mladih koji su bili u kontaktu sa pravosudnim sistemom uzrasta 10-22 godine (a koji se nalaze u Vaspitno-popravnim domovima u Kruševcu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Nišu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu i Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Knjaževcu) i 1438 dece i mladih uzrasta 10-18 godina iz opšte populacije. Istraživanjem je obuhvaćeno 742 ispitanika muškog pola i 714 ispitanica ženskog pola, jedan ispitanik se izjasnio kao nebinarna osoba, dok se 48 ispitanika nije izjasnilo o polu.

U okviru istraživačkog uzorka koji su činila deca koja su bila u kontaktu sa pravosudnim sistemom i koja se nalaze u navedenim institucijama, od ukupno 67 dece i mladih, istraživanjem je obuhvaćeno 55 ispitanika muškog i 12 ispitanica ženskog pola, dok je u okviru istraživačkog uzorka od ukupno 1438 dece iz opšte populacije istraživanjem obuhvaćeno 689 ispitanika muškog pola, 702 ispitanice ženskog pola, jedan ispitanik se izjasnio kao nebinarna osoba, dok se 46 ispitanika nije izjasnilo o polu.

U odnosu na uzrast, istraživanjem su obuhvaćeni deca i mladi uzrasta od 10 do 22 godine, i to 45 ispitanika od 10 godina, 56 ispitanika od 11 godina, 83 ispitanika od 12 godina, 131 ispitanik od 13 godina, 211 ispitanika od 14 godina, 182 ispitanika od 15 godina, 234 ispitanika od 16 godina, 258 ispitanika od 17 godina, 220 ispitanika od 18 godina, 13 ispitanika od 19 godina, 6 ispitanika od 20 godina, 3 ispitanika od 21 godinu i 2 ispitanika od 22 godine, dok se 61 ispitanik nije izjasnio o uzrastu.

U istraživanju su korišćena 2 upitnika.

Prvi upitnik se sastojao od 29 pitanja, gde su zastupljena pitanja i otvorenog i zatvorenog tipa. Cilj ovog upitnika je bilo prikupljanje mišljenja dece i mladih o pravosudnom sistemu i nivou njegove prilagođenosti deci i mladima. Ovaj upitnik je bio namenjen deci i mladima uzrasta od 10 do 22 godine koji su bili u kontaktu sa pravosudnim sistemom i koji se nalaze

u Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Nišu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Knjaževcu. Upitnik je dostavljen u štampanoj formi, a uz prethodno dobijene dozvole Ministarstva pravde i Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i dodatnu saglasnost samih institucija u kojima je sprovedeno istraživanje. Ovim upitnikom obuhvaćena su pitanja koja se odnose na standarde pravosuđa po meri deteta u vezi sa informisanošću o pravima i postupku, saslušanjem deteta, hitnošću postupka, bezbednošću i sigurnošću, poštovanjem i dostojanstvom, okruženjem po meri deteta i ostvarivanjem prava dece lišene slobode. U okviru ostvarivanja prava dece koja se nalaze u institucijama, razmatrano je ostvarivanje sledećih prava: informisanost o pravima, redovno održavanje kontakta sa porodicom, pravo na obrazovanje, pravo na igru, sport i kulturne aktivnosti, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na zaštitu od nasilja, sloboda veroispovesti i pravo na pravni lek.

Drugi upitnik se sastojao od 7 pitanja, takođe mešovitog tipa, i bio je namenjen deci i mladima iz opšte populacije uzrasta od 10 do 18 godina. Cilj ovog upitnika je bio da se utvrdi nivo informisanosti dece i mladih o pravima koja imaju u kontaktu sa pravosudnim sistemom. Upitnik je urađen u google formi i dostavljen putem interneta, preko socijalnih mreža, influensera, kao i u saradnji sa drugim institucijama, organizacijama, saradnicima i partnerima, posebno sa nastavnicima i profesorima osnovnih i srednjih škola u brojnim gradovima i ruralnim sredinama.

Upitnici su kreirani tako da čine koherentnu celinu koja omogućava da se nakon njihove kvalitativne i kvantitativne analize sveobuhvatno sagleda i predstavi mišljenje dece i mladih o ostvarivanju standarda pravosuđa po meri deteta. Sva formulisana pitanja u upitnicima je pre diseminacije razmatrala fokus grupa dece (Klub DX Centra za prava deteta) kako bi jezik bio jasan i u potpunosti prilagođen deci i mladima. Tokom procesa razvoja upitnika podršku je pružio i Republički zavod za socijalnu zaštitu.

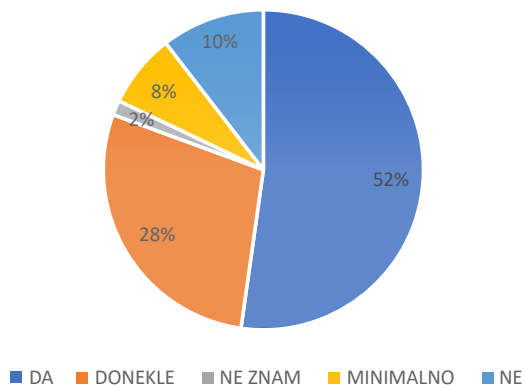
2. Rezultati istraživanja

2.1. *Informisanost o pravima i postupku*

Rezultati istraživanja pokazuju da se ovo pravo ne ostvaruje u dovoljnoj meri i da postoji niz izazova kada je reč o informisanosti deteta o pravima i postupku.

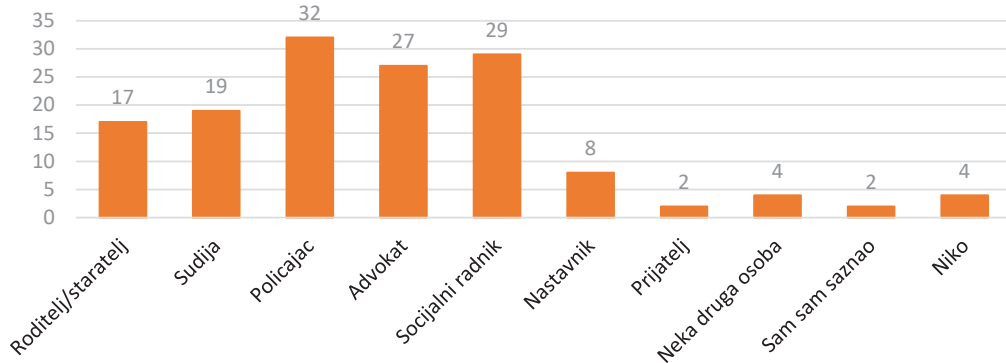
Kada je u pitanju informisanost deteta o postupku, rezultati istraživanja pokazuju da petini ispitanika koji su bili u kontaktu sa pravosuđem prilikom dolaska u institucije nije objašnjeno ili im je minimalno objašnjeno zbog čega su ih pozvali i kako će postupak izgledati. Na pitanje da navedu u kojoj instituciji im postupak nije objašnjen u dovoljnoj meri, ispitanici u najvećem broju slučajeva navode da se to desilo u policiji (14 ispitanika), a veoma retko da se to desilo u centru za socijalni rad (jedan ispitanik).

Kada si došao/la tamo, da li ti je neko objasnio zašto su te pozvali i kako će postupak izgledati?

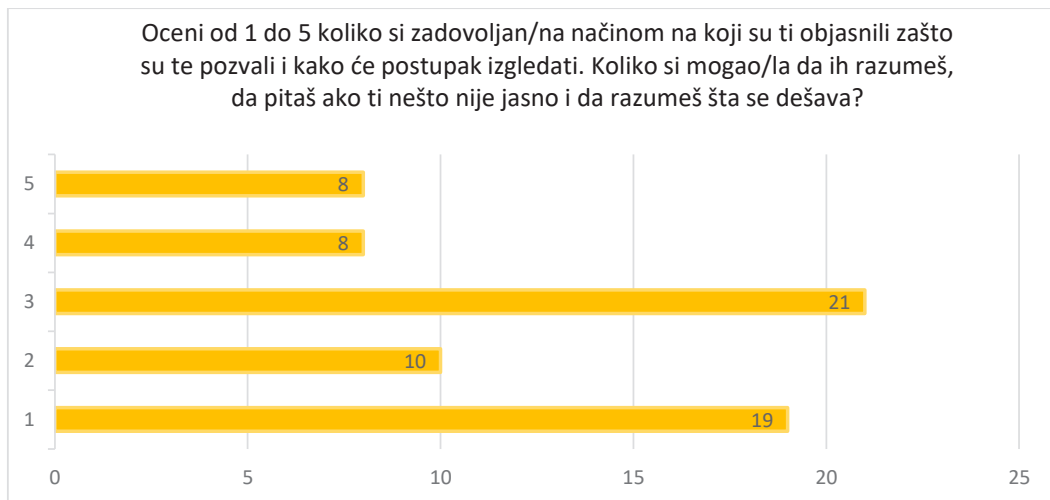

Ispitanici koji su bili informisani o postupku navode da su informacije najčešće dobijali od pripadnika policije, socijalnih radnika i advokata. Trećina ispitanika navela je da su ih o postupku informisali i roditelji i sudije, dok mali broj ispitanika navodi da su informacije dobijali i od nekih drugih lica (druga odrasla osoba, nastavnik, prijatelj) ili da su se o postupku informisali sami.

Ko ti je objasnio zašto su te pozvali i kako će postupak izgledati?

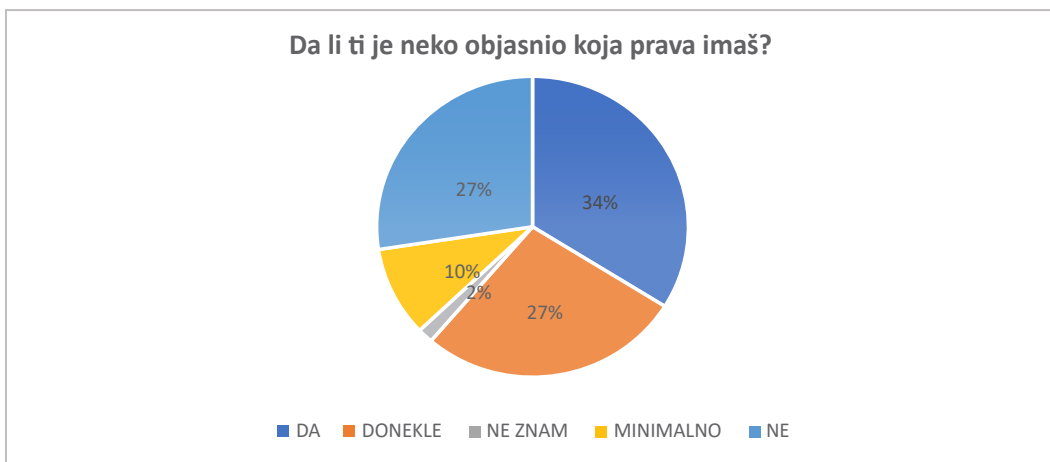

Međutim, istraživanje ukazuje na to da i kada se deci i mladima pružaju informacije o postupku, način na koji im se profesionalci obraćaju nije u potpunosti prilagođen jeziku po meri deteta. Tako se skoro polovina ispitanika izjasnila da nije zadovoljna ili je minimalno zadovoljna načinom na koji su im date informacije o postupku i ocenila da nije mogla da ih razume, da postavi dodatna pitanja kako bi razrešila nejasnoće, niti da u potpunosti razume šta se dešava.

Kada je u pitanju informisanost dece i mladih o pravima koja imaju u postupku, rezultati istraživanja su takođe zabrinjavajući.

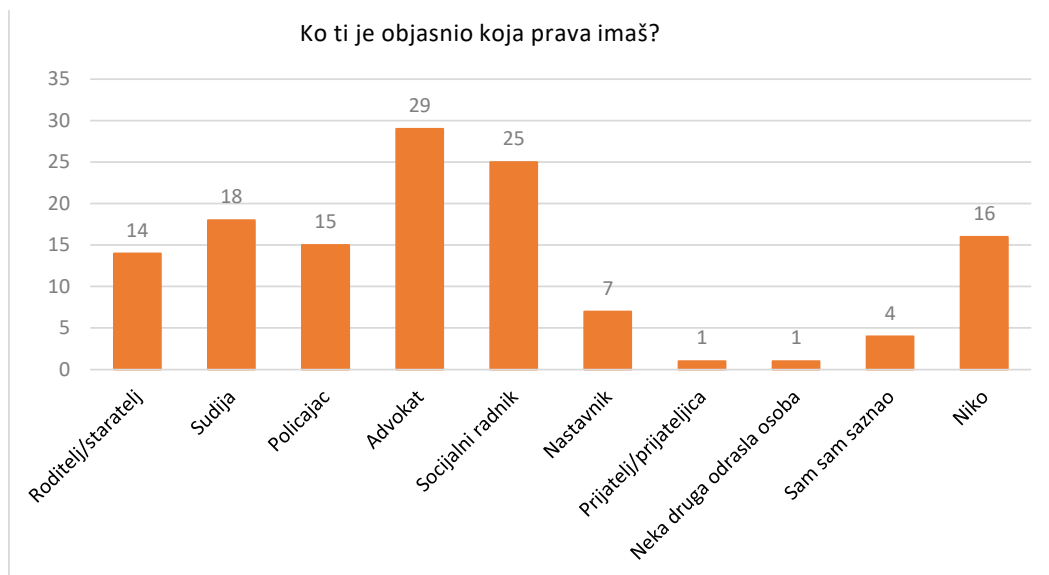
Tako, skoro polovina ispitanika koji su bili u kontaktu sa pravosuđem kaže da im prilikom dolaska u institucije nisu objašnjena ili su im minimalno objašnjena prava koja imaju u postupku.

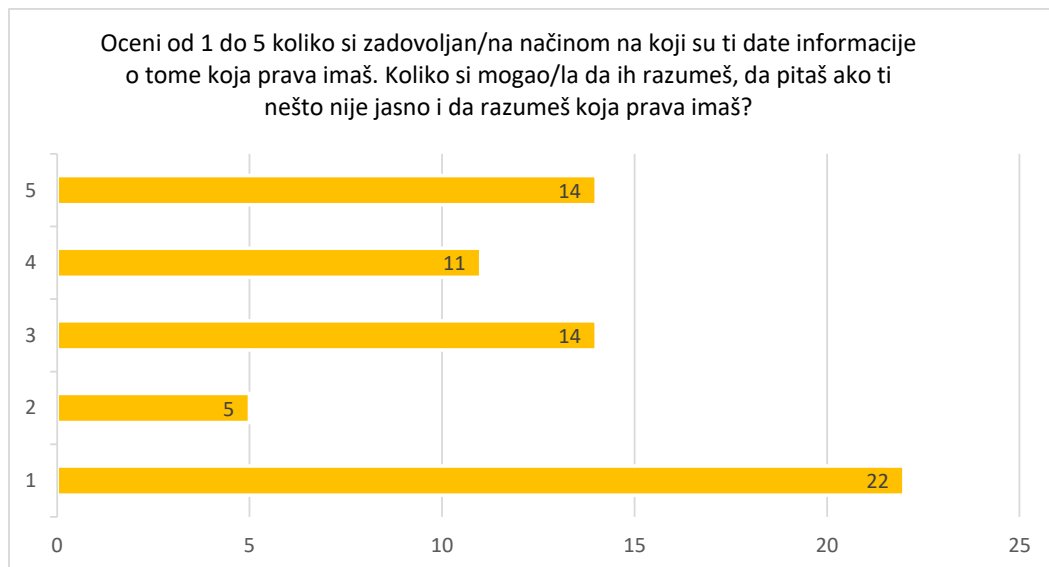
Na pitanje da navedu u kojoj instituciji im nisu objašnjena prava koja imaju u postupku, ispitanici u najvećem broju slučajeva navode da se to desilo u policiji (7 ispitanika), a veoma retko da se to desilo u centru za socijalni rad (jedan ispitanik).

Ispitanici koji su bili informisani o pravima koja imaju u postupku navode da su informacije najčešće dobijali od advokata i socijalnog radnika. Trećina ispitanika navela je da su ih o pravima informisali i roditelji, sudije i policajci, dok mali broj ispitanika navodi da su informacije dobijali i od nekih drugih lica (druga odrasla osoba, nastavnik, prijatelj) ili da su sami dolazili do informacija.

FORMATIVNA ANALIZA - Izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravosuđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi

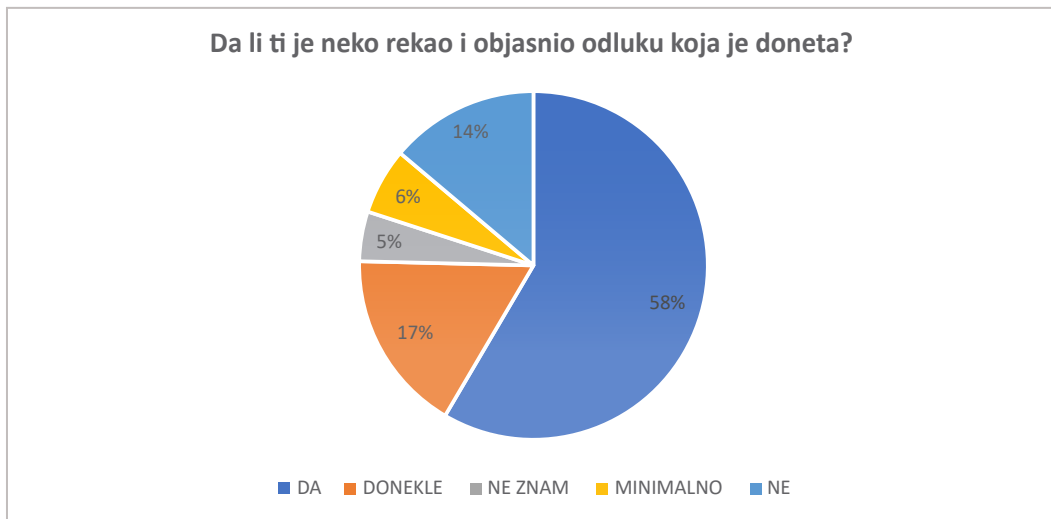

Rezultati istraživanja ukazuju na to da, i kada se deci i mladima pružaju informacije o pravima koja imaju u postupku, način na koji im se profesionalci obraćaju nije u potpunosti prilagođen jeziku po meri deteta. Tako, skoro polovina ispitanika nije zadovoljna ili je minimalno zadovoljna načinom na koji su im date informacije.

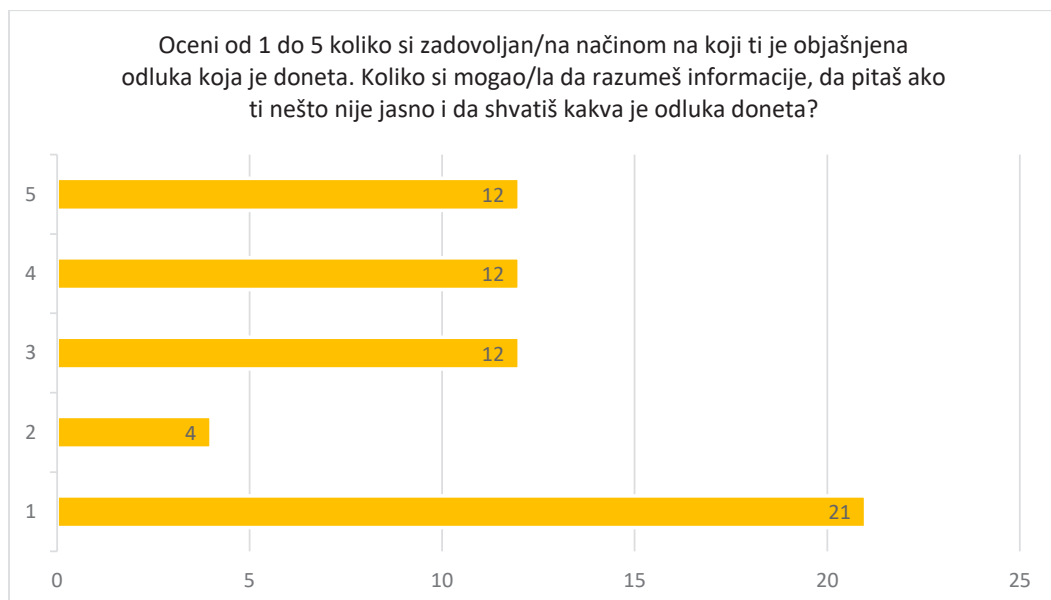

U odnosu na informisanost u vezi sa odlukom koja je doneta u postupku, rezultati istraživanja pokazuju da su većini dece i mladih koji su imali kontakt sa pravosudnim sistemom

u potpunosti ili donekle objašnjene odluke koje su donete u postupku. Ipak, zabrinjava podatak da se petina ispitanika izjasnila da im je odluka koja je doneta objašnjena minimalno ili im nije uopšte objašnjena.

Takođe, ispitanici kažu da način na koji su im odluke objašnjene nije uvek bio prilagođen jeziku po meri deteta, zbog čega nisu mogli u potpunosti da ih razumeju.

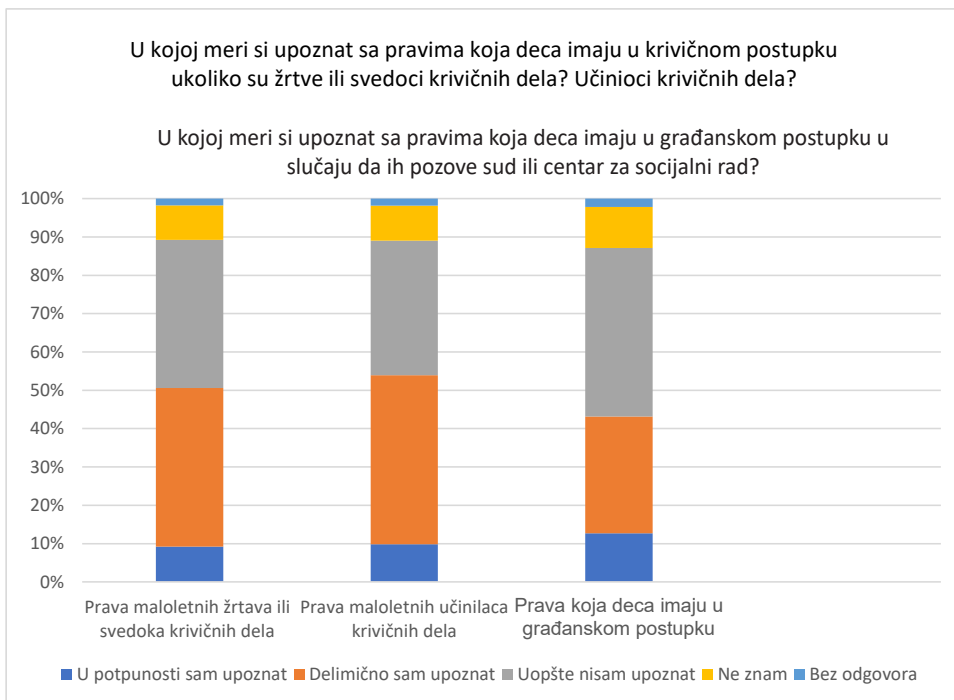
Rezultati istraživanja takođe ukazuju na to da deca i mladi generalno nisu informisani o pravima koja imaju u slučaju da dođu u kontakt sa pravosudnim sistemom, naročito ako

nemaju prethodnog iskustva. Tako većina ispitanika iz opšte populacije smatra da deca i mladi uopšte nisu informisani o pravima koja imaju ukoliko dođu u kontakt sa pravosudnim sistemom (44%) ili da su delimično informisani (28%). Samo 3% ispitanika smatra da su deca i mladi u potpunosti informisani o pravima koja imaju u slučaju da dođu u kontakt sa pravosudnim sistemom.

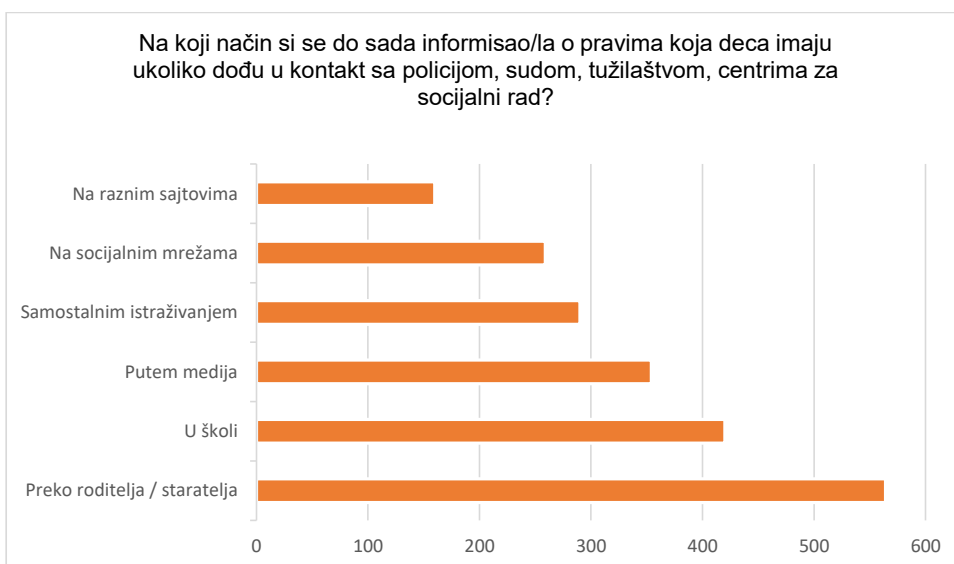

Kada je u pitanju procena koliko su ispitanici upoznati sa pravima koja imaju u određenim sudskim postupcima, rezultati istraživanja takođe ukazuju na to da je stepen poznavanja prava nizak. Tako je samo oko 9% ispitanika iz opšte populacije u potpunosti upoznato sa pravima koja dete ima u krivičnom postupku ukoliko je žrtva ili svedok krivičnih dela ili ukoliko je učinilac krivičnog dela, dok je oko 12% u potpunosti upoznato sa pravima koja ima u građanskom postupku.

Najveći broj ispitanika nije uopšte upoznat ili je samo delimično upoznat sa svojim pravima.

Rezultati istraživanja pokazuju da su deca i mladi informacije o pravima koja imaju u pravosudnom sistemu najčešće dobijali preko roditelja/staratelja (51%), u školi (38%), putem medija (32%), samostalnim istraživanjem (26%), na raznim sajtovima (14%). Jedan broj mladih navodi i da se informisao preko filmova, na skupovima udruženja građana, odnosno u njihovim prostorijama.

Kao najbolje načine za povećanje znanja i nivoa informisanosti dece i mladih o pravima koja imaju u pravosudnom sistemu ispitanici navode časove u školi (76%), medije (53%), YouTube (39%), Instagram (36%), brošure (30%), plakate (21%), Facebook (20%), TikTok (19%) i festivale (15%). Načine koje ispitanici dodatno savetuju su video-klipovi, kratki filmovi, aplikacije za mobilni telefon, igrice, influencersi, vršnjačka edukacija i radionice na ovu temu.

2.2. Saslušanje deteta

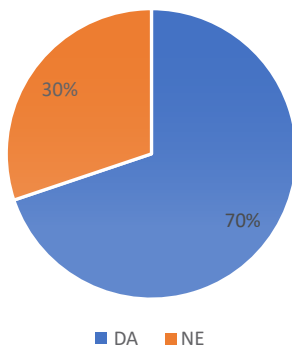
U odnosu na saslušanje deteta u postupku istraživanje je naročito imalo za cilj da utvrdi koliko su poštovani standardi koji se odnose na način saslušanja i broj saslušanja. Naročito je razmatrano koliko su ostvareni standardi okruženja po meri deteta.

Rezultati istraživanja pokazuju da u najvećem broju slučajeva prostorije u kojima se obavlja saslušanje nisu uređene tako da su prilagođene deci i mladima. Tako skoro dve trećine ispitanika smatra da prostorije u kojima su saslušavani nisu bile prilagođene deci.

Jedan broj ispitanika ocenjuje i da saslušanju prisustvuje veliki broj lica. Na pitanje „Koliko ljudi je bilo sa tobom u prostoriji?“, dva ispitanika su odgovorila „mnogo“, a jedan ispitanik je naveo da je bilo prisutno 9 osoba. Imajući u vidu to da je u maloletničkom postupku isključena javnost, čak i u fazi glavnog pretresa u krivičnom postupku koji se vodi prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, može se dovesti u pitanje prisustvo 9 lica, a posebno u drugim fazama postupka. Neki ispitanici navode da je prilikom njihovog saslušanja u policiji bio prisutan veći broj „policajaca“, „inspektora“ ili „komandira“, kao i da su se oni ponekad smenjivali u prostoriji. Posebno zabrinjava podatak da dva ispitanika navode da su u prostoriji u kojoj su ih saslušavali bili sami, s tim što je jedan od njih rekao da mu je kasnije stigao advokat.

Rezultati istraživanja pokazuju i da trećina ispitanika smatra da prilikom njihovog saslušanja nije prisustvovala nijedna osoba u koju su imali poverenja.

Kada su te pozvali da uđeš da te saslušaju, da li je sa tobom unutra ušao i neko ko ti je bio podrška (na primer, roditelj, advokat, psiholog, neka druga osoba u koju imaš poverenja)?

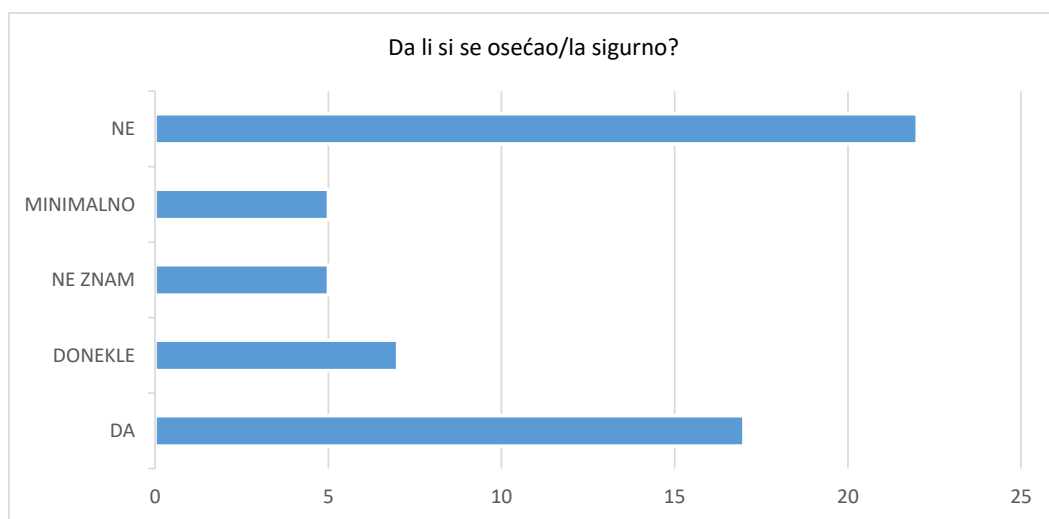

2.3. Hitnost postupka

Rezultati istraživanja ukazuju na to da se standard hitnosti postupka u najvećoj meri poštuje i da u najvećem broju slučajeva od prvog saslušanja do donošenja odluke ne protekne više od godinu dana. U retkim slučajevima odgovori ispitanika pokazuju da se obaveza hitnosti ne poštuje. Tako dva ispitanika navode da je od njihovog prvog saslušanja do donošenja odluke proteklo 3 godine, dva ispitanika navode da je proteklo 4 godine dok jedan ispitanik navodi da je prošlo 6 i po godina.

2.4. Bezbednost i sigurnost

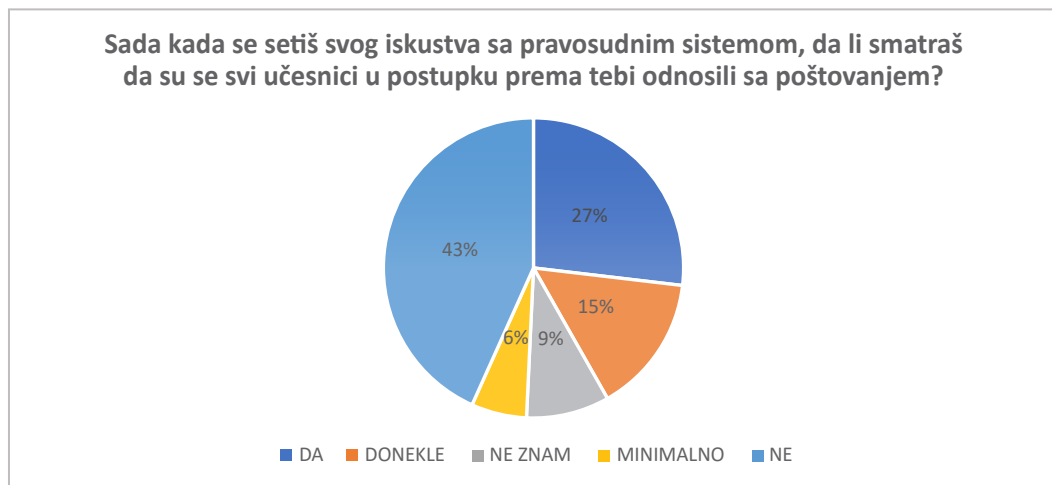
Rezultati istraživanja pokazuju da se ostvarivanje standarda bezbednosti i sigurnosti ne poštuje u dovoljnoj meri. Samo polovina ispitanika koji su bili u kontaktu sa pravosudnim sistemom smatra da su se osećali sigurno ili donekle sigurno u postupku. Od 67 ispitanika iz populacije dece i mladih lišenih slobode koji su prošli kroz krivični postupak i došli u kontakt sa većinom institucija u pravosudnom sistemu, čak 27 ispitanika tvrdi da se tokom postupka nisu osećali sigurno ili da im je osećaj sigurnosti bio minimalan.

Kao objašnjenje zbog čega se nisu osećali sigurno u postupku, nekoliko ispitanika navodi razloge koji su direktno povezani sa nasiljem. Tako jedan ispitanik navodi „nisu se ponašali prema meni kako treba, tukli su me”, dva ispitanika „zbog policajaca koji su vikali na mene”, jedan ispitanik „gledali su me grubo”. Jedan broj ispitanika kao razlog za osećaj nesigurnosti navodi i strah od batina. Tako 10 ispitanika (15% od ukupnog broja ispitanika) navodi da se „plašilo batina” ili da se „plašilo batina u policiji”. Ispitanici navode i to da su osećali nepravdu i nezainteresovanost profesionalaca, što je takođe uticalo na njihov osećaj sigurnosti. Tako jedan ispitanik navodi „osećao sam veliku nepravdu i nezainteresovanost za moju priču, kao i veliko nepoverenje”.

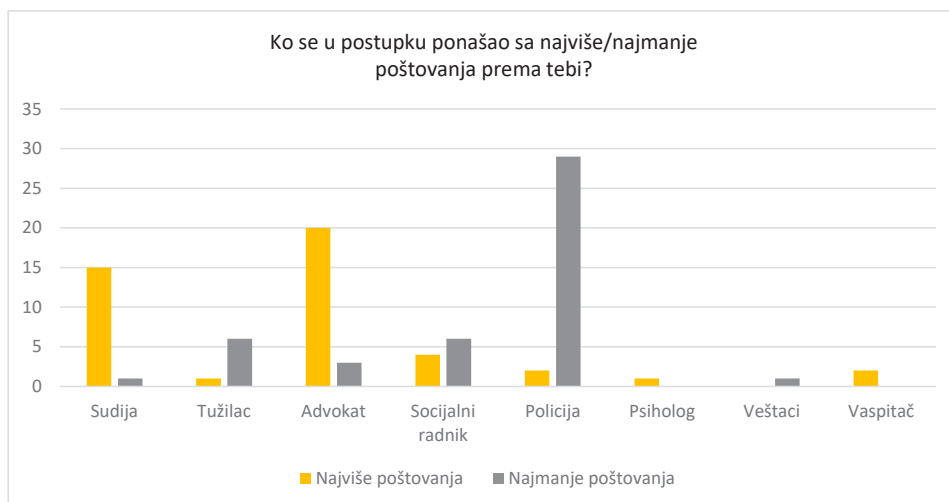
2.5. Poštovanje i dostojanstvo

Rezultati istraživanja u odnosu na ostvarivanje standarda poštovanja i dostojanstva su veoma zabrinjavajući. Više od polovine ispitanika ukazuje na to da se tokom postupka nisu svi učesnici prema njima odnosili sa poštovanjem ili da su ih minimalno poštovali.

Najveći broj ispitanika, skoro polovina, kao profesionalce koji su se prema njima odnosili sa najmanje poštovanja navodi policiju (29 ispitanika), dok manji broj navodi tužioce i socijalne radnike (6 ispitanika), advokate (3 ispitanika) i sudije i veštace (1 ispitanik).

Najviše poštovanja prema deci i mladima u postupku su imali advokati (20 ispitanika) i sudije (15 ispitanika). Neki učesnici naveli su da su se sa poštovanjem prema njima odnosili i socijalni radnici (4 ispitanika), pripadnici policije (2 ispitanika), tužioc (1 ispitanik), psiholozi (1 ispitanik) i vaspitači (2 ispitanika).

2.6. Pravo na pravni lek

Rezultati istraživanja ukazuju na to da veliki broj ispitanika smatra da nisu imali pravo na pravni lek. Na pitanje „Da li si mogao/la da se žališ na odluku koja je doneta?“, od 67 ispitanika, 27 ispitanika navodi da nije moglo da se žali na odluku koja je doneta u postupku. Imajuću u vidu to da se oko petine ispitanika izjasnilo da im odluka koja je doneta u postupku nije objašnjena ili im je minimalno objašnjena, kao i činjenicu da nisu mogli da se žale na odluku, takvo postupanje moglo bi se dovesti u vezu sa kršenjem njihovih prava na informisanost.

2.7. Ostvarivanje prava dece lišene slobode

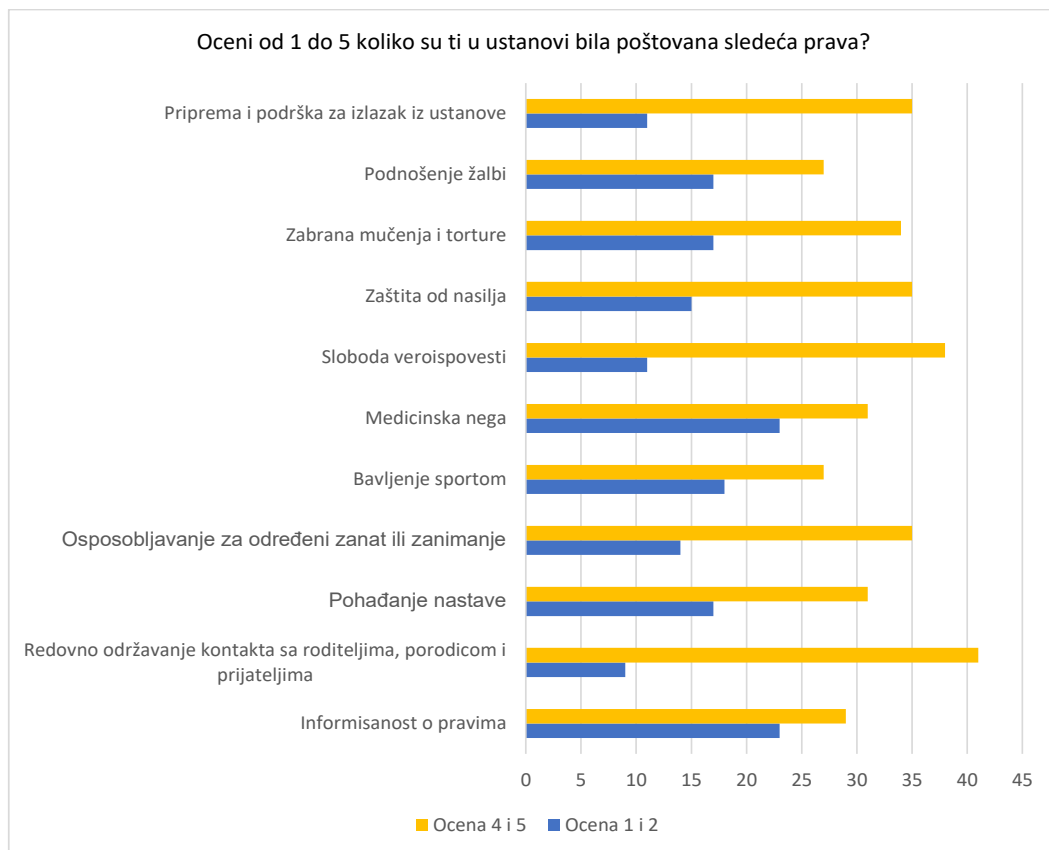
U okviru ovog dela istraživanja razmatran je stepen ostvarivanja zagwarantovanih prava dece lišene slobode. Posebno su razmatrana sledeća prava: informisanost o pravima, redovno održavanje kontakta sa porodicom, pravo na obrazovanje, pravo na igru, sport i kulturne aktivnosti, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na zaštitu od nasilja, sloboda veroispovesti i pravo na pravni lek.

Rezultati istraživanja ukazuju na to da je iskustvo ispitanika u vezi sa ostvarivanjem njihovih pojedinačnih prava različito. Tako određen broj ispitanika navodi da su im u potpunosti poštovana prava, dok neki ispitanici smatraju da im prava nisu bila poštovana.

Najveći nivo ostvarivanja prava postoji u odnosu na redovno održavanje kontakta sa roditeljima, porodicom i prijateljima i slobodu veroispovesti. Tako, skoro dve trećine ispitanika poštovanje njihovog prava na redovno održavanje kontakta sa roditeljima, porodicom i prijateljima i slobodu veroispovesti ocenjuju ocenom 4 ili 5 (na skali od 1 do 5).

Kao najproblematičnije bi se moglo izdvojiti poštovanje prava na zdravstvenu zaštitu. Tako, više od dve petine ispitanika nivo poštovanja ovog prava ocenjuje ocenom 1 ili 2, dok su 4 ispitanika na skali od 1 do 5 samostalno dopisala i nulu koju su zaokružili.

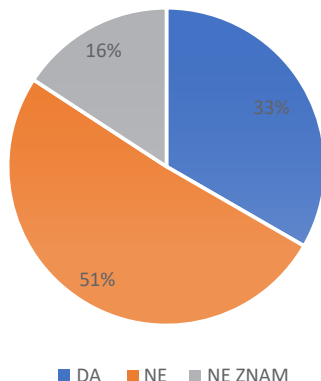
Zabrinjava i činjenica da skoro četvrtina ispitanika smatra da im nije poštovano pravo na zaštitu od nasilja, zabranu mučenja i torture, pohađanje nastave, osposobljavanje za određeni zanat ili zanimanje, bavljenje sportom i podnošenje žalbi.

2.8. Reintegracija i rehabilitacija – psihosocijalna podrška

U okviru ovog standarda istraživanje je imalo za cilj da utvrdi da li su deca i mladi nakon završenog postupka dobili neku vrstu psihosocijalne podrške. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji različita praksa u odnosu na poštovanje ovog standarda i da je samo nešto više od trećine ispitanika nakon postupka dobilo neku vrstu zdravstvene ili psihološke podrške. Zabrinjava činjenica da najveći broj ispitanika ovu vrstu podrške nije dobilo nakon završenog procesa.

Da li posle zavešenog postupka dobio/la zdravstvenu ili psihološku podršku?

2.9. Preporuke dece i mladih za poboljšanje pravosudnog sistema po meri deteta

Poslednje pitanje bilo je otvorenog tipa, kako bi se omogućilo da ispitanici napišu svoje predloge i ideje kako da se poboljša pravosudni sistem da bi on bio više prilagođen deci i mladima. Predlozi dece i mladih odnose se na nekoliko različitih aspekata unapređenja pravosuđa po meri deteta.

Prvi predlog tiče se sistemskih izmena pravosudnog sistema i vaspitnih mera. Tako jedan ispitanik navodi „da se iz korena izmeni i reorganizuje pravosudni sistem, kao i da se preispita dosadašnji način rada”, drugi navodi „moj predlog je da maloletnim izvršiocima krivičnih dela treba uvesti fiksne kazne i smatram da kazne za slabija – manja dela treba da budu manje, jer nije u redu da neko ko je na primer izvršio krivično delo nasilničko ponašanje, sitna krađa... ima istu kaznu kao neko ko je izvršio krivično delo silovanje, ubistvo, stavljanje i puštanje u promet opojnih droga”, dok treći navodi „da kazne budu blaže”.

Drugi predlog se odnosi na uspostavljanje većeg nivoa razumevanja i poštovanja dece i mladih. Tako jedan učesnik navodi „malo više poštovanja prema nama i odobravanja nekih stvari”, dok drugi navodi „po mom mišljenju sudija bi trebalo da proveri kako je (neko) proveo svoje detinjstvo, da li je odrastao na ulici, da li je bio mučeno dete od strane starijih”.

Treći predlog se odnosi na unapređenje zaštite dece od nasilja. Tako jedan učesnik navodi kao predlog „da komandiri i policija prestanu da maltretiraju ljude i decu, jer je to prekomerna upotreba sile”.

Četvrti predlog odnosi se na unapređenje prava na sport. Učesnik navodi „trebalo bi da se uvede neki sport da može da se trenira (ne fudbal i košarka), da može da se trči nekako, zato što su mi noge atrofirale”.

Peti predlog odnosi se na unapređenje kvaliteta ishrane u institucijama. Jedan ispitanik navodi „bilo bi lepo kad bi hrana bila jestiva pošto smo mi još uvek u razvoju”.

Šesti predlog odnosi se na unapređenje načina izvršenja vaspitnih mera iz ugla odvajanja dece i mladih različitih polova. Nekoliko učesnika navodi da u ustanovama ne bi trebalo odvajati dečake i devojčice. Tako jedan učesnik kaže „u ustanovama zatvorenog tipa ne treba odvajati polove jer je to ne prirodno, spojite dečake i devojčice”, dok drugi navodi „da se ne prave razlike između polova”.

3. ZAKLJUČAK

I pored niza preduzetih reformi u procesu unapređenja pravosuđa po meri deteta, sprovedeno istraživanje sa decom i mladima o pravosuđu po meri deteta pokazuje da postoji niz izazova u praksi koji ozbiljno dovode u pitanje ostvarivanje i poštovanje prava dece koja imaju kontakt sa pravosudnim sistemom.

Istraživanje pokazuje da se nijedan od standarda pravosuđa po meri deteta koji su obuhvaćeni istraživanjem, a garantovani Konvencijom o pravima deteta UN, Smernicama Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta i drugim međunarodnim dokumentima, kao i odredbama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, ne ostvaruje u dovoljnoj meri.

Najmanji nivo ostvarivanja standarda pravosuđa po meri deteta postoji u odnosu na pravo deteta na informisanost, pravo na bezbednost deteta i pravo na dostojanstvo.

Standardi pravosuđa po meri deteta jasno definišu da se od trenutka prvog kontakta deteta sa pravosudnim sistemom i drugim kompetentnim autoritetima i tokom postupka, dete mora informisati o pravima koje ima u postupku, kao i o samom postupku, uključujući procedure, način saslušanja, dostupne servise i mehanizme podrške, ostvarivanje imovinsko-pravnog zahteva i drugo. Informacije koje se pružaju deci moraju biti prilagođene detetovom uzrastu i njegovoj zrelosti, a jezik senzitivan u odnosu na njegov pol i kulturološki okvir i prilagođen tako da dete može da ga razume.

Međutim, rezultati istraživanja nedvosmisleno pokazuju da se pravo deteta na informisanost ne ostvaruje u dovoljnoj meri, niti u odnosu na informisanje o pravima koja ono ima u postupku, niti u odnosu na informisanje o samom procesu i razlozima zbog kojih je pozvano u neku od institucija u okviru pravosudnog sistema. Tako samo polovina ispitanika smatra da im je prilikom dolaska u instituciju potpuno objašnjeno zašto su ih pozvali i kako će postupak izgledati, dok petini ispitanika to nije objašnjeno ili im je objašnjeno minimalno. Isto tako, samo je trećini ispitanika potpuno objašnjeno koja prava imaju u postupku, dok polovini ispitanika prava koja imaju nisu objašnjena ili su im minimalno objašnjena.

Istraživanje pokazuje da profesionalci često prilikom obraćanja deci ne koriste jezik koji je dovoljno prilagođen detetu. Tako skoro polovina ispitanika tvrdi da nije zadovoljna ili je minimalno zadovoljna načinom na koji su im date informacije i navodi da nije mogla u potpunosti da ih razume.

Nedovoljno ostvarivanje prava na informisanost postoji i u odnosu na saopštavanje odluka koje se donose u postupku. Tako, samo 60% ispitanika tvrdi da im je odluka potpuno objašnjena dok petina ispitanika kaže da im odluka nije objašnjena ili je objašnjena minimalno. Nepotpune informacije u odnosu na donetu odluku se dalje odražavaju i na ostvarivanje prava na pravni lek, pa tako rezultati istraživanja pokazuju da 42% dece smatra da nisu imali mogućnost da se žale na odluku koja je doneta.

Istraživanje pokazuje da mladi generalno ne znaju koja prava imaju ukoliko dođu u kontakt sa pravosudnim sistemom, ni u odnosu na krivični, ni u odnosu na građanski postupak. Tako samo 9% ispitanika iz opšte populacije zna u potpunosti koja prava ima u krivičnom postupku u slučaju da su žrtva ili svedok krivičnog dela ili učinilac krivičnog dela, dok samo 12% dece zna u potpunosti koja prava ima u građanskom postupku. Najveći broj ispitanika ne zna svoja prava ili ih minimalno poznaje.

Iako standardi pravosuđa po meri deteta zahtevaju da se deci obezbede sve relevantne informacije, i to korišćenjem materijala prilagođenog deci, istraživanje pokazuje da su najvažniji resursi pomoću kojih se deca iz opšte populacije informišu koja prava imaju u pravosudnom sistemu roditelji/staratelji, škola i mediji. Pored njih, mladi se o svojim pravima informišu i samostalnim istraživanjem i preko raznih sajtova.

Imajući sve ovo u vidu, trebalo bi kontinuirano raditi na unapređenju prava dece na informisanost kroz razvijanje različitih sadržaja prilagođenih jeziku po meri deteta koji sadrže informacije o pravosuđu po meri deteta, pravima koja deca imaju u pravosudnom sistemu, kao i samom procesu. S obzirom na to da deca i mladi kao najbolje načine za povećanje njihove informisanosti o pravima koja imaju u pravosudnom sistemu navode časove u školi, digitalne medije i socijalne mreže, na daljem povećanju njihovog znanja o pravima koja imaju u pravosudnom sistemu trebalo bi raditi putem edukacija u školi i razvijanja digitalnih online platformi.

Kada je u pitanju poštovanje standarda bezbednosti i sigurnosti, rezultati istraživanja su zabrinjavajući. Standardi pravosuđa po meri deteta jasno ukazuju da dete tokom postupka treba zaštititi od svake štete, uključujući nasilje, zastrašivanja i sekundarnu viktimizaciju. Međutim, istraživanje pokazuje da se samo polovina ispitanika, koji su bili u kontaktu sa pravosudnim sistemom i koji se nalaze u institucijama maloletničkog pravosuđa, tokom postupka osećala sigurno ili donekle sigurno. Veliki broj ispitanika, čak 40% njih je tvrdilo da se nisu osećali sigurno ili da im je osećaj sigurnosti bio minimalan.

Razlozi zbog kojih se deca ne osećaju sigurno u postupku se samo u malom broju slučajeva mogu opravdati njihovim strahom od vaspitne mere, dok je u najvećem broju slučajeva strah posledica nasilja koje su doživeli ili mogli doživeti tokom postupka od profesionalaca ili nedovoljna zainteresovanost i nedostatak razumevanja profesionalaca. Posebno zabrinjava činjenica da je jedan ispitanik tokom istraživanja tvrdio da su ga tukli, a dva ispitanika da su na njih vikali u policiji. Standardi pravosuđa po meri deteta jasno ukazuju na to da dete tokom postupka treba zaštititi od svake štete, uključujući nasilje, zastrašivanja i sekundarnu viktimizaciju.

Rezultati istraživanja pokazuju zabrinjavajuće rezultate i u odnosu na poštovanje dostojanstva dece tokom postupka. Iako standardi pravosuđa po meri deteta jasno propisuju da dete tokom postupka mora biti tretirano sa poštovanjem, više od polovine ispitanika tvrdilo je da se neki profesionalci tokom postupka nisu prema njima odnosili sa poštovanjem ili su ih minimalno poštovali. Imajući u vidu to da kao profesionalce koji dete ne poštuju u dovoljnoj meri ispitanici najčešće navode pripadnike policije, a u nešto manjoj meri tužioce i socijalne radnike, ovo bi trebalo imati u vidu u daljem kreiranju programa za povećanje kapaciteta profesionalaca za rad u ovoj oblasti.

Istraživanje pokazuje da postoje i različiti izazovi u odnosu na poštovanje standarda koji se odnose na saslušanje deteta. Najproblematičniji aspekt na koji ukazuju rezultati istraživanja je to što se saslušanje deteta uglavnom obavlja u prostorijama koje nisu prilagođene deci. Tako se skoro dve trećine ispitanika izjasnilo da prostorije u kojima su ih saslušavali tokom postupka nisu bile prilagođene deci. Takođe, zabrinjava i podatak da se i dalje dešava da na saslušanju maloletnog lica ne prisustvuje roditelj/staratelj, niti oni profesionalci koji su po zakonu obavezni da prisustvuju saslušanju. Tako dva ispitanika navode da su u prostoriji u kojoj su saslušavani bili sami, jedan od njih bio je sam sve vreme tokom saslušanja, dok je drugom tokom saslušanja stigao advokat.

Istraživanje pokazuje i da mali broj dece nakon postupka dobija neki vid psihosocijalne podrške. Tako je samo trećina ispitanika navela da je nakon postupka dobila neku vrstu zdravstvene ili psihološke podrške.

Kada je u pitanju ostvarivanje pojedinačnih prava dece koja se nalaze u institucijama (Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Nišu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Knjaževcu), istraživanje pokazuje da se brojna zagarantovana prava deteta ne ostvaruju u potpunosti i da bi trebalo nastaviti sa njihovim daljim unapređivanjem. Ovo se posebno odnosi na pravo na zdravstvenu zaštitu za koje dve petine ispitanika smatra da se ne poštuje ili se minimalno poštuje. Takođe bi trebalo intenzivno raditi na unapređenju prava deteta na zaštitu od nasilja i zabranu mučenja i torture, na čije je nepoštovanje ukazala četvrtina ispitanika. Trebalo bi dalje raditi i na unapređenju prava na obrazovanje, posebno u odnosu na osposobljavanje za određeni zanat ili zanimanje.

Omogućavanje participacije dece kroz ovo istraživanje predstavlja važan korak u procesu izgradnje pravosudnog sistema i daje značajne informacije profesionalcima o nivou poštovanja standarda pravosuđa po meri deteta iz ugla dece i mladih. Unapređenje pravosuđa po meri deteta zahteva da se svi izazovi na koji su deca i mladi ukazali u ovom istraživanju razmotre i uzmu u obzir u radu na njegovom daljem unapređenju, kako bi se obezbedilo puno ostvarivanje prava deteta u kontaktu sa pravosudnim sistemom i poštovanje svih zagarantovanih standarda pravosuđa po meri deteta.

Ovaj projekat finansira
Evropska unija kroz Pro-
gram Prava, Jednakost, i
državljanstvo (2014-2020)

PRILOG 1: Upitnik o mišljenju dece i mladih koji su bili u kontaktu sa zakonom o pravosuđu po meri deteta

Ovo istraživanje služi da pokaže šta deca i mladi misle o pravosudnom sistemu.

Ako si bio/bila si u kontaktu sa policijom, tužilaštvom, sudom ili centrom za socijalni rad, a u tom trenutku si imao/la manje od 18 godina, mnogo bi nam značilo da čujemo tvoje iskustvo i mišljenje o pravosudnom sistemu i ideje kako da ga poboljšamo da bude više prilagođen deci i mladima.

Tvoja privatnost u ovom istraživanju će biti potpuno zaštićena. Nećemo nikome reći kako si odgovorio na postavljena pitanja. Ako ne želiš da odgovoriš na neko od pitanja slobodno ga preskoči i pređi na sledeće pitanje. U svakom trenutku možeš da odustaneš od učestvovanja u ovom istraživanju i da prekineš popunjavanje ovog upitnika.

1. Koliko imaš godina: _____

2. Pol: Muško Žensko

3. Da li si nekada bio/bila u:

1. Policiji	DA	NE
2. Tužilaštvu	DA	NE
3. Sudu	DA	NE
4. Centru za socijalni rad	DA	NE
5. Jedinici za podršku deci u krivičnom postupku	DA	NE

4. Zbog čega si bio/bila tamo? (Ako si bio na više mesta ili si na jednom mestu bio više puta, ako možeš navedi za svako mesto pojedinačno zbog čega si bio tamo).

5. Kada si tamo došao/došla da li ti je neko objasnio zašto su te pozvali i kako će postupak izgledati?

DA DONEKLE NE ZNAM MINIMALNO NE

Ako si bio na više mesta (na primer, bio si i u policiji i u sudu) pa ti negde nisu objasnili zašto su te pozvali i kako će postupak izgledati, molimo te da nam napišeš gde se to desilo.

6. Ko ti je objasnio zašto su te pozvali i kako će postupak izgledati?

(Možeš da izabereš više odgovora)

- Roditelj/staratelj
- Sudija
- Policajac
- Advokat
- Socijalni radnik
- Nastavnik
- Prijatelj/prijateljica
- Neka druga odrasla osoba (navedi koja) _____
- Sam sam saznao (upiši na koji način) _____
- Niko

7. Oцени od 1-5 koliko si zadovoljan/zadovoljna načinom na koji su ti to objasnili zbog čega su te pozvali i kako će postupak izgledati? Koliko si mogao/mogla da ih razumeš, da pitaš ako ti nije nešto jasno i da shvatiš šta se dešava? *(Zaokruži ocenu koja pokazuje koliko si zadovoljan. Ako je 1 – uopšte nisam zadovoljan/zadovoljna, ako je 5 – u potpunosti sam zadovoljan/zadovoljna)*

1 2 3 4 5

8. Da li ti je neko objasnio koja prava imaš?

DA DONEKLE NE ZNAM MINIMALNO NE

Ako si bio na više mesta (na primer, bio si i u policiji i u sudu), a negde gde si bio ti nisu objasnili koja prava imaš, molimo te da nam napišeš gde se to desilo.

9. Ko ti je objasnio koja prava imaš? *(Možeš da izabereš više odgovora)*

- Roditelj/staratelj
- Sudija
- Policajac
- Advokat
- Socijalni radnik
- Nastavnik
- Prijatelj/prijateljica
- Neka druga odrasla osoba (navedi koja) _____
- Sam sam saznao (navedi na koji način) _____
- Dobio sam brošuru o svojim pravima
- Niko

10. Oцени od 1-5 koliko si zadovoljan/zadovoljna načinom na koji su ti date te informacije? Koliko si mogao/mogla da ih razumeš, da pitaš ako ti nije nešto jasno i da shvatiš koja prava imaš? *(Zaokruži ocenu koja pokazuje koliko si zadovoljan. Ako je 1 – uopšte nisam zadovoljan/zadovoljna, ako je 5 – u potpunosti sam zadovoljan/zadovoljna)*

1 2 3 4 5

11. Kada su te pozvali da uđeš da te saslušaju da li je sa tobom unutra ušao i neko ko ti je bio podrška (na primer roditelj, advokat, psiholog, neka druga osoba u koju imaš poverenja)?

DA NE

12. Ako jeste, napiši ko je bio sa tobom? _____

13. Koliko još ljudi je bilo sa tobom u prostoriji

Ako znaš ko je sve bio prisutan navedi:

14. Da li je prostor u kome su te saslušavali bio uređen tako da je prilagođen deci i mladima? (Na primer, da li je prostor bio uređen po meri deteta - zidovi, stolovi, stolice, knjige, igračke)?

DA NE

15. Da li su te pitali za tvoje mišljenje?

DA NE

16. Ako DA, oceni od 1-5 koliko smatraš da je tvoje mišljenje uzeto u obzir?(Zaokruži koliko smatraš da je tvoje mišljenje uzeto u obzir. Ako je 1 – nije uopšte uzeto u obzir, ako je 5 – u potpunosti je uzeto u obzir)

1 2 3 4 5

Ako želiš objasni zašto si dao baš tu ocenu:

17. Koliko puta si saslušavan/saslušavana tokom postupka? _____

Ako si saslušavan/saslušavana više puta ako znaš napiši koliko je vremena prošlo od tvog prvog saslušanja do donošenja odluke?

18. Da li ti je neko rekao i objasnio odluku koja je doneta?

DA DONEKLE NE ZNAM MINIMALNO NE

19. Ako DA, oceni od 1-5 koliko zadovoljan/zadovoljna načinom na koji su ti date te informacije? Koliko si mogao/mogla da ih razumeš, da pitaš ako ti nije nešto jasno i da shvatiš kakva je odluka doneta? (*Zaokruži ocenu koja pokazuje koliko si zadovoljan koliko su ti jasno saopštili odluku. Ako je 1 – uopšte mi je nisu jasno saopštili, ako je 5 – u potpunosti su mi je jasno saopštili*)

1 2 3 4 5

20. Da li si mogao da se žališ na odluku koja je doneta ukoliko se nisi slagao sa njom?

DA NE

21. Sada kada se setiš svog iskustva sa pravosudnim sistemom da li smatraš da su se prema tebi svi učesnici u postupku odnosili sa poštovanjem?

DA DONEKLE NE ZNAM MINIMALNO NE

22. Ko se u postupku ponašao sa najviše poštovanja prema tebi?

23. Ko se u postupku ponašao sa najmanje poštovanja prema tebi?

24. Da li si se osećao/osećala sigurno?

DA DONEKLE NE ZNAM MINIMALNO NE

25. Ako si osećao nelagodu/strah napiši nam zbog čega:

26. Da li si posle završenog postupka dobio zdravstvenu ili psihološku podršku?

DA DONEKLE NE ZNAM MINIMALNO NE

27. Da li si nekada bio/bila u:

1. Pritvoru	DA	NE
2. Vaspitnoj ustanovi	DA	NE
3. Vaspitno-popravnog domu	DA	NE
4. Maloletničkom zatvoru	DA	NE

28. Ako DA, oceni od 1-5 koliko su ti u toj ustanovi bila poštovana sledeća prava?
(1 – to pravo mi uopšte nije bilo poštovano, 5 – to pravo mi je bilo po tpuno poštovano)

Davanje informacija o tome koja prava imaš i na koji način možeš da ih ostvariš	1	2	3	4	5
Redovno održavanje kontakta sa roditeljima, porodicom i prijateljima	1	2	3	4	5
Pohađanje nastave	1	2	3	4	5
Osposobljavanje za određeni zanat/zanimanje	1	2	3	4	5
Bavljenje sportom	1	2	3	4	5
Medicinska nega	1	2	3	4	5
Sloboda veroispovesti (religija)	1	2	3	4	5
Zaštita od nasilja	1	2	3	4	5
Zabrana mučenja i torture	1	2	3	4	5
Podnošenje žalbi	1	2	3	4	5
Priprema i podrška za izlazak iz ustanove	1	2	3	4	5

29. Da li imaš neki predloge kako da se poboljša pravosudni sistem da bi bio više prilagođen deci i mladima? Napiši nam svoje ideje!

Hvala ti mnogo! 😊

Ovaj projekat finansira
Evropska unija kroz Pro-
gram Prava, Jednakost, i
državljanstvo (2014-2020)

PRILOG 2: Upitnik o informisanosti dece i mladih iz opšte populacije o pravosuđu po meri deteta

Ovo istraživanje služi da utvrdi nivo informisanosti dece i mladih o pravima koja imaju ako dođu u kontakt sa pravosudnim sistemom (na pr. sa policijom ili sa sudom).

Ako imaš manje od 18 godina mnogo bi nam značilo da čujemo tvoje mišljenje. Tvoja privatnost u ovom istraživanju će biti potpuno zaštićena. U svakom trenutku možeš da odustaneš od učestvovanja u ovom istraživanju i da prekineš popunjavanje ovog upitnika.

1. Oceni u kojoj meri si upoznat/upoznata sa pravima koja imaš u krivičnom postupku u slučaju da budeš žrtva ili svedok krivičnog dela? *(Ako je 1 – uopšte nisam upoznat, ako je 5 – u potpunosti sam upoznat)*

1 2 3 4 5

2. U kojoj meri si upoznat sa pravima koja imaš u krivičnom postupku u slučaju da budeš učinilac krivičnog dela? *(Ako je 1 – uopšte nisam upoznat, ako je 5 – u potpunosti sam upoznat)*

1 2 3 4 5

3. U kojoj meri si upoznat sa pravima koja imaš građanskom postupku u slučaju da te pozove sud ili centar za socijalni rad da daš svoje mišljenje (na primer u postupku razvoda roditelja)? *(Ako je 1 – uopšte nisam upoznat, ako je 5 – u potpunosti sam upoznat)*

1 2 3 4 5

4. Na koji način si se do sada informisao o pravima koja imaš u pravosudnom sistemu?

- Putem medija
- U školi
- Samostalnim istraživanjem
- Na socijalnim mrežama

- Na raznim sajtovima
- Preko prijatelja/vršnjaka
- Od roditelja/staratelja
- Drugo _____

(upiši)

5. Da li si do sada imao kontakt sa pravosudnim sistemom i pozivan da dođeš u:

• Policiju	DA	NE
• Tužilaštvo	DA	NE
• Sud	DA	NE
• Centar za socijalni rad	DA	NE
• Jedinicu za podršku deci u krivičnom postupku	DA	NE

6. Oceni u kojoj meri misliš da su mladi informisani o pravima koja imaju u pravosudnom sistemu? (Ako je 1 – uopšte nisu informisani, ako je 5 – u potpunosti su informisani)

1 2 3 4 5

7. Na koji način bi deca i mladi mogli bolje da budu informisani o svojim pravima? Napiši nam svoje ideje!

Hvala ti mnogo! ☺

OBJEDINJENE PREPORUKE (DEO I - IV)

1.	Izmeniti Krivični zakonik i Zakonik o krivičnom postupku radi usaglašavanja sa relevantnim međunarodnim standardima kojima se definiše pojam deteta i pojam žrtve.
2.	Izmenama Krivičnog zakonika otkloniti postojeće nelogičnosti u pogledu kaznenih raspona za krivična dela koja se mogu izvršiti na štetu maloletnog lica, uz doslednu implementaciju postojećih zakonskih odredbi u cilju izricanja delotvornih i srazmernih sankcija u krivičnom postupku i ujednačavanja sudske prakse
3.	Izmenama Zakona o presađivanju ljudskih organa i Zakona o ljudskim ćelijama i tkivima, otkloniti postojeće nelogičnosti u pogledu kaznenih raspona za krivična dela propisana ovim zakonima, kada su izvršena na štetu maloletnog lica.
4.	Doneti novi Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ili usvojiti temeljne i sveobuhvatne izmene postojećeg zakona a u skladu sa zahtevima ključnih strateških dokumenata, preporukama UN CRC i preporukama Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima i Saveta za prava deteta.
5.	Izmeniti Zakonik o krivičnom postupku sa ciljem pune transpozicije standarda u pogledu zaštite, podrške i pomoći žrtvama i svedocima krivičnih dela sadržanih u Direktivi (2012)029EU i Direktivi (2011)036EU a prepoznatih i preciziranih u relevantnim nacionalnim strateškim dokumentima, uključujući propisivanje obaveze dodeljivanja statusa posebno osetljivog svedoka svim maloletnim oštećenim licima, zabrane suočenja posebno osetljivih svedoka odnosno maloletnih oštećenih lica sa okrivljenim i isključivanjem mogućnosti da se posebno osetljivi svedoci odnosno maloletna oštećena lica saslušavaju u sudnici u prisustvu okrivljenog.
6.	Dosledno primenjivati odredbe ZKP-a, kao i smernice Vrhovnog kasacionog suda koje uređuju ostvarivanje imovinskopravnog zahteva u krivičnom postupku i dalje unapređivati prava žrtve na kompenzaciju kroz ratifikaciju Evropske konvencije o kompenzaciji žrtvama nasilnih krivičnih dela, posledično usklađivanje nacionalnog zakonodavstva i uspostavljanje Državnog fonda za kompenzaciju žrtava; izmeniti relevantne odredbe Zakonika o krivičnom postupku na način koji bi omogućio učešće i ostvarivanje prava oštećenih u slučaju sporazuma o priznanju krivičnog dela.

7.	<p>Obezbedjivati adekvatne finansijske i ljudske resurse za implementaciju relevantnih standarda u oblasti zaštite, podrške i pomoći žrtvama i svedocima krivičnih dela sadržanih u Direktivi (2012)029EU i Direktivi (2011)036EU, čime bi se obezbedila održivost i kontinuitet, naročito kada se radi o posebno osetljivim kategorijama žrtava i svedoka, prvenstveno onih kod kojih postoji sticaj faktora vulnerabilnosti, poput dece migranata i tražilaca azila, dece bez pratnje i dece žrtava trgovine ljudima, sa fokusom na uspostavljanju Nacionalne mreže službi podrške i pomoći žrtvama i svedocima, kao i obezbeđivanju tehničkih preduslova za pružanje zaštite i podrške, uključujući uređaje za ispitivanje putem video linka, prostorije za rad službi podrške i izdvojene čekaonice za žrtve.</p>
8.	<p>Angažovati organizacije, nezavisna tela i nadležne institucija, posebno ustanove socijalne zaštite, na prevenciji seksualne i radne eksploatacije maloletnih lica u cilju smanjivanja faktora rizika i podložnosti, posebno rizičnih grupa (pripadnici etničkih manjinskih grupa, štíćenici ustanova socijalne zaštite, porodice u evidenciji sistema socijalne zaštite).</p>
9.	<p>Unapređivati sistem socijalne zaštite i kvalitet rada centara za socijalni rad (u pogledu kadrovskih, administrativnih i finansijskih kapaciteta, povećanja znanja i unapređivanja veština) u cilju obezbeđivanja sveobuhvatne podrške deci iz posebno ranjivih grupa (deca bez adekvatnog roditeljskog staranja, deca i mladi u situaciji trgovine ljudima, seksualne eksploatacije, zlostavljanja, romska deca, deca u uličnoj situaciji, izbeglice i deca migranti i tražioci azila).</p>
10.	<p>Unapredjivati saradnju državnih organa i specijalizovanih udruženja koja se bave pravima dece žrtava.</p>
11.	<p>Kontinuirano raditi na unapređenju kurikuluma i obukama za pripadnike policije i nosioce pravosudnih funkcija, sa ciljem lakšeg prepoznavanja, osnaživanja i obezbeđivanja adekvatnog tretmana za maloletne učinioce krivičnih dela koji su skrivene žrtve trgovine ljudima u vidu eksploatacije kriminalnih aktivnosti, naročito kada je reč o deci u uličnoj situaciji, kao i radi ujednačavanja sudske prakse i usvajanja individualnog pristupa koji je orijentisan na prava dece žrtava, uz uvažavanje stepena ugroženosti deteta u konkretnoj situaciji.</p>
12.	<p>Unaprediti postojeća rešenja iz Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, uvođenjem obaveze da sudski veštaci koji u krivičnim postupcima vrše veštačenja maloletnih oštećenih lica imaju stečena posebna znanja iz oblasti prava deteta, po analogiji sa obavezom propisanom za organe postupka i punomoćnike iz reda advokata.</p>
13.	<p>Nastaviti sa jačanjem administrativnih kapaciteta za dosledno sprovođenje garancija adekvatnog tretmana dece migranata i tražilaca azila, naročito onih bez pratnje i osigurati blagovremenu implementaciju preporuka nacionalnih i međunarodnih monitoring mehanizama.</p>
14.	<p>Kontinuirano pratiti sudsku praksu u pogledu položaja i prava žrtava trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela, posebno dece žrtava.</p>

15.	Unaprediti statističko praćenje i prikupljanje podataka o deci žrtvama , naročito o onima koji su posebno ranjivi.
16.	Medjusobno bolje uskladiti reformske mere sadržane u nacionalnim strateškim dokumentima, kroz osnaženu ulogu Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima i Saveta za prava deteta.
17.	Obezbediti pristup reformi kaznenog zakonodavstva , zasnovanog na preporukama akademske zajednice, pravosudne struke i pomagačkih profesija a sa ciljem pune primene principa najboljeg interesa deteta.
18.	Povećati znanja profesionalaca o pravima deteta i standardima pravosuđa po meri deteta i ojačati njihove kapacitete za primenu ovih standarda u praksi.
19.	Unaprediti kapacitete profesionalaca za informisanje dece i mladih u kontaktu sa pravosudnim sistemom o pravima i postupku, na način prilagođen jeziku po meri deteta.
20.	Povećati nivo znanja dece i mladih o pravima koja imaju u kontaktu sa pravosudnim sistemom i o standardima pravosuđa po meri deteta.
21.	Obezbediti da se saslušanje deteta obavlja u skladu sa propisanim standardima pravosuđa po meri deteta i u prostorijama koje su posebno opremljene za tu svrhu.
22.	Unaprediti sistem reintegracije i rehabilitacije dece i mladih koji su bili u kontaktu sa pravosudnim sistemom i ojačati programe psihosocijalne podrške.
23.	Unaprediti ostvarivanje prava dece lišene slobode , naročito u odnosu na poštovanje prava na zdravstvenu zaštitu, prava na zaštitu od nasilja, zabranu mučenja i torture, obrazovanje, osposobljavanje za određeni zanat ili zanimanje, bavljenje sportom i podnošenje žalbi.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народне библиотеке Србије, Београд

341.231.14-053.2(497.11)

347.921-053.2(497.11)

343.12-053.2(497.11)

КОЛАКОВИЋ-Бојовић, Милица, 1984-

Formativna analiza : izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravosuđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi / Milica Kolaković - Bojović, Tanja Drobnjak, Milena Banić. - Beograd : International rescue committee, 2021 (Petrovaradin : Simbol). - 237 str. : graf. prikazi, tabele ; 25 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz pojedina poglavlja.

ISBN 978-86-903162-0-5

1. Дробњак, Тња, 1971- [Аутор] 2. Банић, Милен, 1976- [Аутор]

а) Правосуђе -- Србија б) Прва деца -- Међународна заштита -- Србија в) Кривични поступак -- Деца -- Заштита -- Србија

COBISS.SR-ID 35515657

anti
trafficking
action

Ovaj Projekat finansira
Evropska Unija kroz Program
Prava, Jednakost i Državljan-
stvo (2014-2020)

Sadržaj ove publikacije predstavlja stanovište autora i u potpunosti je njihova odgovornost. Evropska komisija ne prihvata odgovornost za upotrebu niti verodostojnost informacija koje publikacija sadrži.

ISBN 978-86-903162-0-5